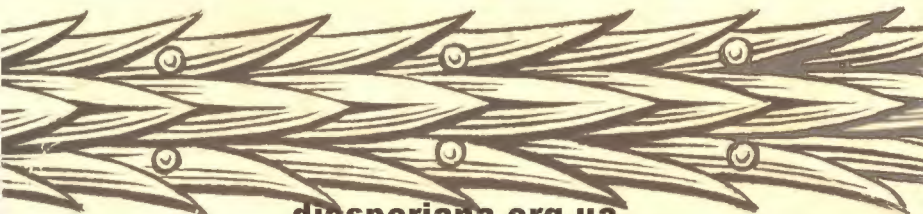

1856

1916

Іван Франко

John Sprank

15

Обкладинка та обгортка П. П. Холодного

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

Т. XV

З ВЕРШИН І НИЗИН

ПОЕЗІЇ

ЧАСТИНА ПЕРША

Видавниче Товариство
«КНИГОСПІЛКА»
Нью-Йорк 1960

Ivan Franko

WORKS

Volume XV

Published by
KNYHO-SPILKA
New York 1960

DE PROFUNDIS.

Г И М Н.

Замість пролога.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю, —
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпionське ремесло
В гріб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
То аж вчора розповився
І о власній силі йде! —
І тростується, міцніє,
І спішить туди, де дніє...
Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою, —
Міліони радо йдуть,
Бо ж це голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варстатах ремесницьких,
По місцях недолі й сліз.

І де тільки він роздасться,
Щезнуть сльози, сум нещастя,
Сила родиться й завзяття —
Не ридать, а здобувати
Хоч сиnam, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер —
Дух, наука, думка, воля
Не уступить пільмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавіна, —
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб вгасила, мов огонь¹⁾,
Розвидняющийся день? . .
1880.

¹⁾ Огень — огонь (бойківський діалект).

ВЕСНЯНКИ.

I.

Дивувалась зима,
Чом це тають сніги,
Чом леди присли всі
На широкій ріці?

Дивувалась зима,
Чом так слабне вона,
Де той легіт¹⁾ бересь,
Що теплом пронима'?

Дивувалась зима,
Як це скріпла земля
Наливаєсь теплом,
Оживає щодня?

Дивувалась зима,
Як посміли над сніг
Проклюнутись квітки
Запахуші, дрібні?

І динула на них
Вітром з уст ледяних,
І пластом почала
Сніг метати на них.

¹⁾ Легіт — легкий весняний вітер.

Похилились квітки,
Посумніли, замклись¹⁾;
Шуря-буря пройшла,—
Вони знов піднялись.

І найдужче над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема.

27 березня 1880.

II.

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішна дрозь пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить —
Гримить!

Гримить! Тайна дрозь пронимає народи,—
Мабуть, благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни,—
Ті хмари — плідної будучини тіни,
Що людськість, мов красна весна, обновить...
Гримить!

1880

III.

Гріє сонечко!
Усміхається небо яснее,
Дзвонить пісеньку жайвороночок,

¹⁾ Замклись — замкнулись.

Затонувши десь в бездні-глибині
Кришталевого океану...

Встань,
Встань, орачу! Вже прогули вітри,
Проскрипів мороз, вже пройшла зима!
Любо дихає воздух леготом;
Мов у дівчини, що з сну будиться,
В груди радісно б'єсь здорова
Молодая кров,
Так і грудь землі диха-двигаєсь
Силою дивною, оживущою.
Встань, орачу, встань!
Сій в щасливий час золоте зерно!
З трепетом любви мати щирая
Обійме його,
Кров'ю теплою накормить його,
Оберіжливо виростить його.

Гей, брати! В кого серце чистее,
Руки сильніі, думка чесная, —
Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольніі,
В серцях жадобу братолюбія,
В грудях сміливість до великого
Бою за добро, щастя й волю всіх!
Сійте! На пухку, на живу ріллю
Впадуть сімена думки вашої!

28 березня 1880.

IV.

Вже сонечко знов по лугах
Почало весняную роботу;

І знов по широких полях
Полились ріки людського поту.

По тихій, по чистій ріці
Знов сріблястая риба гуляє ;
По голій, тісній толоці
Знов худоба худа шкандибає.

Дзвенить птахів співами ліс
І зозуля кує коло кладки ;
Дорогою тягнеться віз —
Секвестратор ¹⁾ в село за податки.
28 березня 1880.

V.

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені !

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить,
Чисту любов !

Дай і вогню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть !

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривді влучать.

¹⁾ Секвестратор — збірщик податків.

Дай працювать, працювать, працювати,
В праці сконать!

1880.

VI.

Розвивайся, лозо, борзо ¹⁾,
Зелена діброво!
Оживає помертіла
Природа на ново.
Оживає, розриває
Пути зимовії,
Обновляєсь в свіжі сили
Й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
Українська ниво!
Підоймися, колосися,
Достигай щасливо!
І щоб всяке добре сім'я
Ти по вік плекала,
І щоб світу добра служба
З твого плоду стала!

1880.

VII.

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, —
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любови,

¹⁾ Борзо — скоро.

Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи !

Бо минуть — далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.

То ж як всю життя путь
Чоловіком цілим
Не прийдеш тобі бути, —
Будь хоч хвилечку ним.

А в поганії дні,
Болотянії дні,
Як надія пройде
І погасне чуття,
Як з великих доріг
Любви, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,

Зсушить серце жура,
Зколють ноги терни, —
О, тоді май життя
Вдячно ти спом'яни !

О, тоді ясні сни
Оживлять твою путь...

Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!
10 червня 1882.

VIII.

Лице небесне прояснилось
І блиском розкоші займилось¹
Надії рум'янцем паліє²) —
Мені в тюрмі аж серце мліє.

Нараз в безмірному просторі,
Мов парус на далекім морі,
Маленька хмарка виринає
І звільна, стиха надпливає.

Щось в ній мутиться і трепече,
Немов у серце молодече
Вірветься думка сумовита,
Тривоги хмаркою вповита.

Та промінь сонця гнеть³) зцілує
З лиця небес хмаринку тую,
Лиш на рісницях золотистих
Дві-три краплиночки зависли.

О, небо, кришталеве море,
Що защеміло в серці твоїм
В тій хвилі? Чи землі дрібної
Велике непроглядне горе?..

29 березня 1880.

1) Займилось — зайнялось.

2) Паліє — паленів, горить.

3) Гнеть — вмить, як-стій.

IX.

щобече у садочку соловії
ню любую веснонці молодій,
Це щобече, як віддавна щобетав,
Своїм співом весну красную вітав.

Та не так тепер в садочку, як було :
Вечір в маю співом все село гуло,
По вулиці дівчатовька, наче рії,
На вишенці висвистує соловії.

Не так нині, як бувало ! Півсмерком
Не йдуть селом дівчатовька ходіркоом,
Не виводять співаночок на ввесь двір
Соловієві на вишенці всупір ¹⁾).

Ось з роботи перемучені спішать,
Руки й ноги, мов відрубані, болять, —
Не до жартів їм сердешним та пісень,
Лиш спочити б, наробившись ввесь день !

Важко ялось соловію щобетать,
Важко весну, хоч як красну, зустрічать,
Голосить ²⁾ природи радість на ввесь мир,
Наче людському нещастю на докір.

А ще жаль йому й супірниць, що їх спів
По селу враз з його свистом гомонів.
Що то жде їх?.. Шлюб з нелюбом, рії дітей,
Та в'їдливая свекруха й муж лихий.

1881.

¹⁾ Всупір — всупереч, наперекір.

²⁾ Голосить — об'являти, сповіщати.

Х.

Весно, ох, довго ж на тебе чекати!
Весно, голубко, чому ж ти не йдеш?
Чом замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
В гості ти слеш?

Бач, уже май починається! Маю,
Чом же мерцем ти приходиш на світ?
Пусто і мертво по полю, по гаю,
Лиш олов'янії хмари вкривають
Весь небозвід.

Стогін іде по селищах убогих,
Діти гуртами на задавку¹⁾ мруть,
Сіна нема й стебельця в оборогах²⁾,
Гине худібка, по долах розлогих
Води ревуть.

„Згинем“, — люд шепче. — „Та ж горе не саме
Звикло ходить. Або пошесть прийде,
Або — не дай Боже, — Польща настане“.
От як цей рік зустрічають селяни,
Весно, тебе.

1881.

ХІ.

Рад би я, весно, в весельшії нути
Радісним співом вітати тебе,
В твоїй красі ненаглядній втонути,
Злятись з тобою, забути себе.

¹⁾ Задавка або задевлячка — жаба, ангіна.

²⁾ Оборіг — це покрівля зі соломи на чотирьох стовпах, під якою складають сіно й інше.

Рад би я яструбом плавать в блакиті,
Травкою ніжною пнятись з землі,
Хвилею бурхать о скали розбиті,
Мушкою гратись в вечірнім теплі.

Вмерти, з життя розплистися на волю,
В рідній землиці спочити від сліз,
Щоб не чуть в серці пекучого болю,
Людської муки не бачити скрізь!

1881.

XII.

Ой, що в полі за димове?
Чи то вірли ¹⁾ крильми б'ються?
Ні, то Доля грядки копле ²⁾,
Красу садить, розум сіє,
Примовляє, приспівує:
„Сходи, красо, до схід сонця,
Ти, розуме, спозаранку!
Рости, красо, до пояса,
Ти, розуме, вище мене!
Іди, красо, поміж люди,
Ти, розуме, громадами!
Не дайсь, красо, тому взяти
Хто ти ³⁾ хоче світ зв'язати;
Не дайсь, красо, тому в руки,
Хто тя ⁴⁾ хоче в пута вкути!
А як впадеш у неволю,
То розплинься слізеньками,
То засохни без розплоду!

¹⁾ Вірли — орли.

²⁾ Копле — копає.

³⁾ Ти — тобі.

⁴⁾ Тя — тебе.

Ти, розуме, бистроуме,
Порви пута віковії,
Що скували думку людську!
Двигни з п'їтьми люд робучий,
Двигни з п'їтьми — та до мене!
Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду,
Поеднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі добувала!
23 червня 1880.

XIII.

Веснянії пісні,
Веснянії сні,
Чом так безутішні,
Безвідрадні ви?

Чи для вас не має
Зелені в лісах,
Чи для вас не сяє
Сонце в небесах?

Чи для вас весела
Квітка не цвіте,
Що лиш вбогі села,
Людський біль здрите¹⁾?

Ох, живі діброви,
Ясний сонця світ,

¹⁾ Здрите — бачите.

Лиш життя, любови
В людських душах ніт¹⁾!

Втішно птиця лине,
Гамір, співи, крик...
Тільки бідний гине
З голоду мужик.

Цвіти серед поля
Долом і горов²⁾,
Тільки тьма й неволя
П'є народню кров.

Краще б то для моди
Заспівати, бач,
Про красу природи,
Ніж про людський плач.

Але не для моди
Це співаю я,
То й сумна виходить
Пісенька моя.

1882.

XIV.

Думи, діти мої,
Думи, любі мої!
З усміхнутим лицем
В тій понурій тюрмі!

Наче запах весни,
Налітаєте ви,

¹⁾ Ніт — немає.

²⁾ Горов — горою.

Скорбне серце мое
Потішаєте ви!

Де жура душу тлить¹⁾,
Живе серце болить,
Де в важкій боротьбі
Духа втома в'ялить,

Де хитається ще,
Сумнівається ще
Ум, де думка нова
Загоряється ще, —

Там ви, думи, летить,
Слабосилих кріпить,
В горя й сумніву змріє²⁾
Лийте радісний світ!

6 квітня 1880.

XV. VIVERE MEMENTO³⁾!

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїх грудях!
Чи твій поклик з мертвоти
І серце к житні будить?
Вчора тлів, мов Лазаря
В горя домовині —
Що ж це за нова зоря
Мені блисла нині?
Дивний голос мя⁴⁾ кудись
Кличе — тут то, ген то:
„Встань, прокинься, пробудись!
Vivere memento!“

1) Тлить — зжирав.

2) Змріє — з польськ. сумерк, сутінь.

3) Пам'ятай за життя.

4) Мя — мене.

Вітре теплий, брате мій,
Чи твоя це мова ?
Чи на гірці світляній
Так шумить діброва ?
Травко, чи це, може, ти
Втішно так шептала,
Що з-під криги мертвоти
Знов на світло встала ?
Чи це, може, шемріт¹⁾ твій,
Річко, срібна ленто,
Змив мій смуток і застій ?
Vivere memento !

Всюди чую любий глас,
Клик²⁾ життя могучий...
Весно, вітре, люблю вас,
Гори, ріки, тучі !
Люди, люди ! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо вогнем то !
Лиш боротись — значить жить...
Vivere memento !

14 жовтня 1883.

¹⁾ Шемріт — з польськ. дзюрчання, шепотіння.

²⁾ Клик — клекотіння.

ОСІННІ ДУМИ.

I.

Осінній вітре, що могучим стоном
Над лісом стогнеш, мов над сином мати,
Що хмари люто гониш небосклонсма,
Мов хочеш зиму, сон і смерть прогнати —

Що у щілинах диким виеш тоном
І рвеш солому із сільської хати,
Зів'яле листя гоном-перегоном
По полю котиш — вітре мій крилатий!

Я довго, пильно слухав стону твого,
І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:
Тобі жаль сонця, цвіту, дня літнього!

О, вітре, брате! Як мене побачиш
Старим, зів'ялим, чи й по мні заплачеш,
Чи гнівно слід буття завієш мого?..

9 жовтня 1882.

II. ЖУРАВЛІ.

Понад степи і поле, гори й доли,
Понад діброви, зжовклим листом вкриті,
Понад стернища, зимним вихром биті,
З плачем сумним, мов плач по кращій долі —

Понад селища бідні, непошиті
Хатки, обдерті і пусті стодоли,
Понад люд темний, сумовитий, голий,
Ви пливете по мгlistому блакиті.

Куди? Куди? Чи в кращий край зелений,
Залитий світлом, зіллям умаєний,
На нитку мов нанизані, мчите ви?

О, ждiть! Ось в мгlistій і вогкій ярузі
З крилом підтятим брат ваш сохне в тузі!
Возьміть мене в путь, браття! Де ви? Де ви?..

* *
*

Посланці півночі, в далеких юзі,
В прекраснім краю барв, багатства, пісні,
Перекажіть про сірі, безутішні
Мгли, що стоять на нашiм виднокрузі!

Перекажіть про бідність, сльози вічні,
Про труд безсонний в болю і натузі,
Про чорний хліб твердий, печеній в спузi¹⁾,
Про спів жалібний, мов вітри долішні!

Перекажіть про те, що вас прогнало
З нещасного, хоч рідного вам, краю,
Щоб всяке щире серце й там ридало!

Коли й там бідні схнуть, терплять, ридають,
Коли й там земля ссе кров їх, сльози й піт,
А хліб дає не їм, — мовчіть, мовчіть!

20-21 жовтня 1883.

¹⁾ Спуза (спуз) — попiл.

III.

Тихенько річка котить хвилі чисті,
Так тихо, що в ній чуєш, як тріпочесь
Сверщок¹⁾, що впутавсь у зів'ялім листі, —
Що і самому розплистись в ній хочесь.

Тихенько зорі моргають іскристі...
Зірниці промінь, мов дитя, хлюпочесь
В хрустальних водах; голії, безлисті
Нависли лози — їм заснути хочесь.

На дні перловім шука спить спокійно,
Ліниво зівви шевелить²⁾ криваві, —
І рак з нори виповзує повільно.

І в серці людським зорі золотаві
Мигтять, та й шука лютая дримає,
І задрість гострі щипці виставляє.
1881.

IV.

Паде додолу листя з деревини,
Паде невпинно, чутно, сумовито,
Мов сльози мами, що на гріб дитини
Прийшла і плаче, шепчучи молитов.

Осики лист кривавий із гилини³⁾
Паде, немов ножем його пробито;
Жалібно жовте листя березини
Здається, шепче: „Літо, де ти, літо!“

¹⁾ Сверщок — лісовий коник.

²⁾ З.ви зябри; шевелити — рухати.

³⁾ Гилина — гіллячка.

Лиш дуб могучий, жолудьми багатий,
Спокійно в темну, зимну даль глядить, —
Та ж він не дармо тепле літо втратив!

Хай в'яне листя, хай метіль гудить,
Це сил його не зможе підірвати,
А плід його прийметься й буде жить
1881.

СКОРБНІ ПІСНІ.

I.

Не винен я тому, що сумно співаю,
Брати мої!
Що слово до слова нескладно складаю —
Простіть мені!

Не радість їх родить, не втіха їх плодить,
Не гра пуста,
А в хвилях недолі, задуми тяжкої
Самі уста

Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий,
Склада їх — сум:
Моя бо й народня неволя, то мати
Тих скорбних дум.

9 травня 1880.

II.

Бувають хвилі, серце мліє
І скорбних мислей рій летить,
Мов чорна хмара небо криє
І грім у хмарі гуркотить.

І поглядом німої злости
Гляджу на небо й світ живий

І жду, що з земної утроби
Ось-ось прорвесь огонь страшний.

І вмить спалить всю землю тую
З всіма неправдами її,
Перелама хаос твердую
Шкарлушу скриплої землі...

І, наче золото в горнилі,
Цей світ очиститься зовсім —
Г чиста, в невечерній силі
Засяє правда й воля в нім.

2 квітня 1880.

III.

До моря сліз, під тиском пересудів
Пролитих і моя вплила краплина;
До храму людських змагань, праць і трудів
Чень¹⁾ і моя доложиться цеглина.

А як мільйонів куплений сльозами
День світла, щастя й волі засвітає,
То чень в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.

2 квітня 1880.

IV.

Нехай і так, що згину я
Забутий десь під тином,
Що всі мої думки, діла
Сліду не лишать, мов та мгла
На небі синім!

¹⁾ Чень — а ось, адже, може.

Нехай і так! Я радо йду
На чесне, праве діло!
За нього радо в гору вмру
І аж до гробу додержу
Свій прапор ціло.

31 травня 1880.

V.

Тяжко, важко вік свій коротати
У незнання сумерці німім
І хилитись і в ярмі стогнати,
До могили простогнати в нім.

Тяжко, важко вік цілий боліти,
А не знати навіть, де болить;
Мучитись у гору, а не вміти
Того горя й крихточку вменшить.

А ще тяжче бачити всю муку,
Знати добре джерело її,
Але не могли подати руку
Тому брату, що так стогне в тьмі.

А ще тяжче гаряче бажати
Волі, правди, братньої любови,
Шарпатись у путах, гризти ґрати,
А на волю встати не могли.

1878.

VI.

Вій, вітре, горою
Над цією тюрмою,
Заплач наді мною,
Як рідний, як брат!

Розвій ті надії
Злудні¹⁾, хоч яркії,
Що серце, мов змії,
І ризуть і палять!

Зморозь кров кипучу!
Невсипну, пекучу,
Втиши думок бучу,
Що в мізку бурлить,

Щоб дні нам за днями
Безслідно минали,
Мов шум понад скали
Безслідно шумить.

13 березня 1880.

VII. ДУМКА В ТЮРМІ.

Ой, рано я, рано устану,
На яснее небо погляну,
А небо, як синій кришталь,
А в серці важкий сум і жаль.

Всміхається небо без зміни,
Глядить на тюремнії стіни,
А стіни пожовкли — від сліз.
Що ними просякли наскрізь.

Гей, яснее небо, чому ти
Глядиш так чудово всміхнуте,
Пощо в ту проклятую кліть²⁾
Ти шлеш такий любий привіт?

¹⁾ Злудний — обманливий

²⁾ Кліть — клітка.

Тут сльози, ти радість голосиш !
Ти запах свободи приносиш,
А тут ось понура тюрма.
Могила тісна та німа.

Живий у могилу заритий,
Гляджу я на світлом облитий,
На вільний, веселий той світ —
Кров жаром у жилах кипить.

За що мене в пута скували,
За що мені волю відняли ?
Кому я і чим завинив ?
Чи тим, що народ свій любив ?

Бажав я для скованих волі,
Для скривджених кращої долі
І рівного права для всіх, —
Це весь і єдиний мій гріх.
1877.

VIII. НЕВІЛЬНИКИ.

Лежу я безсонний. Ніч темна,
І дощ цюпотить у вікно...
Бог зна що верзеться на яві,
А думка усе про одно.

Усе про ту волю святую,
Що страчена так дорога,
Так чудно хороша ! На серце
Знов сум цілоденний ляга

Розпука обхоплює душу
І чорні думки шевелить:

„Ні, воля—це сон, а на світі
Ніхто не зазнав і не вздрить.

„Гляди у вікно лиш щоденно,
Де вулиці видно цятку, —
Там люди проходять усякі, —
Та їх придивися життю!

„Ось бідний, обдертий зарібник
Голоден стоїть, як туман, —
Це черева свого невільник,
А черево найстарший пан.

„Там служниця зранку на ринок
Із кошиком пильно біжить, —
Невільниця пані лихої,
З добра не пішла чей служить.

„А онде бабуся старенька,
В руках молитовник — пішла
У церкву — не Бога якогось
Невільниця, але попа.

„Он в повозі муж із жоною
Напевно в театр імчать,
Держаться за руки, а з рук тих
Невільничі пута брязчать.

„Чи це ж та захвалена воля,
Де тисячі-тисячі сплять,
Жиють і вмирають, і навіть,
Як ти, про свободу й не снять?“

Ні, що ж це? Хіба ж я не бачу?
В блискучих колясах¹⁾ летять

¹⁾ Коляса — карета.

Построєні¹⁾ дами й панови,
Колеса о брук гуркотять.

Построєні дами й панови
Глядять так свобідно на світ.
Сміються так голосно... Сміх їх
В мою аж доноситься кліть.

„Це ж вільнії люди!“ — згадав я
На хвильку. — Та ні бо, й вони
Невільники забагів своїх,
Дурниць, зіпсуття та нудьги.

А втім погадав я про сльози,
Про тисячів працю та кров,
Що лється в рабів тих кишени
Горючов ріков золотов²⁾.

І довго я мучивсь думками
Про світ цей, домівку рабів;
Кров стукала сильно об мозок,
Неначе налив її гнів.

Кров стукає сильно о мозок,
І чорнії думи летять,
Мов панські коляси блискучі
По тім'ю в бігу торохтять.

1878 р.

IX.

Відцуралися люди мене!
Цей та той надійде і мине!
Тільки боязно скоса зирне...
Чи бояться ті люди мене?

¹⁾ Построєні — розкішно вдягнені.

²⁾ Горючою золотою рікою. Закінчення на „ов“ замість „ою“ — це галицька народня форма.

Я блукаю, мов звір серед гір,
Серед шуму вулиць містових,
В серці чую слова, мов докір:
„Ти проклятий один серед них!“

Самотою ходжу я, мов блуд,
З горем в серці нестерпно важким...
Всі знайомі минають, ідуть —
Поділитися горем ні з ким.

Якби в сльози кривавії знов
Міг я все своє горе розлити,
Я би виплакав всю свою кров,
Щоб нічого з людьми не ділити.

18 листопада 1880.

Х.

Мій раю зелений,
Мир-зіллям маєний,
Стелися круг мене
В далеку даль!

Пречудний ¹⁾ спокою,
Вітай наді мною,
Святою рукою
Прогонюй мій жаль!

Як сонечко сяє!
Як вільно гуляє
По вільному краї
Мій погляд кругом!

¹⁾ Пречудний — на причуд гарний

Луги за ланами,
Село між садами
І мир між хатками,
Спокій над селом.

А люди щасливі,
Брати мов зичливі,
На прадідній ниві
Працюють поспів¹⁾...

І пісня лунає
Від краю до краю:
Тут пана немає,
Немає й рабів!

О, краю мій, світе!
Щоб раз тебе вздріти,
Я рад був терпіти
Весь вік у ярмі.

Днесь тебе щоднини
З утіхов²⁾ дитини
Видаю, єдиний,
У снах, у тюрмі.

14 березня 1880.

¹⁾ Поспів — поспіль, разом, спільно.

²⁾ Утіхов — утіхою.

НІЧНІ ДУМИ.

I.

Ночі безмірнії, ночі безсоннії,
Горе моє!
Мозок наляжуть думки невгомоннії,
В серці грижа, мов павук той, полоннії
Сіти снує.

Виром невпинним бажання сердечнії
Рвуться, летять, —
Вічно невтишені і безконечнії...
Мов на свої мене крила безпечнії
Схопить хотять.

Де ви так рветесь, куди ви літаєте,
Думи-орли?
В гості до зірки ви чень не бажаєте?
К земним зіркам же ви й стежки не знаєте
Тут по землі.

О, моя ясна, блискуча зірничко,
Де ти живеш?
Чи за життя ще я вздрю твоє личко?
Чи аж по смерті на гріб мій, горличко,
Плакать прийдеш?

12 грудня 1882.

II.

Непереглядною юрбою
Ідуть за днями дні мої,
Так страшно одностайні всі,
Як олов'яні хмари ті,
Що звільна линуть наді мною.

Без діл, з закутими руками,
Без мислей деревію я,
Минає молодість моя,
Мов чиста річка степова
Безслідно гине між пісками.

Гинь, гинь, хоч жити ще не вспів,
І слід загине за тобою,
Розслизнеться, мов сніг весною, —
Лиш в серці тиск важкого болю,
Єдиний слід минулих днів.

14 березня 1880.

III.

Світ дрімає. Блідолиций
Місяць задрімав над ним, —
Знать, замкнули в небі двері
І послулося святим.

То ж все горе світовеє,
Що від сонних утекло,
На мою безсонну душу,
Мов горою, налягло.

23 вересня 1880.

IV.

Чи олово важке пливе у моїх жилах'
Так сонно, звільна, зимно замість крові ?
Чи мізку рух чия рука спинила
І бистрий потік мислей загатила,
Вгасила іскру дотепу й розмови?

Так важко, звільна хвиль, годинь і днів
Повзуть безбарвні, непроглядні стада !
І дух у тілі, бачиться, зомлів,
Мов в купелі пливак відважний ослабів
І тисне к дну його лінивих хвиль громада.

14 березня 1880.

V.

Безкраї, чорні і сумні
За ночами минають ночі,
І безутішному мені
Схід сонця сниться. Бачуть очі
Крізь мур тюремний, як лютує
Завзята боротьба в природі.
Ще темний Аріман¹⁾ панує,
Розпершись гордо там, на сході.
Та в царстві своїм чує він
Таємну дрож. Ось легкокрилі,
Мов стріли, до понурих стін
Летять від сходу світла хвилі.
Лютує Аріман, гасить
Ненависне проміння враже,
Та хвиля світла все біжить,

¹⁾ Аріман — дух зла, ночі (перський). Ормузд — дух світла, сонця.

Хоч що він робить, що він каже.
Хитається трон його твердий,
І чується Чорному цареві,
Як Ормузд ясний, молодий
Вже виринає з хвиль рожевих.

46 квітня 1880.

VI.

Догоряють поліна в печі,
Попеліє червоная грань...
У задумі сиджу я в ночі
І думок сную чорную ткань.

І коли ж то той жар догорить,
Що ятриться у серці мені?
І чи скоро те горе згасить
В моїм мізку думки огняні?

Ох, печуть і бушують вони!
Гризе душу й морозить нуда!
Кров кипить і нутро все в огні, —
Вколо ж мур і неволя біда.

Я боротись за правду готов,
Рад за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простояти довго мені.

18 листопада 1881.

VII.

Не покидай мене, пекучий болю,
Не покидай, важкая думо-муко
Над людським горем, людською журбою!

Рви серце в мні, бліда жура-марюко
Не дай заснуть в постелі безучастя
Не покидай мене, гриже-гадюко !

Не дай живому в домовину класться,
Не дай подумати ані на хвилину
Про власну радість і про власне щастя,

Докіль круг мене мільйони гинуть,
Мов та трава схиє літом під косою,
І від колиски аж по домовину

Живуть з бідкою, наче брат з сестрою.
Докіль життя тяжким нас давить валом,
На пні ламає силою страшною, —

Докіль ще недосяглим ідеалом
Для мільйонів ситість, тепла хата, —
Докіль на лицях сльози, ніби ралом,

Борозди риють, — доки зимна грата
Тюремна руки путає робучі,
Мруть з голоду бездомні сиротята,

Пишаються під небом ті блискучі
Гнізда розпусти, зопсуття й обмани
І світ заражують, докіль могучі

„Стовпи“ отруту ллють в народні рани,
Думки кують, для прихоті своєї,
Люд трупом стелять люті Тамерлани !

Ох, загніздись на дні душі моєї,
Важкая думо ! Сильними кліщами
Стискай те серце, якщо б від твоєї

Схибнув я стежки! Ночами і днями
Шепчи над ухом: „Ти слуга нещасних!
Працюй для них словами і руками
Без бажань власних, без вдоволень власних!“
28 падолиста 1883.

— — —
VIII.

Місяцю, князю!
Нічкою темною
Тихо пливеш ти
Стежкою таємною...
Ніжно хлюпочеться
Воздушне море;
Так в нім і хочеться
Змити з серця горе.

Місяцю, князю,
Ти чарівниченьку!
Смуток на твому
Ясному личеньку.
Із небозвідної
Стежки погідної
Важко глядіть тобі
В море бездонне,
В людськості бідної
Горе безсонне.

Місяцю, князю!
В пітьмі будучого,
Знать, ти шукаєш
Зілля цілющого,
Зілля, ще лиш цвіте
З-за райських меж...
Ох, і коли ж ти те
Зілля найдеш?..

16 липня 1883.

ІХ. ПІСНЯ ГЕНІВ НОЧІ.

По боях земного життя,
Чи в повні свіжих сил,
В утомі з довгого пуття,
Чи в першім маху крил ;
Чи вниз літа склонили скрань ¹⁾,
Чи в серці рай весни, —
Сюди, мандрівче, ти пристань !
Засни ! Засни ! Засни !

Що земний шлях, що земний бій,
Ненависть і любов ?
Тут ніч, тиша і супокій
Без снів і без оков.
Тут болю ані втіх нема,
Морозу ні весни,
Тут забуття, спокій і тьма —
Засни ! Засни ! Засни !

Припадь істотою цілов ²⁾
Природі до грудей,
Туди вернись, відкіль прийшов,
Напій безсмертя пий !
Почате в болю тіло те
Знов в вир бездонний пхни,
Що вічно смерть з життям плете, —
Засни ! Засни ! Засни !

А дух ? Це ж іскорка лишень,
Це огник, нервів рух !
Розпадесь мозок, то й огонь
Погасне, згине дух.

¹⁾ Скрань — чоло.

²⁾ Цілов — цілою.

Воскресних не лякайсь казок,
Хай для дітей вони!
Останній біль — побідний крок!
Засни! Засни! Засни!

10 грудня 1882.

Х. У НЕПАМ'ЯТЬ!

Все горе те, все море сліз,
Що й нині очі твої ллють,
Всі муки ті, що ти поніс,
Народе мій, забудь!

Неволю, що ще гне тебе,
Тьму, що твою вкриває путь,
І кривду, що кров з серця ссе,
Забудь, забудь, забудь!

Війну, що брата пре мечем
Пробити братню грудь,
Всіх, вбійством ситих і вогнем,
Забудь, забудь, забудь!

Купецьку фальш, що світ, мов змій,
Здавила в золота окрут,
Захланність і обман гидкий
Забудь, забудь, забудь...

1 квітня 1882.

ДУМИ ПРОЛЕТАРІЯ.

I. ТОВАРИШАМ ІЗ ТЮРМИ.

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життем:
З давніх брудів і думка розкута, —
Ожиємо, брати, ожием!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю огрітим життем;
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Попливемо до країни святої,
Де братерство і згода й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церкву, попів ані Бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Це ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво зі звірством стає,
Це поборює воля неволю,
„Царство Боже“ на землю зійде.

Не моліться вже більше до Бога:
„Хай явиться нам царство твоє!“
Бо молитва слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.

Не від Бога те царство нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде¹⁾,
Сильна воля і спільний наш труд.

1878 р.

II. НА СУДІ.

Судіть мене, судді мої,
Без милости фальшивої!
Не надійтесь, що верну я
З дороги нечестивої“,
Не надійтесь, що голову
Пред вами смирно схилю я,
Що в добрість вашу вірити
Буду одну хоч хвилю я.

Судіть мене без боязні, —
Та ж сильні ви, те знаєте!

1) Посяде — здобуде.

Судить без встиду, та ж ви встид
На прив'язі тримаєте;
Судить, як каже право вам,
Судить гостріше, тяжче ще,
Та ж ви і право,—то одне
В одній машині колісце.

Одне лишень прошу я вас,
Скажіть виразно й сміло ви:
Яка вина моя і тих,
Що враз зі мною йдуть і йшли?
Скажіть виразно: „Люди ті,
Це зрадники! Вони хочять
Перетворить, перевернуть,
Звалити наш суспільний лад!“

Та й ще скажіть, за що хочять
Перетворити лад цілий?
За те, що паном в нім багач,
А гнесь слугою люд німий,
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена,
Хоч весь той ваш суспільний лад
Піддержує й живить вона.

За те, що дармоїдство тут
З робучих рук ссе кров і піт;
За те, що тут з катедр, амбон ¹⁾
Лесь темнота, не ясний світ,
За те, що лесь мільйонів кров
По прихоті панів, царів;
За те, що люди людям тут
Кати, боги, раби гірш псів.

¹⁾ Амбона—з польськ. місце звідки кажуть проповіді в церкві.

А ще скажіте, як цей лад
Перевернути хочем ми?
Не зброєю, не силою
Огню, заліза і війни,
А правдою і працею
Й наукою. А як війна
Кривава понадобиться,
Не наша буде в тім вина.

Та ще скажіть, що ви й самі
Не відмовляєте нам то,
Що правду ми говоримо,
Що прямо, чесно ми йдемо
За правдою. Все те скажіть,
Судді мої, по щирости,
Тоді в ім'я цього ладу
Судіть мене без милости!

30 квітня 1880.

III. МИЛОСЕРНИМ.

Нехай і так, що, мов червяк,
Затоптаний в багно життя,
Оскорблений ¹⁾, унижений,
З гнівом в душі вмираю я;
Нехай і так, що в старця мов,
Похилий мій, нужденний вид,
Та все ж ваш дар непрошений
Глибоко груди мені ранить.

Нехай і так, що добрі ви,
І чесні ви, і щирі ви,
Що з милосердя даєте
Старцеві милостині ви;

¹⁾ Оскорблений — покривджений.

Та милостині вашої
Я не благав, я не просив, —
За що ж ви дар той тичете,
Щоб руку мні наскрізь палив ?

І хто ж вам право дав так е
Щоб милувались ви сейчас,
Над кожним, у кого лице
Не так щасливе, як у вас,
В кого уста безкровнії,
Погас в очах веселий жар.
І одіж драна голосно
Говорить : бач, це пролетар ?

Хто знає, може драний той,
Блідий, нужденний пролетар
Не хоче милости, вважа'
Пошочиною всякий дар ?
Хто знає, може слова лиш
Прихильного від вас він жде,
А може, найвдячніший вам
За ваше мовчання буде ?

А, може, дар той, за котрий
Вас ваша совість похвалить,
Його важким униженням,
Мов п'ясть, додолу повалить ?
А, може, за той дар, що в вас
Із милостивих рук плине,
Він милість вашу дешеvu
І руки ваші проклинає ?..

12 червня 1880.

IV. SEMPER IDEM !

Проти рожна перти,
Проти хвиль плисти,

Сміло аж до смерти
Хрест важкий нести!

Правда проти сили!
Боем против зла!
Між народ похилий
Вільности слова!

З світочем науки
Проти брехні й тьми ---
Гей, робучі руки,
Світлії уми!

Ще те не вродилось
Гострее залізо,
Щоб ним правду й волю
Самодур зарізав!

Ще той не вродився
Жар, щоб в нім згоріло
Вічне діло духа,
Не лиш утле тіло!

3 квітня 1880.

V. ІДЕАЛІСТИ.

Під пнем перегнилим в болоті гнилому
Вертаються, клубляться дрібні червяки:
І вродились, вирости й гинуть у ньому,
А другі їх тілом живуть залюбки.

І сниться їм, бідним, у пільмі кромішній:
Десь сонце горить у всім чарі весни,
А в сонця промінню, у радості вічній
Гуляють і золотом сяють вони.

Ті сні свої черви складали в системи
З заключенням¹⁾: „Так є найліпше, як є“;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті життє.

Втім люди той пень відвалили й поперли,
І дійснеє сонце вказалось з-за мли;
На сонце те глипнули черви й померли,
І, мручи, убійчеє світло кляли.
1882.

VI.

Всюди нівечиться правда,
Всюди панує брехня,
В ваших лиш серцях, о, браття,
Хай не постане вона!

Там ви для правди святої
Сильний збудуйте опліт²⁾,
Там ви вогонь негасимий
Чесної думки палить!

Твердша від сталі твердої,
Сто раз тривкіша, ніж мур,
Щирих, м'яких серць твердиня
Супроти громів і бур.

Там з поколінь в покоління
Правда простоїть ціла,
Поки не зломиться лютий
Вал лицемірства і зла.

¹⁾ Заключення — висновок.

²⁾ Опліт — мур, загорожа.

І мов те древо зимою,
Зверху безлисте, мертве,
В бурі, морози пускає
Вічно коріння нове ;

І мов нора та підземна
Тріска ключем з-під скелі, —
Трісне з-під зла й пересудів
Правда жива на землі.

6 квітня 1880.

VII. СУПОКІЙ.

Сугокій — святеє діло
В супокійнії часи,
Та як в час війни та бою
Ти зовеш до супокою, —
Зрадник або трус єси.

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі
Вирвать тайну не одну,
В тьму життя влить світла досить, —
Горе тому, хто підносить
Самовільную війну.

Та коли в робучу пору
В нашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій,
Щоб здобуток наш розкрасти,
Ще й на нас кайдани вкласти, —
Чи й тоді святий спокій?..

15 липня 1883.

VIII. ТОВАРИШАМ.

І вас зі своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі гордії,
Ім'я і діла ваші прокленуть
І крикнуть : „Зрада ! Пагубнії мрії !“
І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії,
Отрутою, замучених, напоють,
Надії ясні жовчею затроють.

На суд потягнуть вас, начиняють вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Людей і Бога. Ділом і словами
Не проминуть рани раз-у-раз
М'ягкеє серце ваше, мов тернами.
Подумаєш : „Оттак жить !“ — і не раз
Самому страшно, защемить у груди...
Чи ж так живуть з людьми-братами люди ?

Не так повинні ! Щоб не так жили,
Щоб брата і в найменшому пізнали,
За те якраз до бою ви пішли,
На поклик правди проти брехні стали...
Борітеся ! Терпіть ! По всій землі
Рівняйте стежку правді ! Де застали
Лиш гложжя, терня, там по вас нехай
Зазеленіє жито, наче гай !

19 квітня 1880.

IX.

Не люди наші вороги,
Хоч люди гонять нас і судять
І запирають до тюрми,
І висмівають нас, і гудять.

Бо люди що? Каміння те,
Котре розбурхана весною
Валами котить і несе
Ріка розлитая з собою.

Не в людях зло, а в путах тих,
Котрі незримими вузлами
Скрутили сильних і слабих
З їх мукою і їх ділами.

Мов Лаокоон серед змій,
Так люд увесь в тих путах в'ється...
Ох, і коли ж той скрут страшний
На тілі велетня порветься?

9 квітня 1880.

Х.

Недовго жив я в світі ще,
Та встиг чимало вже зазнати.
Не що й дало мені життя,
Та все ж дало досить багато.

Дало мені пізнать добро,
Дало побачить світ науки,
Бажання правди у душі
І дві тверді робучі руки.

Дало і приязнь, і любов
Взаїмну, хоч і не щасливу.
Сказало: „Сій, хоч не твійов¹⁾
Руков²⁾ пожатє буде жниво!“

¹⁾ Твійов — твоєю.

²⁾ Руков — рукою.

І ворогів дало, котрі
Кленуть, гнетуть мене, бо сильні;
Дало й прихильників, котрі
Найбільш самі собі прихильні.

Та над усе ціню я ту
Малую мірку мук і болю,
Котрі приняв я в сім життю,
За правду, за добро, за волю.

1 квітня 1880

XI.

Ви плакали фальшивими сльозами
Над моєю недолею, жаліли
Мене, махали жалісно руками,
Та допомогти мені не вміли й не хотіли.

„Жаль бідного! З дороги марне збився
І згиб! Ми це згори вже добре знали!
Дурний був, за пусту роботу, бач, вчепився,
І ось куди його фантазії загнали!“

А другі, ще милосердніші, бистро
Здвигаючи плечима, промовляли:
„Ось до чого веде погане товариство,
Сліпая віра в мрії-ідеали!“

Пожалували всі мене, а далі
Пішли — хто на обід, хто в карти грати,
А хто судить запертих в криміналі¹⁾,
А я лишивсь під тином умирати.

31 травня 1880.

Кримінал — тюрма.

EXCELSIOR!

I. НАЙМИТ.

В устах тужливий спів, в руках чепіги плуга,
Так бачу я його ;
Нестаток, і тяжка робота, і натуга
Зорали зморщками чоло.
Душею він дитя, хоч голову схилив,
Немов дідусь слабий.
Бо від колиски він в недолі пережив
І в труді вік цілий.
Де плуг його пройде, залізо де розриє
Землі плідної пласт,
Там незабаром лан хвилясте жито вкриє,
Свій плід землиця дасть.
Чому ж він зрібною ¹⁾ сорочкою окритий,
Чому сіряк, чуга ²⁾
На нім, мов на старці, з пошарпаної свити ?
Бо наймит він, слуга.
Слугою родиться, хоч вільним окричали
Багатирі його ;
В нужді безвихідній, погорді і печали
Сам хилиться в ярмо.

¹⁾ Зрібна сорочка — сорочка з сирого, т. зв. селянського полотна.

²⁾ Чуга — верхня одежа, без рукавів і коміра, з косма-того зверху сукна.

Щоб жити, він життя, і волю власну, й силу
За хліба кусник продає,
Хоч не кормить той хліб, і стать його похилу
Не випрямить, і сил не додає.
Сумує німо він, з тужливим співом оре
Те поле, оре не собі,
А спів той, наче брат, що гонить з серця горе,
Змагались не дає журбі.
А спів той, то роса, що в спеці підкріпляє
Напівзів'ялий цвіт;
А спів той — грім страшний, що ще лиш глухо
грає,

Ще здалека гримить.
Та поки буря ще нагряне громовая,
Він хилиться, проводить в тузі дні.
земельку святу, як матінку, кохає,
Як матінку сини.
Байдуже те йому, що для добра чужого
Він піт кривавий лє,
Байдуже те йому, що потом труду свого
Панам пановання дає.
Коб лиш земля, котру його рука справляла,
Зародила оп'ять,
Коби з трудів його на других хоч спливала
Небесна благодать.

* *
*

Той наймит — наш народ, що поту лє потоки
Над нивою чужою.
Все серцем молодий, думками все високий,
Хоч топтаний судьбою.
Свої доленьки він довгі жде століття,
Та ще надармо жде;
Руїни перебув, татарські лихоліття
І панщини ярмо тверде.

Та в серці, хоч і як недолею прибитім,
Надія кращяя жие ;
Так часто під скали тяжезної гранітом
Нора холодна б'є.
Лиш в казці золотій, мов привид сну чудовий,
Він бачить доленьку свою,
І тягне свій тягар, понурий і суворий,
Волочить день по дню.
В століттях нагніту його лиш рятувала
Любов до рідних нив ;
Не раз дітей його тьма тьменна погибала,
Та все він пережив.
З любов'ю тою він, мов велетень той давній,
Непоборимий син землі,
Що, хоч повалений, а знов міцний і славний
Вставав у боротьбі.
Байдуже, для кого — співаючи, він оре
Плідний, широкий лан :
Байдуже, що він сам терпить нужду і горе,
А веселиться пан.

* *
*

Ори, ори й співай, ти, велетню, закутий
В недолі й тьми ярмо !
Пропаде пільма й гніт, обпадуть з тебе пута,
І ярма всі ми порвемо.
Не даром ти в біді, пригноблений врагами,
Про силу духу все співав,
Не даром ти казок чарівними устами
Його побіду величав.
Він побідить, порве шкарлуці пересуду,
І вільний, власний лан
Ти знов оратимеш — властивець свого труда
І в власнім краю сам свій пан.

10 жовтня 1876.

II. БЕРКУТ¹⁾.

З укритого гнізда в скалистій десь щілині
З тяжким він розмахом рванувсь під хмари
сині, —

З таємних мов джерел гнівлива думка рветься,
Облетить світ, і аж о неба звід опреться,
І б'є важким крилом, де лиш сягнути зможе,
І зве: „Де правда та? Де ти, великий Боже?
Всі зорі збігла я, атоми всі в природі
Перешукала скрізь, тебе ж спіткати годі.

* *
*

В блакиті він завис, недвижний, розпростертий,
Мов над життям грізний, невпинний образ
смерти.

Здаєсь, що до небес він гвоздями прибитий,
Та чуєш, що він гнеть²⁾ вниз вержесь³⁾— кров
пролити.

Ти чуєш це, і жах тебе проходить зимний :
Та ж над тобою теж завис беркут нестримний !
Він не хибне тебе, хоч як високо висить !
Чи багато то ще хвиль тобі гуляти лишить?..

* *
*

Ось рушив він. Пливе без маху крил
в блакиті,
Мов човник Долі тче днів наших пасма
скриті.

Спокійно колесить. знижаєсь, знов зриваєсь,
За хмару криється, в лазурі розпливаєсь.

1) Беркут—карпатський орел.

2) Гнеть — в сю мить, як-стій.

3) Вержесь — вержеться, кинеться.

Та з часом прогнили гвозді,
Вітер хрест розхолітав¹⁾,
І Христос, вгорі розп'ятий,
Із хреста на землю впав.

Зараз же трава висока,
Що росла вокруг хреста,
Радісно в свої обійми,
М'ярко прийняла Христа.

Подорожники й фіялки,
Що там пахли з-між трави,
Звились, мов вінець любови,
У Христа край голови.

На живім природи лоні,
Змитий з крові, ран і сльоз,
Серед запаху і цвітів
Сумирно²⁾ спочив Христос.

Та якісь побожні руки
Спать йому там не дали,
І, христячись, з-поміж цвітів
Знов угору підняли.

Та нових не мавши гвоздів,
Щоб прибити знов Христа,
Хоч з соломи перевеслом
Прив'язали до хреста.

Так побожні пересуди,
Бачучи за наших днів,
Як з старого древа смерти,
Із почитання богів,

¹⁾ Розхолітати — розкидати.

²⁾ Сумирно — спокійно.

З диму жертв, з тьми церемоній,
Із обмани, крові й сльоз,
Словом, як з хреста старого,
Сходить між людей Христос,

І як ставши чоловіком,
Ближчий, вищий нам стає,
І святим приміром своїм
Нас до вільности веде, —

Силуються понад людськість
Будь-що-будь піднять Христа,
І хоч брехні перевеслом
Прив'язати до хреста.

1880.

IV. ЧОВЕН.

Хвиля радісно плюскоче та леститься до
човна,
Мов дитя, цікава, шепче і розпитує вона :
„Хто ти, човне? Що ти, човне? Відки і куди
пливеш?
І за чим туди шукаєш? Що пробув? Чого
ще ждеш?“

А повзе ліниво човен і воркоче і бурчить :
„Відки взявся я — не знаю ; чим прийдеться
закінчить
Біг мій вічний — теж не знаю. Хвиля носить,
бура рве,
Скали грозять, надять-просять к собі береги
мене.

„Хвилі—то життя, то гріб мій, пестоші і смерть
моя ;

Хоч би й дев'ять не вернуло, то десятий
І дійшов же до пристані. Та ніде той не повернуз
Хто не має цілі. Човне, як пливеш, то дійде,
знай же, де!

„Та ж не все бурхає море, тихеє бува частіш.
Та ж і в бурю не всі човни гинуть — тим ся ти потіш!
А хто знає, може в бурю іменно спасешся ти?
Може, іменно тобі ся вдасть до цілі доплисти!“

Стрий 13 червня 1880.

V. КАМЕНЯРІ.

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна, та пуста і дика площина,
А я, прикований ланцюм залізним, стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любови жар,
А руки в кожного ланці, мов гадь, обвили,
А плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам з гори, мов грім, гримить:
„Лупайте цю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбити“.

І всі ми, як один, підняли вгору руки
І тисяч молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприскалися шуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз-по-раз гримали о кам'яне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз-у-раз,
І п'ядь за п'ядею ми місця здобували;
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яті в людей за цей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по цій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та прорівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогніють.

Та й слави ж людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не багатирі.
Ні, ми невільники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали,
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець¹⁾ і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги, гнівнії та сердиті,
І нас, і намір наш, і діло те кленуть.

¹⁾ Гостинець—шлях.

Ми знали це, і в нас не раз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав.
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не випускав.

І так ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі,
А щастя всіх прийде по наших аж кістках.
1878.

VI. ІДИЛІЯ.

Давно було. Дітей маленьких двоє,
Побравшись за руки, по квітчастих
Лугах підгірських, стежною вузькою
Поперек нив, в жарку літню днину
Ішли з села.

Старшенький хлопчик був —
Біловолосий, з синіми очима,
З конем вербовим у руці. У нього
За пазухою добрий кусень хліба
І квітка на кайстровім ¹⁾ капелюсі. —
А дівчинка вела його за руку,
Хоч менша. Наче терен, оченята,
Мов вуглики жарілися і живо
Все бігали кругом. Мов миший хвіст,
Косичка ззаду висіла, а в ній
Червона стрічка вплетена була.
В маленькій запасчині підпнятії

¹⁾ Кайстровий — солом'яний.

Знать кілька бульб¹⁾ печених, а стручки
Зеленого гороху визирали
З-за пазухи.

Нерадо якось хлопчик
Ішов і боязливо озирався,
А дівчинка невпинно щебетала,
Додаючи товаришу відваги.

— „Встидайся, фе! Такий великий виріс.
А плакати хоче! Хлопець, а боїться!
Чого боятись тут? Як я тобі кажу,
То мусить бути правда. Вже мої
Бабуня не такі, щоби брехали!
А ти диви, хіба то так далеко?
На цей горбок, а відтам Діл²⁾ близенько,
А там Ділом угору та все вгору,
Аж на сам верх! Та й годі! Там спочинем—
А може ні, чого ще спочивати,
Коли вже відтам близько!.. Крикнем: „У!“
Та й просто враз побіжимо до тих
Стовпів залізних, що підперли небо.
А там сховаємось за стовп і тихо,
Тихенько аж до вечора пробудем.
А ти щоби не смів мені і писнуть,
Не то що плакати! Чуєш? А то я
Тобі задам! А як настане вечір
І сонечко прийде додому на ніч,
Застукає до брами, — то ми тихо,
Тихесенько прокрадемося за ним.
А знаєш, що бабуся говорили?
У нього є донька така хороша,
Що просто страх. Вона то відчиняє

¹⁾ Бульба — картопля.

²⁾ Діл — гора коло Дрогобича в Галичині.

Щовечір браму батькові її щорана.
А вже дітей вона так дуже любить.
Що просто страх. А сонце не пускає
Дітей до неї, щоб із ними разом
У світ не втікла. Але ми тихенько
Прокрадемося, та й шусть, і вхопимось
Її за руки, то вже сонце нам
Ніщо не зробить. Тільки ти не бійсь
І плакати не смій! Та ж то так близько,
І на дорогу маємо досить,
А та нам панна надає багато
Всього, про що лиш будемо просити.
Ану, про що би ти просив?“

Поглянув

На неї хлопець, палець впхав до уст
Та й каже: — „Мозе б ліпшого коня?“ —
— „Ха, ха, ха, ха!“ — дівча зареготалось.
— „Ну, що з, то мозе капелюх новий?“
— „Проси що хочеш, а я знаю, знаю,
Що я просити буду!“

— „Що такє?“

— „Ага, не скажу!“

— „Ну, скажи, а то

Заплацу!“

— „Овва, плач, то я сама

Піду і не візьму тебе з собою“.

— „Ну, а цому з не сказес?“

— „Знаєш, ти

Дурний! Мені бабуся говорили,

Що в неї яблучка є золоті.

Кому вона те яблучко дарує,

То той весь вік щасливий і здоров,

І гарний-гарний буде, всім на диво.

Але ті яблучка лиш для дівчат“.

— „Я хоцу яблучка!“ — заплакав хлопець.

— „Не плач, дурний, лиш не забудь просити,—

Я вставляюсь вже, щоб і тобі дала.
А як по яблучку таким дістанем,
То вернемо додому і нікому
Не скажемо. Не скажеш ?“

— „Ні, не сказу“.

— „Ну, пам'ятай ! А скажеш — відберуть.
Чи так ?“

— „А так“, — рік хлопець. І пішли.

Пройшло чимало літ від того дня.
Далеко над сподівання дітей
Тяжкою вийшла й довгою дорога
До сонячних палат. І трави й ниви,
І небо й сонце, все, усе змінилось
У хлопчика в очах. Лиш не змінилась
Подруга та, провідниця його.
Щебетання її веселе, любе,
І усміх, і надія неугасима,
Це та жива струя, що в'яже в серці
День нинішній з вчорашнім і грядущим.
І ціль їх не змінилась за той час,
Лиш виросла, розвилась, роз'яснилась.

І ось великим шляхом многолюдним
Посеред тиску, свару й товквітні
Ідуть вони, ховаючи у грудях
Дитячі серця, як найкращий скарб.
Минає їх гордий, надутий дурень,
І розсмієсь ; мина' пишний вельможа,
То і не г'яне; зустріне мужик,
То в спрагу дасть погожої води
Напитися, і стежечку покаже,
І підночує, в слоту захистить.

Вони ж, побравшись за руки, тихо
І радісно, без огляду й тривоги
Ідуть на стрічу сонцю золотому.

1886.

ПРОФІЛІ І МАСКИ.

ПОЕЗІЯ.

I.

В житті, мов на шляху, лиць сотні стрічаєш
Та в поспіху їх безучасно лишаєш.

Часом лиш попадєсь лице характерне,
Що взір по неволі до себе приверне.

Зирнеш, заговориш, і стиснеш за руку —
Найближча хвилина приносить розлуку.

Та довго ще в тямці відтіль і відсіль
Не раз визирає приятний профіль.

Та де з ким тісніше злучив тя¹⁾ шлях долі
Чи в бою, чи в праці на рідному полі.

Живеш поруч нього, смієшся і плачеш,
Здається, всі думи в душі його бачиш.

Здається, все ясне, і гнів його й ласка, —
Аж глянеш пильніше : все маска і маска.

Лиш маску ти знаєш, її ти любив,
Що криєш за нею — і хто ж це зглибив ?

Часом лиш випадок ту маску відхилить, —
Зирнеш і жахнешся : „Чи зір мене милить ?

¹⁾ Тя — тебе.

Чи знав я цю постать, чи бачив уже?
Лице мов знайоме, та зовсім чуже!“

Профілі і маски — ось поле розлоге!
Ось все, що дає нам життя наше вбоге.

І вбогі жили б ми, понурі, як мари,
Якби не поезії дивнії чари.

Вона ті профілі хапа на лету,
Дає їм безсмертне життя, теплоту;

Всі маски свobodно вона відхиляє,
І в душах, мов в книзі, вигідно читає.

Укритее щастя, мов мати дитину,
Вона обгортає у теплу ряднину.

Незримії сльози, що плаче душа,
Вона поцілуєм своїм осуша.

30 березня — 1 квітня 1893.

ПОЕТ.

I. ПІСНЯ І ПРАЦЯ.

Пісне, моя ти сердечна дружино,
Серця відрадо в дні горя і сліз,
З хати вітця, як єдинеє віно ¹⁾),
К тобі любов у життя я приніс.

Тямлю, як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.

„Мамо, голубко!“ — було налягаю, —
„Ще про Ганусю, Шумильця, Вінки!“
„Ні, синку, годі! Покіль я співаю,
Праця чекає моєї руки“.

Мамо, голубко! Зарання в могилі
Праця й недуга зложили тебе,
Пісня ж твоя в невмираючій силі
В мойому серці ясніє, живе.

Ох, і не раз тая пісня сумненька
В хвилях великих невгодин життя

¹⁾ Віно — придане.

Тихий привіт мені слала, мов ненька,
Сил додала до важкого пуття¹⁾.

„Синку, кріпися!“ — мені ти твердила, —
„Аджеж не паном родився ти чей!
Праця, що в гріб мене вчасно вложила,
Та лиш тебе доведе до людей“

Правда, матусю! Спасибі за раду!
Я її правди не раз дослідив.
Праця дала до життя мні принаду,
Ціль дала, щоб в манівцях не зблудив.

Праця ввела мене в тайники темні,
Відки цісень б'є чарівна нора,
Нею дива прояснилися земні,
Загадка нужди людської стара.

Пісня і праця — великі дві сили!
Ім я до скону бажаю служити;
Череп розбитий — як ляжу в могилі,
Ними лиш зможу й для правників жити.

14 липня 1883.

II. ЧИМ ПІСНЯ ЖИВА?

Кожна пісня моя
Віку мого день,
Протерпів її я,
Не зложив лишень.

Кожна стрічка її —
Мізку мого часть,
Думи — нерви мої,
Звуки — серця страсть.

¹⁾ Пуття — від путь, шлях.

Що вам душу стрясе,
То мій власний жаль,
Що горить в ній, то се
Моїх сліз хрусталь.

Бо нап'ятий мій дух,
Наче струна-прім:
Кожний вдар, кожний рух
Будить тони в нім.

І дарма, що пливе
В них добро і зло, ---
В пісні те лиш живе,
Що життя дало.

7 березня 1884.

III. СПІВАКОВІ.

Будь ти, співаче, як Божа пшениця,
Пісня твоя — золотее зерно!
Скоро в лушпині доспіє воно,
Колос униз починає хилиться.

Знає той колос, стебло і лушпина,
Що для зерна вони тільки й росли,
Що лиш тоді воно повне, коли
Весь живий сок свій в нім зложить ростина.

Знає той колос, стебло і лушпина,
Що як доспіє зерно золоте,
Серп їх нещадний зітне і змете,
І що зерно те їх смерти причина.

Алеж, леліючи в темній обслоні
Сочні зерняточка, знає стебло,

Що на будуче воно принесло
Гове, багатше життя в своїм лоні.

Так весь свій мозок, і нерви, і серце
Й ти в свою пісню, співаче, вкладай,
Біль свій, і щастя, й життя їй віддай,
Будь її колос, лушпина й стебельце!
червня 1888.

IV. РІДНЕ СЕЛО.

І знов бачу тебе, село моє родинне,
Як бачив тоді, коли життя дитинне
Плило, немов малий потічок серед трав,
Що в'єсь несміло між дрібними камінцями.
Дрібних утіх і я тут зазнавав,
За-для дрібних гризот лице росив сльозами.
Тоді цікаво ще на світ я поглядав,
Не знав, що далі там, за твоїми хатками.
За лісом, що шумить довкола. І не раз
Питав у річки, де пливе вона від нас,
І думкою гонив її тихенькі хвилі
Поза закрутину далеку і стрімку.
І дуба-велетня в сусідському садку
Не раз розтував, на чийй він могилі
Щасливий виріс так високий і розлогий?
І люди всі були мені так близькі, милі,
І знав я всі стежки довкола, всі дороги,
І зрідка лиш моя душа за обруб¹⁾ твій
Летіла в ширший світ.

Та чи дитям у тобі
Я був щасливий? Дух дитячий мій
Чи ж перших вдарів зла тут не зазнав
на собі

¹⁾ Обруб — межа, з польського *obrub*.

Чи ж перші золоті надії
Не розвівались тут, мов квіти веснянії,
Морозом збитії? Чи пориви гарячі
М'якої ще душі сміхом тут не топтались,
Докором не душились? Чи ж не лялялись
Найперші сльози тут, найщиршії, дитячі,
Під тиском вчасних ще і не дитячих мук?
Хіба ж душа моя, ще чиста, ніжна, біла,
Тут в рідному селі уперше не щеміла
Під дотиком твердих, брудних і грубих рук?
Хіба ж не почала ще тут всисатись в груди
Та трута¹⁾ лютая, що й досі духа тлить?
Хіба ж не в тобі я пізнав сирітство, труди,
І боротьбу з життям?

Чого ж тепер болить
Душа моя, коли по довгому часі
Я в тобі опинивсь, на сугорби оці
Злим вихром загнаний? Стоїш ти, як стояло,
Самотне і дрібне, дитя мов, що сховало
В зелені бур'яни голівку кучеряву.
Довкола ліс гуде тужний, таємний спів.
Що ще круг моєї колиски гомонів,
Тебе мов обули в полу свою темнаву.
І річка та сама хлюпочеться, тривожно
Повзе поміж високих берегів,
І верби ті самі, і дуб той, що шумів
Понад дитиною...

Чого ж так судорожно
Щось тисне грудь мою у тобі, ріднее
Село? Чи жаль мені за тим тісним спокоєм,
За тим життям, що, хоч так біднее
І сірее, пливе коритом²⁾ тихим своїм?
За щастям слимака того, що в шкаралуці

1) Трута — отрута.

2) Корито — русло.

Ховається? За незнання смерком?
Чи жаль мені, що я у світ пішов пішком
На бурі, громи й град, шукати, де спілющий
Потік знання пливе?

О, ні, о, ні!

Не того так сьогодні жаль мені,
Не тим душа моя так важко заболіла,
А тим, що тяжча ще пригноба¹⁾ тут засіла
На лицях, голови недоля вниз хилає,
Під віддихом її вся радість завмирає
І приятнь гасне враз з любовою,
Котрої сім'я тут мені у серце впало.
Оттим то тяжко так мені у тобі стало.
Прощай, село моє! Що тут мене держало,
Те щезло; що тепер держить —
Таке важке, що, мов гора, тяжить
На серці. Геть іду — і плачу над тобою.

14 червня 1880.

V. ПОЄДИНОК.

Клубами вився дим. Ревли гармати,
Свистіли кулі, мов незримі змії,
Сичали, вились, лускали гранати.

Красили землю струги²⁾ кров'яної
І рвались серця, повні сил, відваги,
В крові тонули тисячні надії.

Униз валились найпишніші стяги,
Валились трони, що ще вчора, певно,
Й не думали дожити до зневаги.

1) Пригноба — пригноблення.

2) Струги — потічки.

В ряді борців, заляканий смертельно,
Блідий, в знесиллі, пилом весь укритий
Ішов і я, щоби боротись ревно¹⁾).

Я на лиці чув жар несамовитий
І в серці чув докору крик зловіщий —
Я йшов в огонь, мов зрадник стидом битий.

А прецінь²⁾ я, підданий найвірніший,
Ішов під стягом законної власти,
Сповняв свій обов'язок найсвятіший :

Йшов проти тих, що розірвать на часті
Хотіли всі порфіри і корони,
З престолів у печі вогонь накласти !

Через буйні пшеничніі загони
Йшли ми, мов повінь. Доки око сягне,
Все наших купи. Ген десь плачуть дзвони, —

Село палає... Вітер димом тягне...
Реве музика, гонить геть всі мислі...
Кров міцно б'єсь, душа ніщо не прагне.

І вже ось-ось ми ворога натисли !
Ряди їх бовваніють перед нами,
Пошарпані над ними стяги звисли.

Вони там перед нашими рядами,
Бліді, втомлені, поганенько вбрані,
Та к зброї кожний мов приріс руками.

Як гонять пільму блиски сонця ранні,
Як птахи з гнізд сполохані фуркочуть,
Так з стрільб їх кулі грають олов'яні.

¹⁾ Ревно завзято, щиро.

²⁾ Прецінь — адже.

Та ба ! Мов зерна градові толочуть
Буйний загін, мов буря снігом віє,
Так наші кулі стелють їх, друхочуть¹⁾).

„Гей, хлопці, далі ! Поки ворог вспіє
Отямитись, на нього ! Хай ні оден
Нам не втече, хто бунтувати сміє !

„Валіть ! Коліть ! Пардону він не годен²⁾!“
Так генерал нас закрівав до бою, —
І верглись³⁾ ми, мов в стадо вовк голоден.

Не тямив я, що діялось зо мною,
Лиш весь тремтів, палав, немов у грані,
Не бачучи, куди біжу, де стою.

Лиш тямлю, що в крові бродив ногами,
Що по мерцях топтав ще незастихлих,
Топтав нескріплі ще, глибокі рани,

Що дикі крики в слух мені ломились,
Що дим гриз очі, що свистали кулі,
І купи йшли, ревли, кляли, молились.

Та очі, вуха, ноги, мов нечулі,
На весь той безмір людської розпуки
Летіли, мов бжола в кишачий вулії.

К стрільбі мої немов прилипли руки,
І блискало раз-в-раз криваво з неї,
І вилітали вогняні гадюки.

1) Друхочуть — шматують.

2) Пардону він не годен — пощади він не гідний.

3) Верглись — кинулись.

„Смерть бунтарям!“ — із груди враз моєї
Крик вирвавсь, і, залізо мов гострене,
Прошиб мене безмірною брехнею.

А втім з пожару вийшов проти мене
Бунтар з такою ж, як і я, стрільбою,
Одягнений у шмаття все черлене¹⁾).

Та що це? В кожній черточці зо мною
Однакий вид, і ніс, і очі, й губи,
Немов я сам перед собою стою!

Я остовпів. Хоч гучно грають труби,
Я з нього вже звести не можу ока,
Від нього мов жду ласки або згуби.

Якась безмірна, темна і глибока
Тривога льодом обдала все тіло,
Мов пташці, що загляне в очі смока²⁾).

А він глядів на мене ясно, сміло,
Глядів з докором на ту кров гарячу,
Що тут лилась, мов це — моє все діло.

І чув я, що під поглядом тим трачу
Останню решту сили, віри в себе,
І закричав я: „Ти, котрого бачу

В рядах врагів, — хто ти? Чом так до тебе
І дух і око безупинно рветься,
Бо в тобі бачить форму, зняту з себе?“

Він мовив твердо, що він Мирон зветься,
Вказав і місце те, де я родився,
Де вчивсь, що діяв, як мені ведеться —

¹⁾ Черлений — червоний.

²⁾ Смок — змія

Все те про себе кажучи, хвалився.
„Брехня!“ — я крикнув. — „Вороже безщасний,
Це я той Мирон! Зрадно ти підшився

Під назву, рід, ба й під мій вигляд власний!
Та він всміхнувся і каже: „Звільна, звільна,
Мій друже! Лиш не будь такий напасний!

І назва й доля вся обом нам спільна,
Лишень що я живий, правдивий, дійсний.
А ти мій привид, ти мара свавільна,

Нервової гарячки твір безвісний!“
Слова ті він сказав так прямодушно,
Мов доктор, діагнозою утішний.

Мені ж зробилось страшно, тісно, душно...
Аджеж життя, буття, ім'я і тіло
Цей привид в мене відбирав бундючно!

„Ні, сам ти привид!“ — відповів я сміло.
„А чим же дійсність ти свою докажеш?“ ...
Сказав тамтой: — „Лиш за високе діло,

За волю люду, на котру ти важиш,
За хліб для бідних, за добро обдертих
Правдивий Мирон б'ється — що ж ти скажеш?

Лиш на тирана в обороні жертви,
На кривду в обороні правди стане
Правдивий Мирон, не злякаєсь смерти.

А ти, що йдеш під стягами тирана,
Облитий кров'ю праведних героїв,
Ти смієш Мирона ім'я поганить?

Геть, привиде ! В небутність, із котрої
Повстав, ось тут тобі назад розлиться,
Щоб не спиняв мя¹⁾ від борні святої !“

Та хоч той голос, наче гостра криця,
Рвав серце в мні, я з місця не вступався,
Лиш враз до ока піднялась рушниця.

„Ха, ха !“ — двійник мій з мене реготався,
„Стріляти хочеш ? Що ж, стріляй, прояво !
Я тіні куль ніколи не лякався !

Ось грудь моя ! Намір і вистріль жваво !
А як живий від твоїх куль простою,
На тебе стрілить буду мати право.

І кулею прошиблена святою,
Оттою кулею, що освячена
До найсвятішого за людськість бою,

Щезати мусить всяка твар мерзенна,
Усякий привид злудної²⁾ уяви,
І пересуд, і вся мара злиденна“.

Я мовчки дуло в грудь його направив
І стрілив — та не чути й грюку того,
А ворог мій ані змигнув з постави.

„Сам бачиш марність поривання свого“, —
Сказав. — „Під вид мій даром ти підшився,
Ніщо еси, щезай же до нічого !“

Він стрілив. Я між трупи повалився.

6—9 січня 1883.

¹⁾ Мя — мене.

²⁾ Злудний — обманливий.

УКРАЇНА.

І. МОЯ ЛЮБОВ.

Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любови, щирости, спокою.

Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що квилить лихо те
В її кожніській пісні стиха.

Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відречися власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я божую її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перелать ця любов
Тій другій та святій любови
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнітуть окупи?

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце Боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, коханаю Вкраїно!

27 червня 1880.

II.

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить!
Довершилась України кривда стара, —
Нам пора для України жить.

Не пора, не пора, не пора
За невидгасків лить свою кров,
І любити царя, що наш люд обдира, —
Для України наша любов.

Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапор!

Бо пора це великая есть:
У завзятой, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь.
Рідний краю, здобути тобі!
1880.

III. Л Я Х А М.

І ми браталися з ляхами.
Т. Шевченко.

І що-ж, що ми з вами браталися?
Все таки ми в дурнях осталися.
Було колись волі доволі
Для нас і для вас на Вкраїні,

І хліба доволі на полі,
Лиш жити б та бути до нині.
Та біс підкусив вас „брататись“.
Братерство ж навпак повернути:
Над братом панами остатись,
В ярмо його шию пригнути.
І що ти братерства ціною
Загарбав у нас те, що наше, --
Сусіди обох нас з тобою
І тиснуть і днуть, брате ляше.

Та мало для тебе науки!
Як власти лиш крихту у руки
Дістав ти з німецької ласки,
Як крихта нам впалась свободи,
Для нас тобі жаль тої частки,
Нас тиснеш і кличеш — до згоди!
— „Братаймося!“ — кричиш, і над нами
Знов панство нове закладаєш,
Немов під братерства словами
Братерського серця не маєш.

Братаймося, ляше, та широ,
Громадою, ділом і миром,
Братаймося, як з рівними рівні,
А не як пани і піддані!
Користі хай в'яжуть нас спільні,
А не пересуди погані.
І кожний на своєму полі
Для себе і жиймо й працюймо
Для власного щастя і долі!
Рятуймося в біді, та тямуймо
Докладно слова ті хороші:
„Брат братом, а бриндза за гроші“

21 падолиста 1882.

IV.

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде !
Розпадуться пута віковії,
Прокинуться люди.

Розпадуться пута віковії,
Тяжкіі кайдани,
Непобіджена злими ворогами
Україна встане.

Встане славна мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяна-річки
Одна, нероздільна.

Щезнуть межі, що помежували
Чужі між собою,
Згорне мати до себе всі діти
Теплою рукою.

„Діти ж мої, діти нещасливі,
Блудні сиротята,
Годі ж бо вам в сусід на услугі
Свій вік коротати !

„Піднімайтесь на святеє діло,
На щирую дружбу,
Та щоби ви чесно послужили
Для матері службу.

„Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і ляхові ?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крові ?

„Пора, діти, добра поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою¹⁾, не слугою
Перед світом стати!“

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Гей, уставаймо, єднаймося,
Українські люди!

Єднаймося, братаймося
В товариство чесне,
Хай братерством, ширими трудами
Вкраїна воскресне!

17 березня 1883.

V. ПІСНЯ РУСЬКИХ ХЛОПІВ- РАДИКАЛІВ.

Який то вітер шумно грає
Від Сяну, Прута до Карпат?
Яке то диво визирає
Із тих нужденних хлопських хат?
Гей же враз, гей же враз гукнемо,
Щоби й сліпі нас пізнали:
Ми є ті, що вас всіх кормимо,
За всіх вас терпимо —
Ми руські хлопів-радикали,
Що звергли темноти ярмо!

Ми ті, щогнулися, як лози,
Були покірні, як вівця,
Котрим неволя, кров і сльози
Ще не доїхали кінця.
Гей же враз і т. д.

¹⁾ Газда — хазяїн.

Ми ті оферми, ті рекрути,
Гарматне м'ясо на війну,
Ті, що їх кривда й голод лютий
Жене за море в чужину.

Гей же враз і т. д.

Ми ті, що платимо податки,
Собі ж лишаєм труд і плач,
Котрим державні всі порядки
Є тільки кривда, тільки драч.

Гей же враз і т. д.

Ми ті, котрим заперті двері,
Запертий до свободи шлях.
Ми маєм права на папері,
А обов'язки на плечах.

Гей же враз і т. д.

Та вже не довго тої муки!
Нам час не датися на глум.
Здіймуться дружні хлопські руки,
І просвітліє хлопський ум!

Гей же враз і т. д.

1896.

VI. СІЧОВИЙ МАРШ¹⁾.

Гей, Січ іде,
Красен мак цвіте!
Кому прикре наше діло,—
Нам воно святе.

¹⁾ В Галичині були організовані товариства „Січ“, що складалися головню з сільської молоді. „Січі“ находилися під упливом радикалів. Згідно зі статутом товариства попи не могли бути членами „Січі“.

Гей, Січ іде,
Топірцями брень!
Кому люба чорна п'тьма,
А нам ясний день.

Гей, Січ іде,
Мов пчола гуде...
Разом руки, разом серця,
І гаразд буде.

Гей, Січ іде,
Підківками брязь!
В нашій хаті наша воля,
А всім зайдам зась!

Бергомет, 1906 р.

VII. ДЕ ЄСТЬ РУСЬКА ВІТЧИНА?

„Де єсть руська вітчина?
Де пшениці, ячмена,
І де жита єсть досить,
Куди голод не гостить?
Ой, ні, ні! Ой, ні, ні!
Зовсім в іншій стороні.

„Там, де воля, власний суд,
Де науки все цвітуть,
Де в достатку кожний стан,
Кожний в своїй хаті пан?“
Ой, ні, ні! Ой, ні, ні!
Зовсім в іншій стороні.

„Де ж та руська вітчина?“
„Де всі п'яні без вина,
Де голоден оре хлоп,
Де всі смирно хилять лоб.
Ой, на, на! Ой, на, на!
Там то руська вітчина.

„Де плює на правду лож,
Де пророком стати мож
Без знання і без ума,
Хоч ще й видержки нема.
Ой, на, на! Ой, на, на!
Там то руська вітчина.

„Де незгода з давніх пор,
Б'ються лиш за „в“ та „ъ“,
Де безладний блудить мир,
А хто сліп, той проводить.
Ой, на, на! Ой, на, на!
Там то руська вітчина“.

1884 р.

VIII. НОВІТНІ ГАЙДАМАКИ ¹⁾.

Чи чули ви, люди добрі, що то за признаки,
Що приходять в наші села якісь гайдамаки?
Та не тії гайдамаки, що по лісі ходять,
Але тії гайдамаки, що правду говорять.
Та й не тії гайдамаки, що б'ють і рубають,
Але тії гайдамаки, що за бідних дбають.

Ой, вдарили гайдамаки в голоснії дзвони:
„Збирайтеся, бідні люди, всі до оборони!
Бо то на нас наступають великі навали,
Ой, бо ж то ми нашим панам на заваді стали.
Іде на нас тая сила, що все нас місила,
Від Богдана до Івана ²⁾ різала й душила.

¹⁾ Співається на нуту „Ой, Морозе-Морозенку“, а де той нуті не знають, то можна й на „Панщиноньку“, але все таки ліпше би скрізь навчитися старої козацької нуті. (Ів. Франко).

²⁾ Від Богдана Хмельницького 1648 до Івана Гонта 1768.

„Хотіла нас тая сила взяти в свої руки,
І сякої і такої добирала штуки.
Зразу мовить: „Дай, Русине, останню рубатку,
За те тобі на головку дам конфедератку“.
Русин того не принявся, вона як не крикне :
„Хоч загину, не спочину, аж Русь з світу
зникне“.

„А щоби нам швидше було три чверти до
смерти,
То хоче нам тіло й душу на порох розтерти.
„Заберу вам вашу землю, і ліси, і ріки,
Будете ви в своїм краю жебрати на віки.
Та ще того мені мало ! Де будуть зарібки,
Дам Мазурам, дам Хорватам, а вам ані дрібки.

„Та ще й того мені мало ! Мусять ваші діти,
Ваші внуки без просвіти в темноті сидіти.
Та ще й того мені мало ! Втопчу вас в ка-
люжу,
На весь світ вас, як „dzicz“¹⁾ руську, обплюю
й спаплюжу.
Та ще й того мені мало ! Я ще й вашу душу
Зломлю, спідлю, опоганю, до покори змушу.

„Заберу вам вашу гідність і почуття чести,
І будете з рабським сміхом мої сліди мести.
Наставлю вам депутатів з хрунівської ласки,
Відберу вам усі права, лишу обов'язки.
Отак своє панування утверджу, як камінь,
Та від моржа аж до моржа на вік віков амінь“.

Ударили гайдамаки в голоснії дзвони :
„Чи чуєте, люди добрі, тії відгомони ?

¹⁾ Дикунн.

А хто каються не хоче і в злім дальше пацька
То хай того побиває погорда громадська".
От такі то гайдамаки скрізь по краю ходять.
От таке то вірне слово всім людям говорять.
А хто тее вірне слово добре в тямці має,
Той за себе й за всю рідну Україну дбає.
Бо те слово, як пшениця, що ділами зійде,
А з тих діл нам і Вкраїні краща доля прийде.
1903 р.

КАРТКА ЛЮБОВИ.

I.

Зближаєсь час, і з серцем, б'ючим в груди,
Я вирвуся, щоб бачити тебе,
Порвати пута фальші і облуди,
Що тисне нас і по душі скребе,
Пробить стіну, котрою людська злість
Нас, друже мій сердечний, розділила,
Не знаючи, що в наших серцях сила,
Котрої ржа упідлення не з'їсть.

Зближаєсь час, і, радісно тремтячи,
В твої обійми щирі кинусь я,
І скаже поцілуй мені гарячий,
Що будь-що-будь, а ти по вік моя!
Моя і невідлучна! Бо сльозами.
І горем ти знітована¹⁾ зі мнов²⁾!
Нема стіни, перегород між нами!
Не знає стін, перегород любов!

Всі пута, що засліплення й зла воля
На нас вложили, нам на біль — порвем!
Отруту, що нас нею щедро доля
Поїла, — виллеєм, з серця і затрем

¹⁾ Знітований — спаяний.

²⁾ Мнов — мною.

Усякий слід тих споминок важких,
Котрі, мов черви, серце підгризали,
Щоб навіть тіні темнії від них
На наше вільне щастя не лягали.

Зближаєсь час, коли подібно нам
По довговічних боях, муках люди
Прокинуться, гнилий розмечуть трам,
Що їх давив, і щиро грудь до груди,
Уста до уст притиснуть, мов брати,
Приязним, щирим словом заговорять,
Позбувшись пут недумства, темноти,
І зависти, і людовладства, й горя.

1 травня 1878.

II.

Плив гордо яструб в лазуровім морю,
Широко круг за кругом колесив,
А на горі, в ожиданні і горю
Лежав я й лету яструба слідив.

Я ждав на ню, свою єдину зорю...
Мов яструб, бистро я сюди спішив,
Від рана жду, думками поле орю,
Нема голубки! Серце біль здушив.

Нема голубки! Тільки яструб в'ється!
Нема голубки! Дармо серце б'ється!
Вже ніч. — В розпуці знов я геть пішов.

А за ліском на тій ж горі чекала
Вона весь день на мене, виглядала,
Тужила важко й плакала за мною.

10 травня 1878.

III.

Від того дня вже другий рік пройшов.
У чистім полію знов лежу я в горю,
Гляджу на небо ясне... Наді мнов
Знов плавле яструб в лазуровім морю.

Обколесив, тепер шибнув стрілов¹⁾...
Оттак і я простір думками порю,
Та темно в нім, на віки млов густов²⁾
Закрила доля мою ясну зорю.

Так темно, зимно! Наче серце стине,
І думка в мізку, мов пилина, гине,
І ворухнуть не могу я рукою,

Коли спімну, що ні одне гаряче
Дівоче серце не зітхне, не сплече
І не затужить нищечком за мною.

10 травня 1880.

IV. ТРІОЛЕТ.

І ти лукавила зі мною!
Ах, ангельські слова твої
Були лиш обліском брехні!
І ти лукавила зі мною!
І нетямущому мені
Затрули серце гризотою,
Ті ангельські слова твої...
І ти лукавила зо мною!

Неначе правдою самою,
Неначе золотом в огні

¹⁾ Стрілов — стрілою.

²⁾ Млов густов — млою густою. (Мл-ов, стріл-ов, густ-ов, такі закінчення на *ов* нарічевих форм широко вживані в галицькій народній мові).

Без кази ¹⁾ чищенням — ох, ні,
Неначе правдою самою,
Так в добрі і нещасні дні
Я величався все тобою!
Мов золотом, чищенням в огні,
Неначе правдою самою.

Та під пліною золотою
Ховались кази мідяні,
І цвіт розцвілий на весні
Під пишнотою золотою
Крив червяка! Ох, чи не в сні
Любились щиро ми з тобою?
І серце бідне рвесь у мні,
Що ти — злукавила зі мною!..
1880.

V.

Я не лукавила з тобою,
Кленуся правдою святою!
Я чесно думала й робила,
Та доля нас лиха слідила.
Що щирая любов ділала,
Вона на лихо повертала;
Що чиста щирість говорила,
Вона в брехню перетворила,
Аж поки нас не розлучила.

Ти ж думаєш, я не терпіла,
В новії зв'язки радо бігла?
Ти ж думаєш, я сліз не лила,
По мочах темних не тужила?
Не я лукавила з тобою,
А все лукавство в нашім строю

¹⁾ Сказа — хиба.

Дороги наші віддалило
І серця наші розлучило,
Та нашої любови не вбило.
1880.

VI.

І ти підеш убитою дорогов¹⁾,
Котрою день-в-день тисячі ідуть !
І ти пониження й неволі путь
Пройдеш, як другі, до кінця самого

Тепер ще ти боронишся, небого,
Ще молодою кров'ю жили б'ють
І свіжі думи сили додають,
Та швидко опору не стане твого.

В глиб звільна втягне тя²⁾ багно гниле
І в кров усіми порами віссеться,
Повітря вколо тебе затрує,

І сили волі в тебе не знайдеться,
Щоб опиратись довше ! Затонеш ти,
І, труп живий, безвладно поплинеш ти!

VII.

Я буду жити, бо я хочу жити !
Не щадячи ні трудів, ані поту,
При ділі, що наш вік бересь вершити
Найду й свою я тихую роботу.

З орлами я не думаю дружити,
Та я опрусь гніючому болоту,

¹⁾ Дорогов — дорогою.

²⁾ Тя — тебе, народня форма.

Щоб через нього й другим шлях мостити,
На те віддам свій труд, свою охоту.

А як часом моя послабне сила
І серце в грудях біль сціпить пекучий,
І людська злість зморозить кров у жилах,

То човник мя¹⁾ перенесе летючий —
Твоя любов підніме мя на крилах,
Аж поки вал не зломиться ревучий.

1880.

VIII. ПОХОРОН.

Старі, недобрі пісні,
Злі мрії, навісні,
Похороню. Дайте
Велику труну мні.
Кладу в ній—що такого?
Сказати ще не пора.
А труна, браття, більша,
Ніж Зелемінь-гора²⁾.
І велетів дванадцять
Шукайте в височінь,
Як ті, що з скал двигнули
Високий Зелемінь.
Нехай візьмуть ту труну
І зложать в моря гліб:
Такий великий труні
Такий великий гріб!
Що ж там важке й велике
Зложив я в ній з журбов?
Зложив я в ній, о, браття,
Свій біль, свою любов.

¹⁾ 1 листоп. 1883.

¹⁾ Мя — мене, народня форма.

²⁾ Зелемінь-гора — гора коло Дрогобича.

ІХ. ЕЙ, НЕ ЛЮБИ МЕНЕ !

Ей, не люби мене, дівчино !
Як хочеш любощів речистих,
Як хочеш розкошів огнистих,
Присяг, заклять і зітхань много,
Щоб нерви мліли, дух спирало
І серце в грудях завмирало,
Коли бажаєш всього того,
То не люби мене, дівчино !

Ей, не люби мене, дівчино !
Як хочеш жити в супокою,
Мов плідне древо над рікою,
Діток коханих годувати,
Синів давати в школу, в люди,
Дочкам готувать нишком віно,
На власну путь благословляти, —
Зо мною хто зна, чи те буде,
То ж не люби мене, дівчино !

Бо я борець, моя рибчино,
Бо я робітник твердорукий.
Мене труди ждуть, бої й муки,
Мене ждуть бурі громовії,
Що, може, й розіб'ють судно те,
В котрім ми попливем, дитино.
Як зможеш ти тягнуть весло те,
І не злякают бурі тії,
Тоді люби мене, дівчино !

10 листопаду 1883 р.

ЗНАЙОМИМ І НЕЗНАЙОМИМ.

І. КОРЖЕНКОВІ¹⁾.

Душно і хмарно,
Важко, бурливий час!
Чи гинуть марно,
Щоб світ не знав о нас?
Йти в небезпечний бій,
Чи гнутись плазом?
Друже сердечний мій,
Ходімо разом!

Щастя не ждімо,
Щастя не де, а в нас!
К сонцю спішімо,
Хоч його промінь згас, —
Вдень буде знов ясніть
Чистим алмазом.
В правди і волі світ
Ходімо разом!

З гнетом і тьмою,
З розбратанням братів
Сміло до бою
До кінця наших днів,

¹⁾ Корженко — псевдонім Вол. Коцовського, що під таким псевдонімом писав поезії в „Світі“, що редагував Франко (1881 — 1882).

За серця й совісти
Ясним показом
В збройній готовості
Ходімо разом !

22 жовтня 1882.

II. ДАНИЛОВІ МЛАЦІ¹⁾.

Прочитавши його віршик
„Не можна всім догодити“.
(Календар „Просвіти“ 1883).

Отче Даниле, ще не все той вільний,
Хто з своїх пут сміється і кепкує ;
Не все ще той поет великий, чільний²⁾).
Хто вірші пише і слова римує ;

Не все ще той святий, хто богомільний,
Ні той високий, хто ся вгору дує ;
Не все нас сміх розвеселить весільний,
Ні розслезить нас той, що все сумує.

Не в тім, співаче, сила слова твого,
Щоб ти раз-в-раз мок в сльозах, кис у горю,
Ні щоб сміявсь, чи є чи не є³⁾ з чого.

Ти будь керманіч наш в бурливім морю,
Щоб в тобі бачив люд привідця свого
І все чув добре слово в добру пору.

17 грудня 1882.

¹⁾ Данило Млака — псевд буковинського поета С. Воробкевича. Він був попом.

²⁾ Чільний — визначний, що йде на чолі, на переді.

³⁾ Чи є чи не є з чого — чи є чи немає з чого, названа форма.

III. МОЛОДОМУ ДРУГОВІ.

Чом головку ти схилив додолу,
Спер на ручку скрань¹⁾ ту мармурову,
А очима в далі десь блукаєш,
Наче в далі доленьки шукаєш?
Що завис на тобі сутінь суму?
Що задумавсь, молоденький друже?
Ой, не думай, голубе, ту думу,
Бо та дума зрадлива дуже!

Зразу сяє, мов сонце весною,
Наливає світ увесь красою
І чарує твоє серце й очі,
Наче любка у весільнім строю,
Наче зірка моргає з дна ночі,
Наче пчілка мед з квіток громадить:
Та як того меду покоштуєш,
Жар незнаний в серденьку почувеш,
І тоді вона тебе ізрадить!

Сонця блиски на дрібки розщипле,
Зорі в бездну темную розсипле,
В квітів барві вкаже страсть кипучу,
В птахів піснях вкаже зойк розпуки,
У погоді вкаже скриту тучу,
У розкоші вкаже скриті муки,
В кожній перлі на красавиць шиї
Вкаже зсілі нещасливих сльози,
І твої всі втіхи молодії
Мов мороз нещадний поморозить.

Ох, і зблідне щічка²⁾ та рум'яна,
А чоло, що добра доля зрана

¹⁾ Скрань — чоло

²⁾ Щока — щічка.

Цілувала, стратить блиск слоновий
Й поореться зморщинами живо,
А твій взір свободний, лазуровий
Потемніє — самому на диво.
Бо важкий, колючий шлях розуму,
Кожний крок щемить у серці, друже!
Ей, не думай, голубе, ту думу,
Бо та дума зрадлива дуже!

1883.

IV. N. N.

Виступаєш ти чемно, порядно,
І говориш розумно і складно,
І лице твоє гарне та ясне —
Заглядиться дівча не одно,
Та мене щось відтручує власне
І смутить і тривожить воно.

Все здається мені, що налитий
Ти сльозами і кров'ю селян,
Що людською ти кривдою ситий,
Що твій батько — дерун і тиран,
За життя носить пекло у груди,
Заливає вином червяка,
Та як з світом прощатися буде,
То пекельная кара тяжка
За всі зла, за грабування враже,
За обдерте, збідніле село,
Як клеймо братовбійчєє, ляже
На твоє мармурове чоло.

І почувеш ти жар невгашений,
Що палитиме серце твоє,
І тривога, мов меч нагострений,
Твої думи зіче і поб'є.

В твоїй груді, мов вихор в погоду,
Дикі страсті зірвуться грізні,
І як вихор збентежує воду,
Так тебе вони втурять в багні.
І рука твоя кривдов сплюгавиться,
Переміниться в злобу любов —
Ось чого моє серце кривавиться.
Як подумать, що буде з тобов.

І дарма, що такий ти приємний,
Що друзяка ти з діла і з мови,
Що ти людяний, тихий і чемний,
Що бажаєш і стоїш любови!
Людська кривда, котров ти годований,
На добро не виходить нікому!
Так огонь у соломі захований
Спалить двір весь, не лиш ту солому.

15 березня 1883.

V. МІХАЛІНІ Р.

Ні, не однако для всіх сонце сяє,
Хоч безучасно над всіми блищить.
Бідний слізьми його блиск заливає,
Щасним воно і терни золотить.

Серце дівоче! Красніше сіяє
Щирість твоя, аніж сонячний світ:
Радісний усміх для щасного має,
Сльози для горя, пораду й привіт.

7 квітня 1882.

VI. АННІ П. ¹⁾.

Дівчина встала рано, рано :
„Піду я в поле, мамо, мамо !
Піду я в поле, до роботи,
Злоту пшениченьку полоти.
Годі сидіти дома тута :
Глушить пшеницю хопта ²⁾ люта ;
Бур'ян буяє рісно ³⁾, рісно,
За ним пшениці тісно, тісно ;
Повій ⁴⁾ плететься геть на диво,
Хилить пшеницю криво, криво“.

„Рано ще в поле, доню, доню,
Зимнії роси в полю, в полю !
Зимнії роси, зціпнуть ноги,
Бодяччям вкриті перелогі !“

„Та доки ж, мамо, ждати, ждати ?
Не сходить сонце, не видати !
Зимнії роси що ж удіють ?
Та вони хопту гріють, гріють.
А пок ⁵⁾ зійти ще сонце мусить,
Хопта пшеницю здусить, здусить“.

„Ей, доню, доню, бач, з півночі
Чорная хмара валом точить,
Чорная хмара, буйна злива —
Що ж зробиш в полю, нещаслива ?“

¹⁾ Анна П. — Анна Павликівна, сестра Михайла Павлика, співробітниця Франка і Павлика в соціаліст. рухові.

²⁾ Хопта — бур'ян.

³⁾ Рісно — рясно, народня форма.

⁴⁾ Повій — березка.

⁵⁾ Пок — поки.

„Я не боюся хмари, зливи!
Що мені вітер той бурхливий?
Я про ті тучі сміло, сміло
Буду робити чесне діло.
Нехай і повинь валом бухне,
Моя відвага не потухне,
Знесу я всяку злую долю,
А не покину праці в полію.
Робити буду без упину,
І перестану — як загину“.
1880.

VII. N. N.

Будь здорова, моя мила,
Я не твій!
Розлучила
Нас могутча сила.

Де поставить кого доля,
Там і стій!
Моя ж доля ---
Вітер серед поля.

Стогне, віє, рве і свище
В грі страшній...
Ближче, ближче
Наше боевище...

Важко, душно, пільма груба,
Лютий бій...
Ось-ось, люба,
Жде мя, може, згуба.

А як гинуть, то самому!
Голос твій

З бою-грому
Звав би мя додому.

То ж не плач! Очиць, мов зорі,
Пожалій!
Згасне вскорі¹⁾
Блиск їх у сліз морі.

Розійшлись, мабуть, по волі
Судьбиній
Наші долі,
Мов дороги в полі.

14—18 грудня 1883

VIII. К. П.

Гарна дівчино, пахучая квітко!
Оком і словом стріляєш ти мітко
В серця чутливий потайник укритий, —
Хто тебе бачить, той мусить любити.

Тільки ж не гнівайсь за щирее слово:
Світ і життя ти береш поперхово,
Мислиш, хто спів твій полюбить і очі,
Той вже нічого на світі не схоче.

Як для очей і для пісні твоєї
Кине він все, боротьбу за ідеї,
Працю для тих, що їх тиснуть окупи —
Вір мені, серце, не варт він любови.

Коли ж, крім очей, крім слова дзвінкого,
Ти не даси йому в житті нічого,

¹⁾ Вскорі — незабаром.

В бій не загриєш і ран не загоїш,
Вір — і сама ти любови не стоїш.

Блиск чарівничий очей потускніє,
Зміниться голос і спів заніміє, —
Коли ж в твоїм серці і думці пустинно,
Чим ти тоді причаруєш, дівчино?
1883.

ІХ. О ЛІ.

Коли часом на вулиці побачу
Вдову убогу, сиротя мізерне,
Що к мені руку простяга жebraчу,
В німім благанні очі к мені зверне,

Тремтить в лахміттю, босе на морозі,
Слотою бите й гордуванням ситих, —
Вогнем на серце капають ті сльози,
Той жаль голодних, нищих і некритих.

І думаєсь мені: Не довго, може,
Коли мене важка прийме могила,
І ти отак підеш на роздорожже
О хліб просить, моя дружино мила!

І зжовкне, зв'яне те лице, що нині
Так любим сяйвом, щирістю ясніє,
Погаснуть очі, що сміялись к мені,
Жура зв'ялить тебе, моя надіє!

І діти наші — ох, аж серце в'яне! —
Слотою биті, босі, у лахміттю
На сльози й горе непросвітно-тьмяне,
Як сиротята, геть підуть по світу.

І тайком я, тремтячою рукою
Останній гріш їм ткну, й гадаю : Може,
Хтось змилуєсь колись і над тобою,
І сиротятам нашим допоможе.
1886.

Х. О. О.

„Сумоглядні ваші співи,
Все лиш горе та неволя,
Мов нема ніяких квітів,
Крім бодяччя серед поля.

„Чорним вкривалом жалоби
Ясне небо ви закрили,
В людських серцях горе, злобу
Й зопсуття лиш ви відкрили.

„Зависти пожар зловіщий
Серед люду ятрите ви,
Замість радощів, любови
Всіх до бою зовете ви.

„Брудом буденним сіплямили
Чисту красиоти святиню,
Ви в шинок з висот небесних
Затягли пісень богиню !“

Так гнівним говорять словом
Ситі судді естетичні
І ридують, що засохли
Давні хвилі поетичні.

„Висхли хвилі, заніміло
Чистее вітхнення слово ;
Як не ми його відновим,
То не віджие наново“.

Хухають вони і шепчуть
Естетичні формули,
Крають, латають і ліплять
Світ будучий із бібули¹⁾).

А життя йде своїм ходом.
Хвиля мислі, хвиля духа
Розливаєсь, їх ридання
Ані формул їх не слуха.
1881.

XI. ТЕТЯНА РЕБЕНЩУКОВА²⁾).

Старці³⁾ і книжники грізно накинлись
Каменувати тебе :
Всіх їх некритая, непідсолоджена
Правда по серці скребе.

Горе сердечнеє, людське, великеє
Серць їх не ткнуло брудних ;
Те лиш їх гніває, чом так без страху ти
Прямо стаєш перед них ?

Чом так покірно, так тихо, так прямо ти
Йдеш, куди серце веде,
Йдеш не на розкоші, йдеш, хоч виразно ти
Бачиш там горе бліде ?

Чом не навчилась ти ніжностей, хитростей,
Підлостей світських жінок,

¹⁾ Бібула — папір.

²⁾ Героїна відомого оповідання М. Павлика. (*Іван Франко*). Проти Павлика піднявся крик за „неморальність“ оповідання. Павлика за це оповідання судили і засудили.

³⁾ Старці — старі люди, старе покоління.

Чом ти закинула мову їх, клятви їх,
Пути звичаїв, думок?

Чом ти їм совість і серце поставила
Перед фальшивим лицем:
Хочеш одверто, свобідно те діяти,
Що вони діють тихцем.

5 квітня 1880.

XII. ГРИЦЬ ТУРЧИН¹⁾.

Муштруйся, рекруте, небоже,
Сльозьми оружжя обливай!
Хились, корись, а тільки, брате,
Оружжя з рук не випускай.

Учись владати²⁾ ним, учися
Стріляти цільно, і в лице
Безстрашно смерті заглядати:
Важкого бою час іде.

Прийдесь за правду твердо стати
Хлоп в хлопа і плече в плече,
Прийдесь на ворога стріляти
І кров рікою потече.

На віковічну неволю,
Пониження і гнет твердий,
На зло, що, наче гадь несити,
Ссе кров із людськості грудий.

Прийдесь стріляти й не одному
Життя покласти в боротьбі.

¹⁾ Герой віршів про рекрутське життя („Молот“, стор. 1—8), написаних селянином Романом Гудзманом. (Іван Франко).

²⁾ Владати — володіти

Учися ж, рекруте, хоч прикро
Не раз приходиться тобі !

Учись, щоб був ти сильним мужем,
Як засвітає день новий !
Учись, щоб в ряд ти став готовим,
Як крик роздасться боєвий !

7 квітня 1880.

ХІІІ. ЖЕНЩИНА.

Алегорія на привітання Товариства „Руських женщин“
у Станіславові.

В пустині темній, вбогій і сумній
Мармуру білого лежала брила,
Поблискуючи в білизні сніжній.

Тим блиском своїм здалека манила
Кочуючі ватаги дикарів,
Між ними свари й бої розбудила.

Бо кожний дивним жаром розгорів,
Бажаючи її для себе мати,
Мов найдорожчий скарб у ній уздрів.

В ту пору геній пролітав крилатий
Понад пустинею, побачив бій
Тих дикарів і пожалів їх страти.

І притулив до брили скипетр свій,
Перетопив її по своїй творчій волі
І світу в формі показав новій.

Ось разом блисла на пустому полі
Чудова статуя, краси взірець,
Богиня, пані долі і недолі.

Всі дикарі враз стали мов сліпець,
Лице руками вкрили, ниць упали,
Молилися до неї, хоч з сердець

Пекучий жар не щез. Вони благали
У неї ласки, клали дари їй,
Та всі для себе видерти бажали.

І швидко знов новий почався бій,
Та статуя стояла вічно зимна
І безучасна в білизні сніжній.

І не один, кому борба нестримна
Глибоку рану задала, повзав
До статуї, ревучи ревом скимна ;

Їй в жертву кров свою він проливав,
Клав перед ню відтяти члени тіла,
Конаючи, пред нею серце клав.

Та статуя стояла, мов не здріла
Тих жертв. То ж інші попадали в гнів
І прокляли „її“ криваві діла.

Посипали на ню град каменів,
Болотом побоевища кривавим
Обкидали її. Та все горів

В грудях людей пожаричем іскравим
Вогоні таємний. Бачив з-над небес
Усе те геній поглядом ласкавим.

„Час довершить найбільшого з чудес!“
Сказав він. „З камен зробіть богиню —
Що це значило? Через те не щез

„З землі роздор. Тепер я більш учиню !
Богиню людським духом я натхну,
З богині жінщину зроблю, людину,

„І з п'єдесталу божества зіпхну.
Зате у груди серце дам люб'яче
І в мозок вложу думку запальну.

„Хай чоловік її своєю баче,
У всьому рівною собі, і к' ній
Не молиться, та не клене й не плаче.

„Нехай вона по стежці життєвій
Іде з ним спільно, думає і вчиться,
Учасниця всіх трудів, втіх, надій.

„І хоч сльозами вмийються їх лица,
Стрясе серця їх жаль, і біль, і страх,
Зате ж і щастям вік їх проясниться“.

І все те він зробив у наших днях.

1884 р.

XIV. РУСЬКИМ В'ЯЗНЯМ ІЗ Р. 1882¹⁾.

Згадайте, братія моя,
Що зиркаєте там з-за ґрати
І знаєте, як Прокш кричить,
І лазить Пшібіль тамуватий²⁾.

¹⁾ 1882 р. відбувся цілий ряд арештів серед москвофілів. Були арештовані всі видніші провідники москвофілів, як Наумович, Добрянський і інші. Коли були арешти Франка і тов. 1877 р., то москвофіли виступали проти арештованих, обкидаючи їх наклепами і гряззю.

²⁾ Прокші Пшібіль — тюремні надвирателі; тамуватий — тупуватий.

І глядите на весь той ад,
На дім той горя та печалі,
Що й ми недавно в домі тім
І мучилися і скучали.

Як гордо ви тоді на нас
Каміння кидали й грязюку,
Опльовували навіть мислі наші
І на сміх підіймали нашу муку.

Минулось. Ми простили вам
Тодішню недостачу такту
І не гадаємо платити
Подібним фактом того факту.

Пощо платить? Життя платить.
Сама неправда гірша кари.
Нетакт ваш шкоду вам приніс,
Тепер дармі за нього свари.

Одного просимо лиш вас
В ім'я тюрми оцеї й муки :
Любіть свій край ! Любіть свій люд,
Що днесь цілує вас у руки,

Що мучеників бачить в вас !
В нім бачте ціль своєї праці !
А впрочім, як вам схочеться, —
Навчати вас не маєм раці.

І чи захочете признати
Минулі блуди, чи забагнуть
Вас ноги знов нести туди,
Куди носили, й ті самі сліди
Наново без кінця топтати,
Це теж, як ваші коні тягнуть.

І до поправи, до покути
Вас звать ми теж некомпетентні.
Лиш скромне питання одно :
„Чи не могли б ви, як давно
Колись були, й тепер ще бути
Хоч трохи щирі й консеквентні?“
Нагуєвичі, 30 березня 1882.

XV. НЕ БІЙТЕСЯ ТЮРМИ!

Не бійтеся тюрми, о, други молодії!
Не бійтеся тих пут, що на короткий час
Обкручують, немов холодні, чорні змії,
Безсильне тіло! Що значить це для нас?

Бажається панам погратися трохи з нами,
Бо бачать, що в тюрмі зовсім ми в їх руках,
Ну і обвішають старими бренькачками,
Щоб знати, як було в середніх ще віках.

Ніщо для нас тюрма. Ми інші тюрми знаєм,
Тверді, безвихідні, уперті та живі,
І проти них, брати, борню ми підіймаєм.

А в тій слабій, дурній, хоч кам'яній тюрмі
Ми бачим тільки страх панів і пони́маєм,
Що панство їх крухе, як мури ті німі.
1880 р.

ОСИ.

I.

Ми оси, ми оси!
Хто любить приноси,
Хто любить чуже
До себе горнути,
Хто голих стриже,
Хто вміє тягнути
З робучих людей
Останню свитку,
Сирітських дітей
Здирає, як липку,
Хто надто турбується
Сусідським добром,
Нехай нас пильнується,
Бо тнемо жалом.

Ми оси, ми оси!
Хто кльоцом¹⁾ і доси
Чяпить²⁾ у багні, —
Освіти лякаєсь,
Сучасні вогні
Клене, проклинає,
Хто рідний наш край
Твердою стіною,

¹⁾ Кльоц, з німецьк. — колода.

²⁾ Чяпіти — чепіти, сидіти.

Неначе Китай,
Бажає обдати,
Ужвою ¹⁾ міцною
Наш поступ скувати,
Плащем єзуїтським
Нам сонце затьмить,
Туманом несвітським
Нам баки забить ²⁾,
Хай стихне й не рухаєсь,
Хай геть біжить ціло,
Бо швидко почухаєсь
Там, де й не свербіло!

20 березня 1893.

II.

Був у нас мужик колись,
Що їв хліб і сало,
Днесь такі перевелись,
Хліба всім не стало.

Був і піп у нас колись —
Працював, як люди,
Днесь такі перевелись,
І вже їх не буде.

Був співак у нас колись,
Що співав „Буй-Тура“ ³⁾,
Нині в нього, подивись,
Банко-агентура.

¹⁾ Ужва шнурок.

²⁾ Баки забити — обдурити, затуманити.

³⁾ Мова тут про Богд. Дідицького, реакціонера-московфіла, що написав поему „Буй-Тур Всеволод“, страшною мішаниною російсько-церковно-славянсько-українських слів.

Твердоруський був колись
З чорним піднебінням¹⁾,
Нині смирним став, дивись,
Ляцьким сотворінням.

Народовець²⁾, прогресист,
З кутасом мав шапку,
Нині смирний канцелист³⁾,
Лиже старшим лапку.

Вільнодумець, що робив
Богу все об'єкції⁴⁾,
Нині смирно йде, ади⁵⁾,
В Юр на реколекції⁶⁾.

Боже, що за дивний світ.
Що за переверти!
Чи сміятись, чи жаліть,
Чи просити смерти?..

1881—1893.

III.

З голоду й нужди вмирає мужик,
Крадіж, рабунки, весь край — один крик.
Мати вбиває голодну дитину,

¹⁾ Москвофілів в Галичині прозивали „твердими русинами“ та „з чорним піднебінням“.

²⁾ Народовець — українофіл. Це була друга партія, ворожа москвофілам. Вона обстоювала національну самостійність українського народу, але так же була далека інтересам трудових мас, як і москвофіли. Захоплювалися народовці національним романтизмом, молодими носили козацькі шапки з китичкою (кутасом).

³⁾ Канцелист — канцелярський урядовець.

⁴⁾ Об'єкції — закиди.

⁵⁾ Ади — а диви!

⁶⁾ Юр — церква св. Юра у Львові, реколекції — церковні науки зі сповіддю, постом, молитвами.

Батько кидає кохану родину,
В Росію, Молдавію тягнуть плачучії
На заробітки отарами люди...
Радьте, розумні! Рятуйте маючії!
— Якось то буде! Якось то буде!

Поле мужицьке в шинкарські йде руки,
Школи мужицькі не сіють науки,
Але незгоду й ненависть народню;
Слово правдиве і думку природню
Тривлять¹⁾ газети, хорти мов летючії,
Право, сумління потоптані всюди...
Радьте розумні! Рятуйте, могучії!
— Якось то буде! Якось то буде!

1880.

IV.

Послухай, сину, що премудрість каже:
Коли два стільці маєш до вибору:
Тут користь власну, тут святу лояльність,
То на обох старайся разом сісти.
І будь неначе те теля покірне,
Що ссе дві мами за свою покору.
Та ще мудрішим можеш показатись,
Коли стілець лояльності поставиш
На користи стілець, і аж на верха
Сам сядеш, вищий понад тих нездарів.
Що на самих худих лояльних стільцях
Сидять, худі, мов сім коров з Єгипту.
Аміль, аміль, кажу тобі, мій сину,
Що не худі товстих з'їдять корови,
Але товсті худих з'їдять з кістками
І не подохнуть, тільки потовстіють.

1881.

¹⁾ Тривлять — цькують.

V. „ХЛІБОРОБ¹⁾“.

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що плугом святу землю оре?
Святу землю в банку заставляє,
В довги впадає, як в бездонне море,
І поти б'ється, аж остання рація²⁾
На нього спаде — ґрунту ліцитація³⁾,
І поки в найми не пошкандибає —
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що вірно цісареві служить,
В касарні⁴⁾ нишком рід свій споминає,
Зітхає нишком і клене і тужить,
Махає „гвером“⁵⁾, в „гліді“ машерує,
На варті мерзне, в „шпангах“ креперує,
В „ібунках“ пріє, „комісник“ снідає —
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, хто щирим патріотом зветься,
Податки точно рік за рік складає,
Шанує владсть, перед жандармом гнеться,
Цілуєсь з возним⁶⁾, і хоч дуже бідний,

¹⁾ Галицький поет М. Устіянович, піп, написав вірш „Хлібороб“ де викхваляє селянський рай. Франко перекладає цей вірш і висміює Устіяновича. Вірш Устіяновича починається такими-ж словами, як у Франка.

²⁾ Рація — пайка, правда

³⁾ Ліцитація — продаж з торгів

⁴⁾ Касарня — казарма.

⁵⁾ Це все слова з солдатсько-німецького жаргону: гвер — рушниця; глід — ряд; шпанга — залізна, яким сковували за кару солдатів ногу з рукою; крепірувати — мучитися; ібунк — муштра; комісник — солдатський хліб

⁶⁾ Возний — щось як пристав

Як треба дати, дасть і гріш послідний,
А на що, за що дав — і не питає —
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що все лиш ту науку чує,
Що тільки бідних Господь Бог карає,
Що ласка Божа тільки багачу є,
Що чорт усюди чоловіка кусить,
А бідний все в покусі впасти мусить,
Що хлоп¹⁾ лінюх, п'яниця і свиня є —
Гей, хто на світі кращу долю має?

1880.

VI. „УЖАС НА РУСИ“²⁾.

Лихо, сусідо! Ой, горе нам, свату!
Світ вже кінчиться! Вже буря гуде!
Чув ти? На нашу нещасную хату,
Кажуть, страшенная змора³⁾ іде.

Десь проявились якісь нігілісти —
Кажуть, що це людоїди, хотять
Русь нашу матінку з кашею з'їсти,
Перевернути теперішній лад.

Все перевернуть униз головами:
Учні професора стануть навчать,
А як азбуки не вміє — різками,
Як він їх нині, будуть його прать.

¹⁾ Хлоп — мужик.

²⁾ Це сатира на москвофілів і других галицьких реакціонерів, що підіймали крик проти соціалістичного руху, що в той час почав народжуватися в Галичині.

³⁾ Змора — примара.

Вірні тоді парастас будуть править,
Але поклони піп битиме сам;
Купчик над склепом цей напис поставить:
„Хто дасть найменше, товар йому дам“.

Суд буде також для них відповідний:
Неук судитиме вчених панів.
Хто вкрав та хитро, той вийде свобідний,
В цюпу¹⁾, хто вкрасти хотів, та не вмів. —

Красти, ошукувать всім буде вільно,
Чесний заробок — оце буде встид,
Злодія зловиш в коморі — постій-но!
Злодій тебе до уряду ташить.

Не хлоп державі з кривавого поту
Буде, як досі, податки зносить,
Але держава за хлопську роботу
Премії буде рік-річно платить.

Воли назадники стеклі²⁾ запрагнуть,
А ліберали її прокленуть,
Взад поступовці, мов раки, потягнуть.
Прямо вперед невидющі підуть.

Вівці муть, кумочку, пастиря пасти,
Яйця муть, кумочку, курку учить;
Люди легальні муть грабити й красти,
Чесних почнуть злодіяки тіснить.

Горе, сусідо! Ой, лихо нам, свату!
Світ вже валиться! Тріщать вже стовпи!
Треба покинуть і жінку, і хату
Та мандрувать на кубанські степи.

14 грудня 1880

¹⁾ Цюпа — тюрма.

²⁾ Стеклі назадники — скажені, завзяті реакціонери.

VII. З ЕКЗАМЕНУ.

З іспитової кімнати
Вибіг лютий кандидат ;
Збіглось в сінях товариство
І давай його питать :

„Ну, а що, ти здав екзамен ?
Маєш вчительський диплом ?“ —
Він мовчить, лиш чорна хмара
Висить над його чолом.

Далі каже : „Ні, камратя ¹⁾,
Правди нині не зискать !
Той професор зоології —
То тиран і лютий кат !

„Три завдав мені питання,
Як закон йому велить,
Два я знав, не знав одного,
І він смів мене спалить !

— „Був ти у саду ?“ — питає.
— „Був“, — говорю сміло я.
— „Бачив ти бжолу ?“ — питає.
— „Бачив“, — кажу сміло я.

— „Скільки-ж ніг пчола та має ?“
— „Ніг я їй не рахував“.
І за це одне питання
Спик мене, бодай пропав !“

13 вересня 1888.

¹⁾ Камрат. з німецьк. — товариш.

VIII. БОТОКУДИ.

В лютім і березні 1880 року під цим заголовком написав я був невеличку сатиричну поемку, в котрій під назвою Ботокудів осміяв відому часть нашої галицько-української інтелігенції і деякі моменти з її історії від 1848 року. За радою М. Драгоманова я не друкував її досі. Прочитавши тепер рукопис, я побачив, що друкувати цю поемку в цілості не стоїть, хоч деякі її уступи і досі не стратили інтересу. Не хотячи перероблювати цілості в дусі теперішніх моїх поглядів політичних і артистичних, я зважився подати тут тільки деякі шматочки мові поеми, зіплюючи їх в одно коротенькими прозовими переповідками того, що пропущено. Поема починається апострофою до Музи.

Музо, мученице бідна,
Не від вчора, не від нині
В повитуху зелепугів
Здеградована з богині!

Кожний зве тя, з того часу,
Як Гомер ще довгобразий
Запросив тя скандувати
Гексаметри для гімназій.

Гей, це давня, давня штука,
Ще тоді дівчам була ти, —
Та як з рук до рук пішла,
Стало чорт зна що з дівчати.

І багато ти, небого,
Ой, багато нагрішила,
І недородків ти много
На цей світ понаводила.

Днесь в кого лиш є пустая
Голова та повне пузо
І лінівi руки, зараз
Кличе к тобі: Музо! Музо!

І через таких то ти
Віру стратила, небого, —
Дехто нині вже за тебе
І гроша не дасть дурного.

Жаль мені тебе, та що ж —
Старість, бач, не радість! Лихо
Молодитися старому,
Ліпше вже сидіти тихо.

А як ні, то не до співу,
Не до любощів, причудів,
Не до вигадок би братись,
А до серйозних трудів.

Далі йде коротка характеристика краю Ботокудів з погляду цих останніх:

В краю тім живуть при купі
Всумішку троякі люди:
Неприятні елементи,
Бидло й праві Ботокуди.

Під „неприятними елементами“ розуміються поляки. коротких характеристика кінчиться словами:

Діл їх якомсь не видати,
Лиш страшнії чути вісти,
Що всіх правих Ботокудів
Вони раді б в каші з'їсти.

Бидло — що сказать про нього?
З масти сіре, їсть невпинно
(Як є що), спить, робить, родить,
Ну, і Богу душу винно.

Але третій люд — герої,
Просвічені, грубо вчені:

Не живляться лободою,
А щодень їдять печені.

Ботокуди, то підпори,
То стовпи порядку й віри :
Латають усім сумління,
А в сорочці роблять діри.

Ботокуди, то борці :
Б'ються сміло, мов Горації,
О посади, ад'юнктури,
О стипендії та дотації.

Ботокуди — ціцерони,
Ботокуди — то артисти:
Як говорять — то з амбони ¹⁾,
Як співають — акафисти.

Ботокуди — лікарі !
На нервовую дразливість
Бидла мають ліки : піст
І святую повздержливість.

Ботокуди — педагоги :
Щоб у бидла відібрати
Всю охоту до науки,
Требника дають читати.

Ботокуди — мудрі люди !
Що там ваші європейські
Ліберали, націонали —
Кращі в нас свої, рутенські.

Не хвалися ж ти, Європо !
Шкода твоїх праць і трудів !

¹⁾ Амбона — казальниця, звідки говорять церковні проповіді.

Що там маєш, те і маєш,
Та не маєш Ботокудів.

Другий розділ оповідав про початок Ботокудів. Стан краю перед 1848 роком характеризується оцими словами:

Кажуть люди : з початку
Світ тонує у тьмі кромішній ;
Зверха уносивсь канчук,
Внизу гнулись душі грішні.

Грішні душі, просте бидло
Гнуло в праці карк свавільний,
А канчук гуляв свобідно,
Лад піддержував суспільний.

І тиша була. Міг кожний
Преприємно проживати,
Хто при свисті канчука
Мав охоту танцювати.

Надійшов 1848 рік, „дивний гедзень ¹⁾ на народи“, бидло розгулялося, канчук пропав, а в Галичині урядник Встидіон ²⁾, по словам неприяних елементів, натворив Ботокудів.

„Ну, та звісно, Встидіон
Не був бог, то й ті особи,
Що він натворив, не мали
Й крихти людської подобі.

„Руки в них — лиш к собі горнуть,
Рот кричить лишень, чоло
З міді й юхту, ані мізку,
Ані серця не було“.

¹⁾ Гедзень — гедзь.

²⁾ Встидіон — губернатор Галичини Стадіон, що про нього говорили, що він видумав галицьких українців.

Проти такої клевети протестують праві Ботокуди
гаряче.

„Брешете, щоб Встидіон
Не на людську подобу
Сотворив нас і за те
Гріх тяжкий поніс до гробу.

„Не якийсь там Встидіон
Сотворив нас, мов нелюдство,
А сам Пан Біг сотворив
Нас і наше ботокудство.

„І з-поміж усіх народів
На землі лиш ми єдині,
Так як вийшли з рук Господніх,
Так лишилися й до нині.

„Так, до нині ми лишились
З серцем, з розумом дитини,
Наче вчора духом своїм
Оживив нас Бог із глини.

„І та глина — ми то чуем —
В нашій ще лежить істоті,
Вічно нас манить і тягне
В ріднім бабраться болоті“.

Коротко розказано далі важніші факти від р. 1848: засно-
вання „Ботокудської Ради“¹⁾ і засновання „Голодного
дому“. Докладніше описано мало звісний епізод з гербом
цієї інституції.

¹⁾ Ботокудська Рада — „Руська Рада“, — заснована
1848 р., була політичною організацією, що виступала від
імени галицьких українців. Зі спадом революції її скоро
захопили москвофіли. „Голодний Дім“ — „Народний Дім“ —
був подарований русинам міста Львова, та його також
захопили москвофіли. Існує ще й тепер.

Славна „Ботокудська Рада“
Аж спотіла вся в утомі,
Три дні радивши, який би
Герб дати на „Голоднім Домі“.

Три дні радять — годі врадить!
Вже четверта днина чеше,
І урадили такий герб:
„Злотий пес на сонце бреше¹⁾“.

Рік робили того пса,
Рік несли, а рік ставляли.
„Стій же тут на нашу славу
І брешти!“ — вони сказали.

І стоїть той лютий пес
На „Голоднім Домі“ й досі,
Став на ковбицю ногами
І до сонця морду зносить.

І сидить в „Голоднім Домі“
Ботокудська рада й досі,
Проти мрій, думок, теорій
Сміло голос свій підносить.

¹⁾ Це Франко сміється з гербу: золотий лев стоїть на скелі. Герб цей був вивішений на „Народньому Домі“ у Львові. Про цей герб пише Франко в своїй першій повісті „Петрії і Добошуки“. Добошук говорить про нього так: „Я боюся того льва і тої скали, що там стоїть на тім „Народнім Домі“. Цей лев нагадує мені хижачтво і лютість наших давніх князів, що утискали наш нарід, а котрих пам'ять ви, рідні діти того народу, позолотили фальшивим блеском. Я боюся дивитись на ту скалу у стіп льва, бо вона пригадує мені темноту народу, що з неї виростали його князі-грабителі, — вона пригадує мені упрямство і безсердечність теперішніх його проводирів, що її там виставили, як знак своєї власти. Ні, панове, не лев і скала наш стяг. Наш стяг: плуг і книжка! Плуг — це наша сила, книга, просвіта — це наша будучність.“ („Друг“, 1876, ст. 311).

Але тихо ясним небом
Сонце радісно пливе, —
В ботокудським тихім краю
Плем'я родиться нове.

Плем'я люте і безбожне,
Що смієсь з отих героїв,
Із стовпів тих ботокудських
І з покори їх старої.

Але біс їм, тим новим!
Не вони нас тут обходять,
А ті древні Ботокуди,
Що діла великі плодять.

Бо чень кожний догадаєсь,
Що на псі вони не стали,
Але далі в світ широко
Ботокудство прославляли.

Правда, пес той золочений,
Що на дах аж виліз сміло,
Безперечно й неохійно
Був найвищеє їх діло.

Вище вже не йшли вони,
Та зате в недовгій хвилі
Вшир і вдовж усю країну
Наче морські хвилі вкрили.

Про широку ту діяльність,
Що лилась, мов ріки з моря,
Ось яке в той час писала
Славна „Ботокудська Зоря“¹⁾:

¹⁾ „Ботокудська Зоря“ — газета „Галицкая Зоря“, орган москвофілів, виходила до 60-х рр. XIX ст.

„Слава Богу, час минає!
Не те диво, що минає,
А те, що, збудившись раз,
Наш народ вже не дримає.

„Не дримає і не спить,
А кріпиться і ликує,
Славить Бога і монарха,
З ворохобників кепкує.

„Бог нам дав життя й здоров'я,
Цар — руїни з академії¹⁾,
Ще якби нам хто дав грошей,
То були би ми в Едемі.

„Ми лояльні! Ми за волю
Шабельками не махали, —
Що дали, ми брали смирно,
Ще й у ручку цілували.

„Ми тверді, бо, мов скала,
Стоїмо на віри ґрунті.
В вірі вся будучність наша,
А не в вільнодумнім бунті.

„Ми й учені! Ще дяки
Нас псалтир читати вчили;
З книг святих вся мудрість наша,
А плювають нам на машини.

Ми великі! Сян і Буг
І Дністер наш безконечний,
Це границі наші! Тут
Ботокудський край сердечний.

¹⁾ Це мова про „Народній Дім“, що його австрійський цісар подарував „русинам міста Львова“. Це були звалища давнього університету.

„Для своєї вітчизни
Ми дамо без тіла душу,
Ми в огонь підем за неї,
В воду, найрадше — на сушу.

„Та ж вона, багата й щедра,
Не залишить нас ніколи, —
Ми не лишимо її,
Аж доробимось поволі.

„Доки молоком і медом
Ти пливеш, наш рідний краю,
Доки весело, в достатку
Череда твої гуляють —

„Доти й ми усе при тобі,
Невідступні патріоти,
Аж дійдемо — ми до панства,
Ти — до голої голоти“.

Слідуючий розділ поеми описує найважливіше діло Ботокудів — славну битву за азбуку¹⁾.

О, преславні Ботокуди,
Де ж я гідних слів найду,
Щоб як слід ізвеличати
Вашу першу боротьбу!

Ні давніше, ні пізніше ви
Не робили стільки гуку,
Як тоді, коли велася
Славна битва за азбуку.

¹⁾ Москвофіли свій препоганий українсько-російсько-церковно-славянсько-польський макаронізм вважали за чисту російську мову, якої ніколи не знали; вживали російського правопису з *ѣ* (називали *йор*), *ы* (назив. *йори*), *ь* (*ять*), *ѣ* (назив. *їр*) Молоді соціалісти і радикали вживали народньої мови і писали фонетикою. За це „святе йор і йори“ москвофіли вели завзяту боротьбу.

Неприятні елементи,
Люд підступний і завзятий,
Ваші найлюбіші букви
Ъ, ы вам хтіли взяти.

Ба, не лиш ъ, ы, ъ,
Всю кирилицю забрати
Хтіли, а за те накинуть
Альфабет латинський клятий ¹⁾.

Ще в додатку величались :
„Ми не вороги вам, де там !
Ми лиш просвітити раді
Вас латинським альфабетом.

Та ж слова всі ботокудські
Альфабетом мож писати,
А тоді писання ваші
Буде світ увесь читати.

Але ви, герої добрі,
Не дали цим піддуритись,
Бо вам преці йшло про те,
Щоб від всього світа скритись.

„В йорах, ятях, — ви сказали, —
Тут вся наша вартість людська,
Вся будучність, сила, слава,
Вся надія ботокудська !“

І ви сміло піднялися,
Щоб за них до бою стать,
І що сили закричали :
„Згинем за йори та ять !“

¹⁾ Заходи такі виходили не раз від поляків.

Ви три дні й чотири ночі
Ненастанно так кричали,
Тим часом підпори ваші
Три брошури написали.

В них показано доочне,
Що вся мудрість, всі науки
Всюди і у всіх народів
Почалися від азбуки,

Що за тим народ усякий
Над всі скарби цього світа
Найвище цінить азбуку,
Бо азбука — то освіта.

Та не тим так Ботокудам
Їх азбука дуже мила,
Але тим ще, що походить
Прямо від отця Кирила.

Правда, що святий Кирило
Ботокудом не родився,
В Ботокудії не був
І для неї не трудився.

Та його азбуки ми
Не повинні відчужитись
Раз тому, що він святий,
Міг би в небі прогнівитись,

А по-друге, що вона
Тисяч літ уже триває,
І прекрасно від римлян
Та жидів нас віддаляє.

А по-третє, що тоді,
Як її зробив Кирило,

Нею всі слова слав'янські
Мож було писать, аж мило.

„Ба, що більш, азбука — верх
Всеї мудрости й науки :
Вся наука й мудрість наша
Не йде далі від азбуки.

„Хай вам ваші академії
І гімназії і школи
Промислові — лиш азбуки
Нам не рушайте ніколи.

„Так, не рушайте азбуки
Нам, кирилиці святої!
Ми за ню й на смерть готові,
Ми, азбучнії герої!

„А латинських альфabetів
Ми не хочемо і знати,
Злі вони для нас, бо ми
Їх не вміємо читати“.

Так твердої сили волі
Вороги злякались куці
І лишили Ботокудів
При їх мудрості й азбуці.

Знаменитій обрядовій боротьбі посвячені три розділи
поеми, з котрих тут наводжу тільки дещо.

Найсвятіше в чоловіка —
Як він Ботокуда хватський —
Крім азбуки, є святий
Обряд греко-уніятський.

Та бо ж обряд це хороший!

.

І таке його багатство
І краса його така,
Що ніхто його докладно
В повній цілості не знає.

Чи клякати, чи стояти,
Чи раз, два, чи три дзвонити,
Чи „мир православний“, чи
„Правовірний“ говорити,

Як вітварі будувати,
Як ікони малювати,
Чи попам лице голити,
Чи їм бороди держати —

Все те вкрите тьмою спорів
Ритуально-догматичних,
Все те тягне до таборів
Папських або схизматичних.

Неприятні елементи при допомозі звісної польської інтриги
роздувають ці спори для ослаблення Ботокудів. Ті спійма-
лися на цю принаду.

Мов на знак : одні в церквах
Всі дзвінки покасували,
Другі знов позаводили
Ще й органи та цимбали.

Почалися спори — зразу глухі. далі по газетах,

А вкінці ревнули крики,
Свари, лайки, що аж страх —
По соборчиках, касинах,
По пиварнях і шинках.

Роздалася давня пісня :
„Зрада ! Шизма ! Гей же ! Гала !“

Декуди одверта навіть
Революція настала.

Як характерний епізод тої боротьби, введена історія
о. Нещасного Филимона.

У турецьким здиханаті¹⁾
В горах, борах з всіх сторон
Жив преславний Ботокуда,
Звався Нещасний Филимон.

Муж великий во язиці.
(Ботокуди всі великі,
Кожний в чімбудь.). От заким ще
Почались за обряд крики,

Филимон зібрав до себе
Із цілого здиханату
Ботокудів. Як зійшлися,
Він казав заперти хату,

Заслонити вікна й так
До згромаджених промовив :
„Ботокуди, стережіться,
Бо чорт лапку нам зготовив !

„Слушайте, яку спокусу
Наводив сам Бог на мене !
Слушайте, й вогнем надії
Серце розпалить студене.

„В третій день святого посту
Ліг я, трошки утруджений,
І такий мені нараз
Сон приснився божественний.

¹⁾ Здоханат — деканат, церковно-адміністративна одиниця; декан, щось як благочинний; турецький — тут Франко говорить про Турку, містечко над рікою Стриєм.

„Десь немов вхожу я в церкву,
Придивляюсь : що за диво !
Не свої якісь ікони
Та й стоїть вся церква криво.

„Ба, гляджу : іде священник,
Причякнув і щось потихо
Шепче, і лиш раз хреститься...
Ов! гадаю, що за лихо!

„Слухаю : органи грають,
Хлопці десь дзвінками дзвонять,
Люди раз-в-раз то клякають,
То встають... Гадаю : „Он як !

„Певно я в костьолі!“... Ні !
Придивляюсь : край престола
На іконах тут святий
Михаїл, а там Микола.

„Я задеревів. Аж чую :
Роздається голос з неба :
„Хай такий ваш обряд буде !““
„Ні, такого нам не треба,

Господи !“ — відмовив я.
„„Чом, хіба ж вам цей поганий ?““
Знов питає голос з неба,
І гудуть при тім органи.

— „Не кажу“ . — відмовив я, —
„Щоб поганий, сохрани Боже, —
Та сумління ботокудське
Зжитись з ним ніяк не може“.

„А як я вам сам накажу,
Зробите по моїм слові ?““

— „Господи, ми й против тебе
За свій обряд стать готові!“

„Отоді просяла церков
Світлом велієм без міри,
І пронісся голос: „„Радуйсь,
Мужу кам'яної віри!“

Так твердого обрядовства,
Як в тім смирнім Ботокуді,
Не було ні в Авраамі,
Ані в Якові, ні в Юді.

Тож за тебе й через тебе
Весь той рід благословлю я.
Стійте вічно при одним
І співайте алілуя!

В вашім краю хай во вік
Релігійних війн не буде!
Не за віру, лиш за обряд,
Ботокудські, бийтесь, люди.

І во віки твердо стійте,
Хоч би як враги вас тисли,
Не за зміст, а лиш за форму,
За слова, а не за мислі.

Мов апостолам, даю вам
Дар пречудний і великий
Говорити всуміш всіми
Іностранными язики““.

„Ледве втих небесний голос —
Все довкола відмінилось:
З храму щезло все латинство,
Православне все зробилось.

„Всі ікони візантійські
З сонцем, місяцем, зіздами, —
По при мене йдуть ереї
З оттакими бородами.

„Всі по три рази христяться
І поклони покладають,
А трираменні хрести
Де поглянь—усюди сяють.

„І сліду нема органів,
Лиш дяків зо сто нараз
Прогриміло алілуя
І тропар на п'ятий глас“.

Із цього сну Нещасний Филімон пророкує будучі напади на обряд, загірає Ботокудів до твердості і сам запускає довгу бороду, за котру опісля закипає довга і уперта боротьба. Та даремно власті духовні і світські напірають з різних боків на Нещасного Филімона — він не піддався.

І та борода його
Історичною зробилась,
Ботокудія на неї
З гордощами вся дивилась.

Навіть чув я, що зложились
Ботокуди околичні,
Щоб по смерті Филімона
Заховать на вікі вічні

Бороду його. Є думка,
Щоб, немов святії мощі,
Дать її в „Голодний дім“
І поставити на дощці,

У флящині хрусталевій,
Намочену в оковиті.
А над нею написати
Ті слова зо срібла литі :

„Тутка спочиває з Богом
Ботокудії прикраса —
Борода, що наче прапор
В лютім бою нам здалася.

„Сила сильних, ум розумних
Не могли дійти до того,
Щоб цю бороду звернути
З раз повзятої дороги.

„Той, що виплекав її,
Побідив у лютім бою,
Та не силою, умом,
А оцею бородою.

„Весь свій вік на бороді
Опиравсь той Ботокуда —
Ні давніше, ні пізніше
Не було такого чуда.

„Тож зітхніть і тямте час той,
Ви, потомки молоді,
Як все ботокудство висіло
На ось тій тут бороді!“

Дальший розділ посвячений боротьбі за календар, в котрій також побідило ботокудство. В тих побідах розвинулись і зложились його ідеали, ілюстровані в поемі при помочі ось якої параболи:

Уявіть собі : весь світ —
Величезний книш плескатий,

Зверху сонце, як цибуля,
Місяць, як часник лукастий.

Зорі — мак, котрим весь книш
Поприсипуваний згуста,
А в нутрі його лежить
Всяке благо, мов капуста.

В середині є земля,
Мов варена бараболя¹⁾.
Нею ж по Господній волі
Ботокудська править воля.

На землі такий порядок:
У долині бидло с'ре
Робить, мре, христиться, й твердо
Все держиться предків віри.

Понад ним в'йти²⁾, жандарми,
Поліцейські своїм трудом
Лад піддержують суспільний,
Шлях рівняють Ботокудам.

На верху ж вони всі стали
У великій церкві враз
І по всіх безбожних правлять
Соборовий нарастас.

В труні перед аналоєм
Разом складені розличні
„Ізми“ неблагоподобні
І всі мрії єретичні.

А у стін хреста на віку,
Цвяхами прибиті в ряд,

¹⁾ Бараболя — картопля.

²⁾ В'йти — сільські старшини.

Черепи Прудона, Штравса,
Маркса й Дарвіна стоять.

Це той ідеал, котрий
Всі правдиві Ботокуди
Серед сварів всіх і боїв
Невідступно носять в груди.

Роз'охочені перемогами, вони пускаються пропагувати цей свій ідеал в сусідніх краях, а поперед усього в Холмщині, та тут пропадають. Також проби на вернути решту Європи на цей ідеал не повелися, з чого в поемі виведено ось яку мораль :

Добре риbam у воді,
Але кепсько їм в окропі ;
Добре Ботокудам дома,
Та загибіль їм в Європі.

За одною невдачею йдуть другі. З Холмщини находять Холмаки і забирають Ботокудам чимало масних посад. В головній ботокудській газеті наступав також зміна: уступає первісний редактор, а його місце займає новий, про котрого сказано :

Муж той, хоч великий ростом,
Не дістав за дотеп премії,
І свою всю мудрість виніс
З угнівської академії¹⁾.

Ставши шефом у „Ослові“²⁾,
Зараз він завів засаду :

¹⁾ Мудрість угнівської академії — це так, якби на Україні склзати: мудрість кобелякської академії. Угнів — це містечко коло Львова, що славилося шевцями та по-своєму хитрими міщаньми.

²⁾ „Ослові“ — в москвоф. газеті „Слово“, що змінила редактора в 1871 р. Редактором став Венедикт Площанський, що під час арештів 1877 р. в Галичині за соціалістичну роботу вказував поліції. кого треба арештувати.

Не читать його ніколи
Ані з переду, ні з заду.

От така надмірна скромність
Здивувала вже й самих
Ботокудів, і ходили
Дивні вісті поміж них.

Не один питав : „Чи правда,
Що новий редактор, де
Треба підписатись, тільки
Знак св. хреста кладе?“

Другі говорили : „Де там !
Це правдивий геній в нас !
Все, що тільки він уміє,
Він навчився „в адін час“ ¹⁾.

І інші мовили : „Він хитрий,
Лиш прикидуєсь дурним,
Та колись як проговорить,
То всі щезнуть перед ним“.

Оттак міркували Ботокуди, не знаючи, що новому редакторові суджено було раз за свій вік зробити чудо, а більш нічого. Він проглаголав до Ботокудів ось якими словами:

„Всечесніші, премудріші,
Любезніші Ботокуди !
Дух Святий, що всюди є,
Хай і в ваших серцях буде !

¹⁾ Тут іде мова про брошуру Б. Дідицького: „В один час навчиться малоросіянину по-великоруськи“. Брошура ця написана дуже неграмотно, а автор її, вмираючи в 80 році життя, так таки і не вмів по-російськи. Така історія була зі всіма москвофілами.

„Наша слава не загине,
Не загасне наша зоря,
Наші діла всі запише
В своїх примітках історія.

„Каже приповідка: Кожний
Про свою хай дбає хату ;
Тож з вас кожний хай спішиться
Заплатить пренумерату.

„Дикими звірями люди
Без релігії стать готові ;
Тож статті з „Москвитянина“
Я друкую вам в „Ослові“.

„Неприятні елементи
Нанесли нам шкоди много,
Та в письменстві нашім видно
Новий зворот до старого.

„Знавці кажуть, що явиться
Геній в нашій літературі, —
Та бо й зародів багато
Гарних в нашій є натурі.

„І в політиці на нашу
Користь появляєсь зворот,
Та про це сотрудник мій
Іншим разом поговорить.

„Тільки вражі елементи
В своїй злості безграничній,
Напосілися і нам
Творють пакості розличні.

„Не говорю вже о тім,
Що забрали нам всі школи,

Але жаден з них мені
Не поклониться ніколи.

„Але чистий ще наш обряд
І наш Бог не спить цю днину,
Він трираменним хрестом
Всіх змолотить їх на трину¹⁾“.

Слова ті справили чудо весь народ ботокудський заснув
відразу сном блаженних.

Різні сни бувають. Є
Сон невинної дитини :
Так сплять старці ботокудські,
Раду радивши за днини.

Інший знов є сон голодний,
Де в лиці терпіння видно :
Сном таким, як кажуть, спить
В Ботокудії тільки бидло.

Інший знов розкішний є
Сон здорової телиці :
Сном таким, як звісно, сплять
Ботокудські красавиці.

Інший сон злодійський, спить ним
Ботокуда, й на нім шкура
Вся трясесь, як в нього в хаті
Є часом „така брошура“.

Але кожний зрозуміє,
Що зовсім інакший буде
Сон, як весь народ засне,
Ще й такий, як Ботокуди.

¹⁾ Трин — труха.

То вже буде сон медведя,
Що у гаврі¹⁾ зазимує :
Хай шумить, гримить і віє,
Він не бачить і не чує.

Оттаким зимовим сном
Ботокуди всі заснули,
Та й то разом, скоро тільки
Маледикта мову вчули.

Що там час несе з собою,
Відки вітер в світі віє,
Як іде наука, думка —
Їх це не студить, ні гріє.

Все те, мов пусті вітри,
Понад ботокудським краєм
Прошумить і пролетить,
Наче хмара понад гаєм.

Довго здавлювана правда
Просипаєсь в серцях людських,
Тільки тихо, темно, сонно
В сонних серцях ботокудських.

За добро, за правду лється
Кров широкою рікою,
Та це й крихти не бентежить
Ботокудського спокою.

Повстає кругом по світі
Плем'я сміле, войовниче,
Що для люду права, хліба,
Волі і освіти кличе.

¹⁾ Гавра — медвежа зимова берлога.

Тільки в ботокудським краю
Не чувати бою, стуку,
Тільки храп¹⁾); часом лиш сонним
Сниться битва за азбуку.

Понад сонним краєм сонце
Пробігає неохітно²⁾),
Радо б перескочить, щоб там
Ніч стояла безрозсвітно.

Спіть, борителі³⁾), герої!
Хай вам буде сон спокійний!
Сніть про обрядові бої,
Про свої азбучні війни!

Спіть, нехай вам дійсність люта
Супокою не тривожить,
Хай вам сон нову славу
І пановання ворожить!

Хай ніколи вам не сниться
Хлоп обдертий і голодний,
Хай ніколи не щемить
В серці вашім плач народній!

Спіть, моральности підпори:
Світ так красний і багатий!..
З чистим серцем у перині
Так солодко, любо спати.

Спіть, покіль зима лютує —
До весни ще довго ждати...
Змеркни, сонце! Стихни, світе!
Щоб нам тихо, тихо спати!

1880.

1) Храп — хропіння.

2) Неохітно — нерадо, неохоче.

3) Боритель — це іронично борець.

ІХ. МАНДРІВКА РУСИНА¹⁾ З БІДОЮ.

Їхав Русин понад воду,
Здйбав Біду, як колоду;
Їхав Русин понад Сян²⁾,
Здйбав Біду, не рад сам.

Каже Біда : „Гей, Русине,
В тебе Біда не загине, —
Візьми мене на свій віз,
Поїдемо на об'їзд“.

Ізняв Русин рукавицю,
Почухався в потилицю;
Ізняв Русин клепаню³⁾,
Садить Біду, як паню.

Приїхали до Лежанська —
Як кинеться псарня панська,
Ну ж від хати до хати
На Русина брехати.

Біда псарні підморгує,
Хай Русина підторгує:
Деруть свиту на шматки,
Ще й хапають за литки.

Стали на ніч в Ярославі:
Лежить Русин десь на лаві,
Всю ніч ока не стулив,
Костомахи надавив.

¹⁾ Русинами називали себе галицькі українці.

²⁾ Сян — річка в Галичині, що ділить польську й українську частини Галичини.

³⁾ Клепаня — бриль.

Біда собі пішла просто
На латинськеє пробство¹⁾,
Там радила з ксьондзами,
Як Русь пустить з торбами.

Та й зробила у Тучапах
Таке, що аж пішов запах
На всі села, на весь край,
Що хоч носа затакай.

Крикнув Русин: „Щезай лихо!“
Біда каже: „Сиди тихо!
Зв'яже язик у пута,
Коли Roma locuta!²⁾“

Почувався Русин дуже,
Біда ж йому моркву струже³⁾;
Скуливсь Русин, як борсук,
Біда ж дуєсь, як капшук.

А як стали в Перемишлі,
Русинові очі блисли,
Веселіше відітхнув,
Добру новину почув.

Розняв рота й дивується:
Твердий з м'ягким⁴⁾ цілується,

¹⁾ Пробство — оселя попа. Латинське пробство — цеб то до католицького попа. Бути католиком польські попи вважали все одно, як бути поляком Полонізуючи галицьких українців, польські католицькі (латинські) ксьондзи переводили їх на римо католицьку віру. Свого часу ціле село Тучапи завдяки заходам польських ксьондзів було переведено на латинство. цеб-то стало польським.

²⁾ Коли сказав Рим, то все скінчене, значить пропало. В Тучапській справі Рим станув за перехід на латинство.

³⁾ Стругати моркву — насміхатися.

⁴⁾ Твердий — москвофіл, м'який — українець, так звали їх через те, що москвофіли вживали ь (твердий знак), а українці ъ (м'який знак. напр. — український, руський).

Антоневич і Горбаль
Аранжують руський баль.

Біда зразу сумна стала,
Аж зубами скреготала,
Далі каже : „Гов, га-гов !
Чи на довго ся любов ?“

Пита Русин : „А де ж Пелеш ¹⁾ ?“
Біда каже : „Що ти мелеш ?
Хіба ж місце владиці
Тут при танцях, музиці ?“

Каже Русин : „Годі, Бідо !
Я до нього в хату піду !
Веди мене ід вікну,
Хай на нього хоч зирну“.

Русин в вікно зазирає,
А там Пелеш похожає
По покою, сарака ²⁾,
Сам до себе балака.

То на голос, то знов стиха,
Мов та леді Макбетиха :
„Ось ще пляма є одна !
Тутка витер — там вона !“

Русина, що був несвічний ³⁾,
Аж мороз пройшов трагічний.
„Чи він хорий, чи він спить ?“
Біда каже : „Та бо цить !

¹⁾ Пелеш — єпископ, що написав книжку : „Історія алуки української церкви з Римом“, в якій виступає великим оборонцем цього з'єднання.

²⁾ Сарака бідний, сердешний.

³⁾ Несвічний — незнайомлений зі справою.

„Пригадай собі помалу,
Як він в соймі сік Качалу¹⁾,
А пани його, аж страх,
Цілували по руках.

„Ось тепер ті поцілуї
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.“

Іде Русин, поплакує,
Біда при нім підскакує,
Каже Русин: „Ночуймо!“
Каже Біда: „Кочуймо!“

Виїхали з Перемишля,
Стала Біда кінець дишля;
Приїхали в густий ліс,
Ізломала Біда вісь.

„Гей, Русине, бігай просто,
Ось тут живе Жид за мостом:
Він ту держить мою часть,
Він нам зараз раду дасть“.

Побіг Русин, втепенився²⁾,
Жиду низько поклонився.
„Гей, ти, Хаїм, чи чуєш,
Чим ти тутка торгуєш?“

„Ну, — Жид каже, — чим
торгую?
Я все тутка орендую:

¹⁾ С. Качала — в 60-их р. був провідником „народов-
ців“, виступав в опозиції до уряду і поляків.

²⁾ Втепенився — опинився на місці.

„А може ви з Америки¹⁾?
Що там наші вуйки, стрици²⁾?
Що мій тато? Що мій внук?
Заробляють грошей гук?“

Каже Біда: „Стійте, люди!
Вже ж без Біди й там не буде.
Є там моя прислужка:
Андрухович і Грушка³⁾“.

Приїхали до Сянока,
Там Русь тверда, як опока⁴⁾,
Кричить, мов би впала в дур:
„Русь от Сяна по Амур⁵⁾“.

Каже Русин: „Добре, братку!
Хай вам буде й по Камчатку!
Та мені здаєсь чомусь:
Якби мала наша Русь

„Навіть двісті мільонів
Оттаких, як ви патронів⁶⁾,
То й тоді б з них нарешті
Ще не був один мудрець.

„Поки за Русь „великую“
Наші тверді викрикують.

1) Лемки були дуже темні і бідні. Біда заставляла їх емігрувати до Америки.

2) Вуйко — брат матери, стрик — брат батька.

3) Андрухович і Грушка — оба попи, спекулювали на емігрантах лемках, жили в Америці, як попи. і спричинилися до багатьох нещасть для лемків-емігрантів.

4) Опока — скеля, мур.

5) Значить москвофіли, що заперечували існування українського народу, а казали, що є „один русский народ“.

6) Патрон — опікун.

То пани тим часом тут
Нам з-під ніг „малую“ рвуть“

Іде Русин чагарами.
Там вівчарі з отарами.
„Чиї вівці?“ — „Газдівські ¹⁾“.
„Чиї гори?“ — „Жидівські“.

„Колись були гори наші,
Досить було сиру й паші;
Нині вівцю в гурт даєш,
Кварту сиру дістаєш“.

Русин далі поганяє,
Він цю пісню здавна знає:
Жид, шинк, векслі — поміщик,
Хлоп, шинк, крейдка ²⁾, — небіщик.

Приїхали аж на Турку,
Ходять Бойки ³⁾, як на шнурку, —
Біда з ними знайома,
Поміж ними, як дома.

Каже Біда: „Гей, ви, Бойки,
Скачіть мені полегойки!
Покажіть нам в тій хвилі,
Яких штук вас навчили!“

¹⁾ Газдівські — хазяйські.

²⁾ Крейдка — нею записують собі корчмарі довги, що їх роблять селяни, пропиваючи своє добро.

³⁾ Бойки — українське плем'я, що живе в Галичині на погір'ї Стрийського і Самбірського повітів; коли сходять з гір в низ, то ходять так, ніби скачуть, — це від непривички ходити по рівному, через те їх дразнять: „Бойки — скачуть полегойки“.

„Навчили нас патріоти
Вчора шити, днесь пороти :
Вчора-м посла викляjali,
Днесь наново вибрали“.

Каже Русин : „Чи здорова
Ваша рада повітова ¹⁾,
Та не тая торічна,
А та давня, предвічна?“

Кажуть Бойки : „Давню раду
Засушили-м про параду,
Та й новую в тую ж мить
Здалобися засушить“.

Пита Русин : „Є в вас школи?“
„Є, та дуже вчать поволі :
Школа в селі вже літ сто,
А письма не зна ніхто“.

А в Хирові ²⁾ Єзуїти
Засілися Русь ловити,
Русин живо тікає,
Біда за ним гукає :

„Гей, Русине, не спішися,
Єзуїтам поклонися !
Вони дітей навчають,
Добра твого бажають“.

¹⁾ Рада повітова — щось в роді цензового земства, зложена майже виключно з польських поміщиків. Користи в неї селянам не було ніякої.

²⁾ Коло містечка Хирова єзуїти мали гімназію, куди висилали своїх дітей пани; бувало, що попадали сюди діти українських попів і набиралися там польсько-католицького духу.

Русин каже : „От то й гупо !
Добра в мене й собі супо,
А всі його бажать,
Мене голим лишають“.

А в Самборі оказії¹⁾ :
Щось луснуло в гімназії
І вилетів — не гранат,
А директор-ренегат.

Приїхали у Дрогобич.
„От тут, Бідо, що нам зробиш?
Русин послом, бурмістром,
Гімназії міністром²⁾!“

Каже Біда : „Лиш помалу !
Доберу я причандалу :
Тут доносів, там винця,
Та й доїду їм кінця !“

З Дрогобича у Борислав
Русин Біду саму вислав.
„Іди, Бідо, не гайся,
Здоровенька вертайся !“

Їдуть Жиди по дорозі
Двадцять штири однім возі,
Ще й шкапами худими —
Сіла Біда між ними.

Бачив Русин, як сідала, —
Три дні потім пропадала,

¹⁾ Оказія — притичина, історія.

²⁾ Мова йде про Ксенофонта Охримовича, кар'єриста, що в парламенті вів угодовську політику.

Аж четвертої ночі
Ледве ноги волочить.

Забризкана, захляпана,
Аж по вуха вталапана, —
Вид подряпаний увесь,
А голодна, як пан пес.

Сіла мовчки, не питає,
Саламаху уплітає.
Пита Русин по хвилі :
„Як же пані гостили?“

Каже Біда : „Що питаєш ?
Глянь на мене, сам пізнаєш !
Сербала там солене,
Аж замного для мене.

„Здохну, як ще туди піду !
Там, небоже, біда біду
Осідлала, як коня,
Ще й бідою поганя !

„Як я тільки там вказалась,
Між такі жидки попалась,
Що мені б ще в них вчитись,
Як над людьми глумитись.

„Вони гар-гар : „Яка мана ?
Візьмім її за гамана !“
Обіцjali три шістки,
Перебили всі кістки.

„Там би мені й смерть негладка,
Та здивався Стефан П'ятка ¹⁾),

¹⁾ Стефан П'ятка — псевдонім письменника Ст. Коваліва
що написав багато оповідань із бориславського життя, в
яких описує бориславські нафтові промисли. життя робіт-
ників і т. и.

То він мені Борислав
Весь дрібненько описав.

„Та й говорить : „Ні, небого,
Тут вже твоїх сестер много !
Тікай відси щодуху,
Щоб не було розруху !“

„Як те слово я почула,
З Борислава дременула,
Не діждавши й заплати —
Хай їм дідько кудлатий !“

А у Стрию ¹⁾ славнім місті
Там Русинів більш як двісті
Зібралося на віче —
Відси Біда геть втіче.

Каже Русин : „Чекай, Бідо !
На те віче і я піду,
А ти собі лишайся,
Іди в Стрию скупайся !“

Пішов Русин на ті збори,
Прислухуєсь — хлоп говорить,
І гуде народу клич :
„То наш Берник з Лисятич“.

Як промовив Олесницький,
А потому Могильницький,
А нарешті Давидяк ²⁾,
То аж Русин геть розм'як.

¹⁾ Місто Стрий лежить над рікою Стрий.

²⁾ Галицькі діячі і послі; з них Давидяк — москвофіл.

Та й міркує : „Таких нам шліть
По два, по три в кожний повіт,
То б з нас Біда не кпила,
Швидко б в'язи скрутила !“

В Болахові баталія,
Там Кобринська Наталія ¹⁾
В величезний будинок
Всіх зібрала Русинок.

Одна варить, друга місить,
Третя хлопські діти тішить,
Ті годують маленьких,
А ті миють пеленки.

А Натальця з старшенькими,
Пильно держить школу з ними,
Учить хлопців і дівчат,
Як з Бідою воювать.

Каже Русин : „Щастя вам Боже !
Оце справді діло гоже !
Вперве бачу не в жарті,
Що й попівни щось варті !“

Приїхали в Станіславів,
Русин Біду знов зіставив,
Поклонитись пішов сам
Желехівського ²⁾ кісткам.

По Липовій по вулиці
Іде панок, аж кулиться,

¹⁾ Нат. Кобринська — українська письменниця, організувала українське жіноцтво. Дочка попа.

²⁾ Євг. Желехівський — автор німецько-укр. словника.

Несе пачок зо сорок,
Нав'язаних до торок.

Іде, потом обливаєсь,
А так втішно усміхаєсь,
Що аж Русин задививсь,
Йому чемно поклонивсь.

„Чи купецтвом, панцю, крутиш ?“
Панок каже : „Я звусь Лукич¹⁾ !
Я не купчик, підрядчик,
Але „Зорі“ впорядчик.

„Чи бач, дядьку, як плигаю !
Все письменство я двигаю,
Драми, казки, поемки,
Віршів три оберемки.

„Від Карпенка і Чайченка,
Подоленка, Школиченка,
Жука, Жарка і Панька,
Ще й від Кримського Хванька

„Від Кенира сто-дві байки,
Ще й від Пчілки, Лесі, Чайки,
Зірки, Дарки, Монтаря,
Дрозда, Щогля й Комаря“.

Каже Русин : „Що за зміна !
Розмахалась Україна !“
Зняв клепаню з голови :
„Боже вас благослови !“

¹⁾ Мова йде про Василя Лукича, довголітнього редактора „Зорі“, що жив в Станіславові. В „Зорі“ він містив дуже багато творів письменників - наддніпрянців, з приводу цього галичани робили йому закиди.

Приїхали в Коломию,
Похилила Біда шию ;
Приїхали аж на міст,
Підтулила Біда хвіст.

Та й говорить: „Слухай, брате,
Об'їдьмо те місто кляте !
Радикали тут сидять,
Вони мене із'їдять“.

Іще Біда не скінчила,
Аж тут радикалів сила
З усіх боків знай летить,
Давай Біду молотить.

З цього боку Данилович,
А з того Герасимович,
А з третього Трильовський ¹⁾
Беруть Біду на гоцки ²⁾.

Запаринюк здаду парить,
А Сандуляк ³⁾ в груди жарить,
А всі кричать укупі :
„Стовчім Біду у ступі !“

Тільки Павлик простяг руки :
„Не рвіть її так на штуки,
Не мордуйте захланно,
Треба з нею гуманно !“

Одні кричать : „Не дармуймо !“
Другі кричать : „Поміркуймо !“

¹⁾ Діячі радикальної партії.

²⁾ Брати на гоцки — бити.

³⁾ Відомі селяни радикали.

Живцем її візьмім враз
До музею на показ“.

Стали вони перечитись,
Як би Біду знівечити, —
Біда ж тому вже й рада,
Як балака громада.

Помаленьку відітхнула,
Та й Русина в плечі пхнула,
Той по конях, коні в чваль —
Втікла Біда — дуже жаль!

В Матіївцях ще хлипала,
У Снятині вже нипала,
А як стала в Чернівцях,
То минувся її страх.

Русин шука кладовища,
Почити гріб Федьковича ¹⁾,
Біда ж спішить у той двір,
Де Русинів видно збір.

Там стовп стоїть чорно-жовтий ²⁾,
При нім руських людей ровти ³⁾,
Православні й папісти,
Прості, вчені й юристи.

Самі б'ються, як ворони,
Перед стовпом б'ють поклони,

¹⁾ Ю. Федькович — один з визначних буковинських українських поетів.

²⁾ Чорно-жовтий колір, це був австрійський державний колір. Буковинські українці відзначалися австрійським патріотизмом.

³⁾ Ровта — відділ, частина, рота.

А хто о стовп чолом грим!
Копне того, що за ним.

Кричать, плачуть, а товпляться...
Стала Біда їх питаться:
„Чого ви так товпитеся?
Чи до стовпа молитесь?“

Їй говорять: „Ой, світику,
Ми робимо політику,
Покірненько, як той трусь¹⁾,
Спасаємо бідну Русь“.

Каже Біда: „Ось народні
Спасителі новомодні!
Товчіть, товчіть лобами,
Хай утішуть ще вами!“

Довго вона там дивилась,
Як Русь чолом о стовп билась, —
Аж спотіла, зомліла,
Далі їхать веліла.

В Садагурі²⁾ Біду знають,
Жиди її там вітають,
Цадик вийшов назустріч, —
Виголосив довгу річ.

Хоч як Біда спішилася,
А тут на ніч лишилася;
Її цадик чтив, як міг,
Дав вечерю і нічліг.

1) Трусь — крілик.

2) Садагура — містечко коло Черновець, славилася „чудотворним“ рабіном (цадиком).

Приїхали до Кіцманя,
Надибали поліц'яна :
Щось міряє, палькує ¹⁾),
По паперах мишкує.

Біда його питається,
Чим так пильно займається ?
Зразу не чув ніби то,
Потім буркнув сердито :

„Та ось маю турбацію :
Мушу робить реляцію.
Тут Русь наша здуріла,
Гімназії схотіла.

„Виписали політично,
Вичислили статистично,
Що гімназія потрібна,
Та й вислали до Відня.

„З Відня ноту шлють завзяту
До нашого магістрату,
Чи справді ми так нагле
Гімназії забагли ?

„Магістрат взяв під розвагу
І дав мені цю бумагу,
Щоб я на ню відповів,
Русь всю ad absurdum звів.

„Маю вказать до листика,
В ч'м хибна їх статистика,
Нефахові їх пляни,
Весь рахунок поганий.

¹⁾ Палькує — б'є кілки.

„Все те б я ще сяк-так зробив,
Та ось чим Бог мене побив :
Як писати цю хрію ¹⁾?
Скорописі не вмію“.

Доїхали до Заліщик,
Став наш Русин, як небіщик,
Так при Біді зсох і схуд,
А конята ледве йдуть.

Сам він, мов дід, обдершися,
Біда ж кричить, розпершися :
„Хоч на смерть їх тут замуч,
А вези мя понад Збруч!“

Не хтів Русин сваритися,
Мусів Біді коритися :
Хоч як нерад тому був,
На Мільницю повернув.

А над Збручем на вигоні
Плеще Біда у долоні,
Регочеться, як пугач,
Йй вторує людський плач.

Глядить Русин : Що за диво ?
Юрба люду біжить живо,
Чоловіки і жінки,
Старі, слабі й дівтаки.

Одні на Збруч у плав ідуть,
Другі з дітьми у брід бридуть,
Інших гонить дикий страх
По баюрах, тросниках.

¹⁾ Хрія — погана історія.

Русин крикнув : „Ой, Господи,
Що це тутка за розпуди¹⁾?
Чого вони тікали?
Чи татари напали?“

Каже Біда : „Щоб ти знудивсь!
Це мене так люд напудивсь²⁾,
Та ось на лоб, на шию
Утікає в Росію.

„Про їх втеку я не дбаю :
Я за Збручем сестру маю ;
Вони біжать чорт зна де,
А вона вже на них жде“.

Їде Русин байраками,
Аж тут пани з собаками,
З арканами в долоні,
За збігцями в погоні.

Біжать, біжать, спотикаються,
Кричать, кричать, задихаються :
„Ой, лишенько ! Ой, біда !
Вся двірня нас покида !

„Ой, рятуйте ! Поможіте !
Ловіть хлопів, задержіте !
Це ж манить московський цар
Наш робучий інвентар !

„Гей, жандарми, гей, фінанси³⁾,
Держіть „людек найкоханьши“,
Ще й кордон хай військовий
Стане понад Збруч цілий !

1) Розпуд — переляк.

2) Напудитись — настрашитись.

3) Фінанс — так звуть скарбового пограничного сторожа.

„Ловіть хлопів, розбійників,
Бо в нас нема робітників!
Як всі за Збруч забіжать,
То не буде кому жать.

„Ані жати, ні косити,
По п'ять центів ¹⁾ молотити,
По п'ять центів від руки,
Ще й по штирі канчуки!

„Ловіть, держіть, арештуйте,
В'яжіть, бийте і катуйте,
Збруч стіною заступіть,
Лиш нам їх в село пришліть!“

Каже Русин: „Гей, вельможні!
Будьте ж трохи обережні!
Та ж їм право дозволя
Бігти хоч до Москаля!“

Гей, як Біда теє вчула,
Кулачищем замахнула,
Гук Русина у плечі:
„Не балакай від речі ²⁾!“

„Чого в чуже мішаєшся?
Чи на праві ти знаєшся?
Ваше право: цїп до рук,
Гній, борщ, бульба і канчук!“

Зойкнув Русин, іскорчився,
Від удару наморщився,
Аж хруснула в хребті кість,
Закипіла в серці злість.

¹⁾ Цент — менше копійки.

²⁾ Від речі — не до речі.

Їде далі та й міркує :
„Що це Біда з нас кепкує ?
Чи ми в світі послідні,
Що терпіти їй гідні ?

На закруті на вигоні
Затис зуби, затяв коні,
Шарпнув, ніби одурів,
Та й висипав Біду в рів.

А як шарпнув, добре вважав,
Що у рові камінь лежав :
Біда лобом в камінь гуп !
Та й простерлась, ніби труп.

Русин про те не журиться,
Жене кіньми, аж куриться,
В душі шепче „Отче наш”,
Щоб там Біді був шабаш.

Аж надійшли ревізори.
„Хто там в рові? Чи не хорий?“
Витягають із рова,
Бачуть, Біда нежива.

За спільною порадою
Кличуть війта з громадою.
„Візьміть Біду, схороніть,
У всі дзвони задзвоніть !“

Стали люди міркувати :
„Де ж нам її поховати ?
Візьмим її на тачки,
Завезімо в бодячки !“

Пок громада надумалась,
Аж ось Біда прочунялась, —

Піднімаєсь огида :
„Ведіть мене до жида !

Бачуть люди : жива Біда !
Розбіглися Бог зна куда,
Біда встала, простяглась,
Дальше пішки поплелась.

Тут ми з нею прощаємось.
Чи ще коли спіткаємось ?
Дасть Бог ще нам всім прожить,
Біда й сама прибіжить.

20 березня -- 13 квітня 1893.

Х. ДУМА ПРО МАЛЕДИКТА ПЛОСКОЛОБА ¹⁾.

Пропає дух революції !
Кричать старі невнайки :
„Не тра нам конституції,
Лиш бука та нагайки !“

Герріх Гайне.

Ой, як стала по цілому світі велика біда,
Як не стало мирові християнському ні сюда,
ні тудя,

То у славному місті Безпантелику
Збиралося лицарів буй-турів без лику.

То Безпантелицький князь Маледикт
Плосколоб,
На призвище „Капустяний Лоб“,
Скликає всю свою громаду,

¹⁾ Маледикт Плосколоб — це Венедикт Площанський, редактор москвофільської газети „Слово“ і один з провідників москвофілів. Його в своїх сатирах згадує часто Франко.

Щоби радити преславную раду,
Як їм дружно на ворога „русскости“ стати,
Його під ноги стоптати,
Із світу Божого без полики зігнати.

То зійшлися в „Народнім Дворі“
Всі поборники, буй-тури, багатирі.
Що перший поборник Міх Ковальський,
Що славний бесідник Тихович Мовчальський,
Що третій буй-тур Наум Безумович¹⁾,
На прізвище „Рак Поступович“.
Був там іще старець божий Митро Політа,
Що ума не набрався через довгіі літа,
Всі книжки, крім псалтирі, бракує,
День і ніч Богу алілюю ликує.
А при нім був чесний отець Холява,
Котрому вічна в Рутенії слава;
А з-поза них невідступна Сорока
Поглядала на сонмище з-під ока.
Тут були ще й інші німі фігуранти,
Самі чесні рутенці - обскуранти,
Самі мудрі, хоть скупі на слова,
Лисі голови, грубі черева.

То почав попереду сам князь казати,
Бородою на всі боки хитати, —
Говорив ось якими словами:
„Господинове почитенні, погано буде з нами!
Наладають на нас не-„Другів“ легіони,
Клевечуть на нас не-„Правд“ міліони,
І зимою й літом

¹⁾ Це все перекручені назви москвофільських діячів. Провідником їхнім в 60-х рр. був Іван Наумович, популярний письменник, якого „Наука“ досить широко розходила між селянством. Між москвофілами була це людина найрозумніша і найбільш демократично настроєна. Тут Франко виводить його, як Наума Безумовича.

Поругають нас перед цілим світом!
А ще стали слова нашого язика зневажати,
Стали нас вузькоглядами звати,
Та ще сміють публично нас критикувати,
Та кричать, трохи не похрипнуть,
Що гроші народні до рук наших липнуть!
Гей, поштенні господинове, погано ся діє!
Щось наше давнє сонце замеркло, не гріє,
Щось наша давня пісня німіє!
То ж я нині зазвав вас сюда,
Розповів, яка наша біда, —
Дайте раду, як злу запобічи,
Щоб не сталися з нами ще страшніші річи!“

На ті слова люто фукнув Міх Ковальський,
Та й слова не пікнув Тихович Мовчальський;
Тільки обізвався Наум Безумович,
На прізвище Рак Поступович:
„Я то давно говорив і ще раз кажу,
Що нам треба на прах розбити силу вражу,
Треба простий народ за собою потягнути;
А щоб це могло бути,
То я раджу, як радив давно,
Зробити лиш це одно:
Видати в Ставропигійській печатні
Святий требник маленько-форматний,
В синій і червоний папір пооправляти,
І по золотому¹⁾ селянам продавати.
То з того і для нас будуть зиски,
І наші вороги постулюють писки,
Бо скоро в Требнику хлоп затопиться,
То вже ніяка наука його не вхопиться“.

На це радо пристав Митро Політа,
І Холява сказав: „Rada wysmienita²⁾!“

¹⁾ Золотий — карбованець.

²⁾ Прекрасна порада.

А Тихович Мовчальський на їх похвалу
Кивнув головою помалу.
Тільки славний Ковальський Міх
На дивне диво для всіх
Заговорив спокійно, трохи не жалібно :
„Заки зможемо цю річ обговорити подрібно,
Треба насамперед усього світу увагу на те
звернути,
Що на нашій пошті не можна руських
карток добути,
Що злодіїв, які є між нами,
Засуджують польськими словами,
Що ляхи наш язик нехтують,
Хлопські ґрунти польським язиком
ліцитують !“

На це радо згодився Наум Безумович,
І притакнув славний Мовчальський Тихович,
Лиш Митро Політа додав ще від себе,
Що в уряді вистаратися треба,
Щоби для блага церкви святої
Поверх кожної картки поштової
І поверх кожного декрету судового
Намальований був хрест святий бого-
Носний. — На це князь кивнув головою
аж двічі,
Тільки додав, що це не належить до річи.

По тім піднявся з місця отець Холява,
Котрому вічна в Рутенії ¹⁾ слава,
І заговорив „со смиренієм і страхом“ :

¹⁾ Рутенці — це був тип австрійського патріота-русина; він не годився ні з українцями, ні з москвофілами, нважав галицьких українців за щось окреме від наддніпрянців і росіян, а сам вірно служив австрійському цареві і церкві.

„Воно то ще не так зле, якоже мняхом!
Бо доки лиш гинуть і вірують люди,
То хліба для нас досить буде.
Але ми чули страшну горренду¹⁾,
Що попи по селах не зважають на нашу
куренду²⁾).

А хлопам книжок позичають,
Значить, себе і нас хліба збавляють.
Тому моя рада така:
Хто знає такого попа або дяка,
Нехай зараз про це донесе начальству,
Щоб раз зробити кінець такому нахальству“.

Оце останнє слово,
Вимовлене різко, громово,
Дуже Наума Безумовича злякало,
Мов камінь тяжкий, на серце йому впало.
Аджеж він і сам був тому гріхові причасний,
Бо видавав на зиск і пожиток власний
Прегарні книжки для тих, що не вміють читати,
А тепер іно що зачав друкувати
Для народу простору „Науку Самодурства“,
„Начало Глупости“ і „Богу миля Бздурства“.
Ось він, щоб свого боронити,
Устав і так зачав говорити:
„Це правда, що сказав отець Холява,
І за те йому вічна в Рутенії слава!
І я сам це давно казав і кажу,
Хлопам книжок давати не ражу.
Правда, можна й давати,
Та треба вміти добре вибирати“.

Але Холява перервав йому на тім слові:
„Я вже бачу по вашій мові,

¹⁾ Горренда — страшна річ.

²⁾ Куренда — розпорядження для попів.

Що ви хочете себе боронити,
І свої книжки в народі ширити.
Не бійтеся, — я не про них говорив !
Де ж би я вам таку пакість творив !
Та ж знають усі рутенські мужі,
Що ваші письма, то мов джерело живої
калюжі ;
Хто раз із них нап'ється до сита,
Тому голова на вік немов довбнею забита !
Я власне хотів про те говорити,
Щоб ваші листи в народі якнайбільше
ширити“.

То на те князь Маледикт Плосколоб,
На прізвище „Капустяний Лоб“,
До всього збору гнівно промовляє :
„А хай же вас, господинове, чорт позабирає !
Ви тут плетете всілякі андрони,
А в нашій княжестві скрежет зубів і стони !
Тут тільки про те йде, щоб того не-„Друга“
Зігнати зо світа, нехай, як котюга,
Заслужених мужів чіпати не сміє,
І превратні ідеї по краю не сіє !“

Оттоді то всі дивним дивом дивували,
Що як давно вже свою бесіду зачали,
А й досі про ціль її не знали !
То Міх Ковальський зашепів, як котелик,
А Тихович Мовчальський скрутився
в скрутелик,
Тільки Наум Безумович радить, як радив
давно, —

Усе одно :
„Усіх, що взялися не-„Друга“ фабрикувати —
Перед суд рутенський запізвати ;
А позаяк це, оскільки чути,

Самі недоварені студенти мають бути,
То накрутити їм вуха, загрозити карцером,
І відпустити з миром“.

Але отець Холява на те не пристав,
А конче тяжчої кари для них вимагав.
„А що, — каже, — як вони на наш суд
не постають,
А ще й нас самих осміють ?
На мою думку їх треба полапати,
З них публично злого духа ізгнати,
Кожному на ринку по три конві¹⁾ води
на голову налляти,
А потім зв'язаних під святоюрські²⁾ сходи
повсаджати“.

Та рада всім видалася добра і властива, —
Навіть сам князь прихильно головою покивав
І як стій своїх слуг прикликає,
За фабрикантами не-„Друга“ в погоню
висилає.

„Ви, мої вірні слуги-ребята !
Буде вам від мене добра заплата,
Лиш ідіть за фабрикантами не-„Друга“
погоньми

Со оружьем і дрекольми,
Зв'яжіть їх добре всіх до одного
І приведіть на суд збору цілого.
Справляйтеся швидко, зручно, не ліново ;
Ось вам десять центів³⁾ на пиво“.
Слуги вклонилися, десять центів узяли,

1) Конва — відро.

2) Святоюрські сходи — церква св. Юра у Львові. крість реакції.

3) Цент — менше копійки.

П'ють собі, пиво потягають,
Та й про розумні бесіди не забувають.
Ось Міх Ковальський велів усім склянки
наповнити,

І так почав говорити :
„Господинове, вислухайте мою мову !
В началі було „Слово“, —
Ходило воно все на паску
І мало в Бога-Батюшки велику ласку.
Аж нараз його закортіло,
І „плода познання“ вкусити захотіло.
Це не подобалось Батюшці Богу,
Він сплюнув і відняв свою руку від нього.
Ось і пішло воно по світі з торбами,
Не стало ласки Божої над нами.
І довго блудили ми, грішні,
У тьмі кромішній,
Аж доки преславний наш князь Плосколоб,
Котрого не дармо величають Капустяний Лоб,
Не отворив нам назад дверей раю
І не привіз ласки Божої для цілого краю.
Він наш спаситель, наш Месія,
Хоть у нього чоло плоске, а довга шия ;
Він нам показав, що за погана річ —
народня освіта,
Для того заспіваймо йому Многая літа !“

То всі Рутенці, мов давно того й ждали,
Многая літа велегласно заспівали,
А князь з душею твердою
На знак подяки кивнув головою.
Але ось устав Митро Політа
І зачав говорити від потопу світа,
Про те, як то грішників усе сам Бог карає,
То водою, то вогнем сокрушає.
Далі почав доводити обширно,

Що фабриканти не-„Друга“ согрішили
безмірно :

Бо, по-перше, як устають,
То хреста святого на собі не кладуть, —
А по-друге — кирилицю святую
Зовсім нехтують, —
А по-третє — завели якийсь „фонетичний“
правопис,
І до кожного числа сам чорт із пекла
присилає їм допис.

Та коби ще поганці мовчали,
А як їх зачепиш, щоби не кричали,
А щоб зважали на Христову притчу
знамениту :

„Коли хто тебе вдарить в одну, то ти
підставляй ще другу ланиту!“
Але всього того у них не чувати,
Тож конче треба їх добре покарати.
От я вношу поперед усього :
Як не схочуть виректись свогого бого-
Хульства, то їх приплювати, зв'язати
І понтійському Пилатові на розпятіє віддати.

Тут деякі рутенці зачали кричати :
„Отче Митре Політо, ви, бачу, пили
забагато !

Хіба ви не читали урядовий вісник
І не знаєте, що в нас уже інший намісник?“

Але ось не води зашуміли,
Не коні злопотіли,
Це Плосколобові слуги з розгоном надлетіли.
У одного ніс замазаний кров'ю,
Другий за лице держиться рукою,
Третій реве, що йому вибили зуб,
А четвертий—що йому вискубли чуб.

То Рутенці коли цеє вздріли,
То зо страху немов постовпіли.
І кричать, допитують, мов несамовиті :
„Та скажіть, як і за що були ви побиті?“
Втім один слуга прийшов до пам'яті трошки
І почав розповідати від дошки до дошки :
„Не в тім, — каже, — штука, як нас били,
А в тім, що ми їх не зловили,
Що ми навіть себе оборонити не встигли;
Та таку перемогу потерпіли“.

„Ну, розуміється, — завважив Холява, —
Їх побороли не легко, бо то з чортом справа!“

„Ой, певно, що з чортом, — відповіли слуги, —
„Іно що ми їх хотіли зв'язати на сугуги,
А вони для нашої згуби
Як не тарахнуть нас кулаками в зуби, —
Так ми й про світ Божий забули, —
А вони нас бабавх долі сходами пхнули.
Та ще за нами кричали :
„Хай прийдуть ті, що вас прислали,
То ми потрафимо й їх
Нагаратати всіх!“

То Рутенці на такі вісти
Не знають, де стати, де сісти,
Не знають, що тепер робити
І яким способом зачате діло скінчити.
Міх Ковальський зашипів, як котелик,
А Тихович Мовчальський скрутився
в скрутелик,
Митро Політа двічі перехрестився,
А Холява аж у язик укусився ;
Хотів було щось сказати,
Всім відваги додати,

Але як побачив кривавий ніс і рот пухнатий,
То й самому душа забігла в п'яти.
Навіть Наум Безумович, славний дипломата,
Не вмів ніякої поради дати ;
А сам князь зо страху аж поблід,
Бо бачить, що тяжко бунтівників покарати
як слід.

Але, що біяко-тако інших оживити,
Почав так говорити :
„Господинове, скажу вам сміло,
Було б це дійсно богоугодне діло,
Тих бунтівників не-„Другів“ ізбієніє,
Але кому ж знов миле носа толкноненіє ?
Не зле було б також злого духа з них
нагнати,

Але кому ж за те хочеться по пиці брати ?
А що до істребленія врагов,
То скажу просто — шкода грішних зубів !
За тим з одного боку,
Коли ми вже тут зібралися раз до року ...“

Але втім Ковальський Міх
На дивне диво для всіх,
Забувши для князя всяку реверенцію¹⁾,
Сказав йому страшну імпертіненцію²⁾ :
„Хоть ви й князь рутенський, але скажу вам
правди слово,
Хай вас чорт пірве і вашу промову !
Таже повинні ви хоч настільки розуму
мати —
Наперед подумати, що хочете сказати,
А не плести нам тут сухого дуба,
Коли бачите, що всім нам грозить згуба“.

1) Реверенція — пошана.

2) Імпертіненція — зухвалість, грубіянство.

То Рутенці як ті слова почули,
Так таки й язика в роті забули ;
Повитріщували очі, повтвирали роти,
І не знають, чи сидіти, чи геть іти.
Деякі навіть великого боя мали,
Щоби князь і Міх Ковальський бійки
не почали.

Але на диво князь за таку страшну образу
Не образився ані разу,
А тільки скрутився в три партиці
І до рота встромив власні рукавиці.

Довгий час увесь збір мовчав, —
Аж нараз Митро Політа встав,
І, як було на разі потрібно,
Почав говорити дуже жалібно :
„О, горе мені, грішному мирянину,
Що тут мушу слухати таку бештанину¹⁾,
Що мушу чути, як наші дві найперші підпори
Заводять між собою спори !
Зважте, господинове, що ви обидва —
Одна Рутенії голова,
І що доти Рутенія в добрім ході,
Доки ви в добрій згоді.
І що як одну голову на дві половині розтяти,
То мусять два півголовки повстати.
Просто не сваріться, не доводіть нас до згуби,
А беріть собі людське в зуби!“

На ту промову князь аж легше відітхнув,
А Міх Ковальський фукав, мов нічого й не чув.
Але ось устав отець Холява,
Котрому вічна в Рутенії слава,
І, щоб усяким спорам кінець зробити,

¹⁾ Бештанина — лайка.

Почав ось що говорити :
„Мої господинове ! Дякуймо всевишньому Богу,
Бо я нині, встаючи, ступив на ліву ногу,
І гадаю собі : „Ов, буде якесь лихо !“
І ось воно й є ! Але ша, тихо!
Добре, що лише на тім стало,
І що нас більше нещастя не спіткало !
Закінчіть тепер усі спори і звади
І слухайте моєї ради !
Треба нам іще останнього способу стрібувати :
Від святого Юра хрести й кадильниці забрати,
Три кірці води по три рази освятити
І проти не-„Другів“ хрестовий похід
оголосити.

Злий дух боїться свяченої води,
І не зможе зробити нам ніякої біди, —
Ба, він навпроцапи втече від кадила,
А тоді тих поганців легко спроможе
наша сила“.

На ту раду всі аж сплеснули в руки :
„Кінець уже нашої муки !
Один хрестовий похід знищить всього
зла причину,
Зігре противників на трину !“
Митро Політа з утіхи аж просіяв
І вже в голові слова анатеми укладав.

Міх Ковальський також утішився не марно
І погадав собі, як то буде гарно,
Як він буде йти в поході передом
З найбільшим у руках хрестом.
Тихович Мовчальський також звеселився,
Бо він у всяких процесіях дуже любився
І звичайно як не з хоругвою. То з дзвінком
носився,

Ба, й Наум Безумович, сам себе по колінах
поклепав,
Хоч не рад був, що сам на той дотеп не впав.

Тільки князь Маледикт Плосколоб,
Наморщивши свій капустяний лоб,
Сидів мовчки посеред того шуму,
І видно було, що думав важку думу.
Того Рутенці не надіялися по князю
Плосколобі,

І хвилю було тихо, як у гробі...

І нараз серед тої тиші вдарив грім,
Якого ще досі не чував „Народній Дім“.
Ото князь Маледикт на гірку іронію
Ляснув себе по чолі долонею
І скрикнув: „Ах, я осел, осел,
Хоч голова в мене, як пивний котел!
І пощо я рутенську раду скликав,
Пощо бідних слуг на претерпінніє слав,
Коли можна було без найменшої гризоти
Одним махом позбутися тої голоти!“

Князь зупинився. Рутенці мовчали,
Не знаючи, в чім діло, лиш очі повитріщали.

„Господинове, — сказав по хвилі князь, —
Ви не знаєте, яка моєї бесіди зв'язь?
Дуже проста! Хоть я капустяний князь і маю
капустяну громаду,

А таки сам дам тим не-„Другам“ раду.
Не треба ні хрестів, ні походів,
Ні жадних інших короводів!
Не треба їх вганяти в амбіцію,
А по-просту донести на них у поліцію!“

Чи ви бачили, як не раз під час бурі
Нависнуть чорні хмари, понурі,

ХІ. ДУМА ПРО НАУМА БЕЗУМОВИЧА¹⁾.

I.

Ой, були віки Трояна,
Славні, кажуть, і багаті,
Хоч ні один ще Рутенець
Не сидів тоді в райхсраті²⁾.

Густо-часто ще й опісля
Сонце і на нас світило,
Хоч про книжечки „Просвіти“
Ще й нікому ся й не снило.

Була, кажуть, честь і слава,
Військова, козацька справа,

¹⁾ Сатиру цю написав Франко на Івана Наумовича, що відігравав в 50 і 60-их рр в Галичині серед москвофілів дуже важну роль. В літературі виступив він ще 1849 р. з переріркою Молієрової „George Dandin“ під загол. „Гриць Мазниця“, що була досить популярною оперетою. Був він попом. Вибраний був послом до сойму в Галичині, а потім і до державної ради у Відні, і, будучи послом був майже весь час головою „руського клубу“ і його лідером в соймі і парламента. Самостійної політики ніколи не вів. В 1866 р. після битви під Садовою виступив в соймі з заявою, що галицькі українці чують себе одним народом з великоросами. Через цю заяву багато потерпіла москвофільська політика. Від 1871 р. видавав популярний часопис „Наука“, що, видавана в перших роках народньою мовою, розходилася досить широко між селянством. Були в ній статті науково-популярні, були також і на політичні теми, але вони відзначалися москвофільським і царєфільським духом. Був досить гарним бесідником. Перейшов на православ'є і емігрував до Росії, де за свою роботу в Галичині на користь царєславія сподівався дістати нагороду. Але це не здійснилося, і він через кілька років помер ніким непомічений.

²⁾ Райхсрат — парламент.

Що по світі гомоніла,
Гомоніла, та й пропала.

Все пропало! З тіла Руси
Облетіли давні шмати, —
Тра¹⁾ нового вже кожуха,
По-новому треба вбрати.

Все пропало, — а пропале
Ніщо в пісні й споминати,
В нас нові тепер герої,
Про нових нам і співати.

Гей, засіли депутати
Гень у Відні, пане брате, —
У віденському райхсраті
Є й рутенські депутати.

Є там славні „батьки Руси“, —
Це нові у нас герої,
Це надія нам — вони нас
Виведуть з біди старої.

О, вони нам, бра'²⁾, обчистять
Не лиш тіло, але й духа
Від пияцтва, від лінивства,
І від ґрунту й від кожуха —

Геть обчистять! Будем, брате,
Чисті, вільні, мов святії,
І тоді для всеї Руси
День свободи надоспіє.

¹⁾ Тра — треба.

²⁾ Бра' — браття, скорочене.

О, тоді аж увійдемо,
Наче Лазар із барлога,
З того падолу податків
І додатків в царство Бога.

О, тоді аж станем легкі
І свобідними устами
Заспіваєм так, що Христе !..
Словом: рай буде між нами.

Лиш заждім ! До благодати
Лиш дрібниці нам хибують ;
Решту наші депутати
Незабаром домайструють.

Лиш заждім ! А поки ждати
Тої з неба благодати,
Слухаймо, що депутати,
Будуть в раді глаголати !

II.

Пан міністер хоче грошей
На кзарми, на гармати,
На мундури, окупацїї, —
Райхсрат гроші мусить дати.

Пан міністер чемно просить
Грошей зо сто мільйонів
І рахунок розкладає
Серед жартів і уклонів.

Хоч рахунок недокладний,
Аж кризь діри вітер віє, —
Але що кому до того,
Де міністер гроші діє ?

Хоч край в нужді, темний, бідний,
Та міністер бо хороший,
Такий милий, такий чемний,
Та й так любо просить грошей !

„Тра піддержати повагу...
Тра в розвою не вступати...
Тра нові мундури шити,
Тра нові гармати лляти.

„Грошей тра сто мільйонів,
Правда, що здалось би більше,
Та на цей рік досить того,
Решту додасте пізніше“.

Пан міністер красно просить,
Чому б, бачиться, не дати?..
Але райхсрат починає
Розговори і дебати.

Розговори і дебати :
Чи все дати, чи не дати,
Чи край може, чи не може,
Чи потрібні нам гармати ?

Розговори сюди, туди,
Пан міністер чує нуди ¹⁾)...
„Що, — гадає, — плести дуби ²⁾?
Як я схочу, так і буде !“

Пан міністер добре знає,
Куди діло за чуб взяти, —
Камердінра ³⁾ посилає
Між рутенські депутати.

¹⁾ Чує нуди — його нудить.

²⁾ Плести дуба — говорити дурниці.

³⁾ Камердінер — слуга.

„Камердінер, осьде пачка !
Що в тій пачці, не питайся, —
На! — де посол Безумович, —
Швидко д' ньому перепхайся,

Дай йому“. Слуга полетів.
Пан міністер вже не дбає.
Що гадає — Господь знає,
Але райхсрат знать не знає.

У райхсраті при дебаті
Всі рутенці шепчуть стиха :
„Треба дати й без дебаті, —
Пощо крику, пощо лиха !“

Тільки славний Безумович,
Прозваний Рак Поступович,
Підгортає сивий волос, —
Просить сміливо о голос.

Пан міністер теє бачить,
І думки йому віщують :
„Безумович бере гроші,
А рутенці голосують !“

III.

„Гей, панове депутати,
Австріяцькі вірні люди !
Слухаю я вашу мову,
Та й гадаю : „Що то буде ?

„Що то буде з нашим краєм,
І з урядом і з церквами,
Коли дух гордий, безбожний
Вкоренився вже між вами ?

„Пан міністер хоче грошей
На мундури і гармати,
А ви в гордості плетете :
„Чи все дати, чи не дати?“

„Пан міністер ! Ви згадайте,
Що це власть ! А час вам знати,
Що усяка власть від Бога, —
А власть може приказати !

„Уважайте : він не каже,
Тільки просить дуже гречно¹⁾, —
Ще вам мало ?.. Раджу: дайте !
Бо не дати — небезпечно !

„Він рахунки розкладає
І толкує перед вами,
А ви смієте свариться
Богохульними словами !

„Впрочім — ох, мої панове,
Важко серце розпороти, —
Ви ж згадайте : хто ви ? що ви ?
Ви — австрійські патріоти !

„Так ви стоїте на стражі
Чести і поваги краю ?
Честь, повага упадає,
Сторожі міністра лають !

„Ох, панове депутати,
Сумно навіть погадати :
Пан міністер грошей хоче,
Ви вагаєтеся дати !

¹⁾ Гречно — чемно.

„Уважайте лиш на мене :
Я ось і мої собрати !
Пан міністер зажадає, —
Ми не смієм відказати.

„І не думайте, панове,
Що в нас розкіш і достатки !
Ні, і в нас не одна нужда
Обдирає з пліч манатки.

„Наш народ страшенно бідний,
Так страшенно, депутати,
Що не буде вже мав¹⁾ дальше,
За що службу²⁾ раз найняти!

„В нас хати — свинячі кучі³⁾,
А церкви мов обороги⁴⁾, —
Люд жиє в нас лободою,
Аж 'му⁵⁾ пухнуть руки й ноги.

„В нас жиди друкать за горілку,
Ґрунт за лихву ліцитують⁶⁾,
А ляхи ще нашу мову
І наш обряд геть нехтують.

„Ми досить уже терпіли,
Така була воля неба,
Та протерпимо ще більше,
Коли того буде треба.

1) Буде мав — буде мати.

2) Службу Божу, — яку селяни наймють у попів і їм за це платять. З того попи мали великий дохід.

3) Куча — хлів.

4) Оборіг — покрівля зі соломи на чотирьох стовпах.

5) Му — йому.

6) Ліцитувати — продавати з торгів.

„Бо терпіти і кориться,
Цього нас батьки навчили,
І як треба, мем¹⁾ кориться
І терпіти й до могили.

„Отже ж, хоть таке в нас горе,
Хоть так тяжко крепіруєм²⁾,
То проте ми сміло, явно
За міністром голосуєм.

„Ми не були ворохобні³⁾
І не будемо ніколи, —
Треба побільшить податки,
То й побільшуєм поволи.

„Ми австрійські патріоти, —
Ми для Австрії готові
Не то гроші — кров віддати,
Якби було треба крові.

„Що ми скажем, люд те зробиць,
Лиш як слід його стиснути.
Край великий, — сто мільйонів
Можна буде ще добути!

„Ми, австрійські вірні діти,
Не покинем неньки свої,
Будем вірні їй до смерти,
Ні, до торби дідівської⁴⁾!

„Хоче грошей пан міністер,
Як ми сміємо не дати?

¹⁾ Мем — будемо.

²⁾ Крепірувати — терпіти, мучитися.

³⁾ Це натяк на те, що під час революції 1848 р. галичани стали по стороні цесаря і обороняли австрійську монархію.

⁴⁾ Дідівської — жebraцької.

За міністром голосуєм,
Бо ми руські депутати!

„Лиш одну надію маєм,
На міністра... — Ясний пане,
Чень же, хто вам вірно служить,
То й заплату цей дістане?

„Ми за вами, більшість з нами,
Що ви хтіли, те і буде.
Але зважте, — ось о трінгельд ¹⁾
Просять бідні руські люди.

„Просять руські депутати,
Що терпіли так багато,
Щоб ви зволили за вірність
Їм маленький трінгельд дати!

„Як вода потрібна морю,
Хлопам полотняник зрібний ²⁾,
Як волам потрібна паша,
Так і трінгельд нам потрібний.

„Як належить Богу свічка,
Хрест владиці, а серп женцям,
Так і трінгельд, ясний пане,
Нам належиться, рутенцям;

„Як дощу чекає каня,
А душа — спасення з неба,
Так чекаєм ми трінгельду,
Бо трінгельду всім нам треба“.

¹⁾ Трінгельд — „на чай“ в ресторанах.

²⁾ Зрібний полотняник — свита з сирого селянського полотна.

IV.

Так преславний Безумович
Говорив при тій дебаті,
І пішла хороша слава,
Про рутенців у палаті.

Говорили різні люди,
Говорили сюди й туди,
А міністер усміхнувся :
„Як я хочу, так і буде !“

Пан міністер усміхнувся,
І думки йому віщують :
„Безумович бере гроші,
А рутенці голосують“.

Написано літом 1878 р.

XII. НАШІ ЧЕСНОТИ.

1. ДІЯЛЬНІСТЬ.

Була десята. Люд по вулицях глотився.
До своїх діл давно усяк уже манджав.
Зі сну здорового я йно-що пробудився
І в постелі м'ягкій ще у пів-сні лежав.

Заледве снідання, що служниця внесла ми ¹⁾,
Вигідно лежачи, спожити я поспів,
Аж тут приятель мій, мов звіяний вітрами,
До мене напруго, мов блискавка, влетів.

„Добрий день ! Ти ще спиш ? Чи стиду ти
не маєш ?
От, знаєш, новину тобі спішу сказати !“

¹⁾ Ми — мені.

„Ну, що?“ — „А наших письм останні
числа знаєш?“

„Ні! Онде, як прийшли, нерушані лежать“.

„Чому ж ти не читав?“ — „Так якось
відвелосся“.

„Ах, голово дурна! Ану лиш прочитай!
Там ділання таке на Русі почалося!
Тепер напевно в нас правдивий буде рай!

„Ади, у руху все! Тут „Слово“ — „Разом!“
кличе —

„Візьмімося до діл і „русскость“ боронім!
А ти, ізящний наш, російській наш язиче,
Стань чистий, як вода, гучний, неначе грім!“

„А там „Наука“, бач, премудро як навчає
Про Іллю Муромця наш темний, бідний люд,
Як тепло, гаряче і твердо „защищає“
Вірнопіддательний, консервативний труд!

„Про „Раду Русскую“ вже й не казати.
Усюди,

Де лиш читати почнеш, наскакуєш якраз
На звороти: „Не спім! Благословенні труди!“
Та „Вже прийшов і нам свободний праці час“.

„Де, де! Вже й „Ластівка“¹⁾ про працю
скрізь цвіркоче,

„Качковське Общество“ діяльне, що аж страх!
„Народний Дом“ собі ж до діла браться хоче
І „Русска Матица“ стрясає „лени прах“.

„Душа втішається і серцев грудях скаче,
Коли подумаю, що це зачнеться в нас.

¹⁾ „Ластівка“ — москвофільський часопис для дітей,
почав виходити 1869 р., закrywся 1881 р.

Бігме, вже видиться, як все стає иначе,
Як все росте, цвіте! Та час бо вже, ой, час!

„А ти лежиш та час марнуєш! Чи не стид-же
Тобі, не хочеться йти також їх слідом?
Ну, рухайся лише! Вставай, збирайся

швидче
Пора зайнятися і нам яким трудом“.

„Ти правду кажеш, а! — сказав і я вогнисто. —
Вставати — ну, встаю. І знаєш, що? Ану,
Для „Друга“¹⁾ втну статтю відразу ось на-
чисто:

„До діла!“ А потім ще на часок засну“.

1876.

2. ПАТРІОТИЗМ.

Пан-отчик наш, го-го! Дай Боже їм прожити!
За рускістю стоять так твердо, як скала.
З ляхом вони — та де, й не стануть говорити.
Лиш Русь у них одна, величня та ціла.

Я при виборах їх раз бачив. Серце в груди
Росло, коли я чув, як мовою твердою
Виборців гріли на ті виборів труди,
А люд довкола них стояв, мов під скалою.

І бачив потім я, всім серцем сокрушений,
Як лютились вони і лаяли весь світ,

1) „Друг“ — почав виходити 1874 р. в москвофільському дусі, видаваний „Академічним кружком“. В ньому вперше виступав Франко і Павлик. 1875 р. на „Друг“ почав впливати Драгоманів своїми листами. Коло „Друга“ концентрується радикальна молодь. Коли 1877 р. Франка і других арештовано, в липні 1877 р. „Друг“ перестав виходити.

Що чернь та темная, гидкий той люд
мерзенний
Не слухав ради їх, відкинув їх совіт.

„О, ганьба русинам!“ — кричали патетично
Пан-отчик, за столом сидячи при вині, —
„Послом у нас ляшок избранний вже
вторично,
Хоча посольство те належиться мені“.

„Та де там! Тих волів хоч довбнею між вуха.
Дарма! Послухає, притакне, ще й кивне,
А зробить так? Ні руш! Жидів, панів
послуха!
Мов цап, за іншими в чужий город майне“.

..І що я їм не раз наклепчу, наговорю
І в карк не одному котюзі натовчу:
„Ти русин! Лях твій враг! Ти голосуй за
мною!“
Куди там! Дурнів тих ніколи не навчу“.

І довго так іще пан-отчик глаголали.
Зворушила мене їх мова аж до сліз,
Та як додому ми із міста повертали,
Я з хлопом здибався, що в плахті хопту¹⁾ ніс.

Зайшов у бесіду я з ним. Він таки з того
Самого був села, що й наш той пан-отець.
„Як там у вас?“ — „А як? Все добре,
слава Богу.
Пан-отчик наш... го, го! Вони всім нам
отець.“

„У них і пасіка, і сад, будинки ладні,
Що господи! Вони господар! А яка

¹⁾ Хопта — бур'ян.

Худібка ! В домі їх хати які порядні !
Наслухався не раз я дива від дяка“.

„А що ? Хіба самі в покоях не бували ?“
„Бог з вами ! Як же це ? Хто вигадав ? Таким
Замурзаним, брудним, як ми ! То ми б ся
мали,
Якби котрий посмів вийти ! Он раз Яким,

„Братанич мій, зайшов... Не дай же, Христе
Боже,
Якої лайки він від пан-отця набрав !
А Мирона колись як випхнули, то, може,
По сходах разів п'ять униз він карбуляв.

„О, ні, пан-отчик наш порядок люблять дуже.
Ну, знаєте, що ми ? Простацтво. Де нам
знать
Звичаї добрії ? Звичайно, нам байдуже.
Вони ж то день-у-день дурних розуму вчать.

„Не раз то й прикро нам. Звичайно,
в чоловіка,
Хоч і який неук, а честь своя то й є.
Та що робить ? Не раз то й гірша ще
побліка ¹⁾).
Як прийде дати що, а тут ось не стає“.

„Що дати ?“ — запитав я, так собі цікавий. —
„А так, от трапиться : народиться, умре...
У пан-отця то вже порядок на ті справи,
Як зажадають, то хоть круто, дати тре.

„Та й ще останніми роками от настала
Нова біда... Якись книжки. — Христос там
зна,

¹⁾ Побліка — ганьба.

Пощо і від чого. Громада вже складала
Щось десять раз на них. І хай би хоч одна

„Здалася до чого! А я вже й допитався
Дяка, що в тих книжках написано? Сказав:
„Казета. Там стоїть, який де в світі стався
Припадок, всячина“. Одну, мабуть, назвав

„Наука“, другу знов, здається, „Руська Рада“.
Але пощо й нащо складалася на них
З посліднього не раз у нас уся громада,
Бог знає! В нас ніхто не знає, що там в них“

Багато говорив той селянин. „Та що то, —
Подумав я, — от хлоп, плете, аби плелось!
І на найліпшого чернь кидає болото.
І слухати брехні такої не ялось“.

І справді він брехав. П'ять неділь нині тому,
Я був у пан-отця. Гай, гай, таких людей
Не много начислиш у нас, відданих свому
Краєві, щирих та сердечних, як оцей!

Який смачний обід! І як чудово грає
На фортеп'яні їмость! Найстарша дочка
Французькі повісті як ніч, так день, читає...
Жаль тільки, що в селі біднота там така.

Говорять, уперед не так там зле бувало.
Ну, та тепер і скрізь настав недобрий час.
Йому б на кращу де параф'ю випадало,
Щоби не бідував заслужений у нас.

Обід, говорю, був предобрий. Лиш припадок:
Десь служниця таріль розбила. Ну, за це
Взяла поза вуха три рази. То порядок!
На другий раз нехай обережніш несе!

Над вечір там якийсь хлопчисько приволікся.
„Я бідний сирота, — говорить, — вже три дні
Не їв... Шукаю служби де... Змилосердіться,
Найміть та накорміть, бо вже я геть зомлів“.

Пан-отчик у лице йому зирнув спокійно.
„А русин ти?“ — „А я!“ — „Ну, йди ж
у Божу путь!
Он, може, орендар прийме... Та стій но,
стій но!
Затям це: русином твердим весь вік свій
будь!“

1876.

3. ЗГІДЛИВІСТЬ.

Безсонниця — крий Біг, що за погана річ!
Що диких-диких дум в одну безсонну ніч
По голові пройде! Не раз і дивно, брате,
Як ті думки могли в умі тобі повстати.

От раз в безсонну ніч прийшов мені на ум
Наш Безумович¹⁾, стовп преславний наш Наум,
І поклик голосний його, яким до згоди
Він звав рутенію. Згадав я короводи

І звади всі, які по тім пішли у нас,
Як славний Глоджимір Фарбінський²⁾ був цей
час
Готов рутенським всім стовпам подати руки,
І бесіду уже приладив для принуки.

Як наші молоді стовпки на тім, здається,
Сварились лиш, де той рутенський збір
збереться;

¹⁾ Мова тут про Наумовича.

²⁾ Мова тут про Волод. Барвінського.

Як „Сім братів святих“ (всі сім в одній особі)
„До згоди“ кликали „коли не тут, то в гробі“.

І як вкінці на те преславний Плосколоб¹⁾
Рішучо відказав, що Безумович — „чоп“,
І що про згоду в нас немає доти й мови,
Поки весь руський мир не стане „аки Слово“.

Все те, мов хмари, йшло по голові мені;
Коли ж над ранок десь заснув я, то й у сні
Не щезли ті думки, хоч не гули словами,
А просувалися чудними образами.

Ось бачиться мені, що все так-так, ніщо,
Рутенія хропе, а свари йдуть, як Бог
Від віку приказав... Аж десь з дебрі виходить
Великий глас і зве: „До згоди, Русь, до
згоди!“

Я озирнувся — хто і відки це кричить?
І бачу, це не тур, ані ведмідь ричить,
А Безумович наш, рутенців всіх вірада,
Дебра ж, де він кричить, зветься „Руська
Рада“.

Гляджу, аж бачу враз, ворухиться весь край
І Божий мир гуде, немов тібджоли в май,
І тягнуться усі, немов пшеничне тісто,
„До згоди!“ кричачи, у славне Лева місто.

Поперед усіма пан-отчики в бричках,
Міряни позад них верхом на паличках
З усіх боків пливуть, мов води напливають,
Собою місто все, мов хмари, покривають.

Між ними бачу я щонайзнатніших всіх:
Ось тут і Плосколоб, тут і Ковальський Міх,

¹⁾ Мова про москвофіла Площанського.

Василько Мудрагель, Хвостовський
Осмогласник,
Святий Митро Політ, Нічомунепрічасник.

І Глоджимірко там Фарбінський, Аввакум
Многоглаголющий, там і старий Наум,
Преславний Безумович, всіх рутенців слава,
І чесний наш отець Курендович Холява.

Всіх бачу, всіх ураз, і радуюся й сам,
Що ось, мовляв, кінець вже буде всім сварням,
Що вся рутенія зіллється, хвала Богу,
Мов борщ, із всіх горшків зіллятий до одного.

І дар пророчення у собі я почув,
Коли весь той собор на площі ось загув,
І, духом злетівши над тих людей юрбами,
Озався я до них такими ось словами :

„О, дай вам, Господи, рутенські вівці, всім
Зійтися радісно у стадові однім,
А тому стадові дай пастиря благого,
Який би порівно стриг всіх вас до одного !“

„Дай Боже верем'я, щоб вуха в вас росли !
Дай Боже час сухий, щоб вам язики всхли !
Дай Боже повінь, щоб ваш бруд ополоскала,
І швидко щоб по вас лиш тая слава стала !“

Сказавши це, я знов на землю лет спустив,
А здвиг весь за той час гудів, шумів і плив,
На ринок тиснучись широкою рікою,
Мене стис на гамуз і поволік з собою.

1876 р.

ХІІІ. ПОСТУПОВЕЦЬ.

Фаддей роди Ивана,
Иван роди Петра.
От дедушки-болвана
Какого ждять добра.

А. Пушкін.

Він щирий чоловік — ні слова проти того!
Він любить все своє і не попустить свого,
Хоч рака лазь!

Він кожному якраз ув очі скаже сміло:
„Це зле, а це дурне!“ і „Не твоє в тім діло“.
„До цього зась!“

Він чесний чоловік. Коли свариться з вами,
Доказувати вам не стане кулаками,
Що: „Ось я прав!“

Він чесно вас зганьбить, хоч в запалі не знає,
Що правди й логіки в словах його немає,
Мов біс їх взяв.

Та лиш одно біда, що хоч іще й пів копи
Не числить літ, уже одну незмінну вхопив
Ідею він:

Уже якраз дійшов до джерела науки,
Всю мудрість висьорбав без праці й без науки,
І лиш гуде, мов дзвін.

Тепер уже ні кус! Він чоловік скінченний,
Йому які думки, аби й який учений —
Не новина.

Хоч думаєш: „Де він того ума набрався?
Хіба тоді, як ще із букваря навчався,
Що на ш - а з — на“.

Та жарт на бік ! Він муж май мощно¹⁾ серйозний.
Для нього ввесь ваш труд нікчемний, курйозний,
Дитяча гра.

Він виріс вже давно із праці для народа,
„Гм, гм, бо то мені часу і труду шкода.
Робить на себе тра !“

Та хоч не Цицерон, хоч не оратор славний,
Він на слова скупий, та ворог вічний, явний
Екстремів всіх.

„Я, я за поступом. Та ті гадки новії,
То згуба наша. Гм... і на екстремі тії
Пристати гріх.

„Люблю я свій язик, та хто 'го „коверкає“,
Де можна, там якісь провінціялізми пхає,
Той ворог мій.

„Я згоди хочу, та не зміню гадки свеї,
Бо так чипатися раз теї, а раз сеї,
То... гм... застій !

„Люблю я свій народ ! Та хто ъ²⁾ викидає !
Той — будьте ласкаві ! — усе тут упадає !
То... то... дарма.

„Хай буде поступ, та екстремі — хрaнь нас Боже !
А, впрочім, говоріть хоч сто літ — не поможе !
Даруйте ! Коли так,
то ради вже нема“.

1876 р.

¹⁾ Май — означає дуже, вживається в покутському діалекті.

²⁾ Треба читати ъ — йор (твердий знак).

XIV. ВОРОНІЗАЦІЯ.

Раз ворони у сусідстві
Із сороками жили,
Густо-часто в горю-бідстві
Одні другим в поміч йшли ;
Та в домашні власні діла
Одні одним не встрявали,
Аж зла доля захотіла,
На забій свариться стали.

Бач, навкучило воронам,
Що сороки все цокочуть,
Що говорять гострим тоном,
В чорне вбратися не хочуть,
Що хвости довжезні носять
І вертяться так чепурно,
Де їх просять і не просять, —
От, звичайно, некультурно !

„Ви на нас глядіть, — казали, —
Ми в культурі вище вас,
Чорні фраки повдягали,
Крячем звільна раз-по-раз.
От і вам пора в культурі
Наперед вже поспішаться,
То значить : до нас подібним
Стати — воронізуваться !“

Мудра рада, та дурнії
Ті сороки — ані руш !
І ворони взріли ту ж ¹⁾,
Що й зовсім нема надії.
„Та, не хочуть просвічатися

¹⁾ Ту ж — тут же, зараз же.

Менші сестри добровільно,
Ми їх змусимо насильно
Зараз воронізуваться !“

Отже ж в пориві любови
Йбратства прийнялися вскок ¹⁾
До просвіти та обнови
Непросвітних тих сорок.
Ще ж їх те муляло трохи,
Що тоті ліси та пуці,
Де гніздилися сороки,
Були більші, кращі, гусші.

І поперли всі юрбою
Нести світ воронізації,
Хоч би боєм і війною,
Хоч би кривдою й без рації.
Без опіки й охорони
Власні гнізда полишали —
А вам звісно, що зискали ²⁾
За той час оті ворони ?

Правда, пір'я із сорок
Вискубли чимало таки,
Та культури і на крок
Не поперли чорні фраки.
А за те шуліки й кані
Власні гнізда їх напали,
Яйця їх повипивали,
Діти з'їли на снідання...

1882 р.

¹⁾ Вскок — на вискоки.

²⁾ Зискали — здобули.

XV. ДРОГОБИЦЬКА ФІЛАНТРОПІЯ.

Що це звенить, що це гремить,
По городі лунає ?
На дохід бурси¹⁾ для дівчат
Дрогобич баль справляє.

То доктор Генгст, а wojler Jüng²⁾
Ту думку пропагує,
Зайнявся нею щиро сам
І сам баль аранжує³⁾.

А за свій труд і за свій плян
Одне лише — це жарти ! —
Собі прирік : для свояків
Свобідні вступні карти.

А своячок, приятельок
У нього там немало,
Так що, як балю день прийшов,
На продаж карт не стало.

Професорки, уряднички
З гніву аж в штуки⁴⁾ рвуться,
Що вільні карти жидівкам,
А не їм дістаються.

І хоч християнським дітям мав
Припасти дохід, — таки
Всі змовились не йти на баль,
І не пішли, сараки⁵⁾.

А жидівок прийшло май-май⁶⁾,
Жидків також не мало,

1) Бурса — інтернат.

2) Бравий хлопець.

3) Аранжувати — готувати.

4) В штуки — на частини.

5) Сарака — бідняга.

6) Май-май — дуже багато.

І все те геть аж пізно в ніч
І пило і гуляло.

Числили дохід другий день,
Він досить був великий :
Буфетчик ринських п'ядесят,
І п'ядесят музики.

Блаватні купці¹⁾ пару сот,
Зі сто кравець французький,
На бурсу для дівчат, мабуть,
Лишилося дві „шустки²⁾“.

1882.

XVI. РУСИНАМ-ФАТАЛІСТАМ.

„Акбар Аллах ! Бог великий !“
Каже турчин, каву п'ючи.
„Що тобі засудить Аллах,
То засуд вже неминучий.
Як повиснуть, то повиснеш,
Хоч топися в морських валах;
Як втонуть, втонеш, хоч вішайсь,
Щоб ти знав, що акбар Аллах !“

„Гірка доля, — каже русин, —
Слала нам князів хижацьких,
І половців, і литовців,
І неситих дуків ляцьких ;
Дер нас турчин і татарин,
Скубли і московські люди, —
Русь тверда все перебула,
То й ще більше перебуде“.

¹⁾ Блаватний купець — що торгує мануфактурою.

²⁾ Шустка — десять копійок.

Глядівся в нім чистий — і чистим уздрівся ;
Глядівся плюгавий — і стидом окрився ;
Заглянув продажний — вздрів Хруня Микиту ;
Жидок уздрів Швіндля й любку-оковиту ;
Уздрів Лизунович свої товсті лиця,
І „Ми“ тут стояли, яко опозиція¹⁾.

Так що ж бо, почате в погідну годину,
Воно веселити хотіло родину.
Та громи за громами били нам в хату
І бурі домівку трясли небагату.
Довелося скликати пожарну громадку.
Довелося підперти кути від упадку,
Довелося на гробах ридати сльозами,
Довелося відступників сікти бичами.
Не вдержало „Зеркало“ праці такої
І трісло з натуги, з досади самої.

Все йде, все минає і краю не має,
Що вчора померкло, сьогодні світає ;
Що вчора минуло, сьогодні надходить,
На свіжих могилах нове життя сходить.
Де сила жива, життя кличе до боїв,
Та вже ж не хибне там борців і героїв ;
Встане проповідник, де багато грішних ;
Де багато дурнів, знайдеться й насмішник.

Отак то як „Зеркало“ трісло з кришталю,
„Нове Зеркало“ ми ось куємо з металю.

—
¹⁾ Хрунь Микита, Швінделес Пархенблїт, о. Лизунович і „Ми“ — типові фігури „Зеркала“. що за почином Корнила Устїяновича почало виходити 1882 року, і не дотягло до половини 1883 р. „Ми“ була пародія гордої зарозумілості святоюрців, особливо крилошан і консисторських совітників, що стояли в інертній опозиції до всіх духових змагань галицько-українського народу, а особливо його інтелігенції. (Іван Франко).

Гартоване горем на всяку пригоду,
Шліфоване ясно любов'ю к народу,
Жалібніі спомини, то його рами,
Обвиті колючими з терня вінками;
Та проміні сонця в нім жаром ясніють
І будять на кращую долю надію.

Прийміть його радо під рідную стріху!
В час суму воно принесе вам потіху;
В дні горя, ясніючи сонця лучами,
Вам скаже: „Не бійтесь, ще сонце над нами!“
Як же іноді в хвилю утіхи пустої
Вілле остороги краплину гіркої,
Не в гнів вам! Лиш з щирістю й правдою в змові
Слова ті! Приймайте й будьте здорові!

1883.

XVIII. СУЧАСНИЙ ЛІТОПИС.

I. СІЧЕНЬ.

1 січня.

О, руськая ¹⁾ мово, не знищить тебе
Ніякий вже ворог сторонський;
Та з наміром скритоубійчим шкребе
Страшні фельетони Тиг Блонський ²⁾.

5 січня.

Вибори до рад повітових ³⁾ ідуть.
О, радуйся русин від днеся!

¹⁾ Руська — тут розуміється українська.

²⁾ о. Тиг Блонський у 1880 роках в москвофільському „Слове“ писав літературно-критичні фельетони під заг. „Литературны записки“.

³⁾ Ради повітові — це повітові самоврядування в роді наших бувших земств, цензові, куди проходили майже виключно представники польської шляхти; рідко попадали

Коли скрізь ляхи нам по лобі дадуть,
То „Русская Рада“¹⁾ проснеся.

10 січня.

„Всю нині житейську печаль відложім !“
Сказали отці Єзуїти,
І радили руським попам, щоб свій дім
Покинули, жінку і діти.

15 січня.

„Пойду ко отцу во далекой землі
І гляну на него очима“,

туди українці, як представники заможного селянства. В національній боротьбі в Галичині ці ради мали певне значення.

¹⁾ „Русская Рада“ — це політичний орган реакціонерів-московфілів, що відогравали переважаючу ролю в житті Галичини до 1880 рр. 80-ті роки були для цієї партії кризою, що закінчилася їх великим банкрутством. По-перше, процес „Ольги Грабар і товаришів“ виявив всю ідейну і моральну гниль цієї партії. Показалося, що партія ця тісно зв'язана зі шпіонажем і була не тільки шпіонською організацією для слідження за політичними емігрантами, але також військовою шпіонською організацією на користь Росії. На чолі цієї організації стояв син лідера московфілів Адольфа Добрянського, Мирослав. Ця шпіонська робота провалилася через перехід села Гниличок на православ'я завдяки нерозважному крокові другого лідера московфілів о. Наумовича, що використав сварку села зі своїм попом і довів громаду Гниличок до переходу на православ'я. Це звернуло увагу поліції. Справа вся скінчилася скандальним процесом, наслідком якого головні стовпи московфільства в Галичині виїхали в Росію. Другою скандальною подією було банкрутство т. зв. „Крилошанського банку“, основаного найвиднішими багачами московфільської партії н.би для боротьби з „жидівською лихвою“ який, однак, зруйнував багато селян і вкінці сам збанкрутував.

Сказали це белзькі жиди і пішли
Молиться до злого вітчима¹⁾).

20 січня.

А в „Новомъ Проломе“ тривога і ляк
І головолонка велика :
Не знають, що ліпше, чи зв'ялий „Бодякъ“,
Чи кепська, риплива „Музыка“²⁾).

25 січня.

„Хай буде і нашим і вашим“, — сказав
„Кружок“ собі стихенька ;
За Гоголя вечір задать загадав
І *par comragne* за Шевченка³⁾).

1) Переход села Гниличок на православ'я, як наслідок москвофільської політики, мав свій вплив і на уніятську церкву. Рим звернув на це увагу і постановив взятися за окатоличення галицьких українців. Для цього діла вжито було випробуваних єзуїтів, яким доручено реформу монашеського уніятського ордену Василіян. Під напором Риму і єзуїтів попівство почало виконувати їх волю.

2) В 1881 р засновано москвофільську газету „Проломъ“, що мала творити певний поворот в москвофільській політиці, що досі з одного боку симпатизувала Росії, а з другого боку голосила вірнопідданість і лояльність до австрійської монархії. Банкротство дотеперішньої москвофільської політики довело частину москвофілів до того, що вони повели ясну російську лінію в Галичині. Виразником цієї течії була газета „Проломъ“, що 1883 р був закритий владою. Його продовженням був „Новый Проломъ“, який часто закривала влада і який виходив до 1887 р. З 1882 р. влада заборонила галицькому духовенству читати і передплачувати цей орган „Бодякъ“ і „Музыка“ — це псевдоніми спізробітника „Пролома“ В. Луцика.

3) Мова тут іде про студентську організацію „Академический кружок“, в якому переважали москвофіли. Святкування Гоголя — це, звичайно, не культурне свято, а політична демонстрація москвофілів про єдність галицьких українців з росіянами.

II. ЛЮТИИ.

1 лютого.

„Заждемо ще трохи, та ж маємо час“, —
Так „Слово“ й „Проломь“ погадали,
Про вечірок в пам'ять Барвінського¹⁾ враз
Торжественно оба промовчали.

5 лютого.

В „Віденській“ кав'ярні баталія, „стонь“.
„Что сіє и кто вы таковскій?“
Бач, Гневош — гонитель, новий фараон,
А мученик став Мончаловський²⁾.

10 лютого.

„Гов!“ — крикнув Сильвестер. — „Не пхаться
вже вам

У Почаїв здалека і зблизька!
Там шизма! Сама Богородиця там,
Як чуємо, й та шизматицька“³⁾.

¹⁾ Володимир Барвінський — громадський діяч, провідник народовців, помер 1883 р. До його політичної програми вороже відносилися й українські радикали, і москвофіли, але mimo цього він тішився значною пошаною через свою безкорисну працю. Напр., Франко надрукував за своїм підписом оду на смерть Барвінського, яку роздавалося на похороні.

²⁾ Гневош видавав польську газету, що обстоювала Польщу під Габсбурьським монархом. В своїй газеті він розкрив, що москвофіли працюють за російські гроші і що гроші ці одержував один з провідників москвофілів Мончаловський.

³⁾ Криза в москвофільському таборі поробила зміни в уніятській церкві. Рим відкликав з митрополічої столиці Йосифа Сембратовича за його москвофільські симпатії. Він змушений був виїхати в Рим, де і вмер, а на його місце митрополітом став його братанок Сильвестер. Він повів круту лінію проти москвофілів, а це зблизило його близько з народовцями.

15 лютого.

О, радість! Із Відня по праці важкій
Вертаються руськії люди,
Несуть для попівства три міхи надій
І дірочку: „Якось то буде“¹⁾.

СЛОВО ЛІТОПИСЦЯ ДО БУДУЧИХ ПОКОЛІНЬ

Бувальщина є для будучих віків,
Немов для пшениці, навозом.
То ж мудрости вчіться з дурноти батьків!
Бери, мовляв, Петре на розум.

1884 р.

16 лютого.

О, радуйся, Риме! Багате зерно
Збереш ти із руських²⁾ повітів!
Отець Готеровський³⁾ співає вино
На славу отців Єзуїтів.

17 лютого.

Не просте ж вино розбудило в нім, бач,
Такі чуття вогнисті!

¹⁾ Рим, боячися завдяки москвофілам схизми, цебто переходу галичан на православ'я, zorganizував орден Змартвихстанців у Львові, а крім того, віддав 14 василіянських монастирів Єзуїтам, які мали виховати нову генерацію реформованих Василіян в дусі католицизму, а це означало — ополячення. Єзуїти забрали дуже багаті монастирі, як в Хирові та в Добромилі, яких маєтки виносили понад чверть мільйона. Галицькі народовські політики їздили до Відня просити правительство, щоби воно припинило ці заходи.

²⁾ Руських — розуміється українських в Галичині.

³⁾ о. Готеровський — один з видніших, зреформованих в єзуїтському дусі, монахів-Василіян.

Це патрам на радість, а Русі на плач
були, мабуть, *Lacrimae Christi*¹⁾.

18 лютого.

А там в семінарії що це за рух,
За гамір, за публіка²⁾ ?
З свічками повзуть настоятелі вкруг,
Між собою шукають чоловіка.

19 лютого.

Ах, отче Мільницький³⁾, не так вас черкнув
Той „писар“ по носі бездарно,
Як поступком своїм ви власне своє
Ім'я замазали негарно.

20 лютого.

Вам честь, молодії алюмни⁴⁾, брати,
Що встали за правду так сміло.
О, щоб святе знам'я : „Все з правдою йти !“
Повік перед вами ясніло !

¹⁾ Сльози Христові. — Натяк тут на чисто католицькі обряди, що Василіяни почали вводити в унію.

²⁾ Публіка — скандал.

³⁾ о др. Мільницький був назначений редактором львівської газети „Галицькій Сіонь“. А сталося це так. Під впливом Сильвестра Сембратовича, будучого митрополита, в газеті „Рускій Сіонь“, що стояла на услугах церкви й ерархії, була поміщена стаття, в якій гостро скритиковано ведення львівської духовної семінарії і цілу ерархію. Митрополит Йосиф Сембратович звільнив редактора газети з посади ректора духовного семінара і закрити „Рускій Сіонь“. Натомість о. Мільницькому доручив видавати „Галицькій Сіонь“ Ця газета, викликавши незадоволення між питомцями духовного семінара, була 1883 р. закрити, а відновлено „Рускій Сіонь“ Розуміється, і редактор о. Мільницький постраждав на своїй кар'єрі.

⁴⁾ Алюмни — питомці духовного семінара.

25 лютого.

Не їли хлопи, то нехай їм мара!
То панські з'їдять їх локаї—
На знак, що хлопам пани того ж добра,
Що й своїм локаям, бажають.

26 лютого.

Як з'їли селедці, то й пити давай!
Підносять тоасти панови,
І штуркнули руського хлопа: „Вставай!
Chcemy slyszec i ruska przemowe!“.

27 лютого.

„Та видно, панови в нас ласкаві суть,
І їсти і пити нам ставлять,
Говорять про щось і в тіятер²⁾ ведуть—
Дай Боже їм вічну пам'ять!“

28 лютого.

А в русина наче котяче життя,
Тверде і довговічне;
Світ думав, що вмерло, — воно ще живе,
Товариство Педагогічне³⁾.

29 лютого.

Про вечерки¹⁾ в пам'ять Шевченка судить?
Ні! Радше хай кожний одверто

¹⁾ Хочемо чути і руську (українську) промову.

²⁾ Тіятер — театр.

³⁾ Руське (українське) Товариство Педагогічне — почало розвиватися з початку 1880 р. Видавало книжечки для дітей. Свою видавничу діяльність жвавіше почало з 1884 р.

¹⁾ Вечерок — вечір, присвячений в чийсь пам'ять.

Признає, якого Шевченка волить,
На м'ягло чи натвердо¹⁾?

Епілог лютому.

Цей місяць тому переступний, бо днесь
Свій звичай переступить
Ц. к.²⁾ прокуратор, і нумер отсесь
Нам „Зеркала“ не злупить.

1884 р.

III. МАРТ.

1 марта.

Гурра! Ось весна! Починається март,
А для Поляків „горжкі жалі³⁾“.
Побачили бідні, що все те був жарт,
Що „Rzad sprzyja nam“⁴⁾ і так далі.

2 марта.

І Таффе побачив і вирік, як стій,
Прилюдно і власновельможно,
Що край наш — то Авгія стайня, в котрій
Порядок зробити не можна.

¹⁾ М'ягло чи натвердо Шевченко — тут Франко має на увазі москвофілів (що від ъ (твердого знаку) називали себе твердими), які лаяли Шевченка неуком і п'яницею, та народовців (яких прозвано м'якими від ъ (м'ягкого знаку), які препарували Шевченка по-своєму, пильно викидаючи всі революційні місця з творів Шевченка.

²⁾ Ц. к. — цісарсько-королівський.

³⁾ „Горжкі жалі“ — тяжкі терпіння, це католицький релігійний обряд під час Великоднього посту, в честь страждань Христа, коли він ніс хрест свій на Голготу.

⁴⁾ Правительство по нашій стороні. Тут, як і дальше, мається на увазі слідуєче. В 80-их роках дали себе важко почути результати польсько-шляхетської політики в Галичині. З заведенням автономії (samovzadu — самоврядування) Галичина цілком попала в руки польської шляхти

3 марта.

Про теє ж університетський сенат
Лад робить, неначе навмисне.
„Про руські виклади ¹⁾ прийшли споминать?
І овшім, будуть, як рак свисне“.

4 марта.

Або чи ж не робить порядку, де глянь,
Той „Комітет обивательський?“
Та ж плян його, щоб рятувати селян,
Так щиро приятельський!

5 марта.

„Платіть лиш, голубчики! Все заплатіть,
Капітал весь до цента ²⁾,
То з ласки ми вас зліцитуємо ³⁾ — ждіть! —
Лише за самі процента.

6 марта.

„А як хто проценти й капітал сплатить,
То всім для приміру й науки

і бюрократії. Країна доведена була до руїни. Селянство руйнувалося, селянську землю і достатки продавано з торгів, почалась у великих розмірах еміграція, вийшли на яв великі розтрати, перекупства і хабарництва урядовців і представників польсько-шляхетського режиму в Галичині. Тут вмішалося віденське правительство, і почалося славетне „оздоровлення“ країни. Засновано „Громадський Комітет“ („Комітет obywatelski“), що мав подбати про це оздоровлення, але всі ці заходи попали в руки тих самих представників польсько-шляхетського режиму в Галичині і розуміється, скінчилися нічим.

¹⁾ 1848 р. засновано на Львівському університеті цілий ряд українських кафедр, які пізніше були майже всі закриті

²⁾ Цент — копійка.

³⁾ Зліцитувати — продати з торгів.

Його зліцитуєм, як Бог дасть дожить,
Ще титулом поруки¹⁾).

7 марта.

„Намісник за нами, староста за ним,
І вся автономія вкупі,
І краківський біскуп з приказом святим :
„Платіть же, платіть, бо ви „глупі“²⁾ !

8 марта.

Василю Нагірний³⁾, ти страшно згрішив
Перед „Словом“ і „Проломом“ :
Тобі відняли, що ти дома зробив,
Пришили ж, чого не зробив поза домом.

9 марта.

„Народну“ тобі „Торговлю“ відняли,
Що так ти над нею трудився,
За те ще і латку тобі прип'яли,
Що в руській ти мові покпився.

¹⁾ Титулом поруки цебто за те, коли хто ручився за другого, що брав позичку в банку.

²⁾ „Глупі“ — польське слово — дурні.

³⁾ Василь Нагірний — син селянина із села Гірного, кінчив відділ архітектури на політехниці в Цюриху. Коли повернув до Галичини, то зайнявся не тільки будовою церков в досить невиразному стилю, але взагалі економічними справами в Галичині. Основав торговельне товариство „Народня Торговля“, яке пізніше захватили москові в свої руки, виставивши з нього Нагірного. В 1883 і 1884 рр. підписував, як редактор, „Нове Зеркало“. На другім всенароднім вічу у Львові 1883 р., яке було величавою маніфестацією і на якому безпощадно скритиковано кравеву і державну політику і господарку в Галичині і показано становище українського селянства, Нагірний виголосив економічний доклад, який фактично опрацював Франко.

10 марта.

О, слава вам, „Слово“ з „Проломом“ ураз
За той ваш такт безмірний!
Дай Бог, щоб ніколи не був серед вас
Такий чоловік, як Нагірний.

11 марта.

„Товариства Педагогічного вам
Забаглось,“ — кричить по-дитинський
„Samorząd“. — „Та ж маєте польське, а там
Всіх водить за ніс пан Савчинський.

12 марта.

„А я проти руського veto¹⁾ кладу,
Бо що то за лад буде свинський!
Не зможе ж і там всіх і тут на біду
Водити за ніс пан Савчинський“.

13 марта.

А в дебрах „Слова“²⁾ чути глас,
„Руславъ“ озвавсь удалий:
„Где наши поэты? Где нашъ Парнасъ?
И литературны журналы?”

¹⁾ Veto забороняю В старій Польщі була така конституція, що коли один шляхтич сказав на соймі „veto“, то закон не міг бути ухвалений.

²⁾ В 80-их роках москвофільство видихалося і культурно. Найважливішим органом було „Слово“. Іван Гушалевич — це москвофільський поет, редактор і видавець різних літературних і політичних часописів. Вірш його, написаний 1848 р., коли через Австрію пролетів вихор революції.

Мир вам, браття, всім приносим,
Мир — то наших отців знак,

14 марта.

„Где нашъ Гушалевиць? Дедицькій молчить,
Но мог бы что то сказати!

Тындюкъ и Темнюкъ и преславный наш
Тить?

И „Матици“ время востати“.

15 марта.

А „Матиця“¹⁾ вчула це, тре очеса :

„Та такъ, щось зробити здалобись“.

Мира з неба всі днесь просим,

Чи багатий, чи бідак, і т. д. —

зробився неначе національним гимном москвофілів. Спочатку писав вірші мовою, близькою до народньої, потім намагався писати по-російськи. Деякі його вірші відзначалися великою ненавистю до українського руху 1879 р. видав другий томик своїх поезій. 1881 р. видав томик дуже нікчемних поезій, з них багато партійно-політичного змісту, під заг „Галицьки Отголоски“. Написав дві оперетки: „Підгіряни“ і „Сільські пленіпотенти“ (уповноважені) „Підгіряни“ здобули собі популярність через музику Вербицького. Під час свого побуту в Галичині в 70-их роках звернув на неї увагу Кропивницький і переробив для свого театру. Гушалевиць був попом. Богдан Дідицький почав свою літературну діяльність 1849 р. Писав поезії і прозу по різних москвофільських часописах і журналах. В 50 рр. старався писати чистою російською мовою, але був це жаргон і більш нічого. Літературні його твори не мають майже ніякої цінности. Був довголітнім редактором газети „Слово“, почавши від 1861 р. Написав брошуру: „Въ одинъ часъ научиться малорусу по великорусски“, — сам, одначе, не опанував на протязі всього свого життя ні російської, ні української мови як слід. Тиндюк, Темнюк і о. Тит Блонський — москвофільські літератори зі „Слова“.

¹⁾ „Галицько-руська Матиця“ — була заснована 1848 р. „Собором руських учених“. „Матиця“ мала піклуватися про українську літературу, науку та видавати книжки. Проспала вона сном блаженних довгий час, зрідка видаючи нікому непотрібні видання мертвим „язичієм“, бо зараз же після свого засновання попала в руки москвофілів.

І ну же питати, щоб хто написав
Статтю про китайський правопис.

16 марта.

Від довжників банку¹⁾ на раду й борбу
З'їздяться в цей день делегати,
І доктор Іскрицький прибув, лиш забув
Свою твердість з собою узяти.

17 марта.

Чи дома лишив, чи в дорозі згубив?
Ой, бідний ти, пане Іскрицький!
Аж тут на тім з'їзді собі заслужив
Ти справді вінець мученицький.

18 марта.

За власне своє „убежденье“ вмирать—
Це ще не велика заслуга;
Ти ж дав доказ, що можна і жить і прийнять
„Убежденье“ свого не-друга.

19 марта.

Новинка! Новинка! Відкрив це „Проломъ“
В порі відновлення предплати:
„Передъ Драгомановымъ билъ челомя
Редакторъ „Дела“ когда-то“).

¹⁾ Мова тут про збанкрутований „Крилошанський банк“, оснований москвофільськими багачами. Свою банковою лихвою довів до руїни десятки тисяч селянських сімей, а потім сам збанкрутував.

²⁾ Редактор народовського „Діла“ Володимир Барвінський.

20 марта.

„Но днесъ измениль ся на лучше! Глядетъ!
Только мы безъ измены и цело
Остаемъ ся! Тогда клеветали на „Світ“¹⁾,
И ныне клеветемъ на „Діло“

21 марта.

Новинка! Ясенський кричить з Раштовець²⁾):
Щоб Польщу здобувати,
А Русі зробити останній кінець,
Мазурами Русь заселяти.

22 марта.

О, пане Ясенський, не дуже кричи!
Широка та Русь, небоже!
Хоч всіх ти мазурів сюди перемчи,
Це Русь задушити не може.

23 марта.

Та польський народ коли землю батьків
На ласку німецьку покине,
То й Польщі не стане, ані поляків,
А Русь проте таки не згине.

¹⁾ „Світ“ — виходив 1880 і 1881 р. під редакцією Франка. Був соціалістичним органом.

²⁾ Ясенський з Раштовець—видний польський публіцист, висловлював волю польської шляхти відносно українців. Ось його головні девізи: „*pal go w leb maczuga, piecł sie nie mecze dlugo*“ (бий його по голові палкою, хай не мучиться довго), „коли б я був прокурором, то конфіскував би всі українські видання одне за другим, а потім ще раз наново“. Підносив провкт колонізації польськими селянами, мазурами, Галичини.

24 марта.

З-за моря не ластівка лине до нас,
Летять лиховіснії круки
І крачуть: „Не бійтеся! Лаврів¹⁾ якраз
Піде в єзуїтській руки“.

25 марта.

А другий крук краче: „Добра вам із неба
Бажає папа римський,
Лише семінар²⁾ йому гречеський треба
Змінити на латинський.“

26 марта.

Дольницький кричить: „Єзуїти, ото
Герої! Лиш їх нас опіка
Віродити може. Шевченка ж за то
І вважать ніщо за чоловіка“.

27 марта.

І вже в семінарії чути той дух,
Який нам приносять ті круки:
Завзята війна там ведеться — йде слух —
Супроти читальні й науки.

¹⁾ Манастир Василиянів у Лаврові.

²⁾ Духовний семінар у Львові є греко-католицький (уніятський). Замінити його на латинський, цебто окатолицити його, значило зполонізувати. В першій половині 80-их років зріс дуже клерикалізм, ішли змагання окатолицити галицьких українців. В такому дусі виховувано попівство і нових єзуїтів — Василиян. В деякій частині духовенства це викликало незадоволення. Були й скандали у львівському духовному семінарі.

28 марта.

Не диво тому, що й дух бунту не згас.
Еспанські мов Карли й Альфонзи,
Отак тут і гризуться й воюють раз-в-раз
Алюмни проти „бонзи“¹⁾).

29 марта.

Ох, бонзи уряд, то, здається, не рай,
В яким би жилося „спокойно“ :
Одні йому в зустріч кричать : „Пропадай !“
А інші співають „Достойно !“

30 марта.

Сьогодні, як знаєте, „перший апріль“.
Чи маю здурить вас стихом я ?
Ой, доля нас дурить так тяжко дотіль²⁾),
Що жарт уважав би гріхом я.

31 марта.

Хоч то не моя річ, щоб я ся волік³⁾
До вас, мов за жебрами, в хату,
Та все ж пригадаю : скінчився чверть рік
І час відновить передплату.
1884.

1) Бонза — буддійський священослужитель Тут Франко
розумів ректора духовної семінарії у Львові.

2) Дотіль — доти.

3) Я ся волік — галицька форма, волікся.

IV КВІТЕНЬ.

1 квітня.

Вітаймо, брати, „трицісарський союз“¹⁾!
Якраз він приходить нам в пору:
Несе полякам замість Польщі „а дзусь!“
З додатком „квасного гумору“.

2 квітня.

Ряд²⁾ хоче панам гуральні „разорить“,
За те бере „Kolo“³⁾ „пуцівку“⁴⁾
Від польських газет; прокуратор смалить⁵⁾
Газети, а все за горівку!

4 квітня.

А „братство Лойолі“ не зна, що спокій,
І, з нашим збратавшись горем:
„Добромиль мій, — каже, — і Лаврів теж мій
Ad gloriam Dei majorem“⁶⁾).

5 квітня.

Грохольський, мабуть, переївся пасок,
Зрікається в „Kole“ проводу,
А „pasz rozum stanu“⁷⁾ на дощичку змок,
Та й кидається бідний у воду.

1) Трицісарський союз — союз центральних держав, направлений проти Росії і Франції. В той час почалися заходи німців в Познанщині проти поляків і вийшов закон про колонізацію німцями Познанщини.

2) Ряд — уряд.

3) „Kolo“ — польський парламентарний клуб у Відні.

4) „Пуцівка“ — з польського, лайка.

5) Смалити газету — конфіскувати.

6) На більшу хвалу Бога. Єзуїти забрали старі уніятські багаті монастирі в Добромилі і Лаврові.

7) Державний розум.

6 квітня.

Ой, „nasz rozum stanu“ чогось скапцанів¹⁾
І став пустий, як рура²⁾,
Бо здише пискля, що він хухав і грів,
Секундо-генітура.

7 квітня.

О, радість! Аж з Риму до Відня прийшло
Запитання телеграфічне:
Яке в семінарії руській було
Забурення епідемічне!

8 квітня.

О, радість! Так видно, сам папа святий
Цікавиться вже русинами,
Його святе серце біль тисне тяжкий
Над нашими синами.

9 квітня.

І вже про поправу він думає й шле
Побожних отців Єзуїтів;
Ті, певне, направлять усе наше зле,
Що йшло з шизматицьких совітів.

10 квітня.

О, маймо надію! Коли вже аж Рим
Так дуже цікавиться нами,
То швидко нову благодать ми уздрим³⁾,
Заллемося з утіхи сльозами.

1) Скапцаніти — зійти нінащо.

2) Рура — труба

3) Уздрим — побачимо.

11 квітня.

Отець Кобилянський надії тій рад,
Нічого більш не журиться,
Лиш в „Рускомъ Сіоне“¹⁾ хвалить целібат²⁾,
Що йому аж з-під носа куриться.

12 квітня.

„Я вже не розженюсь, коли раз женат, —
Міркує отець Кобилянський. —
„На інших нехай там паде целібат,
На мене ж каптур крилошанський“³⁾.

13 квітня.

„Хто мудрий, тому й целібат не страшний,
Живе він не гірше, як світський.
Бо хто ж целібат заборонить такий,
В яким живе отець Сарніцький“⁴⁾?

14 квітня.

Ридаймо враз з „Новымъ Проломомъ“, брати!
Які то на світі horrenda⁵⁾!
Ридає „Проломъ“, що ось має прийти
Із Юра на нього куренда⁶⁾.

1) „Рускій Сіонъ“ — попівська газета.

2) Целібат — безженство. Уніятські попи жонаті, католицькі — ні.

3) Це значить вища духовна посада.

4) о. Сарніцькі — целебс, але мав багато любовниць.

5) Horrenda — страшні речі.

6) Із Юра куренда — з митрополічої консисторії св. Юра заборона передплачувати газету „Новый Проломъ“ вів чисто російсько-цареславно-православну лінію.

15 квітня.

О, тішмося з „Новимъ Проломомъ“, брати !
Бо річ це загально знайома :
Куренда не йде і не ладиться йти,
Була це лиш „фімфа“¹⁾ „Пролома“.

16 квітня.

Весна настає ! Мов з-під снігу трава,
Так у нас виростають події :
Вибори, скандали, і боротьба,
І віче, і патри²⁾ й злодії.

17 квітня.

Це ж консервативний наскрізь елемент :
„Хай наше болото тут в купці !
На вивіз сміття не дамо ані цент !“
Не брато-, а брудо-любці.

18 квітня.

А в Лаврові дзвони ревуть та й ревуть,
Бо й як їм не ревіти ?
„Pod wodza“ Сарніцького в Лаврів ідуть
З Жуковським отці Єзуїти.

19 квітня.

А в Кракові бреньк поліцейських вікон ;
Збігається люд там не даром,
Бо, бач, революція краківська он
Підпалює бомбу цигаром³⁾.

1) Фімфа штука.

2) Патри — попи, монахи-Єзуїти.

3) Цигаро — сигара.

20 квітня.

„Заслузі корону!“ — сказали пани
Від банку „шкіролупіги“,
І вдячну адресу зложили вони
Для Мархвіцького і для Сапіги¹⁾).

А що 30.000 підписів зібрать випада
Для тої адреси окраси,
А не пишеться жаден розумний газда²⁾,
То підписують всі свинопаси.

21 квітня.

Це що на Високому Замку³⁾ вищить
Усяких паничків зграя?
Полонія сипле могилу — лиш щить! —
Конституції Третього мая.

22 квітня.

Гей, Хруню Микито, де ж ти ся подів⁴⁾?
Проспав ковбаси й оковиту!
Та ж чуй, „patryotni^k“ кричить, аж упрів:
„Сто ринських за Хруня Микиту!“

Нема десь Микити, зле справи стоять
Панів шовіністів гербових, —
Повіт за повітом все хлопи валять
У виборах до рад повітових.

1) Мархвіцкі і Сапіга — банкові діячі з нечистою рукою.

2) Газда хазяїн.

3) „Високий замок“ — гора коло Львова, там в руїни замку князя Льва Галицького. На верху гори висипано курган. Конституція третього мая була невеличким кроком у напрямі демократизації Польщі. Видана перед самим кінцем польської держави, не принесла їй ніякої користи.

4) Ти ся подів — галицька форма: подівся.

23 квітня.

„Я тут!“ — у Сокальській ¹⁾ кричить
стороні
Микита, — „тут добре сидіти.
Зробив тут, що міг, алеж годі мені
На всі розірваться повіти.

„То ж справте, панове, на кожний повіт
Микиту й водіте на шнурку!
Я в Сокалі вам допоміг на шість літ,
А відси мандрую аж в Турку“.

24 квітня.

„То все для ojczyzny“, — рекли баранці
Із „patriotycznej owczarni“ ²⁾,
І нищечком гроші покрали панці ³⁾
У Калуші та у Комарні ⁴⁾.

Пан Кевеш ⁵⁾ собі знов поволеньки дер
Фундацію Скарбківську,
А панок Пілярський махнув übers Meer ⁶⁾,
Обчистивши касу львівську.

¹⁾ В місті Сокалі завдяки хруням (цебто зрадникам українських селянських інтересів на користь шляхти) до органів самоврядування (рад повітових) були вибрані шляхтичі-поляки. Турка — місто в Галичині. Вибрані урядували шість літ, потім були нові вибори.

²⁾ Патріотична вівчарня

³⁾ Панці — панки.

⁴⁾ Калуш, Комарне — міста в Галичині.

⁵⁾ Тут Франко має на увазі великі злочинства серед польських кругів. Кевеш і Полярські — одні з героїв цих злочинств

⁶⁾ Через море — втік до Америки.

25 квітня.

Брати поляки, гратулюємо¹⁾ вам!
Без „szyzmy“ і без „borby“²⁾
Ви швидко дійдете на злість москалям
От так до жебрацької торби.

Брати поляки, лиш будуйте ви так
Ойчизну „moneta i trunkiem“³⁾,
То на вашій могилі напише Прусак:
„Es waren honnette Halunken“⁴⁾.

26 квітня.

О, музо сатири, для цього святця
Ти свого вінця не відмовиш,
Бо хто ж тут вартніший твого вінця,
Як оїсієс Лука Бобрович⁵⁾?

На книги своє Imprimatur⁶⁾ дає,
А руську дитину б'є в лапу⁷⁾,
Коли польських „Zdrowaski“ -в⁸⁾ не вміє.

Так є,

То вибранець наш! Маємо папу!

1) Гратулювати — складати побажання.

2) Схизма і боротьба — це ті гріхи, які польські шовіністи закидали українцям.

3) Грішми і горілкою.

4) Це були щирі ракли.

5) о. Лука Бобрович, виходець із холмської єпархії, редагував у Львові газету „Русь“ в дуже задористому, гострому тоні. Виявив себе, як тип войовничого латинського ксьондза. Коли добився доброї парафії у Львові, кинув свою редакцію і заспокоївся.

6) Дозвіл чи заборона.

7) Бити в лапу — бити по долоні патиком.

8) Молитва — „Богородице діво“.

27 квітня.

Із всіх сторін Руси народ десь спішить.
„Куди так спішиш, чоловіче?“
„Та від Єзуїтів свій край боронить
Ідемо на віче, на віче!“

Та „Lwowska Gazeta“ на те вухо глуха,
Їй віче — на яворі фіґи,
Про нього ні слова, зате слів чепуха
Про песі та кінські висьціґи¹⁾).

28 квітня.

„Агій, що тут миру на віче зійшлося!
І господар, і пан, і халупник.
Ще на председателя втягнуть мя ось!“ —
Сказав і сховавсь Шкаралупник²⁾).

29 квітня.

„Упав, — повідає „Reforma“, — аж стид,
Клир руський і чорний, і світський;
Одна лише перла між ним блискотить,
А це — отець Сарніцький“.

„Високо, — рік „Kurjer“³⁾, — високо стоїть
Мир руський духовний і світський,
Одна лиш для нього закала і стид,
А це — отець Сарніцький“.

¹⁾ „Газета Львовска“ — державний орган. Песі і кінські висьціґи — собачі та кінські перегони.

²⁾ Шкаралупник — це тип, який до нічого не мішається, замкнувшись в своїй шкаралупі.

³⁾ „Reforma“ — консервативна газета; „Kurjer“ — радикальна газета.

30 квітня.

А пані Махчинська лавровий вінець
Велить студентам купувати,
Щоб „mistrza Matejke“ за образ його
Достойно вшанувати.

О, sancta simplicitas ¹⁾! Вирвешся все
Не в місці і не в пору.
Не мала за що ти Матейка почитить,
Та аж за „Вернигору“.

1884 р.

V. МАЙ.

ПРОЛОГ.

Проспав, пропустив літописець свій час,
Чи там пронедавав украдкою,
Та, Господу слава, іде і без нас
Історія своїм порядком.

А хоч би собі і в могилу поляг
Цей ваш літописець украдкою,
Народ буде сіяць, орать по полях,
І світ піде своїм порядком.

Хоч ніби то й ми до істор'ї щось-десь
Своєї вкладаєм роботи,
Та буде й без нас та істор'я, як днесь,
Орати, збирати й молоти.

1 мая.

У Липську Крашевського ²⁾ судять, ади,
У кріпость за головну зраду ;

¹⁾ Свята простота.

²⁾ Крашевскі — поляк, засуджений німцями за про
тести проти колонізації німцями Познанщини.

У нас поляки ще шукають біди,
Біда ж, мабуть, тягнеться ззаду.

2 мая.

Панам вже обрид руський хлоп, і глядять
З-між мазурів собі „przujasiela“¹⁾,
То-ж кличуть мазурів на Русь осідать...
Чей з ними прийде який Шеля²⁾.

3 мая.

Задвірська³⁾ читальня святкує цей день,
Зі Львова о відчит аж просить :
Задвірський єгомосць⁴⁾ злякався, хоч гинь,
Бо Франко тут відчит голосить.

4 мая.

„Чи ви подуріли? Вже краще всі враз
Засядьте до фляшки й до збанка,
Співайте, гуляйте і бийтесь весь час,
Ніж слухати відчиту Франка“

5 мая.

В Копичинцях, браття, стріляють людей
За те, що в арешт ся наперли,
Немов би то всі ми без кутих дверей,
Без замків рабами не мерли.

1) Приятеля.

2) Шеля — польський селянин, що в 1846 році, як провідник, брав участь в різні мазурами своїх панів.

3) Задвір'я — містечко недалеко Львова.

4) Єгомосць — піп. Відчит — доклад.

6 мая.

Слоневський, Слоневський, де „Switlo“¹⁾ твоє ?
Днесь стало б в пригоді, їй-богу !
Як випхнули шумно з посади тебе,
То щоб просвітило дорогу.

7 мая.

До Кривча от всі Єзуїти спішать
На місію, люд навертати ;
Юр руським попам не забув наказать,
Щоб бігли їм стрем'я держати.

8 мая.

Залеглих предплат ось жадає „Сіонь“ :
„На те в вас церковні скарбони,
Щоби урядово з церковних скарбон
Платить недорічні Сіони“.

9 мая.

Та ось із Підгаєць гуде відгомон :
„Нехай освітить вас предвічний !
Не хочем платить не тому, що „Сіонь“.
Лише тому, що недорічний“.

10 мая.

З Підгаєць іще одне питання йде,
Ворушить клир чорний і світський :
„Пора би вже знати, де правда тут, де —
Чи целебс, чи ні ксьондз Сарніцький ?“

¹⁾ „Switlo“ — це часопис латинськими літерами та українською мовою. Видаваний був учителем Слоневським в колонізаторських цілях в місті Коломиї.

11 мая.

О славо Бучача¹⁾! Де руський монах
Учив Могильницького й Ляма²⁾,
Там польський ксьондз руську релігію вчить,
А з давньої слави лиш пляма.

12 мая.

У Львові, їй-богу, превесело жить!
Хто хоче, хай вірить, не вірить.
„In polnischen Kreisen, — тут пароль звучить, —
Wird lustig drauf defraudiret³⁾“.

13 мая.

Пілярський утік. „Yivat sequens⁴⁾!“ — рекла
Поліція, та щоб сарака⁵⁾
Не мучився втекою, хап та й замкла
За крадіж Вікентія Жака.

14 мая.

Лиш сум русинам — не за Жака, мабуть.
Ох, інша є тому причина:

¹⁾ Бучач — місто в Галичині, там був монастир Василян.

²⁾ Могильницький Антін — письменник 50 і 60 років в Галичині. Писав поезії і оповідання. Цінніші є: поема „Скит Манявський“, „Русин вояк“. Був попом і послом на краєвий сойм у Львові. Лям Ян „ліберальний“ польський публіцист. Під час москвофільського процесу О. Грабар радив судові вішати всіх обвинувачених в тій справі.

³⁾ В польських повітах весело крадуть.

⁴⁾ Хай живе слідуючий. Тут автор має на увазі тогочасні злодійства.

⁵⁾ Сарака — нещасний.

В Кульпарків¹⁾ іще „Народівку“²⁾ не пруть,
Що шарпа вона Вахнянина³⁾.

15 мая.

Та й шарпає, знай, лиш за те, що посмів
За руськую школу впімнуться,
Обкидає болотом усіх русинів...
Ох, коб то її нам позбуться!

16 мая.

Та ні, не дай Боже! Хай вічно реве,
Поки сонця на світі й каміння!
Бо Польща як так ще з п'ять літ поживе,
Умре на сухоти сумління.

17 мая.

Ось, бач, із колюмни її визира
Яка ж то почвара почварна?
Це Швайггельд: синок і матуся стара,
Коррупція⁴⁾ парламентарна.

18 мая.

Вона спокійненько описує їх:
„Це Буба, це Кака, Содома“,

¹⁾ Кульпарків — місцевість коло Львова, де в дім для божевільних, найбільший в Галичині і майже єдиний на всю Галичину.

²⁾ „Народівка“ — реакційна шовіністична польська газета.

³⁾ Вахнянин Наталь — один з визначніших народців. Писав оповідання, склав декілька підручників шкільних.

⁴⁾ Коррупція — продажність, хабарництво. Швайггельд — дослівно: гроші за мовчання.

Та так, що й сліпий би побачити міг :
Вони тут у неї всі дома.

19 мая.

А „Kuryer Lwowski“ на стіни дереться :
„Вам треба жалобу занести
На Шварца, на Лендербанк ¹⁾, що він береться
Так тикати вашої чести“.

20 мая.

Ох, мій „Kuryerk“-у, і треба ж тобі
Було дурно так драться на стіни ?
Стара Narodówka воркоче собі
Тихенько : „Naiwny, naiwny“ ²⁾.

21 мая.

Ти ж знаєш : лиш той ткне циганськую честь,
Хто скаже : „Ти ореш і сієш !“
Для злодія ж те лиш образою єсть,
Хто скаже : „Ти чесно все дієш“

22 мая.

Ликуй, літописче ! Як лиш Венедикт ³⁾
Поверне „зъ Ивановой хаты“,
То „Слово“ шпурне „брудно-русскій“ язик,
Почне „чисто-рускимъ“ писати.

23 мая.

О, „Слово“, не добре це здумало ти !
Що ж зробишь Тит Блонський, твій стрик от ?

¹⁾ Шварц — львівський банкир. Лендербанк — німецький банк.

²⁾ Наївний.

³⁾ Венедикт Площанський — редактор москвофільського „Слова“, був в той час за зносини в Росію арештований разом з другими москвофілами.

Чи зможе він шлях чисторуський знайти,
Коли к брудно-руському звик от ?

24 мая.

Не тратьмо надії, хоч весь нам простор
Ляхи забирають прехитрі !
Ось в нашій зашиті скликає собор
Пан Адольф Добрянський у Питрі¹⁾.

25 мая.

О, певно, що вже „защитять“ нас вони !
Вставай, о, надіє, охото !
Щоб ми не згоріли на польським огні,
Шпурнуть нас в московське болото.

26 мая.

А що це у Львові ? Вода чи пожар ?
В поліції рух неспокійний !
Ох, ні, це знайшли у шевця каламар
І вітрять дух революційний.

27 мая.

Es reiten drei Reiter²⁾ з райхсрату до нас.
Ох, тож то везуть нам потіхи !

¹⁾ Адольф Добрянський — дідич з угорської Руси; за услуги для австрійської династії 1848 р. був іменований цісарським радником. Познайомився з російськими генералами і урядовцями під час побуту російських військ на Угорщині 1849 р. і став гарячим прихильником Росії. Дочка його вийшла за Будиловича, професора з слов'янофільським напрямом. З початку 80-их років Добрянський осів у Львові і почав організувати політичну москвофільську партію для активної праці на користь Росії. Часто їздив до Росії в Петербург.

²⁾ Іде три їзці.

Везуть для гарбовання шкір копервас¹⁾,
Надій струпішілих три міхи.

28 мая.

Гей, гей, копервас нам потрібний якраз,
Щоб декому виправить шкуру,
Хоч би тим, що про з'їзд духовенства у нас
Веліли загарбать брошуру.

1884 р.

VI. ЧЕРВЕНЬ.

1 червня.

Що май двадцять вісім деньків мав у нас,
Не винен ні місяць, ні зірка;
Це тим, що Палюх преждевременно згас,
То й в руськім літописі дірка.

2 червня.

Ой, був собі лицар sans peur et reproche²⁾.
Лиш крихту з брудними руками;
Перемиській шляхті сказав він: „Ну, що ж.
От будьмо собі спільниками“.

3 червня.

Пристали. Ось лицар іде по літах
Здавать зі спільництва рахунок,
Говорить так складно, та що в кишнях
Ховає? Це презент, дарунок.

4 червня.

І крикнув весь край: „Гей, панове, смотріть,
Цей лицар, бува, чи не злодій?“

¹⁾ Копервас — сурик.

²⁾ Без боязні й догани; мова про Мархвіцького
(Ів Фр.).

Відмовив Сапіга : „А хоч так ! Sy git¹⁾ !
Він друг наш ! Schwamm drüber“²⁾ ! Та й годі !

5 червня.

Schwamm drüber ! Це оклик великий, новий,
Що громом по краю лунає,
Всі бруди, гріхи, всяку нечесть і гній,
Як стирка, без стиду стирає.

6 червня.

О, сміло, панове, тим шляхом ідіть,
А швидко — je schneller, je lieber³⁾ —
І ваш слід поганий затре от так світ,
І скаже: „Тьфу, погань ! Schwamm drüber !“

7 червня.

Де бореться церква, там в поміч їй Бог
Шле чуда і знамена дивні ;
Де боресь ошука, там з підступом вдвох
Пародії творить противні.

8 червня.

Ось у Станіславові rater хотів
Недужу лічити, нівроку,
Лічити чудесно, значить, без ліків,
Та й дав малинового соку.

9 червня.

З Бучача йде вість, непотішна для нас :
Замкнули Василянина.

1) Це добре .

2) Перепливай на другу сторону.

3) Чим скоріше — тим краще.

Ей, Василяни, невже ж лиш для вас
Ще тайною ваша руїна?

10 червня.

Нас милує Бог. Щоб гріхи наші змить
Знать за Єзуїтів мольбами
Шле дощ, шле потопу. Бурлить і шумить
Безмірная повінь полями.

11 червня.

Руйнує повіти, і села й хати,
Руйнує весь краю добробит,
Та до Єзуїтів не може дійти,
Не бійтесь, Бог знає, що робить.

12 червня.

„Рятунку! Рятунку!“ — мільйони кричать.
Газети кричать: „Регуляц’ї!“
Ось з Відня три тисячі грошей імчать
„Рятуйся сам краю з руйнац’ї“!

13 червня.

А Рим ласкавіший. Щоб в повені зла
Ловить грішні душі русинів,
Дає — єзуїтська рука замала —
Ще й руських Бернардинів.

14 червня.

Що ще єзуїтська рука замала,
Доказує gmina Kozina¹⁾:
Торік єзуїтська там міс’я була, —
Що-ж робить цей рік ота gmina?

¹⁾ Село Козина.

15 червня.

Читайте газети! Там крики страшні,
Там Wірк-и¹⁾ даються urzedom²⁾:
Та ж піп шизматицький святив в Козині
І поле і церков! Horrendum³⁾!

16 червня.

Пан Абрагамович свій звіт викладав
Із того, що діяв у Відні⁴⁾;
„Prostaczkom“⁵⁾ ув очі він порох кидав, —
Не перші вони й не послідні.

17 червня.

І скромна гостина з дреглів⁶⁾ і ковбас
Була тут виборцям для смаку.
Гей, бідні виборці! Смак був тільки раз,
Потім будете нюхати табаку.

18 червня.

Ви ж, панцю, говорять, комедіюпис!
Ось вам моя рада смиренна:
Комед'я, з якою ви к' нам подались,
Була й не нова і нужденна.

19 червня.

„Тернопільський бунт“⁷⁾ перед судом стоїть.
Куди Тернопільцям до бунту!

1) Натяки.

2) Установам.

3) Страх!

4) Цебто звіт зі своєї парламентарної діяльності.

5) Простяки так шляхтичі звали селян.

6) Дрегли — холодець Дреглями і ковбасами переку-
плювано виборців.

7) „Тернопільський бунт“ — місцеві жиди відмовилися
плагити за вивіз нечистот. На цім ділі нагріла руки поліція.

Поліція й тут і міх дре і квичить, —
Ось вся її мудрість до шпунту¹⁾).

20 червня.

Не треба й пророка, щоб здрїть²⁾ світляний
Будучини, нашої ранок :
Сьогодні ми бачили іспит річний
У закладі Василянок³⁾).

21 червня.

Учителькам, вчителям честь за їх труд,
І честь настоятельці тоже !
Хай далі „по-руськи й по-людськи“ ведуть
Оцей інститут ! Щастя їм Боже !

22 червня.

І вам честь, дівчата ! Та ж Руси ви цвіт
І кращої долі надії.
То ж шле літописець для всіх вас привіт
На ім'я Ціпановській Марії.

23 червня.

В Тернополі знов педагогії взір :
Дівчину колола шпильками
Учителька Зелінгер, жєнщина-звір,
Та лупен⁴⁾ між писательками.

24 червня.

Що впер у арешт її суддя Вербовий,
Цього ще, здається, замало ;

1) До шпунту — цілком, до решти.

2) Здрїть — бачити.

3) В школі, яку держали на свій кошт монашки Васи-
ліянки.

4) Світило.

А їй би „березовий“ здався такий,
Щоб і місця цілого не стало.

25 червня.

Дві вісти до нас рівночасно ідуть :
Зростає холера у Франції,
Отці ж Бернардини на місію звуть,
Ще більші робить каламанції ¹⁾.

26 червня.

Чи пані холера до нас загостить,
Про те нехай знає пан Кох, Кох ;
Та патри захтіли дракона збудить,
Що п'ятсот літ тому ще здох, здох.

27 червня.

Поганий, неситий дракон цей, брати,
І гоступу ворог постійний,
Дорогою світла не любить іти,
А це — фанатизм релігійний.

28 червня.

Який був Ян з Дуклі ²⁾ добродій для нас,
Про це, сказати правду, не знаю ;
Та як він від Хмельницького Львів колись спас,
То хто зложив окуп ? Питаю.

29 червня.

Коли пам'ять його русини споминать
Будуть у бернардинській каплиці,

¹⁾ Каламанція — скандал, заворушення.

²⁾ Ян з Дуклі ніби чудом спас поляків у Львові під час наступу Хмельницького на Львів. Йому і зараз стоїть пам'ятник у Львові перед костьолом монахів Бернардинів.

То що руські трупи на те повідять
Ті — там, в бернардинській криниці?

30 червня.

Та годі про цеє! Рука щось тремтить,
І сонце проміння лє в хату,
І хочеться вийти, душею спочить,
Забуть ту легенду прокляту.

1884 р.

VII. МІСЯЦЬ ЧЕРВЕНЬ.

Ой, місяцю клятий! На твоім чолі
Випаляю ганьби клеймо я:
Потопом¹⁾ залив ти повіти цілі,
Та не дав нам ковчега, ні Ноя.

Потопом залив ти нещасний наш край,
Для селян став ти пеклом готовим,
Ба навіть страшний ти зробив халамай
Старостам, панам повітовим.

Понищив дороги, мости позривав,
Не щадив навіть певно й рогатки²⁾!
Поганче! Куди ж тепер буде чвалав³⁾
Екзекутор⁴⁾ в село за податки?

А клопоту скільки, а крику, біди!
Б'ють газети на гвалт і тривогу,

¹⁾ 1884 року були в Галичині дощі і повіні.

²⁾ Рогатка — застава; коли через неї проїздити, а стояли рогатки по всіх шляхах, — то треба було платити податок за користування шляхом.

³⁾ Буде чвалав — галицька форма: буде чвалати.

⁴⁾ Екзекутор — збірщик податків.

Аж Відень¹⁾ нам — перший раз зроду, ади! —
Дать мусів запомогу.

Що правда, не дуже він з нею спішився,
Не дуже нам з неї і сить.
Та хто ж дармим коням у зуби дивився?
Та хоч й кому й кривда, то цить!

На рівній дорозі чи вам довелось
Шморгнути ногою десь в яму?
Отак випадково я висловив ось
Життєвую всю нашу програму.

Чи банки і лихва зі шкіри нас днуть,
Чи жид з нас опасений кпить,
Чи подвійний тягар нам пани завдадуть,
Ми все: „Кому кривда, той цить!“

Чи нас німець у службу свою завзива,
Карієри цукерком манить,
Чи таким же цукерком нас дурить Москва,
Ми йдем, наче ті вівці, і цить!

Гей, Ноя нам треба з його ковчегом,
Щоб вивіз нас з лиха та з горя,
З калюж недоумства, що все б'є чолом,
Із „рутєнського“ одуру моря.

VIII. ЛИПЕНЬ.

Зоветься він липень для того, божусь,
Що все одно к' одному липне:
Лях липне до Руси, а тихо ти, Русь,
Коли лях тебе дрібку де щипне.

¹⁾ Цебто центральне відєнське правитєльство.

Що школи нам дати не хочуть у Львові,
Це жарт — для малої дитини.
Та глянь і втішайся! В братерській любові
Як липнуть до нас Бернардини.

Дукляна¹⁾ святкуючи, наших людей
На відпуст згромадили хмару,
А щоб тумана їм пустить до очей,
Заспівали їм: „Z дуетом rozaru“²⁾.

Іронія долі! В той сам час, як ту
В'ється звук тої пісні під хмару,
Сама Дукля, Дуклянові в жертву святу,
Уся пішла з „дуетом rozaru“.

Дукляне! Дукляне! Спасав же ти нас
Від Хмеля, орди й Дорошенка, —
Чому ж свою Дуклю ти нині не спас,
Хоч ця праця була б і маленька?

Що молодь липне до себе і враз
По краю іде на мандрівку,
Не диво, та все ж хвала Богу, що в нас
Є клей вже, що лучить нас в спілку.

Учителів вкупу стягає той клей,
Щоб долю свою поправляли,
І хоч початок іще трохи малий,
Дай Бог, щоб росли і більшали.

А ось і студенти на віче спішать,
Стягаються спільно до купи,

¹⁾ Мова тут про святкування Дукляна цебто св Яна з Дуклі (село). Див. прим. 2 на 252 стор.

²⁾ „З димом пожежі“ — націон. польський гимн.

І побачили ясно зі спільних нарад,
Що вони вже живі, а не трупи.

Ба навіть дяки — чи чував хто таке? —
Збираються, липнуть до себе,
Виявляють, яке то життя їх важке
Й які у них спільні потреби.

Так здоров був, ти, місяцю липню! Хоч там
Вороги нас часом і ущипнуть,
Але вже не страшні тії щипання нам,
Коли наші всі к' собі прилипнуть.

ІХ. СЕРПЕНЬ.

Ось серпень прийшов і мов серпом ізжав
Гіцкевича в Долині¹⁾
За те, що занадто цікаво вглядав
До банкової скрині.

То був патріотник! Світали йому
В голові общепольській мрії:
Анектуй не лиш Русь, а і власність чужу, —
Ну, і присвятивсь між злодії.

Пішов і Баранський з Долини, той сам,
Що там мав у хрунів „zaufanie“²⁾.
Щасти Біг, панове, в дороженьку вам!
А нас від вас „zbaw Chryste Panie“³⁾!

Пан Цукер і Гольдман, не рідні брати
Із патріотницького війська,

¹⁾ Долина — місто в Галичині.

²⁾ Довір'я.

³⁾ Спаси нас Христе, Пане!

Намісника просять, щоб назви тоті
Змiнив їм на польські „nazwiska“¹⁾).

І змiнить намісник. Пан Цукер від днесь
„Slodkogebski“²⁾ назветься так мило,
А пан Гольдман, той, певно, більше з хлопська
назвесь,
Яко демократ — Злотерило.

О, радість! За серце, за боки берусь
Від новин тих утішних і певних:
Швидко вийде у світ „Прикарпатская Русь“³⁾,
Научний двотижневник.

Два тижні минули. Піду, обіздрюсь⁴⁾,
Чи вийшла сподівана? Ist ніх⁵⁾!
За місяць прийде „Прикарпатская Русь“,
Але вже яко „месячный Вестникъ - сь!“

Знов місяць минув. За живіт вже берусь:
Чи вийшла? Чорти і святі всі!
Не вийде зовсім „Прикарпатская Русь“,
Бо Площанському вкрав хтось статті всі.

І хто ж то на світі украсти їх міг?
О, щоб йому трястя й простуда!
Та ж, певно, лиш знавець міг загарбати їх,
Найскорше Сава Дуда.

Та що про такі нам дрібниці плести?
Зближається день епохальний:

1) Назви.

2) Солодкогубський.

3) „Прикарпатская Русь“ почала виходити аж 1885 р.
під редакцією Венедикта Площанського, як місячний дода-
ток до москвофільського „Слова“ Вийшло лише три числа.

4) Обіздрюсь — оглянусь.

5) Нема.

Мов сонечко з хмар, має з цюпи¹⁾ зійти
Наш мученик сакраментальний.

Любимець народу, пророк наш, герой,
Політик, поет, наукович,
Апостол, предтеча, спаситель наш, той
Преславний Іван Наумович.

Незрівняний муж! Стільки днів не прожив,
Скільки перемінив переконань,
І не стільки добра він для Руси зробив,
Скільки вилляв нарікань і стогнань.

Був ляхом, був собі й малоросом колись,
Нині став єдинства прозелітом²⁾;
Повні запалу все слова в нього лились,
А проте все він був гіпокритом³⁾.

Колись його бесіда бурю на нас
Привела — Голуховщину злюю⁴⁾,
А гнилицька⁵⁾ борба його в нинішній час
Нам дала езуїтчину тую.

1) Цюпа — тюрма.

2) Єдинства прозелітом — гарячим прихильником єдиної неподільної Росії і приєднання до неї Галичини.

3) Гіпокрит — неширий, облудливий.

4) Після битви під Садовою Наумович 1866 р. виступив на засіданні галицького сойму у Львові з заявою про те, що галицькі українці — це є один нарід з росіянами. Це діло притоку намісникові Галичини графу Голуховському переслідувати всі національні змагання галицьких українців. Граф Голуховський був найбільш завзятим колонізатором Галичини.

5) Мова тут про перехід села Гнилиць на православ'я, що сталося завдяки Наумовичу і викликало новий езуїтсько-полонізаторський похід на Галичину. (Про це дивись попередні уваги).

Для хлопа він пише, хоч хлоп в нього гадь,
Дикун без ума і без чести ;
Він пише по-хлопськи, щоб бридить, псувать
Той язик і в погорду привести.

О, славить цей день епохальний будем,
Що цього увільняє гіганта !
Хоч не маєм театру, йому признаєм
Славу першого комедіянта.

1884 р.

Х. ЗАКІНЧЕННЯ.

І знов за перо літописець бере,
Ще раз, коби хоч не послідній,
Співати про горе та лихо старе,
Що точить організм наш рідний.

Хоч в серці у нього тоска і печаль,
Нехай хоч уста засміються ;
Поки „Зеркала“ цього не присне кришталь,
Хай наші в нім хиби відб'ються.

Хай відіб'ється в нім правдолюбність твоя,
О, отче Малинівський ¹⁾,
Яку так блискучо у „Деле“ розкрив
Старенький Заячківський ²⁾.

Хай покажеться в нім ваша хіть до хвали,
О, отче Ружицький ³⁾ з Підгір'я,

¹⁾ о. Малинівський Михайло — москвофільський церковний письменник. В 80-их роках заборонив „Молитовник“, який на українській мові зложив Іван Пулуй, і не повернув навіть автору рукописа.

²⁾ Й. Заячківський — один зі старих народовців.

³⁾ о. Ружицький Венедикт — був співробітником москвофільського „Слова“ і помістив в ньому за 1880—1882 р. статтю „Славяны и Турки“, а також історичний нарис про Ірландію.

Що широї критики слово взяли
Відразу на знак недовір'я.

Не в тім патріотизм, щоб орендувать
Для себе діла всі народні,
А треба публічне публічно ділать,
І наکشє хвали ми не годні.

Та ба, патріот у нас кожний стає
І авторитетом відразу,
І кожний критичну увагу визнає
Гнеть¹⁾ за особисту образу.

І критика зараз він тягне на суд,
І коб так мав власть, як не має,
Відразу б повісив. Жаль тільки, що тут
Ваш авторитет не сягає.

Ей, отче Ружицький, хоч чесний ви муж
І русин твердий та правдивий,
То з пізванням²⁾ „Дела“, бігме, тільки стид
І насміх на себе стягли ви.

Відіб'ється тут чесний спосіб також
Полемики „Слова“ й „Пролома“.
Мій Боже, як в нас розпаношилась лож,
Немов вона здавна тут дома.

А вона ж так недавно прибула до нас
Із півночі стежков поганов

¹⁾ Гнеть — зараз же.

²⁾ Пізвання — притягнення до судової відповідальності. „Дело“ — орган народовців.

З брязком тих імпер'ялів¹⁾, що про них
в сам час
Нагадав отцю Йвану Молчанов.

А сьогодні чи ж вигризла з наших сердець
Уже правди останню краплину?
Чи ж не маєм вже сили зовсім на борбу,
На протести відваги, о, сину?

Нема, бач! Дивлюся по тобі кругом,
О, Руси сметано й окрасо!
Мій Боже, де нерви, енергія де?
Усюди лиш м'ясо та м'ясо!

І „санація“²⁾ тут відіб'ється твоя,
О, „Обще рольничо-кредитне“³⁾!
Дай Боже здоров'я вам, банковики,
За ваше шанжовання⁴⁾ спритне.

Воно то до певної міри так є,
Що гріш, як то кажуть, non olet, —
До певної міри! З часом він стає
Не поміч, панове, а полет.

Відіб'ється ще тут і згідливість твоя,
Виборчий комітет⁵⁾!
Сваріться, панове, пильненько, чей нас
Зовсім на нінащо зведете.

¹⁾ Імперіял — 15 карбованців. Мова тут про російські гроші, які одержували галицькі москвофіли. Про одержання цих грошей Іваном Наумовичем говорив на процесі Ольги Грабар свідок Молчанов.

²⁾ Санація — оздоровлення, ревізія.

³⁾ Мова тут про москвофільський банк (дивись попередні уваги).

⁴⁾ Шанжовання — спекуляція, злодійство.

⁵⁾ Виборчий комітет — керував виборами в парламент, що припали на той час.

Сваріться, панове ! На те ви й зійшлись,
Як сонце стояло під раком ;
То чей нам щасливо в виборах нових
Здобудете фігу з маком !

Та годі ! А то погадаєте ви,
Що гризу я із зависти й злоби.
Ой, ні ! Пощербила сатира свій зуб
О мідяні серця і лоби.

Погано на Русі ! Недавно ще нам
Всміхалося сонце надії ;
Лиш трошечки розуму, праці й любови,
І зійшли б на стежки ми новії.

Лиш трошечки розуму, праці й любови, —
Та їх не піднять на дорозі !
І ще раз у нетрі зблукалися ми,
Плазуєм, гриземся по змосі.

Погано на Русі ! Широко ¹⁾ душний
Дунув нам на серця й на мислі ;
І мліться в очах, егоїзм бо тісний
І задрість нам душу обтисли.

І нерви вразливі зробились, слабі
На дотик холодної правди.
Сатирику, швидко перо поламай,
Щезни і в кутку присядь фавди ²⁾ !

Прощайте, приятелі ! В кращі часи
Ми, дасть Бог, ще зберемся наново,

¹⁾ Широко — суховій.

²⁾ Фавди — фалди. В Галичині це л часто змінюється на в Напр., орев зам. орел, і т. и.

Як змора потягне на гори-ліси
І свобідне почувється слово.

До тихої праці нас кличе пора.
Хай падлюки кричать : „Победихомъ“ !
Прийде час і для нас. Ми для нього робім !
Прощайте й не згадуйте лихом !

1884 р.

XIX. ПАНІ ФЕВРОСІЯ.

(Наслідуване).

„Панечко, голубочко,
Февросіє любочко !
Чом сидиш зажурена,
Голова понурена ?“

„Ох, покинь, мій синчику,
Дай спокій, русинчику !
І без тебе нудь мені,
І без тебе труд мені.
В три дуги згинаюся,
З всяким лихом знаюся“.

„Це ж біда, голубочко,
Февросіє любочко !
Та ж ти дама знатная,
Пані многовладная“.

„Ой, була, мій синчику,
Славилась, русинчику,
Дамою всевладною,
Чемною, укладною,
Ситою, обильною¹⁾,
До людей прихильною“.

¹⁾ Обильний—щедрый, багатий.

„Звісна річ, голубочко,
Февросіє любочко :
Срібла, золота й нині ще
В тебе повно в скрині ще“.

„Ох, було, мій синчику,
Проголо, русинчику !
Нині ж із турботами
Я живу банкнотами,
Синіми та сивими,
Через пів фальшивими“.

„Як же так, голубочко,
Февросіє любочко ?
Де ж твої вихованці,
Дукачі, карбованці ?“

„Всі пішли, мій синчику,
Всі пішли, русинчику,
На гармати новії,
На довги банковії,
Німцям за муніцію,
Дома на поліцію“.

„Пошукай, голубочко,
Февросіє любочко !
Ти хоч не оглядная,
А була ж ошадная“.

„Ох, дарма, мій синчику,
Не знайдеш, русинчику,
Як у місі драному !
Все пішло по-п'яному,
Вся я обідралася,
Спилась, розікралася“.

„Сором же, голубочко,
Февросіє любочко!
Як сусіди зловлять раз,
Обсміють, обмовлять нас“.

„Взнали вже, мій синчику,
Взнали все, русинчику!
Наче біс їх всіх жене,
Підняли на сміх мене.
І плюють і лаються,
Ще й побить збираються“.

„Ти сама, голубочко,
Февросіє любочко,
Вшанувавши день святий,
В зуби їх телень та бий!“

„Я й не сплю, мій синчику,
Не мовчу, русинчику.
Серджуся, що й дзусь собі!
Плюнуть — обітрусь собі,
Копнуть — я не лаюся,
До землі хиляюся“.

„Дрантя ж ти, голубочко,
Февросіє любочко,
Дрантя, не красавиця!
Треба геть поправиться“.

„Поправляюсь, синчику,
Захожусь, русинчику:
Віддаю юстицію
Під дозір в поліцію,
Обриваю армію,
Завожу жандармію“.

„На кого ж, голубочко,
Февросіє любочко,
Та орда татарська,
Ватага жандармська?“

„Та на мене ж, синчику,
На саму, русинчику,
Щоб хилилась, гнулася,
Щоб не ворухнулася,
Воли не бажала вже,
Лиш „ура“ кричала все!“
1884 р.

XX. МЕМОРАНДУМ БОДЯКІВ.

Царі й народи всього світа!
Терпливо ми вже довгі літа
Зносили всяких кривд чимало,
Та врешті нам терпцю не стало.
І ось ми до всіх вас шлемо
Своє пропам'ятне письмо.

Нас переслідують, стинають,
Уперто нас за хопту мають;
Не то найкращої, як слід би,
А й найплохішої селитьби,
Найгірших пустирів нам дають
В виключну власність не хотять.

Ніде нам чести, ні поваги,
Щоб підливать нас під час спраги,
Щоб розсівати нас весною
І перед фугою страшною
Крить, як наблизиться зима,—
Про все те й бесіди нема!

Тож ми, порадившись, рішили
Допоминатися, щосили,
Непередавнених, величних
Усіх прав своїх історичних,
Котрі ось під біжучим днем
Вам всім ad notam подаєм.

Ми плем'я бодяків могуте
Допоминаємось ось тут же,
Щоб всі царі і всі народи
Всіх членів нашої породи
В протязідвадцяти годин
Признали крулями¹⁾ рослин.

До того маєм повне право.
По-перше : ми ростемо жваво ;
Ні дуб, ні липа, ні осика
За рік не буде так велика ;
Нас грім не б'є, не ломить град,
Хоч гордо стоїмо всі в ряд.

По-друге : в нас щіпке коріння,
Що в землю тиснеться, мов клиннє,
З усякої землі ссе соки,
Каміння кришить і опоки,
І як вже рід наш де заліз,
Не викоренить жаден біс.

По-третє : листя наше пишне
Викроюване артистично,
Квітки хіба від рож не краці ?
Або шпильки майстерні наші,
Оздоба й зброя всім грізна, —
Чи є де в світі їм рівня ?

¹⁾ Круль — з польськ. — король.

Четверте : ми одні свобідні,
Ми незалежні, хоч і бідні,
Горді з шляхетської традиції,
До всього світа в опозиції,
Ніхто не пан нам, не указ,
Хісна ¹⁾ нема нікому з нас.

По-п'яте : відомо загальне,
Що сім'я наше ідеальне
Летить з вітрами попід хмари,
Заселює степів обшари, —
І це вже знак, що вищі ми
Над всі рослини на землі.

А сімен тих безмежна сила
Давно б була вже заглушила
Оту нужденную травицю,
Рабиню людськую пшеницю,
Ячмінь і жито і овес,
Якби лиш хлоп, наш ворог, щез.

Вкінці нам замовчати годі
Про нашу місію на сході :
В степах святої України
Ще в днях великої Руїни
Були ми повнії пани...
Верніться — ох! — блаженні дни !

Це ми властиво зупиняли
Татарські дикії навали,
Шпильками колючи їх стопи,
Ми передмурієм Європи
Були — ту славу нам забаг
Украсти нині хитрий лях.

¹⁾ Хосен — користь.

Це наші діла та заслуги !
Скажіть, чи в світі є хто другий,
Що міг би з нами порівнятися ?
На тих основах домагається
Рішили ми — чи встав, чи впав —
Оцих нам приналежних прав.

По-перше : щоб ніхто безкарно
Не нищив нас, суди щоб гарно
Карали хлопців, що в забаві
Тнуть наші головки криваві,
А той щоб варт був смертних кар,
Хто сім'я наше кине в жар.

По-друге : щоб заступці преси
Та міжнародні всі конгреси
Без критики та без дебати
Зараз нам мусіли признати
Під вічну невід'ємну власть
Цілу Європи східню часть.

І так та часть є предмет спору
І війн, і сварів, і роздору.
Та скоро буде в нашій силі,
Тут стане тихо, як в могилі,
З країн тих щезне чоловік,
Руїни верне злотий вік.

Ціле питання те „восточне“,
Таке грізне й безпожиточне,
Розв'яже раптом і зненацька
Аж реставрація бодяцька, —
Від Чорномор'я по Балтик
Тоді аж втихне сварів крик.

Вкінці жадаємо, щоб в царських,
Князівських, графських та рицарських
Коронах, гербах і печатях
Лілії, рожі скасувати,
І запроваджувати прем¹⁾
Усюди з бодяків емблем.

Не менше теж, щоби поети
Не сміли вже свої скелети
Вінчати лавром, дипломати
Гов-тпру в дубовий лист вінчати!
Для всіх хай стане той указ:
Вінки робити тільки з нас.

Це наші жадання важніші.
Чи можуть бути ще скромніші?
Тож чей не зводить нас надія,
Що всі підпишете тут: Fiat²⁾!
А встане завтра через ніч
Бодяцька Посполита Річ.

Вересень 1883 р.

XXI. ГЛУПОВСЬКА КОНСТИТУЦІЯ.

(Із Генриха Гайне).

Ми, з ласки Господа начальство,
мов батько, хочачи добра
підданім всім, повеліваєм
оце від нинішнього дня:

Всім звісно, що агітатори
бунтують смирний наш народ

¹⁾ Прем — зараз же.

²⁾ Fiat — хай буде так!

і проповідують повстання,
різню, пожар, переворот.

При тім вони безбожні люди,
а хто вже Бога ся відрік,
той швидко й земну власть відкине,
значить — недобрий чоловік.

А власти слухать — обов'язок
найперший і святий для всіх!
І скоро змріє¹⁾, все замикати,
щоб Бог від злодія стеріг!

Три люде²⁾ скоро вкупі стануть,
сейчас їх треба розігнать,
а нічю хай ніхто не сміє
без світла вулицев³⁾ блукать.

Хто пістоleta, стрільби має,
зараз поліції віддай,
і порох, кулі, все те також
в цісарський магазин сховай.

Хто про політику заікнесь,
зараз до фурдигарні⁴⁾ з ним,
і всякого в тюрму, хто власті
спротивиться слівцем одним.

Ви здайтесь на начальства волю,
що, мов отець, вас береже,
до решти зась вам! Раз на всігди
всі стульте морди! Та й уже.

¹⁾ Змріє -- сумерк.

²⁾ Три люде — галицька форма трое людей.

³⁾ Вулицев — вулицею.

⁴⁾ Фурдигарня — участок поліційний.

ЗМІСТ:

DE PROFUNDIS

	Стор.
ГИМН	7
ВЕСНЯНКИ:	
Дивувалась зима	9
Гримить	10
Грів сонечко	10
Вже сонечко	11
Земле, моя всеплодющая мати	12
Розвивайся, лозо	13
Не забудь	13
Лице небесне	15
Ще щебече	16
Весно, ох, довго-ж	17
Рад-би я, весно	17
Ой, що в полі	18
Веснянії пісні	19
Думи, діти мої	20
Весно, що за чудо	21
ОСІННІ ДУМИ:	
Осінній вітре	23
Понад степи	23
Посланці півночі	24
Тихенько річка	25
Паде до долу	25
СКОРБНІ ПІСНІ:	
Не винен я тому	27
Бувають хвили	27

	Стор.
До моря сліз	28
Нехай і так	28
Тяжко, важко	29
Вій, вітре	29
Думка в тюрмі	30
Невільники	31
Відщуралися люди	33
Мій раю зелений	31

НІЧНІ ДУМИ:

Ночі безмірні	36
Непереглядною юрбою	37
Світ дрімає	37
Чи олово важке	38
Безкраї, чорні	38
Догоряють поліна	39
Не покидай мене	39
Місяцю, князю	41
Пісня геніїв ночі	42
У непам'ять	43

ДУМИ ПРОЛЕТАРІЯ:

Товаришам із тюрми	44
На суді	45
Милосердним	47
Semper idem	48
Ідеалісти	49
Всюди нівечиться правда	50
Супокій	51
Товаришам	52
Не люди наші вороги	52
Не довго жив я	53
Ви плакали	54

EXCELSIOR:

Наймит	55
Беркут	58
Христос і хрест	59
Човен	61
Каменярі	63
Ідилія	65

ПРОФІЛІ І МАСКИ

ПОЕЗІЯ 71

ПОЕТ:

Пісня і праця	73
Чим пісня жива	74
Співакові	75
Рідне село	76
Повдинок	78

УКРАЇНА:

Моя любов	84
Не пора	85
Ляхам	85
Розвивайся ти	87
Пісня руських хлопів-радикалів	88
Січковий марш	89
Де єсть руська вітчизна	90
Новітні гайдамаки	91

КАРТКА ЛЮБОВИ:

Зближавсь час	95
Плив гостро яструб	96
Від того дня	97
І ти лукавила зі мною	97
Я не лукавила з тобою	98
І ти підеш	99
Я буду жити	99
Похорон	100
Ей, не люби мене	101

ЗНАЙОМИМ І НЕЗНАЙОМИМ:

Корженкові	102
Данилові Млаці	103
Молодому другові	104
Виступаєш ти чемно	105
Міхаліні Р.	106
Анні П.	107
Будь здорова	108

	Стор.
Гарна дівчино	109
Олі	110
Сумоглядні ваші співи	111
Тетяна Ребенщукова	112
Гриць Турчин	113
Женщина	114
Руським в'язням із р. 1882	116
Не бійтеся тюрми!	118

ОСИ:

Ми оси	119
Був у нас мужик	120
З голоду й нужди	121
Послухай, сину	122
Хлібороб	123
Ужас на Русі	124
З екзамену	126
Ботокуди	127
Мандрівка Русина з Бідюю	152
Дума про Маледикта Плосколоба	173
Дума про Наума Безумовича	189

НАШІ ЧЕСНОТИ:

1. Діяльність	198
2. Патріотизм	200
3. Згідливість	204
Поступовець	207
Воронізація	209
Дрогобицька філантропія	211
Русинам-фаталістам	212
Нове Зеркало	213
Сучасний літопис	215
Пані Февросія	263
Меморандум бодяків	266
Глушовська конституція	270

ЧАСТИНА ДРУГА

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

т. XV

З ВЕРШИН І НИЗИН

ПОЕЗІЇ

ЧАСТИНА ДРУГА

Видавниче Товариство
«КНИГОСПІЛКА»
Нью-Йорк 1960

С О Н Е Т И

ВОЛЬНІ СОНЕТИ.

I.

Сонети — це раби. У форми пута
Свобідна думка в них тремтить закута,
Примірена, як міряють рекрута,
І в уніформ так, як рекрут, упхнута.

Сонети — це пани. В них мисль від роду
Приглушено для форм; вони вигоду,
Пожиток кинуть, щоб ловити моду:
Це гарний цвіт, що не приносить плоду.

Раби й пани! Екстремі ся стрічають.
Несмілі ще їх погляди, їх речі,
Бо свої сили ще раби не знають.

„Простуйся! В ряд!“ Хлоп в хлопа, плечі
в плечі

Гнеть¹⁾ стануть свідомі одної мети,
Живі, грізні, огромнії сонети...

1880.

II.

„Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський,
Немов боїшся насміху і сварки?“

¹⁾ Гнеть — скоро.

Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?

„Замість валити панський гніт і царський,
Ти скрився в поетичні закамарки!
Гіркий, та нешкідний удар писарський,
Мов полинівки чарка у шинкарки“.

„Ні, я не кинув каменярський молот,
Усе він в моїй, хоч слабій, долоні,
Його не вирве насміх, ані колот.“

„І як невпинно він о камінь дзвонить,
Каміння грук в душі мені лунає,
З душі ж луна та співом виринає“.
1881.

ІІІ. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ.

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вшир гонив,
Втім схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та грудю снігу він крилом відбив,
вниз вона по склоні кам'яному
Котитись стала — час малий проплив,
І вниз ревла лавіна дужче грому.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.

Та був у нім завдаток сил багатий,
І вогник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.
1873.

IV. НАРОДНЯ ПІСНЯ.

Глянь на криницю тиху, що із стін могили
Серед степу сльозою тихою журчить ;
В ній, мов в свічаді, личко місяця блищить
І промінь сонця миєсь в її срібній хвилі.

На дні її щось б'ється, мов таємні жили...
Той рух живий ніколи не бажа спочить,
Вода її пречиста тисячі живить
Дітей весни, що густо вкруг її обсіли.

Криниця та з живою, чистою водою —
То творчий дух народу, а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем, мовою живою.

Як початок криниці нам на все закритий,
Так пісня та з джерел таємних ллєсь сльозою,
Щоб серце наше чистим жаром запалити.
1873.

V.

Незрячі голови наш вік кленуть,
В котрім, говорять, перед правом сила,
А чесній думці перетяті крила,
А правду й волю, як звіря, женуть.

Та що ж то — право? Право—це лиш сила,
А сила — право, це закон природи.
В життю лиш сила ломить перешкоди,
До лету вгору розпускає крила.

Та що ж це — сила? Лиш п'ястук та зброя?
А серця вашого вогонь святий,
А думка, що світи нові буде,

А волі вашої залізні крила,
А переконань, правди блиск яркий,
Чи ж це не також непропаша сила?
1880

VI. НАУКА.

Хоч вічно злий тиран її вбива'
І переслідують підніжки власти,
Хоч пільма рада в гріб її укласти,
Проте вона во вік, во вік жива.

Хоч вихор злоби, знай, при ній шаліє,
Хоч Божим іменем і піп її клене,
Хоч деслота рука її визнавців гне,
Вона все проста, все росте й міцніє.

Хоч людськість блудить часто манівцями,
Вона — спокійний, щирий провідник,
Шукає виходу з стежок блудних.

Хоч в горю й тьмі розпучними словами
Кленуть її люди, вона проклять не чує,
І для добра їх раз-у-раз працює.
1878 р.

VII.

Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Вогонь страшений,
Що нищить все? Чи ти — як тихі сні.

Невинности? Чи як той стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний,
Чи демон лютий з пекла глибини?

Чим б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти, а в чім постійне? Мов¹⁾!

Ти океан — маниш і потопляєш.
Ти рай — добутий за ціну оков.
Ти літо — грієш враз і громом убиваєш.
1875.

VIII.

Вам страшно тої вогняної хвилі,
Коли з мільйонів серць, мов Божий грім,
Закута правда бухне, і застилі
Шкарлуці світу розірве на нім?

Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блискучої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?

Не бійтеся! В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся! Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину, —
Ядро ж живеє розростесь без вщину.
1880.

IX.

В снах юности так сквапно ми шукаєм
Прямих стежок, і молодим умом
Так прсто, гарно вік свій укладаєм,
Так чесно, сміло боремось зо злом...

¹⁾ Мов — кажи! — відмовити.

А втім в життя, мов в п'яних стиск,
вступаєм :
Цей відси штовхне, відти той часом ;
Сяк-так в'ємось, удари обминаєм,
Ба й других пхнем самі набік плечом.

Оглянемось — і де наш замір дівся !
Жизнь наша, наче манівці, блудна —
Ще щастя, як навкруг ти не вертівся.

Будь, мов та хвиля ! Хоч грізна й мутна,
Та де вал верг ¹⁾ її, там по ній осівся
Осад новий, живий — земля плідна.
1880.

Х.

Як те залізо з силою дивною,
Що другеє залізо тягне к собі
І магнетизмом зветься, не в спокою
Зціпляється, а в ненастанній пробі, —

А як його безділля вкриє ржою,
Під ржою й сила гине, мов у гробі, —
Оттак і серце, що гризот стрілою
Прошиблене, само з'їдаєсь в собі.

Лиш праця ржу зотре, що грудь з'їдає,
Чуття живе, неткнуте заховає,
Непросихаючу нору живить.

Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.
1880.

¹⁾ Верг — кинув.

І час прийде, коли весь світ покине
Богів і духів, лиш тебе, богине,
Чтить буде вічно — тут, на полотні.
1881.

XIII.

Ось спить дитя, невинний ангел чистий.
Сміється в сні, — це ангел з ним іграє...
Спакне у сні — це ангел, в облак
млаистий
Розплившись, манить його й щезає.

І сон оцей нестертий, віковистий ¹⁾
В душі його по собі слід лишає;
З дитячих снів той ангел промінистий
Раз-в-раз бажання, тугу в нім збуджає.

Рвесь молодець від батька і від мами
Чогось шукати десь в чужій чужині,
А ангел з далі кличе: „Д' мині! Д' мині!“

Любови, надії він спішить стежками,
Там плід здобуде, тут лиш квіти зв'ялі,
А ангел з далі кличе: „Далі! Далі!“
1881.

XIV. ПІСНЯ БУДУЧИНИ.

Знов час прийде, коли з погорди пилу
Ти отрясешся й ясною зізвздою
Засяєш людям, і підуть з тобою,
Серця твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжчого бою,
Останнього, за правду й волю милу

¹⁾ Віковистий — вічний.

Ти поведеш народи, і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над обновленим, щасливим світом,
Над збратаними, чистими людьми
Ти зацвітеш новим, пречудним цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід його поза собою,
Та доживем його — не ми..: не ми!
1880.

XV.

Досить, досить слова до слів складати,
Під формою блискучою, гладкою,
Мов хробака під гарною лускою,
Пекучий біль і сльози укривати!

Лікар іде! Не час тепер ховати
Поганих струпів. Смілою рукою
Розкрити їх треба, мимо встиду й болю
Всю гниль нещадно з тіла виривати.

Час показати, що людськість мужем стала,
Дитинячих іграшок відреклась,
Своє важке призначення пізнала;

Що снігова метіль вже унялась,
Безцільних поривів пора пропала,
Розумних діл пора розпочалась.

1881

XVI.

Ні, не любив на світі я нікого
Так, як живому слід живих любить,
Щоб, не зрікаючись себе самого,
Війти в другого душу, переймить

Його думки, його бажанням жить,
Не думавши добро творить із того,
І так, незаметно зовсім для нього,
Вести його, де вища ціль манить.

Відразу бути паном і слугою,
Зректись себе і будь самим собою —
Оттак любить ніколи я не вмів.

Чи самолюбства в мні замного стало,
Чи творчих сил живих було замало?
Чи шлях життя мене фальшиво вів?

2 жовтня 1889.

XVII.

І довелось мені за це страждати!
Де лиш любови правдивої шукав я,
Усе за неї був готов віддати —
Те саме все безсилля зустрічав я:

То вбране в гордощів холодні шмати,
То в слів цукрових стрій¹⁾ конвенціональний²⁾,
В мрій, сліз, зітхання плацц сентиментальний,
Та в бій життя зовсім незгоже стати.

Лиш де я не шукав її, де навіть
І зло чинив, щоб стать її негідним,
Там я найшов її. От тим то травить³⁾

Мене подвійне горе жалом мідним:
Те зло, що своїм прогріхом вважаю,
І те добро, що без заслуги маю.

2 жовтня 1889.

¹⁾ Стрій — одяг.

²⁾ Конвенціональний — пошлий, прозаїчний.

³⁾ Травить — отруює.

XVIII.

Колись в сонетах Данте і Петрарка,
Шекспір і Спенсер красоту співали,
В форму майстерну, мов різьблена чарка,
Свою любов, мов шум-вино, вливали.

Ту чарку німці в меч перекували,
Коли знялась патріотична сварка :
„Панцирний“ їх сонет *), як капраль¹⁾, гарка,
Лиш краску крови любить і блиск стали.

Нам, хліборобам, що з мечем почати ?
Нову зробить прийдеться перекову :
Патріотичний меч перекувати

На плуг — обліг будучини орати,
На серп, — щоб жито жать, життя основу,
На вила — чистить стайню Авгіову.

24 вересня 1889.

*) Мова тут про збірки в німецькій літературі „Geharnischte Sonette“ Фр. Ріккорта. (Ів. Фр.).

¹⁾ Капраль — нижче унтер-офіцера.

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ.

I.

Це дім плачу, і смутку, і зітхання,
Гніздо гризот, і зопсуття, і муки!
Хто тут ввійшов, сціпи і зуби й руки,
Спини думки, і речі, і бажання!

Кукіль тут полють з жита, видається,
Та рівночасно свіжий засівають;
По параграфам правду виміряють,
Але неправда і без міри ллється.

Тут стережуть основ, але основу
Усіх основ — людського серця мову
І волю й мисль зневажають, як дрантя.

Ви, що, попавши в западню ту, хтіли
Найти в ній людський змісл і людські ціли,
Lasciate ogni speranza¹⁾ — мовив Данте.

19 вересня 1889.

II.

„Вузька, важкая до добра дорога“ —
Це сказано десь у письмі святому.
Та я перечу тим словам як мога,
Пізнавши вхід до в'язенного дому.

¹⁾ Покиньте всі надії.

Вонючі сіни — перша осторога.
Скрипливі двері в хіднику тісному,
Відтак ідеш по манівцю крутому,
А там подвір'я, мов пуста берлога.

А по подвір'ю вояк патрулює,
У сінях варта, стражники понурі
І арештанти, наче тіль, снуються.

Цей шлях важкий — чи до добра прямує?
Спитайте тих, що мучаться в тім мурі!
Зрахуйте сльози, що день-в-день тут ллються!

10 вересня 1889.

III.

Гей, описали нас, немов худобу :
І назву, й вік, і ріст, і всю подобу,
Волосся, очі, зуби, всі приміти —
Тепер хоч в Відень нас на торг гоніте !

Гей, обшукали нас, немов бандити :
Всі кишені, всю одіж, всю особу,
Ножі, тютюн і гроші й всю оздобу
Забрали — хоч в турецький рай ведіте !

Ну, от тепер ми чисті ! Глупі, глупі !
Ножі, оздоби й скарби наші з нами,
Тих вам не взять бандитськими руками !

І розвели нас у апартаменти
Державні. Злишні тут всі компліменти !
Сальон, ідальня, спальня й с... — все вкупі.

16 вересня 1889.

IV.

Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір поперед мене мчитьсся,

Не криється від мене, не боїться,
Показує, в чому хто є мистець.

Лис — злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк — не музикант, а просто вбивця,
Ведмідь — дерун і лютий кровопивця,
Забув про жарти, бубен і танець.

Тут всяку видно наголо особу,
Мов, фрак роздівши й мундур урядовий,
Вони і людську скинули подобу.

Я в засідці дрібнії точу стріли
І напинаю лук свій все готовий —
Ну, бачність, звірі! Не хиблю я ціли!
9 вересня 1899.

V.

Вам хочесь знать, як нам в тій казематі
Проходить час? О, страх патріархально!
Як господарські діти, йдемо спати
Ураз з курми, лиш що заснуть звичайно

Не можемо. Ні про що розмовляти,
То й мовчимо. Лиш сей та той нечайно
Зітхне. Минає восьмий час, дев'ятий...
Втім Герсон *) стука о стіну нагально

І лізе до вікна. „Ти спиш, Реєнте?“
— Ні! — „Так подай там знак до Розпоряжки.
Mir wellen erpes machen düll den Mente **)!“

*) Герсон — конокрад (гл. „Жидівські мелодії“); далі прізвища арештантів. (І. Фр.).

**) В жидівсько-злодійськiм жаргоні значить: Нумо подразнити трохи вояка! (І. Фр.).

Стук, стук по стінах! Гомонять тихцем...
Пост настороживсь, став к вікну лицем, —
Втім справа хтось як рывкне : „Лут¹⁾ табаки!“

VI.

„Не будеш тихо!“ — крикнув пост і шпарко²⁾
Побіг туди, відкіля крик роздався.

„Рахміль! Рахміль!“ — крик зліва обізвався,
Знов пост біжить, клене, аж небу жарко.

„Чекай но, я вас тут навчу кричати!“
Та поки ще добіг на місце крику,
Вже Герсон став, неначе кіт, нявчати,
А справа хтось там виє: „Кукуріку!“

Із всіх вікон посипалось, як град :
„Козидра³⁾! Шпичка! Rich da'n Tat'n aran⁴⁾!“
Пост став, немов підрізаний баран.

І раптом стихло все, мов в домі смерти.
Хто, де кричав і пощо? — годі знать.
Це наші є вечірнії концерти.

17 вересня 1889

VII.

Вже ніч. Поснули в казні⁵⁾ всі, хропуть.
І' пільма налягла. Лиш візитирка⁶⁾
Підсліпуватим своїм оком зирка,
Немов моргає злобно : „Ось ви тут!“

1) Лут — лот.

2) Шпарко — скоро.

3) Козидра — козолуп.

4) Чорт твому батькові.

5) Казня — тюремна камера.

6) Візитирка — віконце в дверях, вовчок.

Десь на завісах скрипнула квартира,
Плюскоче дощ і грубі краплі б'ють
О ринву, — ринва так жалібно дирка
О мур, мов хоче вирватися з пут.

Та ні, не вирвешся! Залізні гаки
Держать тебе, дозорці, як собаки,
Пильнують, ходить шельвах¹⁾ під вікном.

Не вирвешся! І глухне зойк розпуки,
В тяжкій знесилі опадають руки...
Заснуть, заснуть, хоч би мертвецьким сном!

17 вересня 1889.

VIII.

А ледве тільки сон нам зломить очі,
Гнеть²⁾ північна його сторожа згонить :
Гремить коритар, колодя³⁾ скрегоче
При дверях, думаєш зпросоння : „Дзвонить

Пожарний дзвін“... Зриваєшся — аж ні!
Пан ключник входить з ляппою, поглипне
На ґрати, чи здорові та міцні,
На піч, на кибель⁴⁾, тапчани — та й зникне.

Знов колодки скрегочуть, а Ногайці
Казню за казною плюндрують далі,
Мов Лопотова та війна у байці.

Що сон із змучених повік украли,
Ґрижі неситій не дали заспати —
Байдуже їм, коб лиш здорові ґрати.

17 вересня 1889.

1) Шельвах — вартовий.

2) Гнеть — зараз.

3) Колодя — замок.

4) Кибель — відро, „параша“.

ІХ.

А рано, поки час ще виб'є п'ятий,
Знов Лопотове славне військо грюка :
Іде „кибльовання“¹⁾. Що се за штука —
Ій-богу, сам не знаю, як сказати.

„А гій! — почнуть естетики кричати, —
„Ось до чого у них доходить штука !
„Яка де в світі погань є, грязюка,
„Вони давай її в сонети бгати.

„Петрарка в гробі перевернесь, пробі!“
Нехай! Та тільки він ходив в саєтах,
Жив у палатах, меч носив при собі,

Тим то краси, пишнот в його сонетах
Так много. Ми ж тут живемо в клоаці,
То й де ж нам взяти кращих декорацій?

17 вересня 1889.

Х.

Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юности, в дні щастя і любови
Читали ми „Что делать?“, і розмови
Йшли про часи будучі, невідомі.

Домашні дами ось як побивали
Не раз мої гарячі дитирамби :
„Е, спільна праця! В таким разі й вам би
Прийшлося чистити виходки²⁾ й канали“.

Не знали дами, що важке, всесвітнє
Питання те вже Австрія рішила.
Тюремний кибель — що в ньому за сила!

1) Кибльовання — виношення параші.

2) Виходок — клозет.

І виходок і мебель враз! Вигідне
Береш його, виносиш, ну, і прямо
На поле лий чи в компостову яму.

17 вересня 1889.

XI.

Встаєм раненько, миємось гарненько,
Вбираємось і стелим ліжку вмить,
Пісочком казню метемо чистенько,
Тоді давай ходить, ходить, ходить...

Шість кроків там і шість назад — досить,
Щоб не крутився світ, та трьом тісненько :
То два нас ходить, а один сидить,
Той встане — з нас один сіда смирненько.

Колись в Бориславі були землею
Два ріпники¹⁾ присипані : три дошки
Над ними стали скісною кривлею.

Лиш люльку мали і вода сльозила
В кутку : сей воду ссе, той курить трошки...
Сім діб ! І нас того ж тюрма навчила.

18 вересня 1889.

XII.

Прохід — не хлопський в полю і не панський
В садках тінистих, не філософічний
Той Шіллерівський, а гігієнічний
Прохід, регляментовий, арештанський !

Зима чи літо, дощ, сніг чи погода,
Мороз чи спека, на годину в добу

¹⁾ Ріпник — робітник, що добуває нафту.

Женуть дозорці в'язнів, мов худобу,
По черзі на прохід до огорода.

Дерев там стільки, що паркан з ялиці,
А зелені, що поза ним доглянеш,
А неба, що доглянеш з дна криниці.

А в грудь як свіжого повітря втягнеш,
То світ закрутиться, мов у п'яниці,
І ще сумніший, безсильніший станеш.

16 вересня 1889.

XIII.

Ні, наш тюремний домовий порядок
Бува часом дотепний! Ну, скажіть :
Кибльовання полуднішне й обід
Ураз — чи дотеп се, чи лиш припадок?

І запах саламахи й киблів смрід!
Рядком з водою становлять коновку
І хліб кладуть і в киблі ллють карболку —
Ніс арештанський все знесе й живіт.

Щаслива Австріє! Той ум великий,
Що видумав сей дотеп, варт во віки,
Щоб святкувать ім'я його празнично!

Перед його ідеєю я клонюся :
Не апетитно, та зате практично ;
Minus de genus, si constructio bonus¹).

19 вересня 1889.

¹) Коли складня (речення) добра, то неважно, який рід (іменника). Це погана школярська латинь.

XIV.

Беруть діру, залізом обкують,
Приправлять курок і язик для маху —
І самопал готов. Оттак, мабуть,
І арештанську варять саламаху.

Беруть котел води і жменю круп —
Ось вам і суп; досиплють кмину жмінку,
То звесь кминковий; краяну печінку —
Звесь леберсуп; а хліб — хлібовий суп.

На друге йде капуста й воловина¹⁾
В неділю (евфемічно, — жил і лою
Бува не раз в тім м'ясі половина!).

В будні горох, фасоля (в-пів з гнилою!),
Логазя, каша гречана й „дубова“ —
Ось вам вся наша „карта страв“ готова.
19 вересня 1889.

XV.

Та ви не думайте, що вища власть
Лишає так це діло, без призору!
Вона пильнує прав у всяку пору
І параграфів скривдити не дасть!

.

А як обід готов, то відкладають
Найкраще м'ясо, хліб і відливають
В тарілки саламаху — ще густою,

) Воловина—волове м'ясо.

Дадуть омасти і несуть хоробре
До президента. Той скоштує. „Добре!“
Тоді для нас розбовтують водою.

19 вересня 1889.

XVI.

В тих днях, коли, неначе риба в сіти,
Мій вільний дух в тісних тих стінах б'ється,
Смертельний холод в душу аж крадеться,
І нікому потішити, огріти.

Одним одна лишилася мені ти,
Мужицька пісне, в котрій люд весь плаче,
І мому серцю легшає неначе
З народнім болем в один такт боліти.

О, ви, кристалізованії стони,
Ви, сльози, перетоплені в алмази,
Зітханья, вліті у тужливі тони !

Не покидайте ви мене в тій хвилі !
Кріпите, щоб ті безумства, муки, врази
Мойого духа глиб не помутили !

8 вересня 1889.

XVII.

Замовкла пісня. Чи ж то їй, свобідній,
Золотокрилій пташці, тут вітати,
В тій западні понурій, непривітній,
Де чоловік потоптаний, проклятий ?

Чи ж їй огидний образ той писати,
Як страж встромляє свої лапи мідні
В мою кешеню, чоботи, в послідній
Рубець одежі і в послідні шмати ?

Тютюн, вогонь, папір і олівець —
Ось чого власть шукає так пильнейко,⁻
Що влізла б аж в нутро тобі, здається.

І мовкне пісня. Так і соловейко
Втікає від гнізда, писклять, яець,
Коли людська рука їх доторкнеться.

16 вересня 1889.

XVIII.

На дворі, там, за парканом тюремним,
Є конституція, якісь закони ;
Для нас вони є тільки мітом темним,
Лиш дзвоном, що не знати, де він дзвонить.

Вся конституція, закон увесь
У нас упрощені, що годі далі :
Один існує кодекс в криміналі¹⁾,
А кодекс дивний той — Hausordnung²⁾ звесь.

Не писаний це кодекс, а існує
Лиш в усній і п'ястучній передачі,
З практичних лекцій його в'язень вміє.

Його встанови бистрі, як штафети³⁾.
Директор, ключник, стражники добрячі —
Їх знавці, виконавці й інтерпрети⁴⁾.

15 вересня 1889

XIX.

Не вільно в казні тютюну курити,
Книжок читати, ні свічок світити,

¹⁾ Кримінал — тюрма.

²⁾ Домашній порядок.

³⁾ Штафет — посланець на коні.

⁴⁾ Інтерпрет — той, що пояснює.

Не вільно в візитирку говорити,
В вікно глядіти, грішми що платити.

Папір і олівець при собі мати —
Для арештанта це тяжка провина ;
Ножа тож казня мати не повинна,
Хліб нігтями й зубами треба рвати.

А ключник, стражник може в кожній хвилі
Перетрясти все в казні, обшукати
Вас до сорочки, „мачку засвітити“

І язиком, як хоче, вас честити,
За кару вас в „густую“ казню дати,
Де б вас кумпани обкрадали й били.

15 вересня 1889.

XX.

Ні, вас забути був би гріх великий,
Чесні панове ключники й дозорці !
Та й як похвал відмовити вам порції
Там, де над всім царюють ваші крики ?

Ви продали себе в қати й на муки.
За триста гульденів ¹⁾ річної плати
Готові з друга, брата шкуру драти,
Як лиш він тут попадеться вам в руки.

Понижені до розряду собаки
Порядком нашим, ви й мститесь таки,
Понижуючи других яко мога.

Грим, грим! „Дід“ входить: хліб приніс. З порога
На піл покинув і попхнув ногою —
І я почув, що є власть надо мною.

16 вересня 1889.

¹⁾ Гульден — менше карбованця.

XXI.

„Что ми шумить, что ми звенить“, мов в хмарі
Грім? Декретові¹⁾ бігають до вморю,
Гуркочуть ліжка, миють коритарі,
Труть, білять, миють в казнях і знадвору.

„Комісія, комісія!“ — гуде,
Мов шелест листя, як надходить буря.
„Висока урядовая фігура,
Сам пан надрадця на контроль іде!“

В неділю рано дух дунув Господній
Над океаном, все аж до безодні
Стряслось — фігура в кримінал явилась.

Із казні в казню йде — весь штаб круг неї...
„Замкніть вікно!“ — „дід“ крикнув нам крізь
двері,

Щоби фігура не перестудилась.

20 вересня 1889.

XXII.

Ввійшла фігура. „Як зветесь ви?“ — Франко.
„Гм, Станко?“ — Франко! — „Станко, запишіть“.
„Давно тут?“ — Місяць. — „Гм! А ти, коханку?“
— Сім день. — „А ти?“ — Я завтра йду на світ.

Побачив книжку. „Маєте дозвілля
Читать?“ — Так. — „Гм!“ — На ліжка, на суфіт²⁾
Зирнув. „Гм, гм! А тут нема вентиля?“
— Нема. — „Нема? Гм, добре, запишіть!“

¹⁾ Декретовий — засуджений на певний строк.

²⁾ Суфіт — стеля.

Тут ключник кинувсь. — „Є зате вентиля
В двох казнях, там!“ — „В двох казнях?
Запишіть!
А ви б часом вікно тут відчинили!“

(Мабуть, у ніс фігурі вдарив смід!).
— „У нас вікно отверте день і ніч!“ —
„Ага, гм! Запишіть!“ — І вийшли пріч.
19 вересня 1889.

XXIII.

Хоч в криміналі ґрати, грубі мури,
Ковані двері, варті й не злічити,
А все, щоб не змовлялись інквізити¹⁾, —
То таки й тут озвався наш вік культури.

Тут телеграф є свій — і досконалий!
Весь апарат — стіна й кавалок тріски,
І з казні в казню идуть по нім сигнали.
Це тож культурний виплід, „echt“²⁾
австрійський.

І пошта йде з вікна в вікно поночі,
Безплатно перевозить хліб, „маняти“,
Тютюн, вогонь — про письма й не казати.

Бува, й сміляр³⁾ при дверях заскребоче
І крізь шпару⁴⁾ „грипсанку“⁵⁾ спішно всуне,
І тій Теміді в сліпі очі плюне.
20 вересня 1889.

¹⁾ Інквізит — засуджений, в'язень.

²⁾ Echt — чисто.

³⁾ Сміляр — що замітає сміття.

⁴⁾ Шпара — щілина.

⁵⁾ Грипсанка — в тюремн. жаргоні писулька, лист.

XXIV.

А прочий час заповнюють розмови.
Цей своїм „ділом“ мучить всіх і нудить,
Той жарти строїть, всіх смішить готовий,
А інший в споминах колишніх блудить.

Хто казку каже, хто знов тугу в собі
Гне й ходить, ходить, тільки чути кроки...
Часом на всіх наляже сум глибокий,
І довго в казні тихо, наче в гробі.

„Вдуріти можна!“ — буркне хтось і люте
Прокляття вліпить. „Гей, брати, а нуте!
„Чого похнюпились? Нехай на панську

„Макову¹⁾ смуток! Грим об землю лихо!
„Зберімось лиш на голоси!“ — і тихо
Затягнем нашу пісню арештанську.

21 вересня 1889.

XXV.

„Хто любить місяць, я без сонця в'яну,
В тюрмі про волю вже й не нагадаю!
Сиджу й клену свою судьбу погану,
Тих вороженьків, що з-за них страждаю.

До суду кличуть, бач, до протоколу.
Суддя мій лютий, став грозить киями...
„Скажи всю правду, то підеш на волю!“
Я визнав правду — і пішов в кайдани.

Читають декрет²⁾. Стали батько й мати,
Плачуть, не сміють і руки подати...
„Бач, синку, де непослух той доводить!

¹⁾ Макова — голова.

²⁾ Декрет — вирок, присуд.

„Господар в путах, в бурій¹⁾ куртці ходить,
„В довбанці²⁾ взутий, стрижене волосся, —
„В полі ж пшениця сиплеться з колосся“.

20 вересня 1889.

XXVI.

„Не кепська пісня, пане“, — Герсон каже, —
„Стара бригідська³⁾ пісня! А зложив
„Ї хлоп простий, простий хлоп, а як же!
„Не тямлю, чим на кару заслужив.

„А кару довгу мав, вже десять літ
„Сидів, а ще, мабуть, мав п'ять сидіти.
„От раз комісія якась, адіть⁴⁾,
„Прийшла в Бригідки, щось там оглядіти.

„А він сидить коло вікна й співає
„Цю саму пісню — а співав чудово —
„І плаче так, що аж ся серце крає!

„Пани тихцем списали слово в слово
„І вислали до Відня. Ну, й за пару
„Неділь прийшло: змазав 'му цісар кару“.

21 вересня 1889.

XXVII.

Народ наш в бідах добрий практик: зла вість
Його злякать, ні здивувать не може.

1) Бурій — темносивий колір арештанської одежі в Австрії.

2) Довбанці — взуття, видовбане з дерева, для арештантів.

3) Бригідки — львівська тюрма.

4) Адіть — а дивіть.

Не даром він зітха: „Не вводь нас, Боже,
Під панську карність, а людську ненависть!“

Людська ненависть — це ж найтяжче горе,
Найгірша кара для громадянина!
Він без людей — слаба в степу билина,
Котру хто хоче — стопче й переоре.

З тим горем, з тою карою страшною,
Що *бит* людський стинає, мов косою,
Він панську карність ставить на рівні —

Ту, що про себе шумно так голосить,
Немов вона, мов другий Атлас, носить
Весь лад суспільний на своїй спині.

16 вересня 1889.

XXVIII.

Ні, ви не мали згляду наді мною!
Хоч око-в-око ви не сміли стати,
Не сміли свої правди нам сказати, —
Ви підступом побили мя без бою!

Щоб над безсильним, хорим показати
Звірячу силу, ви добов¹⁾ нічною
Напали мя, мов вовк за звіриною,
Ви чатували на порозі хати.

Ви права сторожі? Ні, право в вас
Лиш щит, котрим безправ'я закриваєсь!
Судить мене, та вас осудить час!

Нехай тепер безсильно розбиваєсь
Мій крик об зимні стіни, прецінь раз
Він вирвесь, і ваш сон його злякаєсь.

7 вересня 1889.

¹⁾ Добов — добою.

XXIX.

У сні мені явилися дві богині.
Лице одної — блиски проміністі,
Безмірним щастям сяли очі сині
І кучері вилися золотисті.

Лице другої чорний крив серпанок,
І чорні очі, наче перун з тучі,
Блищали, коси чорні та блискучі, —
Була, немов літний, бурливий ранок.

„Не плач, дитя самотне, цить, мій світку“,
Сказала перша (що за голос милий!) —
„Ось на тобі мій дар, чудову квітку!“

І сояшник дала мені роздвілий.
А друга мовчки терн втиснула в руку.
І враз я радість вчув і люту муку.
18 вересня 1889.

XXX.

І говорила перша: „Я любов,
„Життя людського сонце невечернє.
„Як сояшник за сонцем, так за мнов
„Хай раз-на-все твоє ся серце зверне.

„І світ і люди, всі перед тобов
„Являться будуть світлим боком; скверне,
„Погане, зле, лиш з наслуху, немов
„Крізь сито тільки, будеш знать. Оберне

„Мій дар до тебе щирих серць багато,
„І від найліпших, найчесніших твого
„Віку—добра й любови зазнаєш много.

„То ж хорони, дитя, цей дар мій свято!
Любов людей, мов хліб той до засіка,
Громадь і степенуй в любов до чоловіка!“

18 вересня 1889.

XXXI.

І говорила друга: „Я ненависть,
„Любви сестра й товариш невідступний.
„Ненавиджу я все, що звесь лукавість
„І кривда й лад нелюдський та підкупний.

„Ненавиджу я всю тоту неправість,
„Що чоловіка пха на путь непутний,
„Що плодить в душах підлість, брехні, зависть,
„Крутіж ¹⁾ отой могутий, каламутний.

„Не в серці людським зло! А зла основа —
„Це глупота й тота міцна будова,
„Що здвигнена людьми і їх же губить.

„Це зло й тобі прожре до кости тіло,
„Щоб ти зненавидів його і бивсь з ним сміло.
„Хто з злом не боресь, той людей не любить“.

18 вересня 1889.

XXXII.

Сидів пустинник біля свого скиту
Серед лісів безмірних та безлюдних
І слухав пташок голосів пречудних
І вітру в гіллі пісню сумовиту.

Аж, бач, голубка, його пташка біла,
Що вже два дні не знать де пропадала.

¹⁾ Крутіж — вир, водоворот.

Туж понад ним крильцями стріпотала
І тихо в нього на колінах сіла.

Старий погладить хтів її руков —
Та й обімлів: ті крильця сніжно-білі
Оббризкала червона людська кров.

І зойкнув дід: „Прокляті, зсатанілі
Часи, коли з осель людських в сей ліс
На крилах голуб людську кров приніс*)!“

13 вересня 1889.

XXXIII.

Росіє, краю туги та терпіння,
Чи ж не такий ти час проходиш нині?
В тривоги й самолюбія пустині
Позабивались старші покоління.

Тремтить вся сила краю, як заклата,
А тим часом на лютий бій за волю
Летять малії діти-голуб'ята,
Кістями лягають у сніжному полю.

Росіє, краю крайностей жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печарі,
Козацька воля спить в степах широких,

А дівчина-голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сигнал дає до кроволиття й бою.

13 вересня 1889.

*) Мотив із Ленау. (Ів. Фр.).

XXXIV.

Як я ненавиджу вас, ви, машини,
Що трете кості, рвете серце в грудях,
Вбиваєте живу душу в людях,
І потім кажете: „Що ж, ми невинні!

„Нас на такі заведено пружини,
Ми мусимо! В самих не раз вся суть, ах,
Бунтується... Та що робить! Не будь, ах,
У нас тих пут, становища, родини“...

Як я ненавиджу вас, добрі, щирі,
Що служите неправді, підлоті,—
Чи служите у злій чи в добрій вірі!..

Ні, ті, що в добрій вірі служать, ті
Менависні мені в найбільшій мірі,
Як на рабі тім пута золоті.

9 вересня 1889.

XXXV.

Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво,
На те він вовк, розбійник, душогубець.
Та якби віл, спокійний травоскубець,
Прийнявся враз живеє рвать м'ясиво?..

Що ширить тьму у рясі темнолюбець,
Що кат у фраку точить кров, як пиво,
Що злодій-фарисей основи живо
Спаса — се зле, та злий в злім не проступець.

Та чесний чоловік, що злomu служить,
Своєю честю покриває мідний
Лоб підлоти, а стиха плаче й тужить,—

Це вид найвищої погорди гідний,
Це вид Пилата, що Христа на муки
Віддав, а сам умив прилюдно руки.

9 вересня 1889.

XXXVI. ЛЕГЕНДА ПРО ПИЛАТА.

1.

Пилат Христа віддав катам на муки
І мовив: „Я невинен, вам бажалось!“
Взяв воду і, прилюдно вмивши руки,
Пішов обідать, мов ніщо й не сталося.

Та сталося так: немов на вид гадюки,
На вид його урозтіч все пускалось —
Раби, прислуга... навіть заметалось¹⁾
Безстрашне серце в воїна-звірюки.

Пішов на кришу, де чекала жінка,
Так та з страху лиш скрикнула в нетямі,
Вниз верглась²⁾ і розбилася об камінь.

Пішов в покій, де в пуху спить дитинка,
Так та лиш витріщила оченята
На нього й вмерла, диким жахом стята.

9 вересня 1889.

XXXVII.

2.

І Бог поклав клеймо на груди Пилата,
Життя, смерть, тіло й дух його прокляв
Гірш Каїна, бо Каїн, вбивши брата,
Не мив рук з крові, винним чувсь, тікав.

1) Заметалось — заворушилось.

2) Верглась — кинулась.

А сей, що правду чисту в руки ката
Віддав, одвіт від себе відпихав;
То й правда вся була йому віднята,
Все, чим він жив, гордивсь і віддихав.

Сім'я його пропала, наче тинь,
І кесар з служби з ганьбою прогнав,
І рідний город випхнув з своїх стін.

Старий, слабий, край шляху він стогнав,
Шматка просив, та, до кінця ворожі,
Камінням в нього кидали прохожі.

9 вересня 1889.

XXXVIII.

3.

А як умер, хтось трупа взяв за ноги
І вкинув в яму, й камнями прикидав,
Та через ніч труп знов покрай дороги
Лежав — гріб тіло кляте з себе видав.

Тоді стягли тернів, бодяччя купу
І трупа вергли й жар підвергли лютий;
Терни згоріли, та нічого трупу
В огні не сталось, він лежав неткнутий.

Тоді каміння жорнове на шию,
На руки й ноги начепивши, в море
Прокляте тіло вергли в чортوریю.

Та повривались шнури конопляні,
А труп Пилата, всій землі на горі,
Ще й досі плавле десь по океані.

9 вересня 1889.

XXXIX. КРИВАВІ СНИ.

1.

В тюрмі мені страшливі сняться сні,
Та й чи то сні лишень — і сам не знаю,
Такі виразні та тривкі вони,
Такий несонний біль мені вчиняють.

Найтяжчі муки, лютії тортури,
Які лиш людям люди завдавали,
І ті, що в них страждали і вмирали,
Заповнюють тюрми моєї мури.

Мов рій, товпляться привиди криваві:
Страшні злочинці і святі герої,
І рани їх я бачу, мов на яві.

І з ран тих наче грім лунає в моїй
Душі: „І нам частину співстраждання,
Частину пісні за важке конання!“

22 вересня 1889.

XL.

2.

Христос, бичами зсічений, криваві
Терни в волоссю, хрест свій приволік;
В руках, ногах від гвоздів діри ржаві, —
Стоїть і шепче: „Ось я, чоловік!“

Джордано Бруно на кострі горючим,
З язиком, щойно вирваним кліщами,
З тілом, від свіжих ще тортур болючим,
Глядить у жар під своїми стопами.

І Кампанела висить на тортурах:
Двадцятий раз йому друхочуть кості,
Сустави крутять і печуть підошви.

І з стогоном глухим, несвіцьким, в мурах
Тюремних віє щось, мов легіт в полю:
„Це муки й кров за світло, поступ, волю!“
22 вересня 1889.

XLI.

3.

„А за що ж ми терпіли муки й мерли?“ —
Нова громада стогне відкись зліва.
„Ми — гній історії, ми негатива, —
Чи ж в нас не людське тіло, з дроту нерви?“

Ось Даміян. Яку прийняв він муку
За те, що короля ранив блудного!
В іспанських чоботах ламали ноги,
На сірковім огні палили руку,

Горючими кліщами тіло рвали
І олово та сірку в свіжі рани
Лили, і кіньми рвали й чвертували!

„Цілу годину я вмирав, тирані!
Посивів з болю!“ І було се вчора,
В Парижі славнім, в вік Руссо й Вольтера.
22 вересня 1889.

XLII.

4.

Ось Гонта йде, весь синій від побою,
З відтятими язиком і рукою;
Його садять на розжарену шину
І шкуру днуть, аж всю обдерли спину.

А далі сотні, тисячі проходять
Кривавих тіней німо наді мнов :
Їх б'ють, рвуть, палять, в колесо городять,
І в ямі коденській булькоче кров.

Проч, проч, нещасні тіні, спіть спокійно
В могилах своїх темних, позабутих !
Чи ж мало людськості мук ваших лютих,

Щоб з вами й ми терпіли ще подвійно ?
Пропає вже час тортур і мук таких !
Спіть, не тривожте наших серць м'яких !
22 вересня 1889.

XLIII.

Минув час мук ? Брехня ! Чи ж давній час,
Як гибли Пестель, Каракозов, Соня ?
Як мучивсь Достоевський і Тарас ?
Хіба ж тепер вже кандали не дзвонять ?

Хіба різки ще не свистять у вас ?
Цілими селами в тюрму не гонять ?
Хіба гармати мідних гирл не клонять
Над містом, всіх готові зжерти враз ?

М'яккі серця в вас, бо трусливі вчаси !
А звір зневаги до людей, і влади,
І тьми росте й висить над вами !

Ми, його жертви, вас звемо з могили :
Не м'якніть без часу ! Гартуйте сили !
Гоніте звіря, бийте, рвіть зубами !
22 вересня 1889.

XLIV.

1.

Багно гниєє між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
Росіє¹⁾! Де лиш ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!“
Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру“.

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

4 жовтня 1889.

XLV.

2.

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їх живі сугави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клеветам мерзенним.

Оттак пастух попута коні в полі
Через-ногу: здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони, ні бігти не зусильні —
То ржуть, гризуться спільники неволі.

¹⁾ В цих двох сонетах [1] „Багно гниєє“, 2) „Тюрмо народів“] Франко має на увазі стару Австрію, але з цензурних причин замість слова „Австріє“ вживає „Росіє“.

Оттак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч всі дружно рвуться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Цей колот — джерело твоєї сили.

4 жовтня 1889.

ЕПІЛОГ.

(Присвячено українським сонетарям).

Голубчики, українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штирнацять, і вже й є сонети?

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі рифмові сплети, —
Лиш те ім'ям сонета слід христити.

Тій формі й зміст хай буде відповідний:
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара підіймаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь, рве окови,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Преров, 6 травня 1893.

На стор. 299 і далі дивись увагу акад. А. Кримського
до сонету 44 і 45.

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

І. У ШИНКУ.

Сидів в шинку і пив горілку,
Бо коло серця щось пекло.
Згадав про діти, хвору жінку,
Згадав про щастя, що втекло...
Згадав, як був господар в'їн,
Як шанували 'го сусіди,
Всяк віддавав йому поклін
І слово добрее завсігди.
А далі... далі не хотів
І згадувать!.. Настало лихо!
Чому мовчати він не вмів,
Коли казали бути тихо?
Коли громаду кривдив пан,
Чому він мусів впоминатись,
Хоч не його з'орали лан,
З панами права добиватись?
І не добивсь з панами права,
Ще й сам від них біди назнавсь:
Громадська пропала справа,
Він сам до крихти зруйнувавсь.
Худоба, хата, поле й сад
Пішли за кошти судовії,
В широкий світ, неначе в ад,
Його з сім'єю без надії,
Без хліба пхнули. Жінка мре
Із голоду на переднівку,
У наймах діти — тато де?
Сидить в шинку і п'є горілку.

1881.

II. ВЕЛИКДЕНЬ.

Я.

Великдень ! А ти нині, хлопче, в шинку ?

Він.

А де ж маю бути ? Ще добре, що ту
Посидіти ось супокійно дають,
А вип'єш що, з хати на двір не женуть.

Я

Великдень ! Від самого досвітку чуть :
Воскреснії дзвони гудять та гудуть !
А звичай наш каже старому й малому
В той день бути дома.

Він.

Нема в мене дому.

Я.

Ну... дому нема, збудувати не вспів...
Та ні, я не теє сказати хотів,
А те, що, діждавшись воскресної днини,
В родині пробудь.

Він.

Я не маю родини.

Я.

Га, так, твоя правда ! Не маєш родини !
Чи також не маєш дівчини-дружини ?
Вона розговорить, вона приголубить —
У неї б пробув...

Він.

Хто бідноту полюбить ?

В господаря вчора весь день я робив.
Над вечір, що згода, мені заплатив —

На свята не просить, скупенько й самому.
Йди! А куди? Без родини, без дому...
Ну, звісно, в шинок. Дещо вип'єш, закусиш,
Зате й за нічліг вже платити не мусиш!
Просидиш так свята, коби до по-свят,
Та й знов тра нової роботи шукать.
1881.

III. МАКСИМ ЦЮНИК¹⁾.

Дев'ять ще годин кричав ти,
Як та штольня завалилась,
Де нещасний працював ти —
Дев'ять ще годин конав ти.

А юрба їх там тіснилась,
Слухаючи крику твого,
Та рука й одна не ймилась,
До рятунку не стулилась.

Дев'ять ще годин страшного
Конання — чи не замного
Горя випало для того,
Хто за весь свій вік не взнав

Дев'яти годин розкішних,
Дев'яти новин потішних,
В вічній нужді, сльозах вічних
Весь свій вік не жив, конав?..

1881.

¹⁾ Так звався робітник з Нагуєвич, що в Бориславі погіб, працюючи в штольні. Штольня, лих збудована, завалилася всередині, так що засипаний в глухому кінці робітник мав ще довкола себе трохи вільного місця. Дев'ять годин чути було відтам крик нещасного, і дев'ять годин слухали того крику надзорці й робітники, не пробуючи навіть приложити рук до рятунку. (Ів. Фр.).

ІV. МИХАЙЛО.

Добрий був газда ¹⁾ Михайло,
Тихий чоловік :
По-сусідськи, згідно, гарно
Проживав свій вік.

Все веселий, хоч убогий,
Других веселив.
„Чень ще станемо на ноги !“
Раз-в-раз говорив.

Та не довелося стати,
Бо тісний став час,
Треба гнутись і мовчати
І платить раз-в-раз.

То Михайло хоч сміявся,
Та гірким сміхом :
Страх взнаки йому давався
Орендар з довгом.

Аж вкінці злі дні настали :
Орендар вчепивсь,
Ґрунт за довг зліщитували ²⁾,
А газда розпивсь.

І щодень в шинку однако
Він в куті сидів,
І сміявся, і балакав
І „мандрони плів“ ³⁾.

Швидко нивку жид послідну
За горілку взяв

¹⁾ Газда — хазяїн.

²⁾ Зліщитувати — продати з торгів.

³⁾ Пласти мандрони — пласти нісенітницї, дурниці.

І з хатини жінку бідну
Геть з дітьми нагнав.

Жінка голосно ридала,
Йдучи вздовж селом,
Вголос мужа проклинала,
Ставши під шинком.

А Михайло коло кварти
У шинку сидів
І сміявся, строїв жарти
Та „мандрони плів“.

Вийшов, спорожнивши мірку,
І вже не прийшов :
Жид 'го рано на одвірку
Звислого найшов.

1881.

V. БАБА МИТРИХА.

„Я, кумко Йванихо, вмираю !
Не дав мені Господь діждати,
Щоб свого Климка оглядати,
Як верне з далекого краю !
Погнали його на край світу,
І вістки від нього нема,
І годі мені вже по шляху глядіти
За ним ! Наступає зима,
Сніг білий дорогу заносить,
В очах мені меркне вже світ...
Смерть, кумко, надходить, хоч що ви кажіть,
Душа вже з гостини додому ся просить.

„Я, кумко Йванихо, вас прошу :
Останню ще волю вчиніть !

Ось тут в тій хустині, дивіть,
П'ять римських¹⁾ паперами ношу.
Се я заробляла три літа,
Складаючи гріш до гроша, —
То, кумко, на погріб ви мій оберніте,
Як з тілом розстанесь душа.
А тут в другім розі хустини
Є сріблом п'ять римських, дивіть!
Се, кумочко, ви для моєї дитини,
Як біднятко з війська прийде, збережіть!

„Я, кумко Йванихо, робила
Гіренько на грошки ті:
Ні смачно я в'їла, ні впила,
Дрижала не раз на слоті.
То чень хоч синок мій єдиний
З них користь яку пізнасть,
Заплаче за мною сльозами рясними,
На Боже за душеньку дасть“.

Ще трохи Митриха стогнала
Та й вмерла в куми у сінцях —
А в той сам день карта в село причвалала,
Що син її в Босні від кулі поляг²⁾.

1881.

VI. ГАЛАГАН *).

„Мамо, мамо!“ — кличе Йван,
Хлопчик, може, шости літ, —
„Подивіться, подивіть,
Маю дзіньо³⁾, галаган!“

¹⁾ Римський — ринський, біля карбованця.

²⁾ При окупації Австрією сербської Босні.

*) Мідяна монета, що стоїть 4 кр. вал. австр. (Ів. Фр.);
біля чотирьох копійок.

³⁾ Дзіньо — по-дитячому: гріш.

— „Де ж ти, синку, теє взяв?
Чом ти, синку, так дрижиш?
Боже, босий десь бував,
Босий по снігу біжиш!“

„То мені паничик дав...
Я з ним бігав по снігах:
Я босоніж, а він мав
Черевички на ногах.

„Як мя зловиш, дзіньо дам!“—
Так він мовив, та й побіг.
Я... дігнав його... ма... мам...“
— „Синку, синку, що тобі?“

Зсинів, наче боз, Іван,
Зціпив зуби, одубів,
З ручки випав галаган—
Впав на землю і зомлів.

А за тиждень в неділю
Плаче мати—пропало!
Пройшла коса по зіллю,
Бідне зілля зів'яло.

В труні тихо спить Іван,
Не бажає більше нич¹⁾):
В ручці має галаган
Той, що дав йому панич.
1881.

¹⁾ Нич —нічого.

VII. ЖУРАВЛІ.

Журавлі ключем летять
Піднебесним плаєм ¹⁾,
Діти радісно кричать
І довкола ну скакати
Прастарим звичаєм :
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді *)!

І глядять напів з страхом,
А напів цікаво,
Чи ключ змилиться й кругом
Завертиться, чи тягом ²⁾
Геть полетить право ?
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді !

Полетіли журавлі,
З дороги не збились,
А хлоп'ята ті малі
За ключем, пок шез у мглі,
Довго ще дивились.
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді !

„От неправда, що мені
Баба говорили !
Від їх пісні журавлі
Не знижались до землі,
Шляху не змилили !“
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді !

¹⁾ Плай — стежка в горах, між лісами.

^{*)} Є народня повірка, що коли весною журавлі летять в вирію, можна змити з дороги цілий ключ, застромивши ніж вістря у землю та крутячись довкола нього, держачи руками за ручку ножа і співаючи пісеньку, вжиту ось тут, як рефрен. (Ів. Фр).

²⁾ Тягом — в польськ., дальше так само.

Правда, діти, не все так,
Як бабуся каже,
Та цю казку перший знак,
Перша проба, хоч і як
Зроблена, покаже.
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

Та ростимете, й казки,
Не згірш „злотих утят“,
В тисячній вузлики
Ваші простії думки
Спутають, окрутять.
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

І не ваш ум — з пут брехні
До правди добитись!
Гірш, ніж птахи ті блудні,
Мете¹⁾ за слова марні
Весь свій вік крутитись...
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

1881.

VIII. ГАДКИ НА МЕЖІ.

1.

Ця нитка зелена, що, мов тота гадина,
Оце вздовж заgonу снує,
Це Термінус наш, це межа, перекладина,
Знак, поки „мое“ і „твое“.
По цей бік чотири заgonи Трохимові,
По той бік Михайлові три :

¹⁾ Мете — будете.

Жий кожний на своїм, уплачуї дачки¹⁾ нові,
Чужого ж і п'ядь не бери!
І що кому в тім, що Михайло й Трохим
На своїх загонах криваво бідують,
Хоч рук собі й ніг від роботи не чують,
Приїде передновок — занестись*) нічим?
І що кому в тім, що худібчина їх
„Чомусь“ не держиться, чахліє, марніє,
Що поле їх рік-в-рік гіршіє, пустіє,
Хоч орють і полюють не гірше від всіх?
І що кому в тім, що вже руки у них
В розпуці безпомочній вниз опускаються?
„Замало землиці! В часах тих трудних
Довги вже дверима і вікнами пхаються.
Прийдеться пропасти... Мов риба в саку,
Так б'ємся, і годі що вдати“²⁾!

Аж слухати важко тих слів, та яку
Пораду їм дати — не знати.
А станеш у полі отак на межі:
В обох сім загонів, і вдовж є куди дивить!
Ну, нивка не згірша, що хоч те й кажи, —
При добрій роботі і вісім душ виживить...
А в них обох шість душ! І що за завада
Зложитися полем докупи обом,
Зложитись хатами, знаряддям, тяглом³⁾!
І, може, для них це єдина рада.
Та ба, ось межа! Ця попруга вузька
Несильну їх силу роздерла на части,
І де в спільній праці жили б до віка,
Там вроздріб прийдеться їм спільно пропасти.

1) Дачка — податки.

*) Раз щось з їсти. (Ів Фр.).

2) Вдати — видумати.

3) Тягло — робочий скот.

2.

Малим ще, тямую¹⁾), всі межі я знав :
 За мамою літом щодень тупцював,
 Коли для дійної корови вона
 Трави узбирати над вечір ішла.
 То межі й на ступінь широкі були,
 З одної нажнеш дві вереті²⁾ трави.
 А я неміцними ногами межею
 Безпечно ступаю м'яркою стернею.
 А нині погляну на межі : незже ж ?
 Нема стародавніх, широких тих меж !
 Всі нині тоненькі, як нитка отак,
 Чужий ледве б здужав намацати знак.
 Цей з того, той з того їх боку підтяв,
 Рад кожний, що лишнюю скибу дістав.

І чом кожний так тої скиби бажить³⁾ ?
 Чом тісно так в світі, нелюдяно жить ?
 Чи люду замного наплодилось нам,
 Чи більш до життя потребує він сам ?
 Ні люду замного на нашій рілі,
 Ні в нього самого потреби зросли,
 А більш його дома стіснили чужії,
 На рук його працю, мов трутні, падкії.

І дармо то дехто незрячий не раз
 Говорить : „Війна би здалася у нас,
 Замного людей, світ тісний всім, мов сак, —
 Просікли б, вільніше би стало відтак“.
 Вільніше, це так ! Та, крім знищення й мук,
 Не стало б до праці щонайкращих рук.
 А джерело нужди як било, так било б,
 Лиш що до старого нове причинило б.

1) Тямую — пригадую собі.

2) Верето — рядно.

3) Бажить — бажає, прагне.

А люд через межі, котрі 'го тіснять,
Не може добачити тих всіх завад,
Добачить всіх сплетених коренів лиха,
Що сили його підлоточує¹⁾ стиха.
Ей, межі ви, межі, вузенькі, куці!
В які бездорожжя, в які манівці
Ви втисли незрілий ще погляд суспільний!
Хто шлях нам покаже широкий і вільний?

3.

Приходить до мене один чоловік.
„Порадьте, що маю робити?
Ось тут на тім полі мій дід прожив вік,
Хоч, правду сказавши, нема чим і жити.
Три пруди²⁾! Та ну, якось, певно, тоді
Не так було тісно, як нині —
Досить, що оттак ні в добрі, ні в біді
Пройшов цілий вік старовині³⁾.
Мав дід два сини, поживив їх, і враз
Жили в одній хаті з дітками.
Все дід, було, каже: „Ділив би я вас
Тим полем, та й б'юся з гадками.
Тепер воно ледве живить нас, а що ж
Тоді, як ту дрібку надвоє роздерти?
Ні, я вас не буду ділити! Як мож,
Так жийте при купі, а схочете тож
Ділитись — діліться по моїй аж смерті“.
Та сталося, бачте, що дід і сини
Померли на тифус одної весни,
Лишивши по двоє дітей малолітніх.
Я найстарший був, мав три роки з весни,

1) Підлоточувати — підточувати, підмивати.

2) Пруд — довгий патик. Значить тут — нивка, таке вузенька, як патичок.

3) Старовині — старому

Стриків¹⁾ хлопець півтора ; в мами й стрийни²⁾
При грудях дівчатка були. По бездітних
Багатших сусідах мами роздали
Нас, хлопчиків, — бач, не було з чого жити.
Дістодь то³⁾ : годуйте, до поки малий,
А виросте, мусить за це відслужити.
І ми наслужились, назвали бідни !
Мами повмирали. Мені вже тоді
Було двадцять літ, я покинув служити,
До хати пішов, оженивсь і як слід
Обняв усе поле, що нам лишив дід,
І став на нім в бідності жити.
Гадав я : сплачу малолітнім тамтим,
І поле, по дідовій волі,
Останесь ціле, то хоч я на тім полі
Вдержусь, а то впаде у руки чужим.
Дівчат повиную⁴⁾, а старший братій⁵⁾
Пристане дебудь до вдови...
То так, якби двом у сорочці тісній :
Волить хоч один та ходити в цілій,
Ніж дерти сорочку надвое,
Бо жаден тоді не буде мав що вбрать.
Оттак я бувало частенько
Говорю тамтому. Та ба, любий брат
Лиш вислухав все те чистенько,
Та й зараз до суду. Списать зажадав,
Що там на всі діти лишилось,
І щоб все напів поміж них поділилось,
Так, якби їх тато окремо вмирав.
Я вчув це, і сумно зробилося. Шлю
До нього людей, щоб згодились на сплату ;

1) Стрик — дядько, брат батька.

2) Стрийна — тітка, жінка батькового брата.

3) Дістодь-то — ніби так.

4) Повиную — дам віно, придане.

5) Братій — брат.

Сам ходжу за ним і благаю-цвілю¹⁾):
„Вважай, переділимо поле і хату,
То що ж на тих кусниках будем робить?
Вважай; дід-небіжчик не хтіли ділити,
А ти хочеш дідову волю ламати?“
Дарма, він про сплату не хоче і знати!
Минуло два роки, і з суду ми нині
Декрети дістали: усе, що дід мав,
Між нас поділити по рівній частині,
А кожний щоб з того сестру звинував.
І що тут робити, порадьте, як ласка!
Зруйнують дочиста, як вкряють отак
Пів ґрунту! Моя вже задовжена частка,
Сестри не звиную, і сам я жебрак.
Я думаю свідків до суду вести,
Що дід не хотів ділити поля, —
То чень йому скажуть на сплату піти, —
А ні, га! то дійсь Божа воля!“

4.

Я думав про людське братерство нове,
І думав, чи в світ воно швидко прийде?
І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом, та рілля
Народ годувала щасливий, свободний.
Чи це ж Україна, чи це край мій рідний,
Обдертий чужими і світом забутий?
Так, це Україна свободна, нова!
І в мойому серці біль втишувавсь лютий.

Щез привид. Я глянув довкола. Онтам
За з'орану межу б'єсь з Грицем Степан;
Там дід оре поле, старенький, як гриб,
І плаче за сином, що в Боснії згиб;

¹⁾ Цвілю — допікаю.

Там батько за сином з дрюком уганяєсь ;
Там мачухи лютий проклін розлягаєсь...
О, краю мій рідний, недолею гнугий,
Пропасти би радше тобі, як ніж коли б
Така твоя доля повік мала бути !

1881.

ІХ. ГАДКИ НАД МУЖИЦЬКОЮ СКИБОЮ.

1.

Стану я ранком на з'ораній ниві :
Пурпуром сонце на сході горить,
Пташечки в гаю щєбечуть щасливі,
В моїм лиш серці гризота кричить.

Пане всіх творів, властивче ¹⁾ природи,
Глянь, що в ній щастя, що в ній красоти !
Чом в твоє серце краса та не входить,
Чом так нещасний, пригноблений ти ?

Поле плодюче, царина відкрита,
Трави густі по лісах і лугах —
Чом же тебе не годують досита,
Чом же ти з голоду мреш по хатах ?

В гір твоїх лоні залізо чимале,
Чом же тупії твої лемеші ?
Чи лиш на тее залізо те здале,
Щоб тебе в пута кували чужі ?

В твоїм підгір'ю лєсь світло жарюче
В струях хрустальних, бурлить і кипить ²⁾ ;
Чом же ти, світло в чужі землі шлючи,
Сам мушиш темний, непросвітний жить ?

¹⁾ Властивець — власник.

²⁾ Мова тут про копаліні нафти в Дрогобичі.

Соли святої твій край також ситий
В б'ючій норі, хрусталевій скелі ;
Чом же несолений хлібець їси ти ?
Чом же не стався ти сіллю землі ?

2.

Серце моє припадає, тремтячи,
К тобі, о, скибо мужицька, тверда,
Дух мій в нутро твоє тоне гарячий,
Наче у море блискуча зізда.

Кожну пилінку твою проникає,
Кожний камінчик, корінчик, сучок,
В кожної часточки сквапно питає :
Хто це з вас виссав плодючий ваш сок ?

Аджеж століття, замерклі, закляті,
Трупом і кров'ю вас щедро гноїли —
Чом же тепер ви на хліб не багаті ?
Де ви святії ті соки поділи ?

1881.

Х. В ЛІСІ.

Як люблю я по лісі блукати
У гарячую днину літну,
В темній тіні дерев спочивати,
Де тиша ніби просить до сну !

Самота вкруг ¹⁾, а все ж не пустинно, —
Оживуца, свята самота :
Доліта аж до серця невпинно
Безконечная пісня життя.

І щасливий я, поки гублюся
Без доріжки в гущаві рісній, —

¹⁾ Вкруг — кругом.

Та людей я спіткати боюся,
Люди рай розбентежують мій.

Люди всюди, й до Божого раю
Своє горе і сльози несуть,
І не раз я, тривожний, стрічаю
Те проклятеє горе аж тут.

От обдертий дідусь-старовина
Шкандибає, аж гнесь до землі,
Гне додолу його сухарина¹⁾,
За плечима ж гриби в кошелі²⁾.

Я від малечку знаю старого
І хатину його край села,
Де живе він самотно, убого, —
Ті гриби його живність ціла.

Він за них має страву й одержу —
Та як трудно тепер їх здобуть!
Здибле злісний³⁾, веде на Медвежу,
А з Медвежі в арешти запруть.

Як я пильно від нього ховаюсь,
Щоб не вздрів він нечаяно мене, —
Бо — я знаю — дідусь ізлякаєсь:
Чорне вбрання для нього страшне!

Та дарма! Зазирнув⁴⁾ мене він у гушаві, —
З груди вирвавсь стривожений крик,
Кинув в'язку свою на мураві
І подався в яр темний, і зник.

¹⁾ Сухарина — сухе хабаззя.

²⁾ Кошель — кошук.

³⁾ Злісний — лісничий.

⁴⁾ Зазирнув -- спостеріг.

Та я довго ще чув, як хрустіло
Сухе гілля, куди він біжить,
І щось в груді старечій хрипіло,
Мов підрізаний в болю хрипить.

І я думав: О, будь же прокляте
Тее панське одіння тісне,
Що для тебе, убогий мій брате,
Так страшним учинило мене!

Нагуєвичі, 1882.

ХІ. ГОЛОД.

(Уривок з поеми „Різуні“).

Кривавий сорок шостий рік¹⁾
Клонився к осені. Кінчились
Вівсяні жнива, наблизились
Дні віддиху. Де-де волік
Ще з поля копи до стодоли
Мужик сумний. Не ласкав був
Сей рік для нього: ще ніколи
Він не затямив і не чув
Про так страшний недорід! Жито
Хибло, пшениця заснітилась,
Картопля вперше зогнила...
Овес іржа присіла. Вбито
Народню радість! Не котилась
По полю пісня, тільки йшла
По селах дума невесела:
„Помилуй, Господи! Тепер
Прийдесь згибати! Вимруть села
Небавом з голоду! Простер
Господь гнівну над нами руку!

¹⁾ 1846 рік — в цім році було повстання польських селян, мазурів. проти панів. Повстання це називається „мазурською різнею“.

Щаслив, хто до нового року
Дотягне з хлібом, — більша часть
Хіба дотягне до Покрови!“
Ні про що більш думок, ні мови
По селах, лиш про те, чи дасть
Бог чудом деяким пропхати
Сю зиму. В душах сум і холод :
Упир мов, загляда до хати
Важкая змора : голод ! голод !

Тут плаче жінка : день увесь
Вона на ниві працювала.
Копала бульбу¹⁾ : лиш отсесь²⁾
Маленький цебрик накопала
Здорової — а гниляків
Ціла гора ! День пролетів,
І з рук їй випала мотика,
Груди похололи, і велика
Жура, розпука і тривога
Її прошибли. Затряслась
І заридала, й попелелась,
Заводячи, в село небога.

А он господар на тоці
Весь день без втоми і без тями
Із сином промахав ціпами,
Провіяв, намолот і власним
Очам не вірить. Чи ж оці
Три гарчики, то весь пожиток
Із трьох кіп жита ? Чи не витовк
Колосся добре ? Не гаразд
Провіяв, може, так що часть
Лишив в полові ? І з неясним

1) Бульба — картопля.

2) Отсесь — оцей.

Страхом, безумний і тремтячи,
Він, у забаві мов дитячій,
Полову ще пересипає
І шепче: „Ні, це ж жарт твій, Боже!
Бо щоб над мужиком нещасним
Ти так знущавсь, це бути не може!“
Січень 1880.

ХІІ. УРИВКИ З ПОЕМИ
„МАРІЙКА“.

1.

Слотливий, зимний і понурий
Осінній день уже смеркався,
Димились гори, світ весь в бурій
Сіряк, мов змерзлий, обгортався,
Смереки жалісно стогнали,
Наскрізь промоклі, в темній пущі,
Розсіпані хатки стояли,
Мов скулені, в холодній хлющі.
Здовж невеличкого, гірського
Сільця ріка мутна шуміла,
З корита виступивши свого,
В закрутах грізно клекотіла.
Щокрок об скелі люто билась,
В кожух, мов в білу піну, вкрилась
І геть летіла з яру того,
Де так пустинно, мрачно, вбого,
Летіла швидко, довше, ближче
Вдивлялись довше, глибше,
В життя нужденне, в бідні стійла
Тих, що засіли те селище.

Серед селища над рікою
Попівська хата самотою

Серед вориння¹⁾ з гіль смереки
Стояла гола, похилена ;
З її вікон вид недалекий
Гора спиняла обпалена.
Від вітру фіртка знай скрипіла,
Ріка бурлила і шуміла,
Сосновий бір стогнав іззаду,
І вітер хмар котив громаду,
Сік зимний дощ о шиби й стіни,
І сік і сік без впину й зміни.

В такий то день, в такий то хаті
На горе й біль на світ прийшла ти.

Смеркалось. Сумерки крилаті
Стояли вже в кутах кімнати,
А батько твій ще думав думу,
Сидячи в кріслі край віконця,
Мов з-поза хмар і мли і суму
Глядів потіхи, світла, сонця.
Втім з-за стіни твій крик дитячий
Дійшов з жіночим криком помісь²⁾ ;
Вказалась баба, шепотячи :
„Дав Бог вам донечку, егомось³⁾“.

Здригнувсь старий, із крісла встав,
Прохожуючись, воркотав :
„Оттак ти жий, оттак ти будь !
Потреби раз-у-раз ростуть :
Три хлопці, в школу вже б пора,
Хорує раз-у-раз стара,
А тут четверте Бог послав,

1) Вориння — огорожа з гілляк, що три-чотири при-
биті впоперек до стовпів.

2) Помісь — змішаний, разом.

3) Егомось — так звуть попів.

Та й ще доньку, чи хто видав !
Доньці убрання, стріи ладь,
Посаг¹⁾ складай, алюнів²⁾ надь !
А тут у мене біднота.
Кишеня з року в рік пуста,
Сільце мале, бідак народ,
Самому ніщо взяти в рот,
Не то, щоб дать на Боже міг,
Не то, попа щоб підпоміг.
Нужденний ґрунт : роби, працью,
А хліба таки все купиуй !
Ліс вигорів, довги гнітуть...
От тут то жий, от тут то будь !“

Замовк на хвилю і важкою
Поник додолу головою,
Поник додолу, мов прибитий,
І далі так став говорити :

„За що ж так Бог мене скарав?..
Я в семінарії гуляв,
Довги робив... Щоб з них сплатитись,
Шукав багато оженитись,
Шукав, шукав, по селах нюхав,
Аж вийшло так : любви послухав.
Сподобались рум'яні лиця, —
І довелось мені жениться
Без посагу. Що взяв дробину,
Жиди забрали в першу днину.
І відколи попом зробився,
Мов риба та об лід, я бився.
Тут дбай про статки господарські,
Тут рвуть тебе довги лихварські,

¹⁾ Посаг — придане.

²⁾ Алюни — богослови.

Вчи люд, грай ролю патріота,
А тут нема що взять до рота.
З біди не раз, не з злої гадки,
Щось буркнеш на лихі порядки —
Ого, вже зараз є услужні!
Пішли доноси осоружні
І в намісництво ¹⁾, й в консисторію ²⁾,
Про бунти, схизму, всю історію.
А там в кого плечей не має,
Хай Бог його в руках тримає!
Ох, ох! Зазнав я горя й труду!
П'ятнадцять літ, як того Юду,
Гонили так без пристанівку
Із голодівки в голодівку,
Та й ще сміялись, мов з дурного:
Не слід би дати вам і того!
Які ви вірні, ми те знаєм,
На ліпші місця ліпших маєм“.

Знов зупинився і важкою
Поник додолу головою,
І знов непосидючі мислі
Його давили, гнали, тисли.

„Тепер вмре жінка леда ³⁾ днини —
Не пережить їй ті родини!
Справляй і погріб, і христини;
Наймай ще мамку для дитини,
Годуй, пестуй і слухай крику,
На віно суму ладь велику,
Аж знов який піп задовжений
Для віна з нею побереться,

1) Намісництво — в роді як до губернатора.

2) Консисторія — управа над попами.

3) Леда днини — з польськ., кожного дня можна сподіватися смерті. Форма ця є і в народній мові.

І гріш мій, так, як мого тестя,
В жидівській утоне кишені!"

Такими мислями важкими
Отець вітав твої родини,
Не бачивши тебе й на очі,
Такий талан тобі пророчив!

А мати в болях умирала
Й, тебе вродивши, прошептала :
„О, щоб я більше не діждала
Ні жити, ні на світ глядіти,
Ні родить ті нещасні діти!“
Відтак зжмурила згаслі очі,
За серце вхопилась нещасна,
Стогнала тихо, тихо гасла,
І згасла таки тої ночі.

А ти безпомічна лежала
В руках у баби-повитухи,
Мов мишеня, ледве пищала,
Немов грізні, ворожі духи
Тебе в життя найпершій хвилі
Юрбою густо обступили.
Плювала баба і христила,
І хухала і положила
Тебе у теплу купіль стиха, —
Твоє ридання не вгавало,
Немов ти чула, скільки лиха
Тебе в життю тім земнім ждало.
Бере тя баба на коліна,
Колище, цмока, плеще, хуха, —
Дарма! І шепче повитуха :
„А цур! Та це якась відміна!“
Відтак у пеленки новії
Тебе повила, обмотала,

І ти втишилась і лежала,
На стіни дивлячись бруднії,
Немов здивована, питала :
„За що мене ті люди в'яжуть?“
Та дармо відповіді ждала !
Замучать, а за що — не скажуть.

2.

У семінарії духовній,
Мов у Христовій чаші повній,
Вдоволення і радість тиха,
Ні шуму, ні журби, ні лиха !
В годині пізній і поранній
Час гладко тут пливе во віки,
Як з молока і меду ріки
Пливуть в землі обітованній.
Тут стежка пряма і постійна,
Наука — чисте слово Боже,
Ума змилити тут не може
Проклята *мисль* революційна.
Вже ж ті благую часть ізбрали,
Що бурі світу понехали,
Повергли ¹⁾ шлях блудний, гріховний
І з серцем тихим, нелукавим
Ходити вчаться шляхом правим
У семінарії духовній !

Ось бач, літорості духовні
Із лекцій, слів Господніх повні,
Вернулись. Мов голодне стадо,
Вони, аж скачучи, так радо
До семінарського порога
Тісняться. Коритарі темні,
Брудні, вонючі, неприємні —

¹⁾ Повергли — покинули.

Важка до доброго дорзга!
Зате благая ціль чекає!
Вже дзвоник голосно скликає,
Пищить десь геть там, мов з безодні:
„Прийдіть до мене всі голодні,
Прийдіть прагнущі! Я в спокою
Вас нагодую і напою!“

І ось ідуть купками, в парі...
Гримлять і стогнуть коритарі,
Сміються, гомонять алюмни —
Та ж їсти йдуть, а не до трумни¹⁾!

В великій залі рефектарській,
Мов у якій маштарні²⁾ царській,
Столи дубові і ослони, —
Лиш стіни чорні, як ворони,
Верства болота на помості, —
Та не горді тутешні гості!
Щоб в мисці много і смачного,
До брудів діла їм немного.

Вже всі зійшлися діти Божі:
Хлоп в хлопа всі, охочі, гожі,
Рум'яні, міцні і здорові,
Мов дуб при дубі у діброві.
І вже відмовили молитву,
Вже й узброїлися на битву:
В руках ножі і вилки й ложки³⁾ —
І всі ждуть ворога, ждуть миски,
Щоб кинутись на ню з розгону
І сокрушати без пардону.

¹⁾ Трумна — труна, домовина.

²⁾ Маштарня — місце, де вчать коней військових вправ.

³⁾ Лижка — ложка.

„А нуте, братіє, дерзайте
І плоть волову умерщвляйте!“ —
Пронісся оклик над столами,
І захрустіли під ножами
Волові шницлі; рвана, тята,
Хрумтіла у зубах салата
І радувались серця в Бозі,
Що шницель був у добрім сосі.

Аж ось остання брань ворожа
Валить: це двигає сторожа
Великі миски з пирогами...
„Лиш сміло, браття! Господь з вами!
Рвіть навожденіє мізерне,
Хай відси вже живе не верне!
Вилками люто пробивайте,
В сметану, в масло потопляйте!
Аж решту як зметем послідну,
То заспіваєм піснь побідну“.

І Бог поміг борцям. Їх смілий
Скінчився бій: всі їли, їли,
Аж в мисках пирогів не стало.
Ще цей та той проворкнув: „Мало“, —
Та в кухні люди там твердії,
І більш дістать нема надії.

Тоді всі з місця повставали,
Духовну пісню заспівали:
„Царю небесний, духу правий,
Усюди суцїй, повний слави,
Всіх благ скарбниче, живодавче,
Прийди до нас і жий в нас завше,
Спаси нас від всіх змаз і кари
І дай нам стравить тії дари!“

Скінчивши співи ідеальні,
Повиходили із їдальні
І потягли в свої нумера ¹⁾ —
Що ж там робитимуть тепера ?

От тут в тиші несамовитій
Хропуть аlyюмни, мов побиті,
І своїм храпанням, як знають,
Господню славу возвіщають.
Онті знов столик обступили
І фербля ²⁾ ріжуть, що є сили,
Що хоч позбутись і сорочки :
В руках їх кепські образочки,
Між ними слів, розмов немого,
Лиш „блінд“ і „пас“ і „без одного“ ³⁾
Та другі оклики чудесні
Свідчать перед людьми і Богом,
Що це не твори безсловесні.
Он там знов у однім нумері
Співають, затуливши двері,
Виводять гучно : „Козак пана“
І „Дай, дівчино, нам шампана !“

За теє на четвертім році ⁴⁾
Ні сонність не тяжить на оці,
Ні пісні не лунають скочні, —
Там люди старші і статочні,
Що швидко мури ті покинуть,
Що швидко, мов орли, полинуть
В життя громадське, до роботи :

1) Нумера — кімнати під числами.

2) Фербель — газардэва гра в карти на гроші.

3) Це все слова, які говорять при грі в фербля.

4) Між богословами, що в на четвертому році, цебто кінчають вже духовний семінар.

З них повиходять патріоти,
Отці, борці, підпори трону,
Підпори віри і закону.
Тож про будучі надії,
Про пляни й замисли важкії,
Про бої й жертви грандіозні
Тут йдуть розмови серйозні.
Важка іде духова праця:
Вони хлопістики¹⁾ учаться.

3.

Пан Едмунд був не злий з природи,—
Та це й про чорта мож сказати.
Й коли б багатства, блиску, вроди,
Наметної²⁾ душі й свободи
Йому не довелося мати,
Він з своїм розумом спосібним,
З своєю волею твердою
Став би робітником потрібним,
Став би борцем у чеснім бою.
Та всі оті природні дари,
Котрі на тисячу одному
Даються, — мов злуднії³⁾ мари,
Його тягли — а все ід злому.
Від малку без границь пещений,
Пихи і гордості навчений,
Звик до неробства і до ліни
І до розпусти для відміни.
У всьому мав він вольну волю,
Не знав в життю — не то що болю,
А навіть прикрости малої;

¹⁾ Хлопістика — це іронічна назва, означає, як працювати серед хлопів (селян).

²⁾ Наметний — полонізм, пристрасний.

³⁾ Злудний — облудний, обманчивий.

Над ним тряслись отець і мати,
Чого забаг, те мусів мати,
Хоч муки, прикрости чужої.
А як отець не хтів що дати,
Давала тайком люба мати ;
А як і мати не дала що,
Найшовсь між слугами ледащо,
Що паничеві для прислуги
Готов був в горе пхнути других.
Тому ж не чудо і не диво,
Що всі наметності неситі
По жаром розгорілись живо,
Нездержувані і некриті,
Підсичувані щохвилини,
Без тями мов бурливе море.
Нічим для нього плач дівчини,
Нічим важке батьківське горе.
На просьби в нього, на закляття
Зовсім мов не було поняття,
Лиш сміх веселий, жарт дотіпний...
Чужеє горе відчувати
Він мов зовсім не був спосібний.
Немов у тім прекраснім тілі,
В котрім, здаєсь, всі ясні, смілі
Природи замисли сповнились,
Котрого б Бог сам не повергся¹⁾,
Всі дари вповні находились,
Крім найкращого дару — серця.

ХІІІ. УРИВКИ З ПОЕМИ „НОВЕ ЖИТТЯ“.

Пролог.

Погідна ніч літня в підгірським краю.
О, скільки чарів, скільки в ній краси !

¹⁾ Не повергся — не повстидався, не відкинув би.

Там в далі гори-велетні дрімають,
Тут цвіти, трави в перлах із роси;
Лящать так дзвінко солов'ї в гаю,
Чорніють грізно бори та ліси,
Ріка шумить, бурлять холодні, чисті води,
Таємна казка мов про дивний сон природи.

І люди сплять. Сторчить он плуг у полі,
В городі коні спутані хрумтять
Траву росисту; пес в округ стодоли
Вартує; другий гавкнув з-поза хат
І стих... Про горе чи про кращу долю
В хатах малії і старії снять?..
Вітайте, ясні сни, на віках цього люду
І золотіть хоч ви життя їх, повне труду!

А понад всім тим сонним, тихим раєм
Склепиться чистий, тьмавий звід небес.
Кривавий місяць вирина за гаєм,
На хвилюк поза срібну хмарку щез
І знов явився. Незміримим плаєм¹⁾,
Пливуть зірки, і скільки то чудес,
Святих, великих мрій о щастю і любові
О, земле, в ніч таку нашіптують тобі!

О, краю мій, Підгір'я ти прекрасне,
Як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
Так та любов в душі моїй живе.
О, чом же ти, хоч гарне, так нещасне?
Хоч вічно юне, — хоре та слабе?
Як радо дав би я для щастя люду твого
Пролити хоч зараз всю кров із серця мого!

¹⁾ Плай — гірська дорога.

Та ба, минув той час, коли ліком
Була кров чиста й щира на проказу.
Не жертви треба днесь, а бою з злом!
Побіду не виборюєсь відразу,
А треба в скварі¹⁾, в стужі йти пішком
Без стежки, кладки і без перелазу;
Без слів шумних, а то й без слави і заплати
Тра вміти жить тепер для тебе, не вмирати.

Уміти жить — оце велике діло,
Найбільша загадка грядущих днів,
Щоби одним життя так не летіло,
Немов пусті вітри поверх степів,
Або мов буря, що не лишить ціло
Нічого, а все ломить пів-на-пів,
А другим не повзло так важко в гору й бою
І не поїло їх отрутою гіркою.

Уміти жить! Трудне, високе вміння,
Котрого жадна книга не навчить,
А лиш навчає досвід і терпіння
Й любов, що всіх ріднить і єдинить.
Щаслив народ, щасливе покоління,
Що зможе жить як слід, зуміє жить!
Для нас же, по котрих котилась доля валом,
Нове життя є днесь лиш пісні ідеалом.

І. СТРИЧА.

В чудову ніч через Підгір'я сонне,
Мов лютий звір, зірвавшись з пут, жене
Якеєсь диво чорне, невгомне,
Могуче, гримотяче і різне.

¹⁾ Сквар — спека.

Під ним земля тремтить і глухо стогне,
Простір край нього втіка, лиш мигне,
Кривавий взір його сверлує пільму пізну,
І сто залізних ніг дуднить о путь залізму.

За ним зриваєсь вітер з дрімоти,
Але запізно схопився в погоню.
Куди летиш, куди чвалаєш ти,
З могучим розмахом залізний коню?
Земля тісна для твоєї бистроти,
Крізь гори ти пробіг, мов по болонню¹⁾,
І межі ти прорвав, предвічні перешкоди,
В одну сім'ю з'єднав всі землі, всі народи!

Ось мигнув блиск — це з вартової будки.
Ось тіль густіша — це дрімучий ліс.
Ось шум глухий — ріка вблизи десь тутки.
Ось стогне міст під грохотом коліс.
Ось тут село: в тихесенькі закутки
З труби сталльної посвист ся проніс,
Аж пси завили враз, затрясся лист рокити,
Ще свист — і потвір став на п'ять хвилин
спочити.

Тень-тень-тень-тень! — зазойкав проразливо
Дзвінок над входом сонного двірця.
В червоній шапці, сопучи ліниво,
Начальник вийшов, буркнув два слівця
До машиніста і пройшовсь важливо
Здовж поїзду. Теленькав без кінця
Бренячий телеграф, неначе чміль великий,
І чувсь машини сап²⁾ і кондукторів крики.

Там видавали посилку листовну,
Тут знов з двірця тягли пакунків міх;

¹⁾ Болоння — невеличке пасовисько.

²⁾ Сап — сопіння.

„Еге ж, еге! А я ганявсь, дурний,
За чимсь по світі, прів на шкільній лаві,
Ловив ідеї образ світляний,
Про щастя снів, і про любов, й про славу!
А хлоп робучий, глупий і брудний,
Так низьким був для мене, що в уяві
Буйній містивсь аж десь в найнижчій часті
пляну!
Чи думав я коли, що й сам ось хлопом стану?

„Та ба, поблідли давні ідеали,
Розвіялись чарівні, злудні сні!
Ті, що мене любили, — пощезали,
Ті, котрих я любив, — не варт любви.
В життя погоні сили всі пропали,
А замість плодів виросли терни,
Покута й пізній жаль!.. Та ні, не пізній!
Годі!
Нове життя манить! Вернімося к природі!

„Nimm Hack' und Spaten“¹⁾, — як говорить
Гете, —

„Ори, копли і гній вози і сій!
Весь світ твій—то тісне, брудне життя те,
І сам ти стань як віл, як плуг, як гній!
Ох, спомини, чого ви душу рвете!..
Чи то ж колись був шлях зористий²⁾ мій?
Та ба, орел без крил стає з курми нарівні!
І в мене щезла міць, надії й сні чарівні“.

Вся стаття його схилилась, подалась,
Опали руки, наче після втоми.
Недвижно так сидів він довший час,

¹⁾ Бери заступ і лопату.

²⁾ Зористий — зоряний.

„Так ви... — ланич почав був і зап'явсь, —
Так ви пан Дорош? Пане, Бога ради,
Даруйте! Я задумавсь, загадавсь...
Прийняв вас за службу!..“ „Ну, ну, не вадить!
Я не який то й пан!“ — „Не сподівався,
Признаюсь вам, такої маскаради.
Олексин батько ви! Поміщик! В хлопській
світі!

Признайте, це в умі не легко погодити“.

„Погодите, — відмовив Дорош живо, —
Коли побачите, як ми живем.
Поміщик на сто моргах¹⁾, от все диво!
Тут штуки треба, щоб кінець з кінцем
Звести. А з роду я мужик. Те пиво
Культурне, що колись я пив хильцем,
Не оп'янило мя так дуже, як то кажуть,
Щоб рвать всі ті нитки, що нас з мужицтвом
в'яжуть.

„Живу, працюю разом з мужиками,
В потребах мало чим різнюсь від них,
Хіба часом думками та книжками
З границь тих наших вибіжу тісних.
Тим, що добуду власними руками,
Що власним я трудом навчиться встиг,
По зможі тих братів убогих спомагаю,
А далі ні умом, ні хіттю не сягаю“.

„Го, го, значить, філософ ви кругом!“ —
Сказав Євгеній трохи насмішливо. —
„До плуга з академії бігом,
Paterna rura²⁾ оброблять щасливо!

¹⁾ Морг — менше як півдесятини.

²⁾ Батьківські поля.

А з Відня пішки йшов назад домів,
Як Мазурі вели мене цюпасом¹⁾,
Що дома я при повороті вздрів,
Як дідич наш зробив мя свинопасом,
І як потому вмер, як панщину зносили, —
Все розкажу я вам колись при вольній хвилі.

„Що вже й казать, цікаві то часи!
Я пережив, переболів чимало!
Було там дещо радости, краси,
Але найбільше по хребті вдаряло.
Мужик — то кінь: що вложать, те й неси!
Одно йому, чи камінь там, чи сало:
Чи тьма тиранії, чи Wolnosc, Równosc, Zgoda²⁾...
От тим то вірю я в движучу міць народа.

„Коли вона не зниділа до нині,
Носивши майже тільки камінь все
На тюрми, на палати, на твердині,
То є надія, що як принесе
Здоровий хліб робучій всій родині,
І світла в себе ясного нассе,
То розростесь не так і процвіте розкішно.
От тим то, бач, мені з всіх пессимізмів
смішно“.

Здригнув Євгеній. По лиці блідому
Оп'ять іронії пробігла тінь,
Та щезла гнеть. У серці молодому
Заворухнулась найглибша глибинь.
Якесь чуття, немов тоска до дому,
Тоска за скарбом віри, сил, стремління,

1) Цюпасом — етапом.

2) Вільність, рівність, згода — польська шляхта виста
вляла ті гасла на своїм прапорі — розуміється, фальшиво.

Котрі й його колись у тихий рай манили,
Збудилась, мов дитя проснеться і заквилить.

І жаль притьмив весь вид його, як дим
Гіркий, що в'єсь, як свічка допалиться;
Уста нервово дрогнули, слабим,
Бездушним усміхом стяглися лиця:
„Щаслив, хто вірить всім еством своїм,
Хто в бою, наче сталь в огні, сталиться!
Щоб вірить, треба кров здорової мати
в жилах...
Я сумніваюсь лиш, бо вірити не в силах.

„Немов червяк підточує білину,
Так підточило те життя мене.
Мов зів'ялий лист, що здавсь на хуртовину,
Котра його і топче і жене, —
Так я живу; де впаду, де спочину,
Про те не дбаю; чую лиш, як схне
У серці джерело життя, і вже не трісне
Наново! Ні, я жду, чень якнайскорше
висхне.

„Бо нерв життя у мене перетятий,
Зруйновані підвалини буття;
Бо щастя фонд залізний я розтратив
І розміняв на мідь срібло чуття.
Не маю сили навіть, щоб поняти
Ту вашу віру в вартість, в ціль життя.
І жаль, що вам мене оттак накинув друг мій,
Бо не найдесь у вас ліку на той недуг мій“.

„Ну, ну, — рік Дорош, — хоч ми й не докторі,
А розпізнати зумієм ваш недуг.
Ви, знать, крихітку на байронізм хворі,
На Weltschmerz, як казати звик ваш друг.

І нерви в вас до зрушень надто скорі,
Роздразнена уява, бо весь круг
Мрій, мислей, бажань — все к одній змагає
ціли :
Ятрити рани, що згоїтись ще не встигли.

„Та чень же рани ті, Господь ще ласкав,
Не так тяжкі, щоб їх не мож згоїть.
Ще й ваш батіг весело буде тряскав ¹⁾,
А праця Weltschmerz ваш прогонить вмиль.
Ще не погиб, хто із упадку вчас встав !
Лиш в власному нутрі не треба рить.
Та що тут говорить, — ходім на віз сідати !
Не близький шлях, то щоб на рано дома
стати !“

Візок легенький і дорога рівна,
Здорові коні, небо повне зір,
Праворуч недоступна, мов царівна,
Гора темніє, смерековий бір
Покрив її, заслону мов чарівна,
Ліворуч річка з шумом в темний звір ²⁾
Бурлить, і холодком від неї потягає...
Грудь ширше дихає, кров живо в жилах грає.

Грудь вільно дише, в жилах грає кров
І рвуться мислі в темін за водою,
Мов узники, позбувшися оков,
Мов облаки по небі чередою, —
І розпанаханий важкий покров,
Що серця твого тайни крив собою,
І хочеться тобі все накипіле горе,
Мов краплю, виляти в тиші бездонне море.

¹⁾ Буде тряскав — це стара форма. буде трясати.

²⁾ Звір — яр, долина.

Евгеній був нервовий і дразливий,
Їзда була ненависна йому.
„То не їзда, — мовляв, — то ад правдивий!
Ні стій, ні сядь, ні мислей, ані сну“.
Тепер же він почувсь зовсім щасливий
На тім візку, тонучи в тиху тьму,
В той рай живий, в лугів тих озера бездонні,
Під шемріт рік дзвінкий і лісу шепти сонні.

І чув він, як у нього в серці тає¹⁾
Весь біль, що там віддавна наболів, —
Немов рука могуча відчиняє
Понурий гріб, в котрім він гиб і тлів,
Як серцю свіжість і життя вертає,
І ясність мислі, і свобода слів.
І на товариша він глянув широко, дружно,
І мову розпочав зовсім вже не бундюжно.

„Байронізм! Weltschmerz! Знать, були колись
Таки, що горем світовим страждали
І, риби мов об лід, весь вік товклись
О стіни, що їх волю й ум стісняли,
Що, хоч під молотом, не подались
На підлість і, хоч в путях, піднімали
Грімкий протест, коли не ділом, то прокльоном,
Докором сміливим, погордою і — сконом.

„Ви кажете : на Weltschmerz хворий я!
Гай, гай, не мудра ваша діагноза!
Ціле життя, ціла судьба моя
Не романтизм, а проста, груба проза.
Не біль над горем світу, не змія
Знання підгризла мя! З прудкого воза
Піднебних поривів, як Фаетон, не впав я,
Ні квітки синьої по світі не шукав я...

¹⁾ Тає — тане.

„А прямо скажу : брів я по болоті,
Без тямки скарб найкращий розкидав :
В утіхах підлих, у бездійстві, в злоті
Я щастя — ні, вдоволення глядав.
І поки наймильшій, святій істоті
В безумстві я отрути не завдав,
Допоти¹⁾ спала в мні, не прокидалась совість...
Та що тут колесить ! Ось вам моя вся повість“.

ІІ. П А Н И Ч.

„Родився я на золотім Поділлю,
Котре не' всім однако золоте.
У батька справді хліб бував на кіллю²⁾,
Бо був багатий дідич він на те :
Щосвята празник мав, щодня—неділю,
Де ореться, що сієсь, як росте,
Хто там товар пасе, хто жне, сапає, косить,
Про все те він не дбав — готового мав досить.

„Нічим на світі він не вмів журиться,
То й був округлий, повний, мов гарбуз,
Як в смак обід і повна є пивниця,
То він живе собі й не дує в вус ;
Пройдеться вранці, по півдні проспиться
Так твердо, як дитя, що ще спокус
І бур життя не зна ; часом у гості їде,
Часом і в нього теж збираються сусіди.

„Тоді в дворі бувало шумно й рійно :
Гримлять поперед ґанком четверні,
Вітають, обнімаються постійно
Панови, шовком шелестять пані,

1) Допоти — то доти.

2) Приказка — „на Поділлю хліб на кіллю“.

А батько пріє, біга неспокійно,
Нюхтить¹⁾, чи вже дають обід, чи ні?
А в кухні жар і вар, і кухар кухтів штурка,
Щоб, Боже борони, не припалилась курка!

„Обід такий тривав зо три години,
І йшли розмови всякі за столом:
Пані своїх знайомих тут судили,
Пані—хортів і коней... Лиш часом
На політичне поле заходили,
Та й то несміло ялось. Загалом
За панщини була політика „не в тоні“,
То вже й за Баха²⁾ теж плелось про пси
і коні.

„Я панщини не тямлю. Батько мій
Був для підданих, кажуть, не злим паном:
Та все ж любив він панщизняний стрій,
Вважав його природним, не поганим,
Опертим на минувшині святій,
Вважав незгідними з шляхетським станом
Усякі бесіди про волю, і весь вік
Він комуністів кляв за сорок восьмий рік³⁾).

„Усім хазяйством займалась мати —
Свята людина! Де, з яких скарбон⁴⁾
Вона могла те щире серце взяти,
Оту любов до бідних загалом,
Який дім панський в час той дикий, клятий
Міг виховать в ній тихість, простий тон
І працьовитість ту й для праці других шану, —
Цього не збагну я, то й міркувать не стану.

1) Нюхтить — нюхав.

2) Бах — австрійський міністер.

3) 1848 р. — рік знесення панщини в Австрії.

4) Скарбона — скарбниця.

„Та все зайнята тьмою справ розличних¹⁾,
Вона в душі любови скрила скарб.
Дитячий вік мій плив без поетичних
Пригод, та все ж і без понурих фарб.
З дітьми сільськими я в іграх вуличних
Не бігав, вчасно я дізнавсь, що карб
На них карбований інакший, ніж на мене,
Що я панич, а то все хлопство несолене.

„Зате опікувались мнов дівчата,
Усякі бони, покоївки, слуги —
Звичайно одна в одну зуховата,
Безжурна, сита, молода, без туги,
Лиш їй до строїв, танців та до свата;
Робота легка, спеки ані хуги
Не знали... От вони мене все забавляли,
Чи то мене собі за забавку вживали.

„Та мама все ж таки мене любила,
Не потунала моїй пустоті,
Добру, любові і лагідності вчила, —
Та не дались мені науки ті!
Бо вчасно вже гаряча кров бурлила
У моїх жилах. Мов рої густі,
Так всякі вигадки по голові снувались,
Все в безвісті кудись прудкі бажання рвались.

„Фангазія була мій перший ворог,
Вона мене й до згуби довела.
Все, що здобув я, розбивала в порох,
За чимсь новим і рвала і тягла,
Від змін до змін потручувала скорих,
Ні в що вглибитись, вжитись не дала,
Мов фата-моргана, манила без перерви,
Зглушила совість в мні і притупила нерви.

¹⁾ Розличних — різних.

„Я тямлю, дома ще хлоп'ям малим
Лежу, було, на софі у кімнаті,
Зажмурю очі: грохит, брязк і дим!..
Фуркочуть з вітром корогви хрещаті,
Пандирні шляхом стугонять твердим,
Я передом на воронім бахматі —
Штурм, битва, крик і зойк, рев труб і брязкіт
міди...

Гурра! Побіда в нас! — І я герой побіди!

„То знов гора висока аж до хмар,
На ній блищить — чи замок чи палата?..
Червоний дах яріє, мов пожар,
З вікна глядить красавиця заклята.
У брам лежить триглавий смоків цар,
Внизу ватага лицарів завзята...
Я випередив всіх, рубаю смока в штуки,
Царівні подаю освободющі руки.

„Смішні ви днесь, дитячі сни, мені,
Але тоді я упивався вами!
Зірвусь, бувало, по такому сні,
Немов дурний, розмахую руками,
Лечу до стайні... Мрії навісні
Весь світ мені вкривають облаками...
Я скачу на коня, жену й жену без тями,
Почерез поле й ліс, через яри та ями!

„Жену для руху, мигкання, розгону,
Для стукоту копит посеред нив,
Для храпання коня й гучного тону,
Для шуму трав, для небезпек ярів,
Щоб дух спирало в грудях, в горлі мому;
Я на красу природи не глядів —
Любив я одур лиш, перестрах і тривогу,
Ненавидів спокій і рівну дорогу.

„Та ті геройські пориви бурливі
Змінились живо. Скоро я підріс,
У інший бік рванулись сні чутливі
І інший чар вогонь у жили вніс.
Лиш чорні очі, лиця все вродливі
Мені маячилися, і сплети кіс,
І круглі рамена, палкі уста дівочі,
І травила мене жага і дні і ночі.

„Я не зітхав, не плакав, не молився,
Про романтичні любові не снів,
Не цілував реліквій, не томився,
А пестоші, хоч куплені, пив.
І поки ще з одною я пестився,
Думками вже за другою гонив.
І хоч я кожною переситивсь поволоі,
Сама погоня та не збридилась ніколи.

„Доспів я швидко у такім огні,
Що клекотів раз-в-раз у моїй крові,
І стала гнеть ненависна мені
Наука й школа, не було і мови
Про пильність. Вдень я плентавсь, мов у сні,
Мертвіла думка, спутана в окови,
Багато перейшов я прикрих сцен, okazій,
І прогоняли мя, мабуть, із трьох гімназій.

„В ту пору мати в гробі вже лежала —
Поквапилась, щоб встиду не дожить!
І поки мною зла судьба метала
З кутка в куток, не даючи скінчить
Гімназії, нова доба настала
В домівці. Батько, наче стовп, сидить,
Не бачить і не зна, що твориться вкруг нього,
Лиш їсть, і плаче, й п'є, й не гляне ні до чого.

„Який там лад пішов у господарстві
По смерті мами — я й згадать боюсь!
Злодії там пишались, наче в царстві,
Рабівники, немов на хвилі гусь!
Жид жида перегонював в крутарстві
І кожний льокай частку рвав якусь.
День-в-день гармідер, стук, розпушта, гвалт
і сварка,
І батька голодом морила куховарка.

„Почув я те, як-стій покинув школу —
Та й остогидла ж бо вона мені!
Мов сироту, обідрану і голу,
Так рідний дім застав я. На гумні
Розбита скирта, свині в ній посполу
З гусьми й качками рились; в стороні
Гнила попсована машина у баюрі
І свіжі висіли аж три волові шкурі.

„Плотів¹⁾ нема, полупані²⁾ всі брами,
Обламані гілляки з деревин,
П'ять шкап у стайні перед жолобами —
Нужденна решта з батькових стаднин;
В stodолі пусто, серед току ями,
Зачинений не торохкоче млин...
Хоч як чуже мені було хазяйське діло,
Та серце на той вид у мене заболіло.

„Як бомба, впав я поміж ту двірню,
Що, мов татари, рвались на рабунку.
Зібрав сусід і ближчую рідню,
Щоб їх просить поради і рятунку.
Розбуркав батька, кинувсь день-по-дню

¹⁾ Пліт — тин.

²⁾ Полупані — порозбивані.

Розсліджувать всі справи, з постерунку ¹⁾
Зазвав жандармів, щоб грози ще більш додати,
І трое слуг велів в тюрму запакувати.

„Ну, словом, розпочав я енергічно,
І бачилось, що зразу й побідив.
Поганих слуг прогнав безвідволічно ²⁾,
Нових наймив, усюди сам ходив,
У все вглядав, ганявся денно й нічно,
Як знав, так лад і послух заводив, —
Аж батько мій радів, сусіди дивувались,
І охали жиди й на мене жалкувались.

„Прийшла зима, і я не тямив сам,
Коли пройшла в тім шумі і турботі,
Мов переродивсь я, немов із плям
Очистився, зміцнів я при роботі,
Мов інша кров бурлила в жилах там,
Думки нові взялись в новій істоті,
Утихли пориви фантазії буйної:
Я працю, ціль знайшов і жив для цілі тої.

„Щасливі дні! Донині ще про вас
Я згадую, немов про той єдиний
Проведений в хосеннім ³⁾ труді час,
Де не морозить серця жаль, мов іней!
Тоді то зрозумів я перший раз,
Що не Баярд, борець непоборимий,
Не Дон-Жуан, усіх жіночих серць побідник,
Героєм наших днів, а—продуцент, робітник“.

1883 — 1885.

¹⁾ Постерунок — казарма жандармів.

²⁾ Безвідволічно — без проволочки, зараз.

³⁾ Хосенний — корисний.

П'ЯНИЦЯ.

Присвячую „великому писателеві руської землі“,
гр. Л. Н. Толстому.

Був то раз собі п'яниця :
Все пропив, що тільки мав.
Чи то піст був, чи м'ясниця,
Все один закон тримав :
Чарка, „бляшка“ чи скляниця,
Пив і все припоминав ¹⁾ :
„Дай нам, Боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба !“

Чоловіче чи жіноче
Товариство він любив ;
Як ніхто вже пить не хоче,
Він хоч до сволюка пив :
„Щур та пек ! Здоров, сволюче !
Щоб ти черги не хибив !
Дай нам, Боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба !“

І таку вже мав натуру :
Ніде чарки не минав,
Добрий трунок пив, чи люру ²⁾ ;
Чи кінчив, чи починав,

1) Припоминати — пригадувати.

2) Люра — поганий напйток.

То все щиро, а не здуру
Ім'я Боже споминав :
„Дай нам, Боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба !“

Та зимою раз, підпивши,
Ніччю з корчми прямцював ;
Стежку просту змиливши,
У снігу заночував, —
Мов в перину ноги вкривши,
Як заснув, то вже й не встав.
Мов пташина сонна, біла,
Дух стрепавсь і пурхнув з тіла.

Прокидаєсь. „Бррру ! Огідно !
Аджеж це я вмер, бігме ¹⁾ !“
Труп в снігу, що вже й не видно,
Дух стрілою вгору дме.
Стало страшно так і встидно...
„Ну, як чорт мене візьме ?
Ще смолу заставить пити !
Радше б в „Общество“ ²⁾ вступити !“

Та тепер було вже пізно :
Райська брама перед ним.
І згори глядить так грізно
Огнекрилий херувим.
Коло брами не завізно —
Стука, стука бідний Клим,
Шепче, ждучи ласки з неба :
„Дай нам, Боже, що нам треба !“

Пан Біг в небі зачуває :
Знає, хто це, та мовчить,

¹⁾ Бігме — їй-богу.

²⁾ Тут автор має на думці „Общество трезвости“, що його заснував Наумович, а за ним москвофіли в Галичині.

І Петрові повідає :
„Глянь но, Петре, хтось стучить !“
Ось Петро ключа виймає
І до фірточки спішить.
„Хто там, гей ? Чого потреба ?
Хто калатає до неба ?“

„Прошу ласки, — Клим озвався, —
Я п'яниця, звуся Клим“.
„Що, п'яниця ? — розкричався
Божий ключник, — геть із ним !
Ти, небоже, в пекло справся,
Тут не є п'яницям прийм !“
Похололо в Клима в серці,
Далі так спитав крізь дверці :

„Божа воля й суд небесний,
Проти нього нам не стать !
Та скажи, мій пане чесний,
Як тя маю величати ?
Чую голос твій чудесний,
Та парсуни¹⁾ не видать“.
Та Петро цим образився,
Так на Клима розгрозився :

„Дурню, ти собі гадаєш,
Що й у нас ваш польський лад ?
За що ти мя паном лаєш ?
Чи то тут панів є склад ?
Всі ми в небі рівні, знаєш !
Всякий всякому ми брат.
Я не жаден пан-канчучник,
Я Петро, небесний ключник“.

¹⁾ Парсуна — персона, особа.

„А, то ти, святенький Петре! —
Клим утішно одвічав, —
Чом же так гірке, не тепле
Слово ти мені кричав?
А забув, як сам запекле
Ти Ісуса відрицав?
Я, що правда, пив надмірно,
Та Христа державсь все вірно“.

Вчув Петро. висок¹⁾ почував,
Губи міцно затиснув,
Далі „руської“ понюхав
Та й тихенько геть шмигнув.
А п'яниця слухав, слухав, —
Знов у браму грюконув;
Та тремтить, та стиха шепче:
„Дай нам, Боже, що найлегше!“

Пан Біг в небі зачуває;
Знає, хто це, та мовчить,
І Павлові повідає:
„Глянь но, Павле, хтось стучить!“
Ось Павло свій меч виймає
І до брами ним бряжчить.
„Хто там? Жив, знать, дуже свято,
Що так в браму б'єш завзято?“

„Прошу ласки, — Клим озвався, —
Я п'яниця, звуся Клим“.
„Що, п'яниця б тут ще пхався?
Чи тут корчма? Геть із ним!
Марш у пекло! К чорту стався!
Марш в огонь, смолу і дим!“
Став Клим, мов окропом змитий,
Далі так став говорити:

¹⁾ Висок — скроня.

„В пекло, кажеш? Га, як мушу,
То воно вже не втече.
А ти хто, небесний мужу?
Ось що рад я знати ще.
Голос твій паде у душу,
Та не бачу тя в лице“.
З неба голос б'є здоровий:
„Я Павло, слуга Христовий“.

„А, то ти, святенький Павле!—
Клим до нього гнеть озвесь. —
Ось хто тут в розкоші плавле!
Так це ти мя геть женеш?
А забув, колишній Савле,
Як ти двигав камінець,
Степана каменувати,
Всіх християн хтів мордувати?

„Бачиш, хоч який я грішний—
Горлом більш, ніж слід, текло,—
Але знає Бог Всевишній,
На таке не згоден зло.
А ти в дим мя гониш вічний!“
Не дослухував Павло:
Сюди-туди озирнувся,
Та й від брами геть вернувся.

Ждав наш Клим, що з того вийде.
Далі знов до брами б'є.
Каже Пан Біг: „Гей, Давиде,
А поглянь но, хто там є?“
Взяв Давид „своє хламиде“,
Перед брамою стає:
„Хто ти? Що там за помана
Розщибається відрана?“

„Прошу ласки,— Клим озвався,—
Я п'яниця, звуся Клим“.
„Що, п'яниця тут припхався?
Тут не місце! Геть із ним!
Там у пекло к чорту стався,
Пить огонь, смолу і дим!“
Став наш Клим, хоч сісти й плакати,
Далі так почав балакати :

„Гострий наказ твій, та, певно,
Маєш право так владати.
Та скажи, благаю ревно,
Хто ти? Рад би я вгадати.
Голос твій страшний смертельно,
Та парсуни не видати“
„Та й дурак же ти безмізкий! !
Я Давид є, цар жидівський!“

„А, то ти, Ессеїв синку?
Бач, який ти гострий став!
Чи як Урієву жінку
В чоловіка ти украв,
А самому лист в торбинку
З засудом на смерть поклав,
Як дівчат, невинні діти
Заставляв ти труп свій гріти,

„Чи тоді ти присвятився?
Я п'яниця, бачить Біг,
Якби так в гріхи вгатився,
Та такий один лиш гріх
В мене на душі світився,
То я б просто в пекло біг“.
Вчувши це, Давид лиш плюнув
Та й від брами геть посунув.

Знов б'є в двері Клим, аж стогне ;
Пан Біг слуха та мовчить.
Далі каже : „Соломоне,
Глянь но, хто там так гурчить?“
Той надів „своє короне“,
Йде до брами та й бурчить :
„Хто ти є? Чого бажаєш?
Що тут браму розбиваєш?“

„Прошу ласки, — Клим озвався, —
Я п'яниця, звуся Клим“.
„Що, п'яниця тут припхався?
Тут хіба п'яницям прийм?
Геть іди, до біса стався,
В пекло лізь, у сірку й дим!“
Став наш Клим, засумувався,
Далі ось як обізвався :

„Вже четвертий раз це чую,
Що мій пляц¹⁾ на пекла дні.
Та заким ще помандрую
Там, де пряжуть ув огні,
Ласку зволь мені оцюю :
Хто ти є? — скажи мені!“
„Ну, це ласка невелика :
Я є Соломон-владика“.

„Соломоне, як же ж марно
Смієш ти мене губить?
Чи забув ти, як то гарно
Вісімсот жінок любить?
Я з одною жив безкарно...
Також бовванам²⁾ кадить

1) Пляц — з німецьк., місце.

2) Бовван — ідол, дурень.

Я не думав ані трішки,
Хоч вони в нас ходять пішки“.

Вчувши слово те, як змитий,
Соломон кудись побіг.
Клим став знов у браму бити,
Далі крикнув, як лиш міг :
„Господи, чи ти сердитий,
Чи лиш суд святих твоїх
Від небесного одвірка
Гонить мя, де дим і сірка ?“

„Господи, я грішний, клятий,
Та оті святці, що тут
Приходили геть мя гнати,
Ще грішнішії, мабуть !
Можуть ті тут панувати,
То найди й для мене кут :
Я ж не бив, не дер, не смикав,
І твоє ім'я все кликав“.

Пан Біг в небі все те слухав,
Усміхавсь і ждав кінця.
Клим до брами вже не бухав,
Став, мов та блудна вівця,
І розплакавсь. Бог порухав
В плечі Ноя-праотця :
„Глянь но, Нюю небораче,
Там під брамою хтось плаче“.

Ной потюпав, прислухаєсь :
Справді плаче і рида.
Ось він лагідно питаєсь :
„Хто там ?“ Клим відповіда :
„Клим-п'яниця. Кепсько маєсь !
Смирно я прийшов сюда,

Ласки в Бога доступити,
А мене шлють сірку пити“.

„Сірку пити? Тьфу, небоже!
Навіть найстаршим чортам
Це пиття зовсім не гоже,
Не то нам! Та біс їй там!
Хто як хто, а Ной те може
Присвідчить усім світам:
Попри звісні райські ябка¹⁾
Є найліпше — добра капка²⁾).

„О, вживав — не укриваю —
Тої капочки і я,
І о ній ще й нині в раю
Згадує душа моя.
То й на тебе Бог, гадаю,
Не візьме з кута кия
Як лиш тим гріхом ти грішний,
То ходи у рай предвічний!“

І Ной, батько сідоглавий,
Клима стиха в рай впуска.
Пан Біг добрий і ласкавий,
То ж не вигнав піяка.
Ну, питає хто цікавий,
А мораль цього яка?
О, моралі тут три бочки,
Ось дві-три важніші точки:

Любиш, брате, чарку живо,
Дякуй Богу і за це!
Лучше хто п'є мед і пиво,

¹⁾ Ябло — яблуко.

²⁾ Капка — капелька, глиток горілки чи вина.

Ніж хто братню кривцю ссе.
Не з п'яниць найбільше жниво
Чорт у пекло понесе.
Ти ж по смерті по-піяцьки
Лізь у небо хоч би рачки.

Як святі тебе полають,
Ти надії ще не трать :
Свій уряд вони лиш знають,
Не всю Божу благодать.
Просьби, сльози силу мають
Ноя в поміч підізвать.
Та ще й те май на прикметі :
Впивсь, спи в корчмі, не в заметі.
Відень, грудень 1892.

ЖИДІВСЬКІ МЕЛОДІЇ

I. САМБАТІОН*).

Гадаєте, вже й побідили
Отті, що в безумнім гніві
Мордують жидів на Україні?
Побачим, як будем живі!

А я наперед вам те кажу,
Як в наших це письмах стоїть:
Завчасно з побіди хваляться,
Жиє бо ще цар наш Давид!

Ви чули, жидів много тисяч
Іде на всі кінці землі!
Вони йдуть шукати Давида
Край моря в дворі на скелі.

*) Після відомих жидівських погромів на Україні в р. 1881 панувало між нашими жидами, особливо на Підгір'ю, велике занепокоєння. Носились дивовижні слухи, тривожні оповісті, зловіщі пророкування. Жидівські народні співаки складали навіть пісні про ті факти, то гумористично висміваючи жидівську тривогу, то наслідуючи тон давніх псалмів і благаючи Єгови о поміч. Мені лучилося чути кілька таких пісень і оповідань. Особливо вразили мене сучасне приноровлення відомої мені вже давніше казки про кипуче море Самбатіон і пісня (жаль, що я не міг її записати, зложена в жидівським жаргоні, з повторюваною в кожній строфі апострофою до пір'я з розбитих жидівських перин. Оце й були сюжети двох перших „Жидівських мелодій“. (Ів. Фр.).

Там з Божої волі живе він,
Щоб плем'я своє боронить :
Він вчує про нинішні кривди
І страшно ті кривди помстить.

Вже раз з свого замку край моря
Сходив він жидів рятувать ;
Коли ще й тепер його впросять,
Він певно явиться оп'ять

Та трудно це, дуже це трудно !
У краю далекому десь
Є море страшенне, кипуче,
Самбатіон море те звесь.

Лиш раз один досі те море
В далекій, незнаній землі,
Шукаючи в поміч Давида,
Побожні жиди перейшли.

Ви знаєте дивну ту повість ?
Раз цар був безбожний, хотів
У своєму царстві живучих
Усіх повбивати жидів.

І вислали своїх рабівів
Жиди до царя і рекли :
„Не тикай ¹⁾ нас, царю ! Жие ще
І наш цар Давид на землі“.

А цар розсміявся безбожний :
„Ідіть це дурному скажіть !
Умер і зотлів цар Давид ваш,
Якраз тому тисяча літ.

¹⁾ Тикати — рухати.

„А, впрочім, беру вас за слово :
Ідіть, і нехай ся явить
До мене на учту ¹⁾ велику
За сорок день цар ваш Давид.

„А як не явиться до мене
Давид на означений день,
То всіх вас, жидів, в моім царстві
Без милости виріжу впень“.

І далі говорить та повість,
Як з трудом великим зайшли
Жиди над кипучее море
В далекій, незнаній землі.

А море реве і клекоче
І парою в небо бухтить,
За морем тим в замку високім
Невмерший живе цар Давид.

І впали жиди ті на землю,
Молились три ночі й три дні,
Стогнали і плакали тяжко,
Аж поки слізьми підплили.

А сльози їх в море влилися
І в кригу стялись льодову,
А хвилі кипучі на кризі
На той бік несуть жидову...

Минуло днів тридцять і дев'ять,
Послів як нема, так нема,
Жидам вже погасла надія,
Лишилась тривога німа.

¹⁾ Учта — бенкет.

На славу учту зібрались
З цілого пів світу царі,
І шумно, і говірно¹⁾ й гучно
У царським високім дворі.

А оддалік в тюрмах і мурах
Пильнують жидів сторожі,
Кати похсджають гуртами
І гострять мечі та ножі.

Ось учта в дворі почалася.
Як гучно музика гримить!..
А плачуть жиди і ридають:
„Не їде наш цар, наш Давид!“

Пів учти скінчилось, півп'яні напились
Вельможні гості в дворі;
Кати походжають, в руках їх іграють
Блискучі ножі й топори.

Вже учта скінчилась, цар п'яний
Жидів мордувати велить, —
Втім чути: гримить, наближаєсь...
„Ах, їде наш цар, наш Давид!“

У чорній, замкнутій кареті,
І коней вороних шість пар,
Без слуг, без погоничів їде
Жидів невмираючий цар.

Стає, відчиняєсь карета,
Дід з неї, зігнутий до-в-пів²⁾
І сивий, як голуб, тремтячов³⁾
Ногою ступає долів.

1) Говірно — голосно, багато розмов.

2) До-в-пів — до половини.

3) Тремтячов — тремтячою.

Ступає тремтячов ногою,
От-от дотикає землі,
Та диво, земля подається,
Немов полотно на воді!

Все нижче, все глибше!.. Вже двір весь,
І місто, і царство ціле
Хитаєсь, хвилює, і звільна
Все нижче, все глибше тоне.

Злякались царі і благають
Давида: „Вертайсь, не ступай
Ще другов ногою на землю,
Бо згинемо ми і весь край!”

Дідусь усміхнувся і каже:
На учту просив ти мене!
Не хочеш — вертаю, та слухай же, царю,
Не тикай ти плем'я моє!

„Ти ж бачиш, весь двір і весь край твій
Не в силі мене удержать;
То ж знай, уся власть твоя — ніщо,
Щоб плем'я моє звоювать!

„А що не прийняв ти до учти
Мене, то прийде такий час,
Коли моє плем'я засяде
До царської учти між вас!”

Оттак наші книги гсворять,
І правду говорять святу;
Живе цар Давид наш і бачить
Усі наші кривди й біду.

Нещасне село те і місто,
Де в муках, в пониженню жид, —
І горе землі тій, як стане на неї
Обома ногами Давид!

1883.

II. ПІР'Я.

Розвіяне злими юрбами,
Мов снігу платки з-над руїн,
Летиш ти до хмари з вітрами,
О, пір'я з жидівських перин!

Мов сніг, ти летиш аж до хмари,
Вкриваєш поля, мов килим,
О, свідку великої кари,
О, пір'я з жидівських перин!

Знать, бачити горя не хочеш,
Що ми тут в тій хвилі терпим,
Сніжними крильцями тріпочеш,
О, пір'я з жидівських перин!

Як грубі мужицькїі руки
Рвуть наше добро без причин
І нам завдають люті муки —
О, пір'я з жидівських перин!

Як наші хати розкидають
Аж геть до послідніх делин¹⁾),
Як наші шинки розбивають —
О, пір'я з жидівських перин!

Весь город від краю до краю —
Руїна одна, плач один!
Гляди ж на тих варварів зграю,
О, пір'я з жидівських перин!

¹⁾ Делина — бруси дерева.

Гляди, що тут нашої втрати,
Що наших тут впаде сльозин, —
Щоб Богу це все розказати,
О, пір'я з жидівських перин!

Хай наші всі зважить терпіння,
До нашого горя долин
Хай шле нам потіхи проміння,
О, пір'я з жидівських перин!

Хай тямить, що люд ми ізбранний,
Його найукоханий син,
Годований зернами манни, —
О, пір'я з жидівських перин!

Хай дасть нам народ цей посісти,
Хай дасть нам помститись над ним —
Неси, о неси 'му ті вісти
О, пір'я з жидівських перин!

1882.

ІІІ. АСИМІЛЯТОРАМ.

Пригнути жидів, покорити
Ви раді б під ваші права,
Їх мову й закон розорити?..
Пусті це, безумні слова.

А знаєте ви, що за сила
В тій мові, в законі тому?
Вона від віків нас водила,
Мов стовп огняний через тьму.

Це щит наш від напору врагого,
Це зв'язок, що час не порве,
В ній Якова, праотця нашого,
Незломнеє серце живе.

Той Яків, що в юності своїй
В пустині з Єговою бивсь,
Ви знаєте, як він на старість
Перед Фараоном явивсь?

Як Йосип у ласці великій
Ото в Фараона вже став,
Тоді Фараон його батька
Побачити ще забажав.

Приїхав старий патріярх наш
З степу к Фараону у двір;
Дванадцять верблюдів горбатих
Шліфований топчуть порфір.

Посеред двора Фараонів,
Де сфінкси стояли німі,
Сини патріярха розбили
Пустинні намети свої.

Щоб Якова к ньому проводить,
Шле цар той міністрів своїх;
Говорять старому міністри:
„Клонися цареві до ніг!“

Та гордо в весь ріст свій високий,
Мов пальма та, випрямивсь він
І каже: „Лиш Богу одному
Я звик віддавати поклін“.

І мовили це Фараону
Міністри — той зморщив чоло
І каже одвір'я¹⁾ низеньке
Покласти в пів росту його.

¹⁾ Одвір'я — двері,

„Сюди проведіть патріярха,
Тут мусить схилитися він,
І так, хоч і як по-неволі,
Віддасть мені царський поклін“.

І Якова в царські покої
Вели — ішов прямо він скрізь,
Аж перед низеньке одвір'я...
„Туди к Фараону пролізь!“

І бачучи хитрість єгипську,
Старий патріярх зупинивсь...
Сміються в душі єгиптяни,
Він Богу в душі помоливсь.

І сталось... Свою громовладну
Правицю Єгова простер:
Стіну, мов марну павутину,
Згори аж додолу роздер.

Крізь блискіт і куряву й гуркіт,
Спокійний і прямий, немов
Та пальма в степу, патріярх наш
Перед Фараона війшов.

А цар затремтів і, поблідлий,
Припав патріярху до ніг...
„Великий твій Бог!“ — він промовив,
А більше промовить не міг.

Тямуйте ж цю давнюю повість
Ви всі, що хотіли б нагнуть
Жидів на новії закони,
Вести на неходжений путь!

Не думайте, що вже послабла
Рука, для котрої стіна
З порфірів шліфованих слабша,
Аніж павутина марна!

19 вересня 1889.

IV. ЗАПОВІТ ЯКОВА.

Як умру я в тім краю Міцраїм
І життя це, мов тїнь, промине,
Не ховайте єгипським звичаєм
У єгипських гробницях мене.

Не хочу я нетлінним лежати,
Світ живий своїм трупом дразнить,—
Хай те тіло, із пороху взяте,
Знов вертається в порох зогнить.

В степову обгорнувши рогожу,
Серед шляху зарийте мене,
Що в єгипську столицю ворожу
З благодатного Гозен верне.

Отим шляхом на панщину люту
Швидко йтимуть потомки мої,
То щоб стогін їх, муку і скруту
Почував я щодень у землі.

Буде дух мій незламний, могучий
Їх надією волі кормить,
А їх сльози гіркії, пекучі
Не дадуть моїм костям зогнить.

А як блисне вам ранок свободи
Й моє плем'я зніметься, як рій,
Щоб іти на Червонїї води
В край далекий, обіцяний, свій,—

Заклинаю вас Богом єдиним,
Не лишіть моїх костей отут!
Хай у рідній землі Палестини
Коло батька і діда спіchnуть.

Бо велика зближається кара!
Без ліку, мов пустині піски,
Налетять на цей край, наче хмара,
Песі мухи і воші й сверщкі¹⁾).

Остогидне життя всім у краю,
Заповнять вони всякий куток, —
Так нехай же, молю вас, благаю,
Не сквернять моїх вільних кісток.

І ще гіршая кара їм буде,
Поки випустять вас із оков:
Кровопійцям, що пили кров люду,
Батько Ніл переміниться в кров.

То не дайте тій крові неправій
Омочить мої кості отут,
Щоб не став я в сорочці кривавий
Перед троніом Єгови на суд.

20 вересня 1889.

V. СУРКА.

Я Сурка, бідна жидівка.
Не дав Бог росту, ні вроди:
Мала я, ростом похила,
Лицем і зовсім погана.
Та й як було виростати
Стрункою й простою Сурці
Без батька й рідної неньки,

¹⁾ Сверщкі — сарана.

Від малку поміж чужими,
Від малку в тяжкій роботі,
У поштурковищу людським!
Оттак жила я літ двадцять.
І не жила, а хилялась,
Із корчми в корчму тинялась.
Робота денно і нічно,
Корчмарка зла і лінива,
Корчмар побожний та злодій,
І вередливії гості...
Усяке те тільки й дума —
Слузі роботи завдати,
Слугу щипнути та штуркнуть, —
Слуга ж і писнуть не сміє,
Ще й усміхатися мусить,
Хоч гнів і сльози на верха.
Оттак жила я літ двадцять.
Аж раз корчмар мені шепче :
„Приходь ти, Сурко, до мене
Вночі, як жінка поїде !“
Я хоч негарна й похила,
Хоч глупа виросла й темна,
Читать, писати не знаю,
Молитись Богу не вмію, —
А таки я здогадалась,
На що я Юдці здалася.
Гадала зразу втікати,
Потім — корчмарці сказати,
А далі так розгадала :
„Однако вік мій минає,
Як та вода по болоті,
Без щастя, радощів жадних !
І вмру і знати не буду
Того, чим тішаться другі ;
А там, у небі, безплудним
Не має вступу, ні чести.

Нехай же буде й у мене
Дитя малесеньке! Боже,
Як же ж любить його буду!
Ті ручки й ніжки дрібнії
Своїми гріти устами!
Собі від рота відійму,
Щоб лиш воно було сите.
Саму хай б'ють, зневажають,
Щоб лиш воно, моя квітка,
Росло, як людські діти!
Оттак я думала часто,
Із річки носячи воду,
У кухні миючи миски,
Перучи шмаття жидівське.
І чула, як там під серцем
Воно все і дужче і дужче
Ворушиться починало.
Не раз, бувало, аж дух в мні
Запре, я стану, мов п'яна,
Робота з рук випадає, —
Зажмурю очі і сиджу...
І вже ввижаєсь півсонній
Воно — маленьке, рожеве,
Ціле м'якеньке, пухкеє,
Як треплесь в мамі на грудях,
Сміється, дрига ніжками.
І так сиділа б хоч вік весь,
Якби корчмарка не вздріла
І в карк не вдарила міцно
Та не прикрикнула грізно.
А я з мрій своїх прокинусь,
Гляжу на неї — не злісно!
Не було злости й крихітки
У моім серці в ту пору —
А гордо так, як царівна, —
Оттак сказала би злюці:

„Хоч ти корчмарка багата,
А я лиш служниця бідна,
А я тепер тобі рівна!
Я мати, злюко, я мати!“
Аж як прийшлося мені родить,
Тоді корчмарка дізналась.
Ой, ой, що гвалту, що крику!
Мене із корчми прогнала,
Хоч сніг був, вітер і студінь.
А Юдка жінки боявся,
Не смів і писнуть нічого.
Та все ж ще мав милосердя:
Запряг кобилу в санчата,
Відвіз мя хору до баби
І тайком дав кілька ринських,
І мовив: „Сурко, небого,
Живи ти в баби, док' можеш,
Я буду дбати про тебе.
Лиш бійся Бога, нічого
Не мов ¹⁾ ти моїй корчмарці,
Що ця дитина від мене!
А то зжене мя зо світа!“
Дав Бог, родився мій хлопчик,
Здоровий, гарний, як ангел!
Живу я місяць у баби,
Уже й зовсім я здорова,
Та не приходить мій Юдка!
А баба бідна, старенька,
В самої їсти нема що,
Зарібків также ніяких —
Прийшлося нам круто, ой, круто!
І каже баба до мене:
„Ти бачиш, Сурко, небого,
Що нам тут жити не можна, —

¹⁾ Не мов — не кажи.

Тра¹⁾ гнізд тепліших шукати.
Запру я хату на зиму,
Піду до вїйта в комірне²⁾.
А ти бери си³⁾ дитину, —
Іди, небого, до Юдки!
А не прийме тя Юдчиха,
Іди де далі між люди!“
Мороз був лютий і вітер,
Курило снігом по полю.
Я майже гола і боса, —
Що тільки мала тепліше,
Всім обвинула дитину,
Самій про себе байдуже! —
Іду до корчми до Юдки.
Прийшла до корчми. Юдчиха
Лиш глип на мене, мов каня⁴⁾...
(Слуга вже інша при кухні).
„Чого ти хочеш? — питає.
— „П'ять літ я, — мовлю, —
робила,
Прийшла по плату зарібну“. —
Ех, як не крикне Юдчиха:
„Скажи, гадюко погана,
Скажи, чия це дитина?“
— „Моя, — говорю, — та й Божа“. —
„Скажи, хто батько дитини,
Бо не побачиш заплати!“
— „Цього не скажу ніколи!“ —
„Так марш ми⁵⁾, дрантя, із хати!
Щезай у безвість від мене

1) Тра — треба.

2) В комірне йти — наймати кімнату; вїйт — сільський староста.

3) Си — собі

4) Каня — шуліка.

5) Ми — мені.

Із своїм плодом поганим !“
— „Юдчихо, бійтеся Бога ! —
Говорю, — бачте, там студінь,
Я майже гола і боса,
Дитина в мене маленька,
Куди ж під ніч я дінуся ?“ —
„Проч, не погань мені хати !
Іди й до вовчої мами !“
І прискочила зміюка
І випхнула мя за двері
Під ніч у куряву й студінь.
Пішла я, мов божевільна.
На серці в мене так важко...
І де це Юдка подівся,
Чом не явив ані ока,
Чом не сказав ані слова,
Не вговкав жінки-гадюки ?
І де тепер я дінуся,
Куди попрошуся в хату ?
П'ять літ у корчмі жила я,
Але села я не знала,
Людей не знала, що в сірих
Отих хатах проживають.
Страшні були в'ни для мене,
Усі здавалися п'яні,
Усі здавались охочі
Побить жидівку, полаять.
І стало так мені страшно,
Немов я в лісі густому
Поміж вовками.

Темніло.

Розплакалася дитина.
І чую я, що ще в грудях
Є молоко. От я й сіла
У сніг під плотом в затишку,
Щоби дитя покормити.

Воно, малюсіньке, зараз,
Взялося ссати так міцно —
Морозу ще не почуло,
Тільки що щічки червоні.
І ссе, а очка ті чорні
Звернуло прямо на мене
І так глядить, мов розумне,
Мов ось-ось хоче сказати :
„Не бійся, мамо, не бійся!“
І стало якимось так ясно
Довкола мене і любо,
Неначе сніг весь розтаяв
І вітер теплий повіяв
І пруття зеленню вкрилось...
А я дивлюсь, не надивлюсь,
На ангелятко маленьке —
Про світ, про горе забула...
Втім¹⁾ пси завили десь близько
І вітер свиснув над ухом
І снігом кинув ув очі —
І я прокинулась разом.
Аж чую : руки і ноги
Вже одубіли, мов крига,
Дитина змерзла і плаче,
Мене сон клонить додолу —
О, Боже, я замерзаю !
Була хвилинка — і думка
У голові моїй блисла :
„Що ж, замерзаю, то й добре !
Не буду більше терпіти“.
Та плач тихенький дитини,
Мов ніж, пройшов моє серце,
Прогнав ту думку погану.
Ні, ні, сама я хай гину,

¹⁾ Втім — раптом, аж ось.

Та за що ж гинуть біднятку?
І, всієї сили добувши,
Я викопалась із снігу,
Що вже до в-пів мя присипав,
І загорнула дитину...
Хотіла б бігти Бог зна де,
Та сил немає. Хотіла б
Огріти бідну дитину,
Та в мні тепла вже не стало.
А тут дороги не видно,
І ноги в'язнуть в заметі,
І вітер свище, б'є в очі...
Я йшла без думки, аж бачу:
Стоїть хатина, мигоче
Слабеньке 'світло з віконець.
І я надумала зразу
Під те віконце в загату
Свою дитину покласти.
Тут чень не всі ще послули,
Хтось плач дитини почує,
Її візьме, обігріє...
Сама ж піду світ за очі,
Поки де згину в заметі.
Як нагадала — зробила.
Поцілувала те личко,
Що вже мороз був обхопив
І сніг присипував вперто,
Пообвивала, як мога,
І у загату в затишку
Ту ж під віконцем поклала.
Сама ж, як сонная змора,
Пішла снігами у поле.
Тяжка була та дорога!
Що крок, здавалось, на ноги
Тягар якийсь сотнарівий
Наляже — двигнуть несила.

А вітер б'є мене в очі
І свище — чую виразно,
Словами свище : „Ти, підла,
Погана Сурко, що робиш !“
То йду, то стану... У серці
Немов іглами щось коле.
І ловлю слухом всі звуки,
І все, здаєсь мені, чую —
Пищать і квилить дитина.
І почали мені мислі
Страшнії в голову лізти :
„Ану ж всі в хаті послули,
Плачу дитини не вчують,
Моя дитина замерзне !
Ану ж почують собаки,
З'їдять дитину живою !“
І я, мов вкопана, стала
І, обернувшись, щосили
Кричати стала: „Рятуйте !
Моя дитина, дитина !“
Та пусто, глухо довкола,
Ковтає вітер мій голос...
І я, мов кінь із припону,
Рванулась, кинулась бігти
Назад в село. Спотикаюсь,
Упаду, встану, знов впаду,
Кричу і плачу — даремне !
Біжу, біжу так і мучусь,
Здаєсь, годину, і другу,
Здаєсь — віки вже цілії,
А хати з світлом не видно.
Якісь стоги все та верби,
Собаки виють далеко,
Якісь рови глибочезні,
Плоти — а хати не видно !
І стала люта. розпука

Прокрадуватися в душу :
Я мечусь, мов божевільна,
Кричу щосили і плачу.
Аж туг хтось цап мене ззаду.
„Ти що тут робиш?“ — питає.
Я озирнулася — шандар¹⁾ !
Блищить на плечах карабін²⁾,
Лихтарня блима при пасі³⁾.
Хоч я, у корчмі ще бувши,
Шандарів дуже боялась —
Боявсь ще дужче їх Юдка ! —
То тут мені ані крихти
Страшним той шандар не здався,
І я припала до нього,
Мов до спасителя свого.
„Ой, пане, — мовлю, — я Сурка,
Що в Юдки в корчмі служила, —
Гляджу своєї дитини !“
І все йому розказала.
Взяв мене шандар за руку
І по селу попровадив,
Аж поки світло ми вздріли.
„Чи та це хата?“ — питає.
— „Не знаю, пане ! Погляну !“
Пішла я — Боже мій милий !
Та сама хата й загата,
Але дитини немає !
І стала я, мов мертва.
— „Нема дитини !“ — говорю.
А в хаті світиться, гомін...
Застукав шандар... Війшли ми.
Та вже при вході я чую :
Кричить дитина. „О, Боже !“ —

¹⁾ Шандар — жандарм.

²⁾ Карабін — рушниця.

³⁾ Пас — пояс.

Лиш тільки скрикнуть могла я,
І впала в снігах зомліла.
Що сталось даліше — не тямлю.
Лиш мов крізь сон споминаєсь,
Що в хлопській хаті лежу я,
Тепло, і чисто, і ясно...
Сидить бабуся край мене
І головою хитає
І стиха, стиха говорить :
„Дурна ти, Сурко, та глупа !
І чом було не застукать ?
Ми ж не собаки, як Юдка
Й його Юдчиха, ми люди !
А то ж чи чуване діло
В снігу дитину лишати !
Ще щастя, що я не спала,
Молилась Богу, аж чую :
Щось під вікном у загаті,
Мов котеняточко, м'явка“...
І знов цетяма...

Аж тут я
Прийшла до себе, в шпиталі
Тюремнім. Кажуть, в гарячці
Я три неділі лежала...
Кажуть — судить мене будуть.
Та що, хай судять, Бог з ними !
Байдуже суд мені їхній,
Байдуже їхня кара.
Я суд найтяжчий пройшла вже,
Знесла найтяжчу кару
Отої ночі страшної.
Що буде далі — не дбаю !
Я не боюся роботи
І не лякаюсь нічого,
Як лиш дитина зо мною.
Для неї все я готова

Знести!.. Говорять, хотіли
Мені відняти дитину, —
Ну, та спасибі гарячці,
Не допустила до того!
Я, кажуть, так верещала,
Металась, рвалась невпинно
І все дитини шукала,
Що доктор врешті промовив :
„Віддайте їй ту дитину,
Бо за життя я не ручу!“
Воно тепер вже більшеньке,
Уже й сміятися вміє.
Глядіть, як граєсь, як дрига,
Ручками хапле за груди!
Моя ти розкіш єдина!
Ти мій пестунчик маленький!..

7—8 вересня 1889.

VI. У ЦАДИКА.

Присвячую Наталі Кобринській.

„Ох, цадик *), я бідна жидівка, я все
В тобі шанувала власть Божу!
З далеких сторін, із підгірських країн
Я з вірою к тобі прихожу.

„Ох, цадик, потіш ти мене, не гордуй,
Що я така бідна й недужа!
Без тебе мені погибати! Рятуй,
Рятуй мого бідного мужа!

„І що йому сталося, не знаю, хоч вбий!
Я певно невинна, Бог видить!
Та тільки здаєсь мені, цадик святий,
Всьому тому справа є дибик **).

*) Рабін-чудотворець. (Ів. Фр.).

**) Чорт. (Ів. Фр.).

„Жили ми з собою, як Бог приказав,
Літ десять. Минали нас біди.
Сим-тим торгували, торг добре ішов...
Зробили три „чеснії кріди“¹⁾).

„І добре на них заробили. Вже ж я
Не дармо молилася Богу!
Дітей у нас троє, хотілось би їх
Направити на чесну дорогу.

„А втім приплило щось до мужа : почав
Мовчати і думати щоночі :
Не спить, то зітхає, то встане, то щось
Таке несуразне мурмоче.

— „Ти що це, — питаю, — Елькуно, не спиш ?“
„Та так, мені важко щось, Малко“.
— „Чого ж тобі важко ?“ — „Не знаю, а так
Чогось ніби страшно і жалко“.

— „Тьфу, що ти морочиш ? Ти ясно кажи !“
Озлився. — „Ба, ясно ! Якби то
Я сам знав ! Здається, здоровий, а десь
Болить щось, гризе мене скрито.

„Все хочеться думати про наше життя.
А що в нім було ? Біганина
За крейцаром²⁾, здирство, ошука, брехня,
А щастя — ну, хоч би година !“

— „Ти стікся³⁾ ! — говорю. — А діти ? Чи ж ти
Не рад прихилити їм неба ?
Хіба не здорові, не гарні ростуть ?
Що ще за рожна⁴⁾ тобі треба ?“

1) Кріда — банкрутство.

2) Крейцар — копійка.

3) Стікся — з польськ. сказився.

4) Рожна — ріг, рога́тий чорт.

— „Ох, Малко, цього мені й страшно,
Трясусь, мов від вітру перо...
Ану ж нашим дітям не вийде в пожиток
Неправдов¹⁾ нажите добро?“

— „Тьфу, тьфу, скостенів бй язик твій! —
кажу. —

Це що ти верзеш, оцапілий?“

— „Послухай лиш, Малко, а бачила ти,
Як вчора по вулиці бігли

„Жиди, жиденята, кричали, ревли,
А посередині громада
Хлопів з патиками, з дрючинням страшним
До суду вела конокрада?“

„А знаєш ти, Малко, хто той конокрад?
Герш Цвіліх! Ти тямиш, Берль Цвіліх,
Отець його склеп²⁾ в наших місті держав,
Склад всяких матерій і білих

„Полотен. Багач був, і також збирав,
І гарбав, і грабив, о сині
Все думав, для нього на душу брав гріх, —
А син його от чим став нині!

„Ох, Малко, і чи ж то не ми довели
Тих Цвіліхів аж до банкрутства?..“

— „Здурів ти! — кажу йому, — адже нас суд
Очистив від того паскудства!“

— „Очистив нас суд, та сумління мое
У мене бунтуєсь теперка³⁾.
Хто зна, може, пасть вже рознята, що й нас
Пожере, як пожерли ми Берка!

¹⁾ Неправдов — неправдою.

²⁾ Склеп — крамниця.

³⁾ Теперка — тепер.

„Хто зна, може, й наші так діти підуть,
Як Гершко, як Сура... Ох, Малко!
Подумаю це, то аж серце в мні рвесь!
І страшно мені щось і жалко“.

— „Та цур тобі! — мовлю йому. — От найшов
Про що ще під ніч міркувати!
Лиш Богу молися і дурнем не будь,
То Бог нам не дасть загинати!“

„І що я йому говорила, товкла,
Ні руш отих мислей прогнати.
Нуда його б'є, помарнів, попіснів,
Снуєсь, мов не свій, мов заклятий.“

„Ба, ще що: до галеха¹⁾ став він ходить
І з ним про книжки розмовляти.
Аж світ ми затьмився! Кричу вже йому:
— „Що робиш, мешігенуватий²⁾?“

„А він все своє: „Ні, не можна так жить!
Хіба ж то ми пси, а не люди,
Щоб гризтись і жертись отак? І коли ж
Кінець тій ненависті буде?“

„Почав він ходити зовсім як дурний,
До склепу, хоч ріж, не загляне!
Почав упадати інтерес³⁾... Пішло
Життя поміж нами погане.“

„Вже лаю, і плачу й клену. Та куди!
За шапку та в ноги! Й до хати
Вже на ніч не ходить! Пішла я тоді
Усіх своїх кривних скликати.“

1) Християнський піп.

2) Мешігенуватий — з жидів., дурнуватий.

3) Інтерес — діло, торгівля.

„І що вже ганьбили його, то й але¹⁾!
Він мовчки, понурившись, слуха.
А далі найстарший віком, мій дідусь,
Як трахне його поза вуха!

„А з другого боку поправив мій стрик²⁾)...
Ой, ой, почалася Содома!
Ну, ледве мій вирвавсь і втік. Минув день,
Ба й тиждень — нема його дома.

„Шукаю, питаю — ні вісти! Минув
Вже місяць, нема чоловіка.
Ба, й кривні розбіглись — насилу найшли.
І слухай лиш, що за побліка³⁾!

„У хлопа в селі він до служби найнявсь.
— „Не верну до міста, — говорить. —
Тут ліпше, бо лиш хлібороб заробля,
А кривди нікому не творить“.

„Ну, що з ним балакать?.. Зв'язали його,
І врадили, цадик, до тебе
Везти його й слізно благати: рятуй
Сиріт в тій великій потребі!

„Це дибик проклятий опутав його!
Найди, святий цадику, слово,
Що є найміцніше, закляття страшне,
І вижени ворога злого!

„Нехай він, проклятий, його не мутить,
Спокійний хай сон його буде!
Нехай те сумління його замовчить,
Щоб жити він міг, як всі люди!“

28—30 серпня 1889.

1) Але — дуже, народній вислів на знак підкреслення чогось.

2) Стрик — дядько

3) Побліка — ганьба, сором.

VII. З ЛЮБОВИ.

I.

З гешефту лиш, кажете, жениться жид,
А серця у нього не має...
А знаєте, скільки гешефт той не раз
Любови в собі й горя скриває ?

Гешефт ! А який то, спитайте, гешефт ?
Що всякими бідами битий,
Від малку в тій думці ховається ¹⁾ жид,
Щоб, хоч оженившись, пожити !

Сто раз не доїсть, не доп'є, не доспить,
І голод і бійку приймає,
То й знає він добре, що в нужді такий
Любов, наче цвіт, увядає ²⁾.

Не бійтеся, вміє цінить він любов
всю благодать її Божу !
Та що, як землі під картоплю нема,
Куди його думать про рожу !..

Та от хоч би й я ! Чи сидів би я тут
У клятому цьому застінку,
Якби я з любови не був оженивсь,
Якби не любив свою жінку !

II.

Я з першою жінкою, бачте, розвівсь,
Та й досі в'на з тямки не никне —
Любив я її !.. Чоловік, наче хміль,
До всякої тички привикне.

¹⁾ Ховається — виховується.

²⁾ Ув'ядає — з польськ., в'яне.

Хоч смійтесь, а таки любив я її,
З любви навіть з нею розвівся...
Ну, ну, розкажу! А то скажете ще :
Плете, мов дуриці ¹⁾ наївся.

Я змалку до поля, до коней, коров,
До хлопської всієї роботи,
До плуга, мотики, пили й топора
Найбільше над все мав охоти.

Ну, батько й найшов мені дівчину тут,
В Жовтанцях : здорова, вродлива
І простого хову — піде до коров,
До сіна, до ціпа, до млива.

Вподобав я Файгу. А батько її
Корчмар був, багатий, як дідько,
Хоч шляху в Жовтанцях тоді не було,
А гостей в корчмі було рідко ²⁾.

Вподобав чомусь і мене той корчмар,
Хоч я і зовсім був убогий.
Женився я і жить перейшов покищо
До тестя, в корчму край дороги.

Ба, десь так за тиждень, за другий — гляжу :
Спить тесть мій весь день, мов убитий.
Смерком якісь хлопи прийдуть, п'ють, їдять
Та й ще собі кажуть платити.

Питаю я тестя — мовчить та бурчить,
Питаю у тещі — як риба,
У жінки — ні слова. Ходжу, мов дурний,
І думаю : що тут за хиба ?

¹⁾ Дуриця — народня приповідка каже, що коли наїстися дуриці (рослина), то можна здуріти.

²⁾ Розуміється, було багато, як рідко де.

Аж бачу раз вдосвіта, тесья мій якось
З поблизького лісу житами
Веде пару коней — та й коні ж були,
Що тії галки ¹⁾, й з хомутами!

Запряг у традайку ²⁾, до Львова махнув —
З полудня вернув... під охотов...
Дві шкапи в традайці, лиш шкіра та кість,
А в чересі кілька банкнотів.

Ну, думаю я, — а ще був молодий,
Не звик до такого ще гендю, —
Тут, брате, не чисто, тут буде біда!
Та й мовлю ось тестеві Мендю :

„Послухай, реб Мендель, віддай ти мені,
Що дать обіцяв за дочкою!
Пора нам на свій хліб. Я, може б, тобі
Завадив — нам треба спокою“.

Озвіривсь на мене старий. — „На свій хліб?
Якого ж ще хліба забаг ти?“ —
„Я пахту ³⁾ візьму тут в сусідстві“. — „Дурний!
Рожна ⁴⁾ тобі треба, не пахти!

„Сиди ти при мні, заробляймо ураз,
За пару літ вийдеш на пана!“ —
— „Або зогнію в криміналі!“ — „Ага!“ —
Відворкнув мій тесья, і погана

Усмішка заграла в його на губах: —
„Ти вже кримінал тут занюхав!..
Ну, йди ж, але знай, не минеш ти його,
Коли ти мене не послухав!“

1) Кінь, як галка, — цебто круглий, ситий, жирний.

2) Традайка — старий віз.

3) Пахта — оренда

4) Рожна — рогатого чорта.

В злу хвилю, мабуть, він сказав ті слова, —
Скарай його, Боже, за вік мій!
Він нині панує, я ось де зайшов, —
Все сталося так, як прорік він.

III.

Дав він мені грошей. А трапилось нам
Два морги города, пів хати,
Сад, стайня... За все сорок римських¹⁾ у рік.
Інтерес, як цукор, лиш брати!

Я взяв, зараз сад в мене зняв садівник
За тридцять, без сіна. З города ж
Я мав ярини²⁾ і собі на весь рік,
І ще й зоставалось на продаж.

Купив я й корову. А ще в мене був
Заробок: до міста, бувало,
Іду на худоб'ячі³⁾ й кінські торги —
Я баришівник⁴⁾, яких мало!

Тут куплю коня, тут корову, й продам,
То знов сторгувати поможу,
А все не задармо: щотижня хоч п'ять,
Шість римських додому привожу.

Прознав⁵⁾ я й для жінки заробок, якби
Вона його хтіла держати.
Взялись, бачте, бігать з сусідства баби
Частенько до нашої хати.

1) Римський — карбованець.

2) Ярина — городовина, з польського.

3) Худоб'ячі торги — де продають рогатий скот.

4) Баришівник — посередник при купівлі, фактор.

5) Прознав — провідав, знайшов.

А кожна приносить по кілька яєць,
Пшона, то муки, то пшениці.
„Купить, — каже, — Гершон, у мене кума,
У мене цю ніч вечорниці!“

Ну, звісно, в корчму їм іти з тим не мож :
Побачить хто, муж перечує, —
Мені ж за щобудь дасть, бо раз, що я блят*),
По-друге — готівку плачу їй.

Ну, словом, скажу вам : такий це гешефт,
Що з нього одного мож жити.
І думав я так, що ним жінка займесь,
А я по торгах му ходити.

Та ба, не те вийшло ! Файгуня моя
Щорана. як лиш протре очі,
Зварить там щонебудь, та й шмиг до вітця,
Та й там вже сидить аж до ночі.

Піду я на ярмарок — хату замкне,
Та й шмиг, мов жене хто від свого.
Скажу що робити — глядить, мов дурна,
Та й шмиг, не сказавши нічого.

А в батька, прочув я, вона, мов слуга,
Все робить. Тьфу, що за причина !
Став ласкаво їй говорити — стоїть,
Мов стовп, тільки лупа очима.

Став я не пускати її до вітця —
Ого, не минуло й години,
Вже теща прибігла, цокоче, кричить :
„Не смій ти моєї дитини

*) Блят — вираз злодійський, значить чоловіка, що переховує крадені речі, а далі й загалом такого, що вміє всяку річ держати в тайні. (Ів. Фр.).

Спиняти!“ — „Хіба ж я не муж їй?“ — кажу.
— „А я їй, — та каже, — не мати?“ —
Ну, слово по слову, ми в сварку зайшли,
І вигнав я тещу із хати.

Сидить моя Файга та й плаче. Що я
Говорю, і прошу, і грожу —
Мовчить або ходить сама не своя,
Ну, просто, дивитись не можу!

Аж далі дитина у неї найшлась, —
Ну, мислю, слава Тобі Боже!
Дитина прив'яже до хати її,
Тепер устаткується¹⁾, може.

Ага, чи не ще! На родини²⁾ вона
До батька пішла. Вже по всьому —
Лежить там. І встала, і робить, і мов
Не дума вертати додому.

Привів я її. А що крику було,
Що сварки, того й не казати.
Та що, день-в-день гірше: то в'на до вітця,
То теща від нас не йде з хати.

І ніби вона при дитині, а тут
Все шепче щось, Файгу бунтує!..
Я з злости аж мечусь, сварю, то мовчу...
Вже й праця мені не смакує.

IV.

Раз якось я з ярмарку з Жовкви прийшов —
Нема мої Файги: ще зранку —
Говорять сусіди — до батька пішла
З дитиною, жати поганку*).

¹⁾ Устаткується — з польського, стане спокійною, по-важною.

²⁾ Родини — родити дитину.

*) Поганка — гречка. (Ів. Фр.).

Над вечір вернула. Ов, чую : кричить
Дитина ! „Чого воно плаче ?“

— „Та що ж би, нічого !“ — Гляжу я, дитя
Лезить все червоне, гаряче.

„Чи ти може в поле 'го брала з собов ?“

— „Та брала !“ — „Й на сонці лишила ?“

— „Та ні, під снопом, лиш крихіточку
раз...“

— „А бий тебе Божая сила !“

— „Ти що розкричався ? Він зовсім здоров !“ —
Кричить моя Файга, й не дбає.

Дає йому груди, він хопить і враз

Знов пустить, знов хап, знов пускає.

Озливсь я. „A Rich'n danen Taten arán ¹⁾ !“

Не бачиш, дитина недужа !“

— „Ти дурень !“ — вона кричить. — „Мама мені
Казала : не слухай ти мужа !“

Розлютивсь я, вдарив її... А найгірш

За серце мя брав плач дитини.

Ще й нині болить мене в серці той плач !

Ох, синку мій, синку єдиний !

Кричить та й кричить. Що йому ? Що робить ?

Не знаю, та й як мені знати ?

А жінка, дурна, як поліно, тремтить,

Лиш знає грудь в рот йому пхати.

А в'но все лиш хопить та й пустить...

Побіг

До тещі. Прийшла стара, оха,

Щось шепче, то купіль готувить якусь —

Дитина не втихла ні троха.

¹⁾ Чорти б взяли твого батька.

Промучились ми! А по доктора слать
Ні думки! Ніч, розкаль¹⁾), три милі...
Що кошту!.. Коротко сказать: до трьох днів
Синок мій лежав у могилі.

V.

Не стало між нами життя з того дня,
Могилка ота нас ділила,
Мов корч²⁾ бодяковий. Все думка в мені:
Це Файга дитя моє вбила!

Дарма, що я бачив жаль, сльози її.
„Дурна, як поліно!“ Ці мисли
Вертались усе, як лиш бачу її,
Вертались і груди мою тисли.

„Дурна, як поліно! В неволі зросла
У батька, як жаба в болоті:
Лиш вирне на сонце, та й зараз назад
В болото по власній охоті!

„Їй матір'ю быть? Господинею быть?
І що ж вона вміє? Робити
Лиш те, що їй кажуть, і родити, й груди
Дитині до рота встромити.

„Казала їй мати не слухать мене —
Не слухала, хату лишила,
Заробок повергла³⁾), щоб мамі служити,
І власне дитя погубила“.

Такі мене мучили мислі день-в-день,
Обридла і жінка і хата,
Заробок, весь світ. І весь день я не раз
Сидів і мовчав. Як заклята,

¹⁾ Розкаль — грязюка.

²⁾ Корч — кущ.

³⁾ Повергла — покинула.

Мовчала і Файга, крутилась, мов тінь,
По хаті, а ніччю ридає...
І рад би промовить, потішить — так ні,
Щось мов мені горло стискає.

І в інший бік думи важкії пішли :
„Невже лиш сама вона винна ?
Чим ліпший і я ? Чи ж моєї виши
Нема, що померла дитина ?

„Роблю, заробляю, все к хаті гребу,
А першу підвалину хати,
Її, свою жінку, я таки не вмів
До хати життям прив'язати.

„Не вмів її, зламану волев вітця,
Знов випрямить, духу нового
Додати. Одно лиш зумів — долучить
Нове ще ярмо до старого.

„Чи маю ж я право від неї жадать
Того, що нівідки було їй
Здобуть ? Попрікати ¹⁾ її дурноту,
Не бачучи власної своєї ?“

Роздумавши, хтів я осилить ²⁾ себе,
Буть к ній ласкавішим. Та ні вже !
Занадто тяжка була рана, і йшло
День-по-день усе поганіше.

І бачу, що дурно лиш мучимось ми,
Кажу їй : „Файгуню, нам вкупі
Не жити !“ — Поблідла, стоїть і тремтить,
Лиш очі на мене ті глупі

¹⁾ Попрікати — докоряти, обвинувачувати.

²⁾ Осилить себе — перемогти себе.

Витрішує... „Дам тобі розвід“, — кажу.
Ще дужче поблідла й сказала :
— „Як знаєш. Я бачу й сама“... Тут урвався
їй голос, вона заридала.

І ми розвелись. Все, що мав, — їй віддав,
І ще й наганьбив мене тесть мій.
Лиш в тім, що на собі, пішов я від них —
Такий то був перший гешефт мій.

Пішов я, у бровар¹⁾ в Янові²⁾ найнявся,
Живу, заробляю рік, другий, —
Згадаю про Файгу, згадаю дитя,
Ніт-ніт³⁾, та й заплачу із туги.

„Женись!“ — каже батько. — „Женився б, —
кажу, —
Та от що : шукать неспосібно¹⁾“.
— „Ну, що там шукать ! Я тобі сам найду !
Тобі лиш одного потрібно :

„Щоб мала кус⁵⁾ гршей, щоб проста була,
Сільська, до роботи придатна“.
— „Ні, — мовлю, — досить мені простих уже !
Хай куля поб'є їх гарматна !“

Говорю вітцеві : „Лишіть ви мене,
Хай сам я собі пошукаю !“
І став я потрохи сяк-так між людьми
Питати, і все помічаю.

¹⁾ Бровар — пивоварний завод.

²⁾ Янів — містечко недалеко Львова, тепер передмістя
Львова.

³⁾ Ніт-ніт — ні з цього, ні з того.

⁴⁾ Неспосібно — нема часу, нагоди.

⁵⁾ Кус — від кусок, шматок, трошки.

А близько тут Еттінгер має село —
Жид дуже ж то вчений, багатий.
Тепер він у Львові за рабіна став,
Та й то за сам гонор¹⁾, без плати.

Прочув я: жидівочка в нього живе,
У наймичках-ді²⁾, молодиця,
Чи розвідка³⁾, хлопчик у неї трьох літ,
Є й гроші, й одежа... Вертиться

Усе моя думка круг неї. Цю взять!
Розумна чень, чесного стану, —
Бо вже ж в такий дім якубудь не візьмуть.
Ану-ко, піду та погляну!

Пішов я так в шабаш. До кухні зайшов,
Гляжу: по-міщанськи убрана,
А гарна, жива молодиця така...
„Ви, певно, — питає, — до пана?“

— „Ні, — мовлю. — Я чув, тут живе Лібе Зіс“. —
„На що вам вона?“ (Спаленіла!).
— „Я чув, вона тее-то... заміж би їй“...
Вона тільки глип, та й присіла,

Немов там огонь під кітлом поправля.
— „Мене, — мовлю, — брат посилає,
Такий і такий, і господар, гендляр“... —
„Він може багачки шукає?“

— „Ні, — мовлю, — а чув він, що має вона
Три сотки готовими грішми,
Що розвідка, хлопчик у неї трьох літ...
Не знаю, чи так це, повіж⁴⁾ ми!“ —

¹⁾ За гонор — за честь, не за плату.

²⁾ Це „ді“ додають на Підгір'ю на кінці слова в значінні: кажуть, а диви.

³⁾ Розвідка — розведена.

⁴⁾ Повіж ми — скажи мені.

„І так і не так. Хлопець, правда, що є,
А грошей трьох сот я не маю.
Та маю одяжу... одяжі досить“...
— „Що ж, добре й того!“ — повідаю.

Поглянула пильно на мене. „А ось
Мені щось здається, — сказала, —
Що в вас нема брата. Ви сам є той брат“...
Ну, бачите, хитра — вгадала!

— „А якби так мере¹⁾), — кажу я, — то що?“ —
„Та що ж, — каже, — я за вас піду.
Ви, бачиться, добрий“... Це зговір наш був.
Просидів я там до обіду,

Поглянув, як робить, поїв, що варить, —
Все чисто і гарно — аж мило.
Пішов я, вітцеві кажу: так і так.
„Що ж, — каже, — щастя Біг на діло!

„Та тільки я все б таки радив тобі
Простенької де пошукати.
Така практикована²⁾ баба — го, го!
То можна біду напитати“.

Немов батогом мене цвігнули ті
Слова, — та мовчу, лиш в утробі
Мов щось повернулось. Три місяці я
Не дав їй ні вісти о собі.

Надумавсь. Пішов. Застаю її, якраз
Панам подавала гечене.
„О, гості рідкі! Я гадала, що ті
Вже гості забули про мене!“...

1) Мере — може.

2) Практикована — досвідчена, розумна.

VII.

Побрались ми. Батько мій каже : „Ходіть
До мене!“ Ба, чую я вісти,
Що в Крехові¹⁾ він третій раз оженився
І хоче на ґрунті осісти.

Смішна була річ : це для мене старий
Почав був шукати селянки,
Аж на тобі! Чисто старий одурів,
Та й бух²⁾, сам опутався тамки.

Я з батьком від маленьку вкупі не жив.
Міркую : це що він щедриться?
Та швидко піймив я³⁾, що він лиш бажав
Із нашої праці розжитися.

Прийшли ми до Крехова. Зараз я три
Корови купив, сіножати
Найняв,— загадали ми, бач, молоком
Із батьком наспів торгувати.

Орудує батько мій тим молоком,
Я знов баришництвом зайнявся.
І добре пішло нам. Та швидко весь крам
До тла із-за баб і розпався.

Моя розумніша і старша була
Від мачухи, — та знов уперта,
Горда. І пішла проміж ними війна
Щоденна, невпинна, зажерта.

Жінки, бач, все дома, їх діло хатнє,
То їх і найменша дурниця

¹⁾ Крехів — містечко біля Стрия.

²⁾ Та й бух — з німецьк., аж на тобі.

³⁾ Піймив я — зрозумів, розібрав.

Дразнить і доводить до лютости гнеть¹⁾,
Та й ну же свариться, ганьбиться.

Прийдемо, бувало, з торгу, а вони
Кричать, і цокочуть, і плачуть.
Содома! Лиш плюнеш і з хати біжиш,
Хай їх твої очі не бачуть.

Та далі не зміг я терпіти: мов міль,
Гризе мене жінка: „Ой, пробі,
Не можу тут жить! Забираймося геть!
Там в мене є стрик в Любачові.

„Там паші багато, там можна держать
Худобу, там добрії люди,
Там тані²⁾ хати і там тана земля, —
Побачиш, там добре нам буде!“

VIII.

Пішли ми в погану годину. Гай, гай,
І паші нема, і не тані
Хати, а землі й не докупишся, — ну,
А люди, то й дуже погані.

Стрик жінки моєї був також гендляр,
А все гендлював баранами.
„Продай, мот³⁾, корови, а гроші мені
Давай, буде спілка між нами!“

— „Що спілка, — кажу, — коли я ані в зуб
Гешешфту сього не капую⁴⁾?“ —

1) Гнеть — зараз.

2) Таний — дешевий.

3) Мот — мовить, каже.

4) Капувати — розуміти, розбирати.

„Дурний ти! Сиди та проценти бери,
Та тільки дивись — я торгую“.

Полакомивсь я на проценти, продав
Корови, дав грошей три сотки,
Собі ж на свій гендель лиш сотку лишив...
Гай, гай, Ти мій Боже солодкий!

Півроку пройшло, грошенята мої
З процентами к бісу пропали —
Все стрик пропустив. Усіх нас з ним ураз
Із хати в зашийок ¹⁾ прогнали.

Прийшлося нам круто — і я став крутить...
Почав по торгах відновляти
Знайомства з людьми, що до тестя колись
Вночі приходили гуляти.

До коників змалку охочий я був,
До них то я й кинувсь з запалом.
Та що, небагато прийшлося гулять —
Я швидко спізнавсь з криміналом...

ІХ.

Так Гершон, старий конокрад, говорив —
І стих. Уже сумерки темні,
Немов каламутна вода, залили
Вонючі казні тюремні.

А ми, слухачі мимовільні його,
На прічах ²⁾ лиш кулились тихо:
У всякого свого лиха досить, —
Що нам конокрадове лихо!

¹⁾ В зашийок - в шию.

²⁾ Прічі — нарі.

І чув я : ще довго він важко зітхав
І з боку на бік обертався,
І кашляв, стогнав, кості битії тер, —
А далі я трохи здрімався.

По хвилі проснувся я. В казні мигтів
Промінчик від лямпи знадвору, —
На прічі, понурившись, Гершон сидів,
Він спати не міг в таку пору.

Тихенько, мов чміль той старий у траві,
Бренів собі пісню жидівську.
Кінець її довго не дав мені спать,
Кругивсь, мов оса, в моім мізку :

„Гей, посадив я винний сад,
Зацвів сад не на жарти ;
Програв, програв я свій вік молодий,
Як той карточник в карти.

„Гей, посадив я винний сад,
Побили сад морози ;
Програв, програв я свій вік молодий,
Мене обляли сльози.

„Карточник грає й надієсь
На виграння, хоч би мізерне ;
Пропає задаром мій вік молодий
І більше вже не верне“.

21—28 серпня 1889.

VIII. ПО-ЛЮДСЬКИ.

I.

Онучкарський ¹⁾ заробіток,
Звісно, хліб то не масний :
Ходиш, бродиш, мокнеш, мерзнеш,
Як той пес, за гріш марний —
А згадати якось любо,
Їй-же-богу ! Поле, ліс,
Різні села, різні люди...
І де тільки Бог мя ніс !
І якого тільки дива
Між людьми я наглядівсь !
Правда, і добро траплялось,
Та сліз, горя, кривди більш.
Серед сутолоки ²⁾ тої,
Наче зорі ті ясні,
Так дві постаті жидівські
Споминаються мені.
Ви видали, як з криниці
Полевої косарі
Літом воду п'ють, всім тілом
Ниць припавши до землі, —
Так оба мої знайомі,
В праці, з потом на чолі,
Черпали життя й здоров'я
З мами нашої — землі.
Кривди людської ніколи
Не прилип до них окрух ³⁾,
А від них у мир добро йшло,

¹⁾ Онучкарі — від слова онучка — шматок ганчірка; онучкарі їздили по селах і міняли всякі дрібнички, як дешеве пахуче мило, перстені, посуда, за всякі ганчірки, старе залізо у селян і т. ін.

²⁾ Сутолока — метушня.

³⁾ Окрух — шматок.

Мов вода з нори на луг.
Край наш бідний, люд наш темний
У біді затверд, окріп,
Ще й смієсь чужому горю,
Брату з горла видре хліб.
От тому годиться тямить
Про людей, що з тої тьми,
З тої вовківні страшної
Вирвались, щоб бути людьми.

II.

Я в Руді близь Магерова ¹⁾
Вже не раз вперед бував,
Про родину Шльоми Штенгля
Теж не разце й те чував.
Аж раз літом по полудні
Дощ в дорозі мя застиг ²⁾, —
Я до Штенгля й схоронився.
У гайочку груш товстих
Хата Штенгльова стояла —
Хлопська хата, не шинок!
Обійстя ³⁾, стодола, стайня,
Пасіка, і знов садок —
Всюди лад, порядок, дозір,
Хтось, мабуть, за всім глядить,
Що не тільки гроші любить,
Але в праці любить жить.
Чу! Гуркочуть жорна в сінях!
Вхожу — скрипнули чопи —
В сінях дід старий при жорнах
Меле гречку на крупі.
Сива борода по пояс,

¹⁾ Магерово — близько Львова.

²⁾ Застигнути — заскочити.

³⁾ Обійстя — садиба, хазяйство.

Похилилась голова, —
Але плечі, наче двері,
Руки крепкі, мов ужва ¹⁾.
Поздоровились. „Тут, — мовлю, —
Шльома Штенгель? Я гендляр,
Від дощу хтів схоронитись,
Щоб не змок мені товар“.
— „Шльома в полі при роботі,
Але ти про те не дбай!
Я є Хаїм, Шльомин батько...
Ну, сідай лише, сідай!
Шльома в полі і всі діти —
В нас робучий час тепер...
Для кісьби цей дощ не шкодить!
Лиш мене мій вік припер
В хаті нині... Ну, та що вже!
Не дармую, бач, і я:
От домелю, зварю каші,
Повечеряє сім'я.
Так то, сину, в наших стані,
Все працєю, док ²⁾ лиш здоров,
От на старість на жіноцьку
Я роботу перейшов!“ —
Усміхнувся добродушно. —
„Я не жалуєсь! — сказав. —
І за те ще слава Богу!“ —
Та й знову до жорен став.
А змоловши, виніс сито
І счиняє ³⁾ почав крупі.
— „Ну-ко, сину, йди по дрова,
Та в печі но затопи!“
Затопив я. Швидко каша
Закипіла. Вніс старий

¹⁾ Ужва — ужовка, шнур.

²⁾ Док — доки, поки.

³⁾ Счиняти — підчищувати в ситі чи решеті.

Масла, молока, сметани,
Та й до мене :— „На, бери
Миску, ложку, підвечіркуй !
Ти ж у мене нині гість !
Шльома пізно верне з поля,
Гість тим часом попоїсть“. —
Підвечіркуючи, Хаїм
Все балакав, — видно, рад
Був чужому чоловіку.
І хоч дощ почав стихать,
Не пустив мене в дорогу.
— „Ти лишися, заночуй !
Завтра шабаш, гріх ходити, —
Так ти з нами шабашуй!“
І здалось мені так тихо,
Тепло, гарно в хаті тій,
Що й самому захотілось
Перебути довше в ній,
Захотілося пізнати
Хліборобну ту сім'ю.
От і виждав я, як Хаїм
Перервав щось річ свою,
І озвавсь : „Скажіть, реб Хаїм,
Много краю я сходив,
А жидів я хліборобів
Щось ніде не находив.
Як це ви дійшли до того —
Чи то ви, чи хто другий,
Що жидівські всі Panusses *),
Що шинкарство і торги
Ви покинули й робити
Коло ґрунту прийнялись ?“
Вислухав старий, до столу
Головою похиливсь.

*) Panusses — зарібки. (Ів. Фр.).

— „Мудро, сину, ти питаєш!
Знає, не дурно ти блукав
Поміж люди, придивлявсь їм,
Правди думкою шукав.
Ой, та й час вам всім шукати
Правди тої! І коли б
Всі жиди її шукали,
Не сиділо б, наче гриб,
Плем'я наше в цьому краю,
Ссучи з нього кров саму, —
Сотні літ живучи в ньому,
Сотні літ чуже йому!
Знаю, знаю я, небоже,
Як то тяжко навернуть
Із найдженого шляху.
На нову, непевну путь, —
Ну, та треба! Та й чи так то
Тяжко нині, як було
В ті часи, коли на інший
Шлях вертать мені прийшло?..
Я не думаю хвалитись
Тим, що к правді я звернув, —
Ой, важким мене ударом
На цей шлях Господь напхнув!
І йшов зразу я тим шляхом,
Мов крізь полум'я і дим...
Слухай же, придатись може
Повість та вам молодим!“ —

III.

— „Ох, старий я! Доживаю
Сьомий вже десяток літ.
На очах моїх догрунту ¹⁾
Весь перемінився світ.

¹⁾ Догрунту — геть зовсім.

Колії¹⁾ пішли, машини,
Телеграфи, сірники,
Панщину знесли, послами
Були в Відні мужики,
Шляхта побанкрутувала,
Дідичами скрізь жиди :
Граф — комісар, князь — поліцай...
Тьфу, щезайте до біди !
Ой, не те було давніше !
Страшно, сину, погадять,
Як на ділі виглядала
Панщизняна благодать.
Ой, проклятий час був, сину !
Бачиш, простий я жидок,
А прокоштував основно
Я вершок її й сподок.
Ласков панськов я гордився,
Бог мя змів, мов помелом,
І сидів я, як то кажуть,
За столом і під столом.
Пан в Руді сидів багатий,
Графський рід його старий, —
Але був без милосердя
Для підданих — Боже крий !
Я за вірника²⁾ був в нього.
Він любив мя, що й казати !
Як то жид : пізнавши пана,
Гнувся я на панський лад.
Бачу, що пан любить бити,
Любить плач — ну, й я ж ото
Гну так, щоб в селі небитим
В тижні не оставсь ніхто.
Бачу, що пан любить гроші —

¹⁾ Колія — залізниця.

²⁾ Вірник — довірений.

Я данини все нові
Винаходжу : празникові,
Хмелеві та грибові.
Бачу, любить пан дівчата,
Хоч мав жінку й дочок п'ять,—
Вже я духом все обладжу¹⁾)...
Тьфу, аж гидко це казать!
Ну, та треба! І нічого
Я не крию, щоб ти знав,
Із яких поганих дебрів
Бог до світла мя підняв!
Так п'ять літ за пса служив я.
Ненастанний плач стоїть
По селі! Не раз на мене
Засідались, щоб убить,
Пана бралися спалити...
Та все якось ми уйшли²⁾
Засідок тих, а злочинці
В криміналі, знай, гнили.
Почали тоді піддані
Утікати із села.
Пан сміявсь! За втікачами
Все слідом погоня йшла.
Хто впав в руки, той брав буки³⁾
І ярмо знов волочив;
Хто пропав, того ґрунт швидко
Пан до свого прилучив.
А у всім тім словом, ділом
Помагаю пану я,
І затвердла, озвіріла
Аж до дна душа моя.
Оженивсь я... жінка гарна...

1) Духом все обладжу — скоро все зроблю, підготую.

2) Уйти чогось — з польськ., втікти, сховатися перед чимсь.

3) Брати буки — бути битим палицею.

Було троє в нас діток,
Та на радощі родинні
Моє серце Бог замок ¹⁾.
Прийду, буркну, крикну, вдарю,
Та й у двір біжу оп'ять,
Як той пес куса щенята,
Панську руку йде лизать.
Втім прийшов рік тридцять перший,
Рік холери, рік тісний,
І в мою сім'ю і душу
Разом грянув грім страшний.
Ніччю в дім наш, наче злодій,
Ангел смерти загостив —
Жінка, діти тої ночі
Всі померли, мов скосив.
Крики їх, стогнання, муки,
Ті страшні конання всі
Потрясли мя, сину, перший
Раз до глибини душі.
Бачучи їх сині лиця,
Почорнілі уста,
Чув я, як внутрі у мене
Прірва твориться пуста,
А на дні її глибоко
Ворухнулась чорна гадь ²⁾,
І страшне щось, несосвітне ³⁾
Почала шептать, сичать :
„Бач, що тут добра і щастя
Бог у тебе, пса, забрав!
Так і треба! Ти ж ще вчора
Не любив їх і не знав!
Ти не смій за ними плакати!

1) Замок — замкнув.

2) Гадь — гадюка.

3) Несосвітний — темний, безуразний.

Твій собачий плач в ту мить
Неповинні тії трупи
Опоганить, осквернить !“
І почув я страх великий
Навіть глянути на їх, —
Мов безумний, вибіг з хати,
Мов безумний, в двір побіг.
А в дворі тривога, пострах,
Все поблідло, все тремтить...
Я й не бачу, йду до пана.
Глянь, аж пан і сам спішить,
Та й до мене : „Псе ! Такий ти
Вірник ? Так мя достеріг ?
Гей, кладіть 'го, хлопці ! Сипте,
Щоб в штани забрать не міг !“
Ой, не вспів я зміркувати,
Що це, за що, відки є ? —
Вже мя вергли ¹⁾, придавили,
Гарап тіло рве моє !
Я лежу, як стовп, ті луплять,
Кров додолу капотить...
Далі пан одумавсь, каже :
„Ну, пустіть його, досить !“
Підвели мене. — „Ну, жиде,
Признавайся ! Знав це ти,
Що дочка моя з ротмістром
Мала потай утекти
Цієї ночі і забрати
Всі дукати, скарб мій весь ?
Признавайсь, бо буду бити.
Доки в тобі дух товчесь !“
Затремтів я. „Пане, — мовлю, —
Ні про що це я не знав,
Але бачу, цієї ночі

¹⁾ Вергли — кинули.

Бог обох нас покарав.
Та тебе діткнув ще легко,
Знать, хотів лиш пригрозить,
А мені взяв жінку й діти!
Ну, кажи мя дальше бить!
Бачу, пан пополотнів весь.
„Що, холера?“ — прошептав,
„Так, — кажу, — холера, пане!“ —
І переляк всіх обняв.
Мов стовпи ті, поставали.
Ледве стоя на ногах,
Мокрий кров'ю весь, так вийшов
Я з двора на битий шлях.
І куди тоді пішов я,
Як сім'ю похоронив, —
Нічогісенько не тямлю...
І що дальше я чинив —
Я нагадувать боюся.
Знаю лиш, що дикий страх
Перед кожним чоловіком
Чув я. В дебрах і лісах
Пробував я, тільки ніччю,
Наче вовк, між хати біг,
По пустках шукав поживи
І хапав, що вхопить міг.

IV.

„Раз отак зайшов я в пустку,
Де не світиться. Там, знать,
Всі померли. Чую — стиха
Мов котята десь пищать.
Стисло щось мене за серце!
Засвітив я світло вмиг¹⁾“:

¹⁾ Вмиг — зараз-же, миттю.

Батько й мати серед хати,
Вже зчорнілі, а круг них
Трое діточок маленьких
Ледве лазять і пишуть,
Мов три ангели, зіпхнуті
У вонючий, чорний ад.
Світло вздрівши, разом стихли.
Із голодних оченят
Виглянуло стільки горя
І страху і просьб німих,
Що я сам себе не стямив,
Та, припавши коло них,
Став ридати, мов дитина.
Власне горе, власний біль,
Сліз не витисли м'ні з серця,
Аж ті діти... Боже мій!
А як тії небожата
Руки к мені простягли
І блідими усточками
Просить їсти почали,
То я скочив, мов із терня,
І поклявся все віддати,
Вік свій, силу, щоб тим дітям
Чесним, щирим батьком стать.
Зараз виволік я труп
До стодоли, затопив,
Винайшов муки і масла,
Дітям їсти наварив.
А як діти попоїли,
Я поклав їх спать, а сам,
Кинувшись на голу землю,
Волю дав гірким сльозам.
Много я в ту ніч продумав,
Все минувшє перебрав,
І рішенець тут незмінний
На будуче я прийняв.

V.

„Поховати давши трупи,
Я пішов до пана в двір.
Пан вже не боявсь холери,
Впер смішливий в мене взір
І сказав : „Ну, Хаїм, що там
Чути в лісі? Маєсь гіт¹⁾
Вовча мати? А ведмеді
Чи просили тя на мід?“
Я вклонивсь і мовлю : „Пане,
Річ одну мені зробіть :
За мій труд на рустикальнім²⁾
Мене ґрунті осадить³⁾“.
„Що ти, стікся⁴⁾, — пан аж крикнув, —
Чи до разу одурів?
Зле тобі на службі в мене?
Панщини ти захотів?“
„Добра служба ваша, пане,
Але я в ню не піду!
Коштував добра доволі,
Прокоштую ще й біду.
Тут померли батько й мати,
Сироти по них дрібні
Полишились, — в моїй страті
Бог ті діти дав мені.
Вам тепер би ґрунт той, певно,
Довго пустокою стояв,
Так позвольте ж, щоб вам з нього
Я повинність відбував“.
Слухав, слухав пан ту мову,
Далі сплюнув та й сказав :

1) Гіт — з єврейськ., добре.

2) Рустикальний — так називалася селянська земля

3) Осадити на ґрунті — віддати землю.

4) Стікся — сказився, з польськ.

„Ну, досить я бачив світу
І досить великий зріс,
А не бачив жида, щоб так
Самохіть в неволю ліз.
Що ж, як хочеш! Лізь, небоже,
Я спиняти тя не йму,
Але як вернути схочеш,
Знов на службу не прийму“.
Я вклонивсь, зітхнув до Бога,
Щоб він сил мені додав,
Щоб я більше в панську службу
Доки віку не вертав.
І пішов. От так то хлопом
Став я, сину! Бачиш сам,
Що нелегким був для мене
Перший вступ у хлопський стан.
Та ще тяжче було далі.
Як почула мужичня,
Що їх ворог заклятуший
Став віднині їх рівня,
Хлопський ґрунт держить, ще й хлопські
Діти взявся годувать, —
Гвалт піднявсь в селі, мов я їх
Всіх хотів обрабувать¹⁾.
„Вбиймо жида! Проженімо!
Відберім дітей, він їх
Думає на кров порізать,
На жидівську віру всіх
Повернути!..“ Вся ненависть,
Що в їх душах за п'ять літ
Проти мене накіпіла,
Вилізла тепер на світ.
І прийшлося тепера їсти,
Що вперед я наварив,

1) Обрабувати — ограбувати.

І боротися з тим лихом,
Що вперед сам натворив...

VI.

„Що робить! Іду до віята,
Щоб громаду він зібрав,
А громаді мовлю: „Знайте,
Ґрунт по Процю я обняв
Для сиріт його. Повинність
Відбуватиму я сам,
А як доростуть ті діти,
Я все чисто їм віддам.
А що, може, не подоба
Жиду в себе їх держать,
То скажіть, кому їх маю
На виховання віддати.
Я їх буду стравувати¹⁾),
З'одягать, давать що слід,
Ви ж для догляду над ними
Чоловіка назначіть“.
Вчувши ті слова, громада
Мов води набрала в рот, —
Та ненависть по хвилині
Знов заговорила. „От
Жид присікавсь!“ — закричали. —
„І чого він хоче в нас?
Мало з нас нассався крові
За цілий тяженький час?
Проч з села, проклятий жиде!
З нами тут тобі не жить!
Не доводь нас до нещастя!
Волимо ми положить
Тих сиріт живих у яму,

¹⁾ Стравувати — харчувати.

Ніж щоб ти нам був сусід!
Так кричали люди люті.
Втихомирив їх аж війт,
Кажучи, що панська воля,
Не змінить її хлопам.
„А що Хаїм мот¹⁾), то правда!
Я те саме раджу вам“.
Ледве-ледве мир уговкавсь
І опікунів обрав.
З тяжким серцем діточок я
Тим опікунам віддав,
Та не довго довелося
Годувать їх. В скорий час
Всі померли. От тоді вже
Оженивсь я другий раз.

VII.

„Не скажу тобі, як тяжко
Приходилися мені
Хлопська праця, панські буки
І ті погляди страшні,
Погляди німої злости
І ненависти, що їх
Я стрічав день-в-день довкола
Від усіх сусід моїх.
Але серце було в мене
Засталене²⁾): все-м³⁾) пройшов,
Бо-м ненависть в власнім серці
До людей переборов.
Що мені не виробляли,
Того й в казці не сказать!

¹⁾ Мот — мовить, каже.

²⁾ Засталене — від слова сталь, загартоване.

³⁾ На кінці „м“ — це народня форма, замість „все я пройшов“.

Вікна били, збіжжя пасли,
Обкрадали разів п'ять.
А щоб допомгти в потребі,
Як сусідові сусід,
Щоб хоч добре слово мовить —
Ні, та й ні! І десять літ
Вибув я в такому пеклі,
Мучивсь, горя ніс за трьох,
Постачав і пану панське,
І у себе. Тільки Бог
Додавав мені надії,
Як не раз уже от-от
Приходилося пропасти.
Честь йому від рода в род!
Жінку взяв собі я бідну,
Роботящу, принайняв
Слуг. Це поле опустіле
Пан на мене записав.
Далі своїм добрим ділом
Я й громаду побідив.
Я сказав тобі вже, сину,
Як то пана я підбив,
Щоб громадський ліс в інвентар,
Яко панський, записать.
За той ліс громада з паном
Правувалась літ вже п'ять.
Але де то було хлопу
Найти право в ті часи!
Хоч то й нині — хочеш права,
То кименев потряси.
Все громада програвала...
Пан вже ліс відмежував
І нові за нього драчі¹⁾
Та данини накладав.

¹⁾ Драчі — незаконні податки

Чую я — кипить в громаді,
Пошепти грізні пішли:
„Вбиймо пана! Все одно нам!
Нема правди на землі!“
Думаю, погано буде.
От громада як зійшлась,
Я їй кажу: „Вспокойтесь, люди,
Є ще правда серед вас.
Я про ліс той добре знаю,
Хто й коли його вписав, —
Я за свідка проти пана
Стану, ліс ваш не пропав!
Сміло рекурс¹⁾ подавайте!
Я пів кошту буду ніс²⁾“.
Ну, що довго говорити —
Виграла громада ліс.
Гей, озлився пан на мене
І завдав мені біди,
Але люди в мні сусіда,
Брата взнали відтогди³⁾“.

VIII.

Вечоріло. Ще гляділо
Сонце в дзеркало ріки,
Як в садку загомоніло:
То від жнива йшли жінки.
Жінка Хаїмова й жінка
Шльомина, обі в хустках,
Серп у кожної на тім'ю,
По снопові у руках.

¹⁾ Рекурс — просьба, щоби зробити неважним судовий присуд.

²⁾ Буду ніс — буду нести, — форма, вживана галичанами, вплив німецький.

³⁾ Відтогди — відтоді.

Далі служниця верету ¹⁾
Жатої трави несла —
Це до припусту коровам.
Жінка Хаїма вийшла
В хату, Шльомина до стайні
За кухаркою пішла.
От і Шльома йде з синами :
Два сини вже парубки, —
Всі три з косами : луг сіна
Підкосили залюбки,
Ще й розкинули покоси, —
Завтрашабаш, нехай схне !
Ось і ріг заграв : худобу
З толоки пастух жене.
Хлопці кинулись, загнали,
Повпинали ²⁾, а жінки
Подоїли й подавали
Паші всім за драбинки ³⁾.
І так весело та складно
Та робота всім іде,
Що аж радується серце !..
Ще на небі лиш де-де
Блискали зірки, а всі вже
В хаті, як закон велить,
На молитві враз стояли.
Дай Бог всім ся так молити ⁴⁾
Щиро й твердо ! По молитві
Повечеряли гуртом,
Слуги й господарі разом,
Спільно за одним столом.
По вечері, помолившись,

¹⁾ Верето — рядно.

²⁾ Повпинати — прив'язати.

³⁾ Драбинки — драбина, повішена впоперек; туди накладають сіно чи соломку для скоту.

⁴⁾ Ся молити — галицька народня форма; „ся“ може стояти і перед дієсловом, до якого належить.

Зараз спати всі пішли :
Хлопці в стайні, а для мене
Постелили на землі.
Рано знов молитва спільна,
А відтак обід (вночі
Він, готовий ще від вчора,
Прів, заліплений в печі).
Випивши по чарці меду
(Мед сам Хаїм виробляв),
Риби доброї по дзвоні
Хаїм кожному роздав.
Потім з яйцями цибулька,
Далі з кашею росіл,
Врешті кугель¹⁾ шабашовий
Украсив собою стіл.
По обіді хлопці в поле
Подивитися пішли,
А жінки крутились в хаті.
Шльома й Хаїм потягли
У ванькир²⁾, святії книги
По закону почитать.
Я присів до них. Така то
Чулась в серці благодать
І тепло в тій теплій хаті,
Що, здавалось, вік би тут
Жив, і світом би широким
Став мені цей тихий кут.
Бачилось, тут ще остався
Відблиск давніх тих часів,
Як посеред своїх шатер
Патріярх старий сидів,
А Єгова к ньому в гості
Заходив, коли хотів.

1) Кугель — жидівський коржик.

2) Ванькир — маленька кімната.

І говорю я: „Реб Хаїм,
Добре так живеться вам,
Що, поживши днину з вами,
Я б хотів так жити й сам“.
Усміхнувся стиха Хаїм,
Головою похитав...
„Так то, так, — сказав, — небоже!
Відколи я хлопом став,
Я знайшов спокій і силу
В собі, й всякий би знайшов,
Якби, кинувши шахрайство,
На той самий шлях пішов.
Та не вся тут правда, сину!
В тім спокою, в тій тиші
Дух дрібніє, мозолі тут
Наростають на душі.
Щось собаче є у серці
От таких людей, як ми:
Звикнуть раз за возом бігти,
То біжать і за сатьми.
Звичка в нас найстарше діло.
Де приткне нас доля лиш,
Там приймемось, мов верба та,
Що росте, де посадиш.
Плодить ґрунт той злість, ненависть —
Ми приймем 'ї в кість і кров,
Як на іншій ґрунті легко
Прийняли б добро й любов.
Ми, мов п'явка, що не має
Свої крові — з других ссе.
Тим то треба нам спокою.
Нам спокій святий над все.
Але є натури інші —
І я знав таких людей,
У котрих, здається, буха
Якесь полум'я з грудей

І жене їх з місця, мече
То в один, то в другий бік
Невгомоннії, мандрують
І воюють весь свій вік.
За сто діл беруться, кожне
Їм ведесь, і все щось їм
Не дає пустить коріння,
Зупинитись на однім.
Люди нашої натури
Дивляться на них, немов
На безумних, посміються,
Похитають головов,
І спокійні. Ой, і сам я
Часто тим гріхом грішив,
Поки мя тяжкий трафунок ¹⁾
І нших мислей не навчив.

ІХ.

„Ще як панщину робив я,
А громада зла була,
Сталось так одного року :
Обікрали мя до тла,
Всю комору, всю обору !
Ані панщину робить —
Я з тяглом ставав — ні жить чим,
Ні данину заплатить.
Затягнув я довг у пана,
Триста римських. Посправляв,
Що потрібно, довг щороку,
Ратами ²⁾ платити мав.
Через рік мя знов обкрали
І прийшлось мені оп'ять

1) Трафунок — з німецького, випадок.

2) Рата — частина на певний строк.

Двісті римських на прожиток
В панськiм скарбі позичать.
І заляг той довг у мене
На сумлінню, мов скала...
Через рік худоба гiбла,
Там неврода знов була...
Ані руш стягнуть на рату!
Правда, пан не налягав.
Аж ось бух! Пан через мене
Спiр з громадою програв.
Восени було. Гей, їде
На коні лакей Іван
Та й кричить до мене: „Хаїм,
До двора! Зове тя пан!“
Прихожу. Пан лютий-лютий!
„Жиде, довг мій ти приніс?“
— „Пане,—мовлю,—ще-м¹⁾ нічого
Не продав!“ — „Бери тя біс,
А мені потрібно грошей,
Знаєш з хлопами свiдчить,
Знай же тут мені весь довг мій,
Все до крихти заплатить!“
— „Пане,—мовлю,—вашій ласці
Все завдячую, що там
Маю: якби я попродав
Все, то й довг сплатив би вам!“—
„Ну, то продавай!“ — „А, пане,
Що робитиму я сам?“—
„Хоч на жebри²⁾ йди, про мене!“
— „А де ж жінку й діти діть?“—
„А мене то що обходить?
Хоч покидай їх під пліт!“
— „Чи так, пане? Ну, так ось вам

¹⁾ Шем — ще я.

²⁾ На жebри йти — йти в старці.

Мое слово : ждїть не ждїть, —
Я сплачу вам довг, як зможу, —
Ви що хочте, те й робїть!“
Гей, як блисне пан очима,
Та тарах мене в лице
Раз і другий! „Псе поганий!
На і на тобі за це!
Хлопці, зараз запрягайте
І до нього їдьте в дїм,
Збїжжя, шмаття, всю худобу,
Все берїть до голих стїн,
Все везїть у двір! Побачу,
Як то будеш ти скакати!“
Кинулась двірня ¹⁾. Вже фіри ²⁾.
Вулицею копотять ³⁾!..
Ще година не минула,
Всю мізерію мою
В двір стягли. Я став, не знаю,
Чи мертвий, чи ще живу.
Так тоді мені здавалось,
Що вже світ валиться весь, —
Так то чоловік з добром тим,
З кожним кусником живесь!
Жінка, діти теж прибігли,
Плачуть, просять і ревуть;
Пан на ганку люльку курить,
Все плює й глядить у кут.
Жінка бух йому у ноги.
Цїлувати почала...
„Марш! — пан крикнув і в груди копнув
Чоботом, аж кров пішла.
Втім тур-тур! Візок в подвір'я
Бачу, жид, уже в літах,

¹⁾ Двірня — панські слуги.

²⁾ Фіра — віз.

³⁾ Копотять — підносять пилюгу.

Їде, в простому халаті,
Сам віжки держить в руках,
Однокінкою. Заїхав
Перед ганок, лиш зирк-зирк,
Оглядив всю ту Содому,
Лиш всміхнувся, нічирк,
Та й до пана. Пан аж скрикнув :
„Шая Ляйб ! За житом ти ?“
— „Так, за житом“. — „Добре, добре !
Є готове, лиш плати !“
— „Добре, пане. Але що це
Тут за ярмарок у вас ?“ —
„Слухай, Шая, ти гешефтсман,
Знаєш, що в гешефті час !
От цей жид — він мій підданий —
Винен гріш мені, п'ять сот —
Третій рік уже, й ша, гихо,
Мов води набрав у рот.
Нині зву його, заплати
Домагаюсь по добру —
Він мені ще грубіянить,
А платити ні дуду.
От я наказав забрати
Все добро його. Хочу
Жида розуму навчити,
Сам собі свій довг сплачу“.
— „Пане, — крикнув я, — неправду
Ви говорите ! Я сам
Обіцяв вам дати рату,
Як лиш збіжжя що продам“. —
„Ну, гляди, в живії очі,
Брешеш !“ — він мені кричить. —
Ну, скажи, ти жид, чи міг би
Ти інакше поступить ?“
— „Пане, — Шая Ляйб озвався, —
Много винен він ?“ — „П'ять сот“.

— „Ну, так ось вам ваші гроші!“—
Та й вийма один банкнот
На сто римських, другий, третій—
Усі гроші відлічив.
— „А йому це все віддайте!“
Пан лиш очі витріщив.
Далі схопивсь, мов шалений.
„Що, такий клапатий¹⁾ жид
Сміє так мене під'їхати!..
Жиде, це для мене встид!
Ні, не хочу твоїх грошей!
А ти, Хаїм, забирайсь
Із добром поганим своїм,
Та на рату ми старайсь!“
Це сказавши, плюнув, фукнув,
Гримнув від сіней дверми
Та й сховався у покої.
Мов німі, стояли ми.
Шая Ляйб всміхнувсь і мовив :
— „Встид вельможному! Оце
Варго було п'ять сот римських,
Щоб нагнати йому в лице
Встиду трохи! Ну, ти, Хаїм,
Забирайсь! Як я скінчу
Тут своє купецьке діло,
То до тебе загощу“.

Х.

„Погостив у мене Шая,
Часто потім заїжджав.
Вислухав мої пригоди
І про себе розказав.
Я пізнав його, розвідав
Між людьми його діла...

¹⁾ Клапатий — нікчемний.

Справді, дивна сила Божа
В чоловіці тім жила!
Простий жид був, неписьменний.
Його батько шинк тримав
У Рокитнім. Много горя
Змалку Шая Ляйб зазнав.
Та таку вже Бог натуру
Дав йому, що не оглух
І не отупів у горю
Невсипущий його дух.
Жить по-людськи, щоб не тільки
Другим кривди не робить,
А по змозі помагати,
З злом раз-в-раз війну точить¹⁾ —
Ось що, мов неситий голод,
Мучило його весь вік.
І куди лиш з тим бажанням
Не ганявсь той чоловік!
Зразу шинкарем був трохи —
Кинув, взявсь до ремесла,
Але бійка з майстром швидко
До тюрми 'го занесла.
Вийшов відти й мало-мало
До розбою не пішов,
Та взяли його до війська.
Й там спокою не найшов.
Де лиш бачив людську кривду —
А тяжкий тоді був час, —
Там він всюди, наче іскра,
Біг, сваривсь і бивсь не раз.
Страх сказати, що в тім війську
Наприймавсь він горя й мук!
Тричі в вулицю 'го гнали²⁾,

1) Точити війну — з польськ., провадити війну.

2) Гнати в вулицю — гнати крізь лаву різок.

А кайдани з ніг і з рук
Не злазили. Вийшов з війська
Посімнадцяти роках,
Сам на світі, голий, босий,
І обняв 'го дикий страх —
Не за себе, бо був сильний
І здоров, робити вмів,
А за те, що, літ проживши
Тридцять п'ять, він ще не вспів
Нікого порятувати,
Жадного добра зробить!
Що терпів за правду стільки —
Кому ж з цього легше жить?
І подумав: „Треба взяти
Серце в жменю, перше статъ
Багачем, тоді і бідних
Буду мав¹⁾ чим спомагать“.
І що мислиш? Архи-жидом
Він на десять літ зробивсь,
Шахрував панів, маєтку
На купецтві доробивсь.
Торгував дровами, сіном,
Брав достави²⁾ військові,
Сплави сплавлював до Гданська,
Наші сукна краєві³⁾
До Румунії возив він...
Аж прийшли тісні роки —
Все покинув, взявсь до хліба,
Кукурузи і муки
Достарчав для трьох повітів,
Бідним даром роздавав,
Заложив свою пекарню...
Словом, він урятував

1) Буду мав — буду мати.

2) Доставка — постачання.

3) Краєві — цебто галицькі.

Не одну родину хлопську
І жидівську від біди.
Знаєш, як прийшли вибори
В сорок восьмим, то жиди
І хлопи його хотіли
Послом в Відень обібрать,
Та пани й попи їх тільки
Закричали... Що й казати,
Як усі його любили,
Хоч був гострий на язик!
Він не раз до мене мовив:
„Я б отак, як ти, не звик
Хлопом жити і коритись!
Гнеть¹⁾ мені б в арешті быть!
Знаєш, як тоді я бачив,
Як пан жінку копнув в грудь,
То вся кров у мні скипіла
І над вухом, мов оса,
Забреніло... Будь молодший,
Я б прибив його, як пса!
Ні, не жить мені з тобою!
Не для мене тихий рай!“
Оттаких людей виводить,
Сину, інколи наш край!“

XI.

Часто я відтак²⁾ до Штенгля
По дорозі забігав
І гостив, і днів по кілька
У роботі помагав.
Все мене приймали щиро,
Хоч я бідний онучкар,
А вони заможні газди³⁾.

¹⁾ Гнетъ — скоро.

²⁾ Відтак — пізніше.

³⁾ Газда — хазяїн.

Дар у них був мов не дар,
А неначе довг відданий.
Із хлопами враз жили,
Як свій з своїм, всюди спільно
Хлопську сторону тягли.
Шльома був в громадській раді
І в шкільній був делегат, —
Сам в літах уже по-руськи¹⁾
І по-польськи вчивсь читать.
Хаїм говорив частенько :
„Вчіться, діти ! Треба нам
Приставати до народу,
Кинути служить панам !
Бо глядіть лиш, до чого нас
Панська служба довела,
Що ненавидять нас люди,
Радуються, як з села
Жид виходить ! Що не сміє
Жид до хлопа підійти
Просто, як до чоловіка
Чоловік ! „Еге, знать ти
Хочеш щось урвати в мене !“ —
Дума хлоп, і неборак
По найбільшій часті зовсім
Справедливо дума так“.
Так то Хаїм своїх внуків
І сусід-жидів навчав
І при тім все Шаю Ляйба
Добрим словом споминав, —
Знать, любив він Шаю Ляйба,
Як вітця, і поважав...
Аж прояснювався, кріпшав,
Як про нього говорив:
„Ой, на много речей очі

¹⁾ По-руськи — цебто по-українськи.

Він мені, бач, отворив!
Як він гриз мене, що Шльому
В світській школі¹⁾ я не вчив!
Що тепер хлоп без науки!..
А ти знаєш, він скінчив
Вік свій в мене, тут, в тій хаті!
Ну, такий вже чоловік,
Знать, не міг у власній хаті,
В розкоші скінчити вік.
Бачиш ти, він був бездітний,
А як вмерла жінка, тут
Він задумав весь маєток
Для бідноти повернуть.
Та не так, як другі роблять,
Що своєї смерти ждуть,
А відтак запишуть суму.
Йде той гріш, немов на гріх,
Через Бог зна скільки руки,
А в них тане, наче сніг.
І заким дійде до діла,
Вже до половини зник:
Дармоїди обловились,
А для бідних вийшов пшик.
Не такий був Шая Ляйб мій!
Сам він руки засукав
І шпиталь для бідних в Жовкві
Своїм коштом збудував.
Далі лазні дві жидівські:
В Кристинополі одну,
Другу в Раві, і в них мікви*),
Все, що там потрібно... Ну,
Все добро так розділивши,
Припровадивши все в лад,

¹⁾ Цебто вчив у жидівському хайдері, а не в школі, де вчать всі.

*) Басейн для миття. (Гв. Фр.).

Думав в Жовкві при божниці
Яко габе *), умирать.
Протяглось то так з півроку.
Осінь. День був дощовий
І слота була. На шляху
Геть розмок, розкисся глий¹⁾)...
Бачу, лізе щось, чалапка,
Звільна, мов той жук, повзе.
Наближаєсь, завертає...
„Шая Ляйб! Чи ти ж то це?“
— „Я! — говорить. — Ну, насилу
Я добивсь у хутір твій!
Та й ослабли ж кості! Швидко
Їм належиться спокій!“
Зараз ми його до хати,
Обігріли, зодягли,
Бо обдертий, як жебрак, був,
Покріпитися дали.
Віддихнув. — „Ну, — каже, — Хаїм,
Наближається мій час!
Хоч прийми мя, хоч жени мя!
Я вмирать прийшов до вас“. —
„Бог з тобою, — кажу, — брате,
Щоб тебе я з хати гнав!
Ти живи й сто літ у мене!
Але як же це? Ти ж мав
В Жовкві в школі²⁾) габе бути?“
— „Ну, і був до вчора, був!
Ну, а вчора... Подивися
Тут!“... Халат він розгорнув,
Розгорнув сорочку — Боже!
Груди, плечі в синяках!
„Шая Ляйб! — кричу я, — що це?“

*) Читець св: книг при божниці. (Ів. Фр.).

1) Глий — глина.

2) Школа — цебто синагога.

Він сміється. — „Ах, ах, ах!
То моя заплата, — каже, —
Від кагалу! Слухай лиш,
Як вони мені платили,
Може, й сам їх похвалиш!“

ХІІ.

— „Вмер корчмар один близь Жовкви,
Страх побожний чоловік :
В бібліях святих, в молитвах
Він прожив увесь свій вік.
Жінка шинкувала, теща
Шахрувала мужиків,
Старший син три села лихвов
До зубоження довів,
Менші два сини провчили
Конокрадське ремесло, —
Ну, й зростало їх багатство
І поважання росло.
А наш Майлех все молився,
В Божих заповіддях жив
І добро творив. Таке він
Правило собі вложив :
Хто прийшов до нього бідний,
Десять центів¹⁾ він давав,
А ім'я його і назву
Зараз в книжку записав.
Як прийшлось йому вмирати,
Він отак сказав рідні :
„Будете мене ховати,
То цю книжечку мені
В гріб на груди положіте,
Щоб я Богу показав :
Двадцять вісім тисяч шісток

¹⁾ Цент — копійка.

Між убогих я роздав“.
З уст до уст пішли слова ті,
Їх підхопив весь кагал :
„Двадцять вісім тисяч шіток !
Боже, та ж це капітал !
Бачите, який побожний
Праведник між нами жив :
Все моливсь і стільки грошей
Богу в жертву положив !“
Ну, й не диво, що був погріб
Многолюдний і шумний.
„Двадцять вісім тисяч шіток !“ —
Вкруг гуло, мов дзвін гучний.
Позавчора був той погріб,
Вчора шабаш був. Ну, гіт !
Посходилась повна школа,
Помолилися, як слід,
Почали вже розходитись —
Гамір, гутірка... І що ж ?
„Двадцять вісім тисяч шіток !“ —
Шепт іде, мов в листю дощ.
Ей, озлив мене той шепіт,
Я на лавку вилажу.
„Слухайте, бенай Ізруайль *),
Я вам массе **) розкажу !
Бачив сон я пісі ночі.
Мацюпіньким червячком
Я повзу мов, підповзаю
Перед сам Єгови трон.
Бачу я : вага велика
Настановлена стоїть,
Коло неї сам Міхуайль
Меч полонінний держить.

*) Сини Ізраїля. (Ів. Фр).

**) Казка. (Ів. Фр).

Аж іде наш Майлех, згорбивсь,
Піг з чола його тече,
Двадцять вісім тисяч шісток
У мішку він волоче.
„Боже, я весь вік молився,
Не творив нікому зла
І рука моя для бідних
Все отворена була :
У готових, чистих грошах
Ось заслуга є ціла !“
— „На вагу !“ — сказав Єгова.
Майлех кинув срібла міх,
І вага перехилилась
Аж архангелу до ніг.
— „А тепер, — сказав Єгова, —
Я питатиму. Кладіть
На другу тарілку кожний
Підсудимого одвіт !
Сам ти заробив ті гроші ?“ —
„Ні, — рік Майлех і дрижав,
І на другій вже тарілці
Той одвіт його лежав.
І, о, диво ! Те маленьке
Слово „ні“ одним кивком
Двадцять вісім тисяч шісток
Зрівноважило цілком.
— „А ти знав, — пита Єгова, —
Відки йде маєток твій ?
Знав, що кожний гріш в нім — кривда
І неправда і розбій ?“ —
Затремтів ще дужче Майлех,
Гнувсь і корчивсь і цідив
Ледве чутно : „Знав, о, Боже,
Але ж це не я робив !“
І ця відповідь була вже
На вазі — і що ж оце ?

Двадцять вісім тисяч шісток
Фівкли¹⁾ вгору, мов пірце.
— „А ти знав, — пита Єгова, —
Що сім'я твоя ціла
За ті гроші свої душі
На погибель віддала?“ —
Та на ті слова вже Майлех
Відказать ніщо не міг,
Почорнів увесь і, наче
Зв'ялий лист, звалився з ніг.
— „Геть з ним відси!“ — загриміло
З трону. — „Ошуканець цей,
Поки жив, побожним видом
Все ошукував людей,
А по смерті думав Бога
Цими грішми підкупить!
Проч з ним! Ще йому на плечі
Тії гроші прикріпить!..“
Знаєш, досі в остовпінню
Слухали всі моїх слів,
Але скоро лиш скінчив я,
Раптом хор весь заревів:
„Гвалту! Епікур! Безбожник!
Геть! Хай більш тут не дихне!“
І юрбою навалились,
З школи виперли мене.
А у сінях ну місити,
Бити, штовхати під бік —
Ледве я з життям із рук їх
Вирвався, на силу втік“.

ХІІІ.

„Так то Шая Ляйб розстався
Із жидами і до нас

¹⁾ Фівкли — від „фіть“, полетіли.

Умирать прийшов. І справді,
Швидко, наче свічка, згас.
Радісно вмирав він.— „Много
Натерпівсь я,— говорив,—
Много я в гарячій крові
І добра і зла творив.
Все бажав по-людськи жити,
Чоловіком з людьми быть...
Слава Богу, що прийшлося
Хоч останній раз дихнуть
Між людьми, що справді люди,
Хоч огрітись в сім'ї,
Що блаженних патріархів
Вік нагадує мені“.
Так то, сину, і сконав він.
Золота душа була!
Без таких людей земля би
Сталась темна і гнила.
Може то й за патріархів
Золоті часи були,
Та все таки патріархи
Люд жидівський завели
У Єгипет у неволю,
Аж пророк-убийця встав,
З невгомним, диким серцем,
Тих невольників підняв,
Вивів їх в пустиню дику,
Водив блудом¹⁾ сорок літ,
Та навчив їх здобувати,
Збудувати новий світ“.

1—5 вересня 1889.

¹⁾ Блуд — блуканина.

УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА
МАНДРІВКА

літом 1884 р.

УКРАЇНЬСЬКА СТУДЕНТСЬКА МАНДРІВКА
ЛІТОМ 1884 р.*).

В ДОРОГУ !

Сонце по небі колує,
Знають і хмари свій шлях ;
Вітер невпинно мандрує
По України полях.
Ми ж, сонця ясного діти,
Вільного вітру брати
Мали б сидіти-нидіти,
Мали б в дорогу не йти ?
Гей же в дорогу,
В ясную путь,
Скинути з серця тривогу,
Вільним повітрям дихнуть !

*) Українська студентська мандрівка, що відбулася літом 1884 р., була коли не першою взагалі, то першою свідомо зорганізованою пробою товариської мандрівки української молоді. Першу таку мандрівку, без особливих приготувань, відбула купка укінчених гімназіястів літом 1883 р., і про неї реферував потім у студентському кружку у Львові один з її учасників, Єронім Калитовський. Зацікавлення, збуджене його рефератом, дало привід до утворення студентського комітету для організації студентської товариської мандрівки літом 1884 р. Комітет на мою пропозицію уложив плян мандрівки, починаючи від Дрогобича через гірські місцевості Урич, Корчин і Бубнище, підгірські міста Болехів, Калуш, Станіславів, Коломию і Вижницю до Устерік. У головних точках мандрівки,

Шумно кришталені хвилі
Стрий і Черемош і Прут
Почерез звори і скелі
В вічній мандрівці несуть.
Рокотом кличуть нас тихо
К собі в тих сонячних днях,
Змити все горе, все лихо
У їх сріблястих струях.
Гей же в дорогу,
В ясну путь,
Скинути з серця тривогу,
Вільним повітрям дихнуть!

Життя наше — вітер крилатий,
Річка невпинна, брати!
Хвильки не хоче пождати,
Мусить і мусить іти.
Хто в тій мандрівці, як мога,
Волі, любови зазнав,

а власне в згаданих містах. мали відбутися музикально-декламаційні вечірки з танцями, які, крім товариської забави, мали метою знайомити молодь із різними кругами української провінціальної інтелігенції так як сама мандрівка мала метою познайомити учасників із досить значною частиною нашого краю, його мальовничими місцевостями та його населенням. Як програму тої мандрівки, я уложив віршовану, а ригіри зложену хроніку, попереджену поетичним покликом, що заохочував молодь до устроювання подібних мандрівок. Між іншими стараннями комітет порозумівся також де з ким із української молоді в Києві, відки, як учасник мандрівки, приїхав Хведір Миколайчик, що тоді скінчив уже був київський університет і дав себе знати деякими науковими працями, з яких одна про Сіверську Русь (Чернигівщину), написана українською мовою, була друкована в „Зорі“, 1887 р.

Мандрівка збрала досить значне число учасників і фактично дійшла в повнім своїм складі до Калуша, потрохи під моїм проводом Там обняв провід у дальші

Того щаслива дорога,
Той по добру мандрував.
Гей же в дорогу,
В ясную путь,
Скинути з серця тривогу,
Вільним повітрям відітхнуть !

МАНДРІВНИЧА ХРОНІЧКА.

Вступні уваги.

Хоч то хронікар він ураз і поет,
Та ще не пророк він про тоже :
Показує, що уложив комітет,
За сповнення ручить не може.

Підгір'я і гори, краса полонин,
Повітря і чистії води,
Усе те прекрасно, щоб хто лиш один
Узяв антрепризу погоди.

місцевості В. Сіменович, а ета друга частина мандрівки мала трохи інший склад і інший характер і відбулася без моєї участі. Для пам'яті подаю тут реєстр імен учасників першої частини мандрівки, яких власноручні підписи заховалися на обороті ілюстрованої окладки програми мандрівки, що заховалася в моїм посіданню: Теодорь Николайчикъ, Іван Франко, Шухевич Микола, Ярослав Кулачковський, Дам'ян К Лопатинський, Антін Березінський, Северин Мацюрак, Олександр Бобикевич, Теодор Яців, Іван Гринецький, Володимир Лев, Олександр Богдан Кулачковський, Юліян Бачинський, Теофан Лукашевич, Омелян Константинович, Остап Качмарський, Вінкентій Яворський, Ярослав Бурачинський, Теодат Бачинський, К. Г. Врецьона і два поляки Aleksander Humnicki і Stanislaw Badzynski. Програма видана була накладом комітету окремою брошурою 16 сторін - малої 8-и. Дві останні сторони цієї брошури зайняті заявою комітету, а перших 14 містять поетичну частину. (Ів. Франко).

Погода в мандрівці — великая річ!
Як гори покривються мглами,
Нічого не видно. Та жаль, що її ж
Не мож було взять до програми.

Все інше — вже річ комітету : їда
(За вашії гроші!), забава
І відчити й спів, молоко і вода,
Нічліг, і гризота і — слава.

Поки всі ті дива і красу, що вас жде,
Розверну перед вами подрібно,
Позвольте ласкаво порадить вам ще,
Що взяти в дорогу потрібно.

Перед всім треба знать, що мандрівки аж дві,
Мала і велика в цю пору.
Мала — в гори стрийські, велика ж по ній —
В преславу Чорногору. •

Обі потривають днів двадцять і п'ять
З Дрогобича до буковинських
Гір; хто хоче йти на обі, мусить взять
Щонайменше тридцять ринських.

Хоч то комітет на акафист дає,
Щоби Бог дав погоду хорошу,
Та все ж у кого парaplі¹⁾ який є,
То з собою узять його прошу.

І босо по горах ледве хто піде,
Там шутер, кропива і терня;
Хто легкі й міцні черевики візьме,
То ручу : в подертих поверне.

¹⁾ Парaplі (з франц.) — зонт від дощу

І плащ не забудьте! Чи дощик припав,
Чи ночі холоднії з мглами,
Все ж ліпше окриться, як Бог приказав,
Ніж мокнути й сікти зубами.

В дорогу ж! Кого товариство манить
І вражінь багата здобич,
Природи краса, люду рідного бит, —
До побачення — в город Дрогобич!

Дня 27 липня. Дрогобич.

Преславнеє місто Дрогобич — ади!
Готицький костел катедральний,
Худий Юр¹⁾ на горі і товстії жици,
І шлях бориславський фатальний.

На Гірку прохід, це приемність в цей день,
Це першая проба мандрівки;
Ідеш символічно коло касарень²⁾,
Коло шпиталю і гицлівки³⁾).

Вечірня забава: слуга ваш хроніст
Вас відчитом крихту понудить,
Хор пісню затагне, дяки мов у піст,
Зо сну аж музика вас збудить*).

І танці почнуться. Вже бачу я, ах!
Як стрійні ніжки в такт несуться!
Коб у нас в голові був той такт, що в ногах,
Щаслива була би вже Русь вся.

¹⁾ Церква св. Юра.

²⁾ Касарня — казарма.

³⁾ Гицлівка — місце, де вбивають собак.

*) Розуміється, ані прогулька на Гірку, ані провкто-
ваний комітетом вечерок із відчитом не відбулися.
(Ів. Фр).

Дня 28 липня. З Дрогобича до Східниці.

З Дрогобича в гори три шляхи ведуть,
Один лише простий — гляди ти!
Хроніст на цей раз вибира кривий путь,
Хоч простими все звик ходити.

Його тягне у рідне село. Кого ні,
Комітет тих у Трускавець вислав:
Напитися „нафти“*), зирнуть копальні,
А відтам махнемо в Борислав.

Борислав, поезії повний куток!
Оглянуть не жалуйте ходу!
Що ріпників¹⁾, ям²⁾, і жидів, жидівок,
І нужди, і бруду, і смроду!

Ось Діл³⁾ вже поважний чекає на нас,
Тут ноги натужаться значно;
В веселій компанії швидко йде час,
А в Східниці спатимем смачно!

Дня 29 липня. Східниця. Урич.

По місті ходить знає кожний, мабуть,
По горах не так то легенько;
Хоч дихає сильно й свобідно там грудь,
Ногам зате таки прикренько.

Ті гори, ліси і спадисті стежки —
Поезії, певно, в тім маса,
Та коням біда і псуються візки,
Дреться одіж і тратиться каса!

*) Незвичайна мінеральна вода в Трускавці з нафтовим смаком, але без запаху. (Ів. Фр.).

¹⁾ Ріпник — робітник, що добуває нафту.

²⁾ Яма — шахта, звідки добувають нафту.

³⁾ Діл — пасмо гір коло Дрогобича і Борислава.

А в Уричі камінь і ковані в нім
Покої, і брами, і льохи;
Чи велетнів це, чи розбийників дім,
Не знає ніхто ані трохи.

Оттут наш спочинок, оттут і обід;
Хоч кухня холодна — не вадить.
Щоб кожний на верх аж дістався, як слід,
На те комітет не порадить.

Дня 30 липня. Корчин.

Із Урича в Корчин — верховинський шлях,
Верховина, де живуть бойки,
Де грає музика, народ в ходаках
Гуляє полегойки.

Ось Корчин наш давній! Князь руський колись
Робив тут з угорцями згоду;
Князів десь не стало, угорці ж взялись
Пожерти часть руського роду.

Та ні, руський рід — це малярським зубам
Тверда буде страва, їй-богу!
Ти ж, Галиче, своїм загірним братам
Шли свіжії сили в підмогу!

Здвигайся ти, Корчине! Пильно будуй
Будову освіти громадську!
Здвигайся, кріпися, трудись і нехтуй
Погрозу малярську і лядську!

Тут вечерок: відчит, і спів, і гульня,
Коли хто ще захоче гуляти;
Тут першу читальню стрічаєм — дай Бог
Їй в кожнім селі ще діждати.

Дня 31 липня. Околиці Корчина.

Прекрасна околиця вдовж і вшир! —
Гадюкою Стрий там хлюпоче.
Тут Розгірче, Сколе і дід Зелемінь.
Гуляй, куди серце захоче!

У Розгірчі руни слав'янські старі
Відкрив Вагилевич¹⁾ — в фантазії;
Бойки синевідські такі гендлярі²⁾,
Що й жида провчать при оказії.

Дня 1 серпня. Бубнище.

Що Бубнище славне, не відти пішло,
Що бито тут Турка „як в бубен“;
А бубнить тут нужда і в тім'я, й в чоло,
І кожний, мов птах той, обскубен.

Лиш скелі великі у лісі — та й то
І камінь, і ліс камеральний³⁾ —
Це Бубнища слава; забуток оцей
І справді капітальний.

Печери, і сходи, і студня — сліди
Рук людських, святі, може, місця.
І ми тут спочинем, для кого ж їди
Не стане, черниць не наїсться.

¹⁾ Іван Вагилевич — один із членів „руської трійці“ від якої починається літературне відродження в Галичині. Скоро, однак, кинув він українську літературу і в 40-х рр. друкує поезії та наукові розвідки польською мовою. 1848 р. виступив в обороні польсько-української згоди і майже цілком перейшов до поляків. Писав праці про початки Слав'ящини і Польщі. Про цю працю натякує тут Франко.

²⁾ Гендляр — торговець.

³⁾ Камеральний — власність австрійської корони.

Дня 2 серпня. Болехів.

Через Гук перескакує Сукіль-ріка,
Мов Дніпро той через пороги.
Болехів — містина не гарна, грузька,
Серед нив одностайно розлогих.

І сіль варять тут. Як не солоно вам
На світі, ідіть і глядіте !
Та є руські серця і тут щиріі нам.
Солоний, та гарний ти, світе !

О, руські серця ! І крізь гнет, бідноту,
Усе ваша щирість ясніє !
Мов з кременя битого іскра в лету,
І світить, підпалює й гріє.

З'їжджайте сюди з благодатних рівнин
І з гір по дорогах скалистих,
Щоб спільно прожити хоч кілька годин,
Поки далі самотно поплисти.

Дня 3 серпня. Калуш.

Залізниця свище ! У Калуш помчить
Утомлену ходом мандрівку,
Щоб свіжою хвилею духа скріпить
І тутка братів в переднівку.

О, так, передновок терпить духовий
Просторая руськая хата !
Тож того, що й тут посів сіяв новий,
Згадаймо — Рожанського Гната.

Честь пам'яті твоїй, гаряча душе !
Мов свічка яркая, згорів ти !
Та полум'ям своїм надовго, на все
Серць тисячі руських огрів ти.

Дня 4 серпня. Станіславів.

Хоч з польська зоветься, а все ж і тут Русь,
І тліють вогні тут могучі;
Усіх тут вичислювать я не берусь,
Всі ми почуваєм їх лучі¹⁾.

Тут нашої мови скарбницю здвига
Професор Евген Желехівський²⁾;
Хто б вдячно не стис його руку, хіба
Не був би син батьківський.

Дня 5 серпня. Станіславів.

Хто Галич відвідати хоче за дня,
Тому недалеко дорога;
Для хору й панів з комітету гризня
Весь день, біганина й тривога.

Бо вечерок мусить удатись аж-аж!
Музика, і танці, і співи...
Бо що б було, якби на гостей блямаж³⁾
Гляділи місцевії діви?

Та ба, від блямажу не винайшли ще
Ніякої асекурацї⁴⁾!
Напліпше було б, якби сплетні в-обще
Не мали ніякої рацї.

1) Луч -- промінь.

2) Евген Желехівський — учитель гімназії в Станіславові, автор „Малоруско-німецького Словара“. Розпочав це видання сам своїм коштом. Цінний цей „Словар“ був надрукований фонетичним правописом і спричинився до побіди фонетики в школах в Галичині. Літературну діяльність розпочав 1867 р.

3) Блямаж — невдача.

4) Асекурація — страхівка.

Дня 6 серпня. Коломия.

Вітай живописно розлога оце
Над Прутом столице Покуття!
Багато такого ще кров твою ссе,
Що варто покути і пруття!

Чи вмере, чи здвигнеться тутешня Русь?
Чи люд просвітиться тутешний?
Хто зна! Важно те, що друкар Білоус¹⁾
Видає рік-у-рік „Лист небесний“.

Та я вірю, що й тут наша Русь не умре.
Розвіється пільма помалу,
Бо й тут в ширих серцях ще тліє святе
Вогнище ідеалу.

Дня 7 серпня. Віче академиків²⁾.

На віче йде молодь. Радять вони
Не про свою власну бідноту,
І не про забаву, і не про хісню³⁾,
Але про загальну турботу.

Про те, як би спільно ті хмари прогнать,
Що густо над нами зависли,
Як волі, простору найбільш добувать
Для рідного слова і мислі.

Щасти Біг вам, сміла громадо! Ваш труд,
О, вірте, не буде даремний!
Ті сімена чисті зійдуть і зростуть,
І морок розсіється темний.

¹⁾ Друкар і видавець Білоус видавав цілий ряд лубочних видань, сонників і ін. Його видання розходилися дуже широко, майже по всіх селах Галичини.

²⁾ Академик — студент.

³⁾ Хосен — користь.

Лиш діло робить! Не по ваших словах
Колись вас судитимуть люди;
Лиш трудом залізним мурований шлях
Заслугою вашою буде.

Знов вечір забаву голосить афіш,
І співи і танці охочі!
Я б радив іти на спочинок раніш,
Труд завтра й короткії ночі.

Дня 8 серпня. Делятин.

Колись Делятин Богу був побратим,
Тепер у шинкарській кишені.
Сюди на возах ми гостинцем гладким —
Підгір'є, мій раю зелений!

Село за селом, кукурудза, тютюн,
І Прут срібноводий, і гори!
О, гарний ти краю! Та скільки то сліз
Росить ті широкі простори!

Дня 9 серпня. Делятин-Дора.

І тут ми солярню підем оглядїть.
В нас соли найбільші достатки,
Та' сіль найдорожча проте на весь світ;
Це через австрійські порядки.

А відси до Дори, де Прут стрімголов
Зо скелі в безодню валиться;
Так, знай, той порядок його наколов,
Що рад би сам в собі втопиться!

І Довбушів хрест ми оглянемо там,
І Краттерів камінь. Каміння
Тут много, жаль тільки, що з нього ще нам
Не робить ніхто поживління.

Нехай живе хемія ! Скоро вона
Навчиться хліб з камня робити,
То тут найхлібніша буде сторона,
Що зможе всі доли кормити.

Дня 10 серпня. Микуличин.

От гори ! Правдивий вже Värenland¹⁾ тут !
Ведмеді тут ходять самопас,
Хапають овець і волів часто б'ють.
Отут і ми станем на попас.

Дня 11 серпня. Майдан.

Прекрасна дорога веде на Майдан,
Там скляні оглянемо гуті
На те, щоб про склянку і фляшку і збан
На кілька деньочків забути.

Бо в горах, панове, поезії гук,
Та пива нема, ні горілки ;
Тут треба коряк²⁾ який взяти до рук,
Напиться води-джерелівки.

Дня 12—16 серпня. Черногора.

Вітай, Черногоро ! Піднебні шпилі
Високо під хмари зняла ти,
З ребер кам'яних легіони цілі.
Джерел і річок розлила ти.

Колись розливала ти пострах на світ :
Опришки гуляли тут сміло ;
Тепер „Довбуша³⁾ крісло“ порожнє стоїть,
Воно вже, мабуть, скам'яніло.

¹⁾ Ведмежа сторона.

²⁾ Коряк — посуда.

³⁾ Довбуш — гуцульський опришок - розбійник, що про нього між народом багато легенд. „Довбушеве крісло“ — скеля в горах.

Народній протест проти здирства панів
Лунав на всі гори і доли ;
Тепер пан ті ліси й полонини посів,
Протест не озветься ніколи.

Ніколи ? Невже ж то загинув і слід
Гуцульського духа гордого ?
Ніколи ? О, гори, подайте одвіт !
Ніколи ? Не чути нічого.

Дня 17 серпня. Жаб'є.

Ось Жаб'є, гуцульська столиця. „Нема, —
Мовляють, — села понад Жаб'є“.
І більшого лиха шукати дарма.
Чи ж люд той зовсім воно заб'є ?

Де паслися вівці гуцульські колись,
Воли там шинкарські пасуться ;
Ті ж, що перед ними магнути тряслись,
Тепер перед шинкарями трясуться.

Дня 18 серпня. Устеріки.

Із Жаб'я махнем понад Черемошом
Аж ген в Устеріки возами,
А хто на дарабах¹⁾, хто схоче — верхом,
А решта — верхом паличками.

Що Черемош Чорний і Білий отут
Спливаються, це не дивниця ;
Аджеж мусять спливатися десь ; та цей кут
Цікавий, бо є в нім пивниця.

Не пиво лежить в нім, гуцульська кров
На стінах ще ржавіє й до дня ;

¹⁾ Дараба — сплав.

Мандатор Грдлічка опришків поров
В тій ямі — гуцульська це Кодня.

Дня 19 серпня. Соکیلська скала.

На волю ! На волю ! По бистрій ріці
Гуськом їдуть добрі дараби.
Це наші вози. Ось по лівій руці
Соکیلської скелі поваби.

Сюди нам Федькович живцем переніс
Гайнівську Лорелею,
Та, знать, надокучив їй камінь і ліс,
І бовтнула в вир під кручею.

І, як топелиця, вона тут жиє,
На бідні дараби чатує.
Федькович із жалю горілочку п'є
Та „Дикії думи“ віршує.

Дня 20 серпня. Вижниця.

Про Вижницю, певно, не кожний чував,
А Вижниця—то ж не дурниця !
В куті тім „гуцульський король“ панував,
Преславний Лук'ян Кобилиця.

Це простий був гуцул ; його гуцули
Послом обібрали до Відня ;
Коли там дебати і свари гули,
Шептав він : „Ой, Русь наша бідна !“

Хотів, як умів, він здвигнути її,
Щоб залежала тільки від Відня,
За те мусів гори покинуть свої,
А Русь досі як бідна, так бідна.

Тут наша мандрівка кінчиться, брати!
Ще нічку забавмося спільно!
Хто зна, чи стрінемося й куди кому йти?
Руками сплетімося щільно!

Хай кращої долі задатком будуть
Ті наші робучії руки!
А завтра з нас кожний піде в свою путь —
До праці! До діл! До науки!

1884 р.

ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТІ.

П'ятиліття 1874—1878.

1. НАРОДНЯ ПІСНЯ.

(Сонет).

Глянь на криницю, що із стіп могили
В степу сльозою чистою журчить ;
В її оці личко місяця блищить
І сонця промінь грає в чистій хвилі.

З грудей землі б'ють водянії жили.
Струї живої рух не кінчиться й не спить,
Вода ж погожа тисячі живить
Весни дітей, що вкруг її обсіли.

Криниця та з чудовими струями —
То люду мого дух, що, хоч у сум повитий,
Співа до серця серцем і словами.

Як початок тих струй усім закритий,
Так з темних джерел ті слова повстали,
Щоб чистим жаром серце запалити.

1873.

2. МОЯ ПІСНЯ.

Весна воскресла й облила
Природу морем краси,
Мов мати доню вквітчану взяла
В любови обійми й доброти.
Її вже подув благодатний

У джерелі життя скупав,
Барв тисячами землю-матір,
Втіх тисячами душу вбрав.
І молодії весни діти
Красуються і світ красять;
Душа їх — запах, а одіті,
Що й Соломона застидять.

Одне лиш пізно в землю впало
Мале зерно. Весна цвіла,
Воно ще спало; з гробу встало,
Розвилось — ох, весна пройшла!
Дитя весни, воно не знало,
Що спеки літа не вдержить;
Все підіймалось, зацвітало, —
Ох, але сонце страх палить.

За що ж, о, Боже, тая доля
Малій тій квітці весняній?
Чи так їй гинуть серед поля
В гарячій спекоті літній?
Пошли, о, Господи, з росюю
Їй свого ангела, нехай
Не в'яне тут перед порою,
Їй сили, Отче, покріплай!

І рос небесних краплі впали
На квітку, що вжегнулась вниз,
Що пупінки вже замирили,
І налягав на неї хмиз.
Але роси небесна сила
Малюю квітку підняла;
Жадібно той напій солодкий пила
Ї, освіжена, жару літню знесла.

Цей пізній цвіт, що зав'ядає¹⁾
У спеці сонячний, — це я!
І як той цвіт, така сумная
Душа моя і жизнь моя.
Всміхалась доля — серце спало!
Прокинулось—а щастя ніт мені,
Чи то згоріло, чи пропало
Посеред хвиль на моря дні?

О, Боже, чом не сталось так,
Як я благав? Чи я у неба
Просив багато? Мало так
Мені до щастя було треба.
Мов любий сон, усе пропало.
Зістав я сам в самотині,
Рукою зимною обняло
Життя мене в життя весні.

Та вдяка й слава тобі, Боже,
Бо мудра воленька твоя,
Нещастя жадне не спроможе,
Щоб нарікав на тебе я.
У вир життя мене ти кинув,
Та серце жаром запалив,
І, мов на квітку ту, краплину
Роси небесної спустив.

Любов і пісня тов²⁾ росю,
Що покріпля на шлях життя;
Я, нею сильний, перестою
Негоди земного буття.

1874 р.

¹⁾ Зав'ядає — в'яне.

²⁾ Тов — тою.

3. ДВІ ДОРОГИ.

(Сонет).

В вік до заслуги дві ведуть дороги
І дві корони жисть нам може дати :
Одна—трудиться і калічить ноги,
А друга—з вірою й молитвою страждати.

Щаслив муж і народ, якого воля
Судьби веде з одної та на другу,
Із поля праці до терпіння поля,
Щоб мовчки йшов через огні й наругу.

Щоби ступав, мов ніччю путник в полі,
З сльозою в оці, та з надією в душі,
Що ще діждеться ранку, світла й волі.

І нас, брати, отак веде рука судьби :
Йдучи з молитвою наперекір недолі,
Ідім до світла, щастя та любви.

1875.

4. НАШ ОБРАЗ.

(Сонет).

Чи бачиш, брате, ниву, що широко
Покосом встелена, як лиш засягне око ?
Квітки враз із шовковою травою
Упали стяті й лан покрили весь собою.

Чи бачиш лісу ти сумну руїну,
Щербаті пні, сяги і зломи й трами ?
Де велетень стояв, там за малу хвилину
Тріски, колоди, давньої краси відлами.

Та стій, часу пройде немного, і травами
Буйними вкриється простір і пестрими цвітами,
А зруб одягнеться у свіжу деревину.

Так, брате, діється із нами, русинами.
Стяла нас доля, та не вбила силу
Живу; ми встанемо й закрасимо могилу.
1875.

5. МОГИЛА.

Кругом пустиня, піски й жар,
Блідее небо наче тліє,
Цвіт похилився, лист зів'яв,
Трава жовтіє, паленіє.
Серед степу, серед пустині
Могила чорна та горда
Глядить понуро в небо синє,
Пустиню сумно огляда.
Кругом, як в гробі, душно, тихо,
Життя поникло, жар палить;
Мов в серці схованеє лихо,
Не чути, а душа болить.
Ніде далекими степами
Сльоза-криниця не блищить,
Мов серце стислося від рани,
Немає сліз, душа болить.

І відки ж та в степу могила?
Хто пам'ять тут сумну лишив?
Чиє гаряче серце вкрила
Серед пустині та пісків?
Кого шляхами сліз та горя
Судьба гонила жисьнь цілу
І серед піскового моря
Приталанила тут до сну?
Чи, може, зрадник окаяний,
Що своїх відцуравсь батьків,
Розпукою й прокляттям гнаний,
Тут вік скінчив серед пісків?

О, ні, не зрадник пробуває
В тім домі смерти, впавши в кут !
Святе тут серце спочиває,
Святе зотліло тіло тут,
Пророк, що слів огненних жаром
Будив народ свій до життя,
Будив, співав, та все те даром,
Люд не довів він до пуття.

Пророк, що пісні сильним громом
До серць братерських говорив,
Що правди віковичним дзвоном
В серцях свободи звук будив,
Не встояв... вороги неситі
Народ скували, а співця
Прогнали з краю і зложити
Кісток не дали край вітця.

І виросла над ним могила,
Пісок вкрив віщеє лице,
Померли ті, що чтили та любили,
Ніхто тепер не сплаче, не спімне.
Кругом, як в гробі, душно, тихо,
Життя поникло, жар палить,
Мов в серці схованеє лихо —
Не чути, а душа болить.

1875.

6. ВІД'ЇЗД ГУЦУЛА.

Бувай здоров, ти світе мій !
Верховино, тебе прощаю.
Прощай, зелений, пишний раю !
Далекий світ, широкий край,
Рівнини, гори і Дунай
На мене десь чекають.

Бувай здоров ! Тривожно в даль
Гляджу, а в серці тяжкий жаль,
О, Чорногоро, за тобою.
Хоч там багатий, пишний край,
Хоч сріблом там пливе Дунай,
Нема мені спокою.

Бувай здоров ! Ох, за тобою,
З якоюбудь стрінусь судьбою,
Не втихне туга в моїй груді.
Хоч там країна й золота.
Я серед неї сирота,
Бо там тебе не буде.

Бувай здоров ! Не много хвиль
Мине, ти щезнеш із очей,
В даль паровіз помчить мое те тіло ;
Та серце тут лишаю я,
І плистиме сльоза моя
За щастям, що колись тут пролетіло.

Бувай здоров ! Вже час минув.
Я там в далеку чужину
Жену, над хвилями Дунаю
Колись усяду, й сліз ручай
Проллю з очей в срібний Дунай,
Коли тебе згадаю.

1875.

7. НАПЕРЕД !

Вперед, брати, та наперед !
Страшний бій жде на нас.
Хай кожний в руки меч береть,
Зблизився слави час.

Не думаю сталевий меч, —
Ми шляхом мира йдем;
Тільки науки й правди меч
Врагів спалить вогнем.

Вперед, ви юні сили, враз!
Оружтесь тим мечем!
Зачався бій і час на нас.
Врага ми рознесем.

Та ж сильне рам'я молоде
І грому сила в нім,
І хрест огнистий нас веде, —
Хто ж видержить той грім?

Вперед, брати! Пора вже раз
Зламать ляхів ярмо.
Нема в них сили проти нас,
Вони гнилі давно.

Вони, як кажуть, браття нам,
Слав'яни так, як ми;
Чи ж братня це любов, братам
Бажать лиш зла і тьми?

Чи ж братня це любов, братам
Жорстоко видирать,
Що найдорожче їх душам,
Їх нищить і здирать?

Чи ж братня це любов, братів
За ближніх не вважать?
Вони нас вчать любови слів,
Самі ж їх не держать.

Вперед! Нехай там валить світ
Міцкевич господин *)!
На Русі щезне Польщі слід.
Вперед всі, як один!

1875.

8. ХРЕСТ **).

Вірш написаний, як привіт митрополитові Йосифу Сембратовичу в день його іменин д. 26. грудня 1875 р. іменем питомців руської духовної семінарії у Львові.

Хреста нас знаменем христили,
Ростем під знаменем хреста;
З хреста плывуть всі наші сили
І віра наша пресвята.

І під знаком хреста пречудним
Боролись наші предки все,

*) Натяк на ентузіастичну строфу в Міцкевичевій „Odzie do mlodosci“:

Hej ramie do ramienia! Wspólnymi lancuchy
Opaszmy ziemskie kolisko!
Zestrzelmy mysli w jedno ognisko,
I w jedno ognisko duchy!
Dalej z posad, brylo swiata!
Nowymi cie pchniemy tory,
Az spleśnialej zbywszy kory
Zielone przypomniesz lata. (Ів. Фр.).

***) Цей вірш був друкований у Львові восени р. 1875 без підпису автора п. з. „Стихъ въ честь Его Высокопреосвященства киръ Іосифа Сембратовича, митрополита Галицького, Архієпископа Львовского и проч. и проч. въ нарочитый день тезоименія 26. Декемврія 1875 (7. Сечня 1876) въ чувстве искреннейшей благодарности и изрядного почитанія Питомцами гр. к. ген. Семинаріи Львовской предложенный“ Цей вірш я написав на просьбу питомців, передану мені о. Василем Давидяком, який, пригтовляючи його для друку, поробив у моім рукописі деякі зміни. Тут подаю його в поправленій формі з першодруку. (Ів. Фр.).

І поступали шляхом трудним,
Як той, що тихо хрест несе.

І під знаком хреста лягали
Вони за віру в тьму могил,
І під знаком тим побіджали,
Як той, що пекло побідив.

Упали вороги, та тьмою
Покритий наш народ зістав,
І в тьмі непевною ногою
Ступав, а сам, куди — не знав.

Гидкому налогу відданий,
Він сам морочив ним свій ум,
Недавно скинувши кайдани,
Став ворогам на сміх і глум.

Та знов хреста чудова сила
Проникла помрачений зор
І сонні душі пробудила,
Вказала нам святий прапор.

Той хрест, що побідив поганство,
Осяяв блиском і наш люд,
Прогнав страшну тьму ту — п'янство,
Вказав нам ціль — науку й труд.

То ж слава в вік тобі, герою,
Ти, що могутюю руков
Подвигнув хрест святий над тьмою,
Вказав нам нашу хоругов.

Ти проти тьми, як вождь хоробрий,
Син Руси та її отець,
Ти пастир наш і пастир добрий,
І церкви нашої вінець.

Народ наш, темний і убогий,
В тобі захитника знайшов,
Мов світла луч, в його пороги
Твого навчання звук дійшов.

Він оживає, він кріпиться
І славить Бога та тебе,
І його мови звук шириться,
І його пісня знов живе.

І нам, що з людом тим готові
Піти у бої життєві,
Не раз ти доказ дав любови,
Дбайливости вітцівської.

Під твоїм, Пастирю, проводом
Нам не страшна та боротьба ;
За церков, за права з народом
Стоять — в нас воля не слаба.

А днесь тобі в заміну милу
За труд твій щирий шлем привіт ;
Життя своє, всю нашу силу
На той кладемо заповіт :

Що доки тиснуть нас окови
І кривда гнобить руський люд,
Не згасне в нас огонь любови,
Не пропаде наш щирий труд.

1875.

9. ЛЮБОВ.

Хоч і пізнав би я всі мови
І ангелів і всіх людий,
А якби я не мав любови,
Був би, як кимвал той твердий,

Був би, як мідь гучна й пуста,
Й мертві були б мої уста.

Хоть міг би я пророкувати,
Знав тайники подій усіх,
І віру міг могутню мати,
Що й гори порушати б міг,
А в серці б я любови не мав,
Нічим би був, нічого б не здолав.

І хоч би все добро своє
Віддав я бідним без принуки,
Хоч би і тіло та життя
Віддав на смерть, на тяжкі муки,
А в серці би любови не мав,
Нічим би був, нічого б не здолав.

Любов бо довготерпелива,
Ласкава й смирна й знає честь,
Независна, не пакіслива, —
Любов за нас пішла на хрест.
Негорда, чести не бажає,
Терпить, відплати не шукає.

Гнів їй далекий і все зле,
Неправда й раз її не тішить,
Лиш правда потішає все;
Все зносить, кожному все лишить,
Все вірить, все надію має,
І все, і все перетриває.

Любов ніколи не загине!
Хоч всі пророцтва занімують,
Хоч людська мова в безвість злине,
Всю мудрість в пил вітри розвіють,
Вона живе, все оживляє,
Вона все, все перетриває.

1875.

10. БОЖЕСЬКЕ В ЛЮДСЬКИМ ДУСІ.

Коли Ти в світ слав рід людський,
Життя людей зробив борбою,
Свою Ти божеськість їм дав —
Дух, творчу силу із любовою.

Людськеє серце гріх сплямив
І роз'єднав людей з Тобою,
І помрачилась в їх серцях
Та творчість духа із любовою.

Та встало світло по тьмі ночі,
Ти поєднав людей з собою,
Нове життя у світ живий влила
Знов творчість духа із любовою.

Дух наш із Твого духа родом
І вічно зв'язаний з Тобою,
А вічні вогнива ті —
Лиш творчість духа із любовою.

1875.

11. БУНТ МИТУСИ.

I.

Князь Данило, світ-Романович
По кімнаті похожав ;
Князь Данило, світ-Романович
Важку думу розважав.

Прийшли вісті в Галич до двору
Про нову гризню-змію,
Що збирається на нього знову
У підгірському краю.

Йому пише Лан Данилович,
Вірний боярин його :
„Вставай, княже, і часу не трать,
Здави зло, щоб не зросло.

„Це Митуса із села в село
Ходить, словом люд манить ;
Його гнів — то іскра, — де лише
Впаде, там огонь горить.

„Поспішай же в наші сторони,
Поки ще пожежа не горить, —
Не бери ти війська сильного, —
Сила лютість роз'ярить“.

Ой, не довго світ-Романович
Думу думав, — зве бояр,
І з трьома в підгірський край спішить,
Бунту щоб гасить пожар.

А в дорозі Лан Данилович
Їм на зустріч ось спішить :
„Ідьмо, княже, в замок Слободу, —
Там десь ворог нац сидить“.

II.

Шумно-тлумно в замку Слободі.
Тут з усієї сторони
Назбігалось люду простого
І бояр і старшини.

Всі киплять гнівом-ненавистю
На Данила, на князя,
Всім гаряча в жилах кров кипить
І Митусині слова.

А Митуса старшину зазвав
На нараду до кімнат;
Там Митуса з ними міркував,
Як війну розпочинать.

„Трудна справа і тяжка борба, —
Рік Митуса до бояр, —
Як не з нами Лан Данилович,
Витязь і Литви, й Татар“.

Аж нараз слуга в кімнату йде
І Митусі лист дає,
А співак, читаючи письмо,
Ярий, то блідий стає.

Він скінчив і сплеснув в руки враз.
„Радуйтеся!“ — рік до старшин. —
„З нами в спілці Лан Данилович,
Перший краю цього син“.

І читали старшини письмо,
Й радість в кожного з лиця
Заяснила, як у мандрівця,
Що доходить до кінця.

Як було їх десять, так усі
Із кімнати враз спішать
І сідають на буй-комоні¹⁾,
К Яру Вовчому летять.

І чого ж вони погнали там?
Лан Данилович їх зве.
На кого ж вони лишили й як
Замок і житло своє?

¹⁾ Комонь — кінь,

Чом так прикро, сумно стало їм
Серед поля і ланів ?
Та й Митуса чом не тішиться,
Лиш мовчить, мов зацікавив ?

III.

В Вовчій Яру, коло джерела
Лан Данилович сидить ;
В Вовчій Яру, по гущавинах
Що так листям шелестить ?

Чи це вітер теплий, весняний,
Чи звір лісовий, чи птах ?
Чом сидить так Лан Данилович,
Мов його проймає страх ?

Шелест чує, та не слухає,
Яру темного не зрить ;
Його око в чисте джерело,
В небо синєє глядить.

Його думи у минулеє
Та прожитее летять,
Молодости бої й радості
У душі його стоять.

І він бачить : над тим джерелом,
Де сидить він німо знов,
Лежить лицар гарний, молодий,
З ран глибоких лється кров.

Ранений в борбі з татарами,
Стратив сили, смерти жде,
Коли втім з яру, з гущавини
Старий дід до нього йде.

Вправною рукою лицарю
Рани змив, спиняє кров,
І в обійми взяв недужого
І поніс у свій покров.

Незнайомому життя вернув
І вертає сонця світ,
Вітчині героя він спаса
Для діл славних і побід.

Тяжко образ цей минулости
Душу Лана зворухнув :
Той недужий — Лан Данилович,
А той дід Митуса був.

Сльози дві важкі й гарячії
Блиснули йому в очах,
І до неба він лице підняв, —
Небо тихе, в серці страх.

Сильно в грудях б'ється серденько.
Та ось чути стук копит !
Се Митуса ! Лан Данилович
Весь поблід, та не дрижить.

IV.

Князь Данило, світ-Романович
По кімнаті пошожав,
А співак Митуса перед ним,
В пута вкований, стояв.

„Що ж, Митусо, — відізався князь, —
Де ж поплечники твої ?
І як ти відповіси мені
За діла й слова свої ?“

Відказав Митуса сміливо :
„Нічого не відповім,
Бо діла й слова мої тепер
Відомі і скрізь і всім.

„І не думай, що ти ворога
Свого в мені побідив !
Моя дума буде в вік жива,
Поки рід твій буде жив.

„І во вік дрижатимуть князі
Перед громом тим страшним,
І всі сили їх щезатимуть
Проти нього, наче дим“.

„Загорільче ти безумний ! — рік
Князь Данило співаку, —
Ти ще грозиш ? Та почувеш міць
Справедливости тяжку.

„Що зробив тобі я і мій рід ?
Чим твою ненависть ми
Заслужили, що гонив ти нас,
Наче лютих духів тьми ?“

„Княже, не мене питай про це,
А волів би допросить
Мільйони костей, крові й сліз.
Ще вам того не досить ?

„Запитай неволю, у яку
Через вас народ попав !
Селам і містам зруйнованим
Те питання ти постав !

„Ти сліпий ! Чи ж я зробив те зло ? —
Знов спитав Данило-світ, —
Чи ж не знаєш, як старався я
О добро всіх з юних літ ?“

„Так, щоб те добро тобі
На життя славетне йшло ;
А як людові живеться з тим,
Невдогад тобі було.

„Провинився я й на смерть готов,
Та не кину своїх дум.
Можеш ти мою пролити кров,
Але не зігнеш мій ум.

„Та, кривавий, безголовий труп,
Жити буду я во вік,
Пострах самовладникам усім,
Я — свобідний чоловік.

„І на смертнім ложі ти уздриш
Те страховище бліде,
І заплачуть ніччю діти в сні,
Як воно край них пройде“.

Князь Данило, світ-Романович
Слухав мови співака,
І по дзвоник срібний простяглась
Багатирська рука.

Срібним звуком дзвоник задзвонив,
Дверь розкрилась тисова,
І заблис у ній широкий меч
І катівська голова.

1875.

12. СХІД СОНЦЯ *).

З рамен тіні, з рамен ночі,
Із солодких сну обнятій
Вирвись, серце! Край багатий
Блиск свій ось тобі розточить.
Встань, о, глянь, вже ніч минає!
Встань, о, глянь, вже день світає.
Встань схід сонця привітати,
Пісню раннюю співати!

Бо великий день вітаєм:
Він заблисне над сим краєм.
Це день світла, се день слави,
Це день ясний, не кривавий,
Це день мира, не день бою,
День пісень і день любови,
О, мій краю, над тобою.
То ж вітай в нім день обнови!

О, ще темно! Під покровом
Ночі спить весь світ, а в морі
Неба вічним, лазуровім
Тонуть і блідніють зорі.
І сльозина за сльозою
Із очиць їх золотих
На наш край паде росою.
Тихо скрізь і вітер втих,
Тиша всю природу вкрила...
Ніч іще останній раз
Сил останки напружила,
Щоби в сні вдержати нас.

*) Цей вірш, зложений на пам'ять першого з'їзду „Общества імени М. Качковського“ в Галичі, виголосив я на декламаційнім вечерку д. 8 (20) січня 1875 у великій залі Народнього Дому (Ів. Фр.). Про Качковського дивись в кн. І цього тому „Творів“ Франка. Автор під час писання цієї поезії був настронний ще москвофільськи.

О, сильний предків наших Боже!
Чи за тяжкую нам вину
Зміниться має ложе сну
Тут на холодне смерти ложе?
Твоя рука цілий світ водить
Тим шляхом, що Ти призначив;
Сини Твої — усі народи;
Чому ж їх ворог розлучив?
Забулось їм, що перед твоїм
Лицем усі одна рідня;
На брата йдуть зрадливим боєм,
Йому вже й заздрять світла дня.

О, сильний предків наших Боже!
Ти ж нам із давна призначив
Супроти тьми стояти на сторожі.
Глянь, ворог тьмою нас укрит.
О, доки ж, доки виглядати
Нам з п'ятьми ночі світла дня?
І доки ж, доки нам ридати,
Що тьма нас тисне і гризня?
О, доки ж, доки світ дримає,
Не розкрига зі сну очий?
Доки не бачить і не знає,
Того, що Ти велів, святий?

Любови, братньої любови
Поміж народами нема!
Устами всяк про неї мовить,
Але до діл душа німа.
Збуди, о, Отче, своїм словом
Цей світ з важкої дримоти!
А хоч би і могутнім громом
Збуди, безсильних захисти!
Чей грім, що гори в порошок крушить,
Перед котрим земля дрижить,

Ті серця кам'яні порушить,
З них сон зжене і їх заставить жить.

Або пошли їм серед ночі
Свій промінь світла, Отче мій,
Хай поразить їх сонні очі,
Бездільний прожене спокій!
Хай блиск такий яркий засяє,
Щоби зі сну увесь зірвався світ,
А чей при блиску тім пізнає,
Що в тьмі йому спасення ніт.

Тихо скрізь. Глибінь простору
Блідне, світло прочуває,
Вгору, серце, вгору, вгору,
Бо там скорше світло сяє!
Вгору, серце! Там щезають
Сили ночі, сили тьми;
Лиш долами залягають
Довше, тяжче мрачні сни.
Вгору, серце, на вершини
Тих Бескидів темно-синіх,
Вгору, хоч тяжка дорога,
Ближче світла, ближче Бога.

А тепер поглянь довкола,
В даль полинь крильми сокола!
Серце швидше б'ється в грудях,
Щось пречисте в душу лється.
Чуття нові в серці будить,
Понад краєм геть несеться.

І в даль безконечну душа поринає
І рамена сильні в безмір відкриває,
Всю землю, людей всіх хотіла б обняти,
Весь край свій багатий до серця прижати,
Братів з'єдинити союзами згоди,

Піднять їх високо між інші народи ;
Та ах, іще мряки густі туманами
Розсілися гордо над Руси ланами.

Земле пречудна, земле широка,
Мій рідний краю.
Чом тебе досі для серця й ока
Мряки вкривають ?
Чом не встаєш ти, чом не спішиш ти
Довгим походом
Там, де блиск сонця сяє вогнистий
Над світлим сходом ?

Тихо, серце ! Бач, широко
Виринає світла око !
Глянь, о, глянь, уже й над нами
Відчинились неба брами !
Глянь, уже щезають мли !
Глянь, орли вже шлях знайшли
В ясну світла вітчину ;
Голосів вже тисяч зве :
„Гей, вставайте всі зо сну,
Бо проклятий, хто засне !“

На руїнах предків слави
Новий цвіт нам процвіта' :
Любов братня, що світ збавить,
Згода — доч небес свята.
На землі отій кривавій
Цвіти, квітко, і живи !
Не дзвони нам предків слави,
Лиш до діл потомків зви !
О, вітай нам, нова зоре,
Братня згодо, нам вітай,
Бо з тобою світла море
Розіллється на наш край.

1876.

13. ЗАДУНАЙСЬКА ПІСНЯ.

Над Дунаєм тиха зоря сходить,
З-за мли сумно на край поглядає.
„Чом ти, чом ти рум'янишся, зоре?“
„Кров слов'янська так лице вкрасила“.

Слов'янська кров пливе струями
Так, як століття вже плала,
Та вже вогнем, а не сльозами
Слов'янську землю зайняла.
Хоч кров пливе, то дмуться
груни,
Пожар горить — з ним мечь
і гнів;
І хоч тиран лютує всюди,
То час свободи вже наспів.
Крізь кров, пожежі й меч і мечь
Свобода йде і слава й честь.

Стоять гори довгими рядами,
На Герцоговину поглядають.
„Чом ви, чом ви задрижали, гори?“
„Марко Кралевич, герой наш давній,
Це здригнувся зі сну вікового,
Меч сталевий угору підносить;
Багатирський кінь копитом тупнув, —
Сон кінчиться Кралевича Марка *)“.

*) Марко Кралевич, національний герой задунайських слов'ян, про якого переказ говорить, що від часу перших турецьких нападів він лежить залятий ув одній печері в горах. При його ногах стоїть кінь, а в головах стремить меч, який сей герой в останній хвилі вбив по рукоять у скелю. Коли меч зовсім вилізе зі скелі, а кінь з'їсть усю в'язанку зачарованої трави й тупне ногою, тоді встане Марко, щоби знов боротися з турками і освободити придунайських слов'ян (Ів. Фр.).

О, встань, о, встань, герою сонний,
І глянь на край коханий свій,
На залив ворогів бездонний, —
О, встань і ворогів розвій!
Тебе пізнають, хоч минули
Вже літ сотки, як ти заснув;
Вони меча ще не забули,
Що в крові їх не раз тонув.
Лиш меч, пожежа й кров і мечь
Смерть принесе врагам, нам честь!

Та ні, ти спи! Благий твій сон
Хай не мутить кров, мечь,
прокльон!

Ти спи, про щастя наше сни,
Бо ще живуть твої сини.
Їх не убив Востока пан,
Їх не зламав тягар кайдан,
Ні рабський спідлив їх поклін,
На них не спаде твій проклін.

Неволя їм вогнем була, —
З вогню виходить сталь ціла;
Неволя — хмара, над котрою
Вони розблиснули дугою¹⁾.
Вони хоч гнулись, та не впали,
І хоч терпіли, то мовчали,
І хоч мовчали, меч гострили,
В молитві набирали сили.

Ти спи, герою наш, о, спи!
Про ліпше щастя-долю сни!
Про ліпше щастя, як у нас,
І про час ліпший, як сей час,
І про світ ліпший, як сей світ,
Про бої, як за давніх літ.

¹⁾ Дуга — веселка

Вітер віє понад мур Требіня.
„Що на вас так червоніє, мури?
„Ще турецькі хоругви криваві,
Що їх вітер раз-у-раз колише“.

Шумно, буйно колиши ти,
Вітре, ті прапори!
Незадовго з-під них блисне
Вогнянеє море.
Незадовго за тобою
Злетять слави діти,
Ворогів скупати в крові,
В пожежі загріти.
Незадовго над півмісяць
Хрест тут підійметься,
А о хрест той вся турецька
Сила розіб'ється.
Незадовго встане пімста
З Косового поля,
Мілош Обіліч¹⁾ устане,
Підійметься воля.
Незадовго серби-браття
Злинуть у ті гори,
Ляжуть голови турецькі,
Впадуть їх прапори.

О, сербська земле, де ж ти діла
Гарячу пам'ять старини,
Що в дітей твоїх серцях тліла?
Чому не бухне жар страшний,
Щоб спільного врага спалити,
Що рад би всіх слов'ян залити?
Подайте руку угнетеним
У поміч братнюю братам,

¹⁾ Мілош Обіліч — сербський герой, що загинув у бою з турками на Косовім полі.

Потіху в горю всім нужденним,
Оружжя свободи борцям!
Ступіть слідами Чорногори,
Мстить пам'ятку Косових піль!
Ваш бог—бог свободи. По морі
Страждання — шлях, свобода — ціль.

Мілане, трон щоб удержати,
А на тім троні лиш себе,
Ти грабарем волишся стати,
Що братню вільність в гріб гребе.
Покинь лукавую дорогу!
Вогонь горить, він розіллється;
Вогонь дійде до трону твого,
Від нього й власть твоя займеться.

Брати слов'яни, бог свободи
І вас зове на бій святий!
Вставайте, братнії народи,
Зваліть тирана з висоти!
Він не опреться вам, він хорий.
В Європі встане день новий.
„Герцоговина й Чорногора“ —
Хай буде клич ваш боєвий!

1876.

14. Л И Ц А Р.

(За Гайне-м).

Ой, був то раз лицар понурий, німий,
Лице мав бліде та запале!
Ходив і хитався й дрижав, мов старий,
Мов сні його вдень обіймали.
Нездара він був, недотепа такий...
Куди лише плівся, дівки і квітки
Уголос за ним реготали.

Людей він бб'явся. Звичайно сидів
Сам в темному кутику дома ;
Там тужно когось мов обняти хотів,
Та не говорив ані слова.
Та скоро лиш північ наляже на світ,
Щось дивно, чарівно дзвенить і брентить,
І двер відчиняєсь тисова.

Тихесенько входить кохана його
У сукнях із морської піни ;
Лице, наче рожа, як мармур — чоло,
У чівці брилянти й рубіни.
А коси, мов золото, з рамен пливуть,
А очка у серце жар розкоші ллють —
Обійми їх бачуть лиш стіни.

Він сильно-любовно її обніма ,
Холодний — вогнем він палає ;
Блідий — паленіє, задуми нема,
Несмілий — відвагою сяє.
Вона з ним пеститься, й — хитруня — нараз
Підходить тихенько і виглядить час —
Завоєм лице закриває.

І враз зачарованим бачиться він
В підводні хрустальні палати ;
Здивований зір осліпля йому стін
Несказаний відблиск багатий.
В обіймах русалки, мов п'яний, лежить,
В очах їх любов, страсть і розкіш горить
Під духів веселі кантати.

І музика й спів переливами ллєсь,
В танках летять духи, мов носять їх крила.
Та він забуває себе й світ увесь,
Бо в нього в обіймах спить мила.

Втім світла погасли. хор духів утих, —
Оглянувся лицар по стінах пустих —
Його це комірка похила.

1876 р.

15. ДАНИНА.

Хозарська дружина розбоєм жила
Вона над Дніпро за розбоєм прийшла.

На горах Дніпрових град Київ стоїть,
А в городі тім трое братів княжить.

Послали хозари сказати братам
Данину платить степовим хижакам.

„Війна, як данини ви нам не дасте,
А де ми проїдем, трава не зросте“.

Кий, Хорив і Щек там князями були,
Вони таке слово Хозарам рекли :

„Життя наше мирне, війна не для нас ;
Данину ми дасть вам готові сейчас“.

Хозари під містом табором стоять
І гострять оружжя й на місто глядять.

А з міста посланці передом ідуть,
За ними на возі данину везуть.

Данину до хана шатра завезли,
Начальники там на пораду прийшли.

Лиш хан їх полонений в путах сидить,
Здивованим оком на трупи глядить.

І вниз похилилась його голова,
А слух наче ловить зловіщі слова :

„Мабуть незабаром настане той час,
Що дань побирають вони будуть від нас“.
1876 р.

16. А Р Ф ' Я Р К А.

Вона :

Поцілуї твої,
Мов пожежа, палять !
Скажи, милий, чому
Так ті очі горять ?

Він :

Пригорнись, поцілуй !
Не розпитуй мене !
Та ж ти знаєш, душе,
Як люблю я тебе.

Вона :

Знаю я, милий мій,
Щирість всіх твоїх слів...
Та скажи, крім мене,
І інших ти не любив ?

Він :

Сотий раз вже клянусь,
Що, крім тебе, в життю
Нікого не любив
І любить не хотю.

Вона:

Вірю вже. Не клянись!
Пощо ж клятва в любові?
Та послухай, се хто
Там співа за дверми?

Він:

Се арф'ярка якась!
Мила, йди, скажи ти
З співом, бренькотом тим
Геть арф'ярці іти.

Вона:

Ні, мій милий! Той спів
І бреньк арф я люблю.
Хай арф'ярка вйде,
Співа пісню свою!

І арф'ярка бліда
У світлицю вйшла,
І по ній і по нім
Оком враз повела.

І всміхнулася раз,
І всміхнулася знов,
І з струн арфи різкий,
Гострий бренькіт пішов.

Забрязчала одна
Голосная струна...
А арф'ярка? Ось що
Заспівала вона:

„Ktera holka bleđa
Ta se zamuz̃ ne vđa;
A ktera jako rüze,

Та је добра дла муџе,
Bude hezka žena¹⁾).

Втім здригнула чоґось,
І в руках їй худих
Арфа стала німа
І струн бренькіт затих.

Він:

Вели, мила, сейчас
Геть арф'ярці іти!
Що за пісню якусь
Почала тут вести!

Вона:

Ні, хай грає, як зна!
Хай співає, що втне!
Та чом в тебе лице
Так бліде та хмарне?

Він:

Ет, пусте! Таких арф
І таких арф'ярок
Я не можу знести. (*До арф'ярки*):
Геть ти! Тут не шинок!

Вона (до арф'ярки):

Ні, не слухай його!
Заспівай ще щобудь!
Про любов, чи про жаль,
Хай хвилюється груди!

¹⁾ Яка дівчина бліда,
Та не вийде заміж,
А яка як троянда,
Та в добра для чоловіка
І буде гарною жінкою.

Та арф'ярка бліда
Обернулась, пішла,
І, стиснувши в руці
Арфу, стиха рекла :

„Нині рік, нині рік
Він мене так стискав !
Завтра рік — він мене
Відіпхнув і прогнав“ .

Чув і він і вона
Ті страшнії слова ;
Він до неї схиливсь —
Відвернулась вона.

1876 р.

17. АСКОЛЬД І ДИР ПІД ЦАРГОРОДОМ.

Чого царгородці тривожно біжать ?
Наїзники Руси напали Царград.

Народ весь у храм у Софійський вбіга,
Слізьми, молитвами спасення блага.

Наїзник у місто вже пре свої сили ;
Варягів змій-човни всю пристань укрили.

Вже греків надія у крові втопає ;
Наїзник із пристані мури чіпає.

А втім, чи це військо, чи христовий хід
Іде поза місто на Босфор в похід ?

Старий патріарх, а з ним клір і народ
В одежах покутних підходять до вод.

Всі клякли. Їх сльови, молитви та спів
Дивують наїздців з далеких країв.

А втім патріарх вгору зносить зір свій,
В Босфор погружає чудовий завій.

Завій сей носила за свого життя
Заступниця вірних, Пречиста свята.

Сміються варяги й гукають : „Дарма !
Завій не поможе, як сили нема“.

Нараз що за трус, що за крик повстає?
Босфор мов сказивсь, берег хвилями б'є.

І стогне, і приска, й клекоче вода,
Лупається берег і в воду спада !

В вирах потопились варягів човни,
Наїзників сили щезли без війни.

Лиш їх воеводи та Аскольд і Дир
Вертали зо стидом до київських гір.

* * *

В Босфорі не раз ще шаліла війна,
Та кістями варягів біліла стіна.

Минали століття, Царгород упав,
А костей варягів Босфор не забрав.

Мов сторож, що нагло на чатах умер,
Вони ще біліють в пристані й тепер.

1876 р.

18. ШОТЛАНДСЬКА ПІСНЯ.

(Із Пушкіна).

Проти крука крук летить,
Крук до крука так кричить :
„Круче, як-би нам те знати,
Де обід будемо мати?“

Крук до крука у одвіт :
„Знаю я, де нам обід.
В чистім полі жовте жито,
Там козаченька убито.

„Хто і за що вбив його,
Знає лиш сокіл його,
Кінь вороний, та хіба ще
Його люб'ятко гуляще.

„Сокіл в пуші улетів,
На коника ворог сів ;
Любка милого жде свого —
Не вбитого, а живого“.

1876.

19. РИБАК СЕРЕД МОРЯ.

Розігралось Чорне море,
Розігралося, мов звір,
Темний воздух перун поре,
Крутиться й бушує вир.

Мов криваве тигра око,
У яким і злість, і страх,
Грає скісний промінь сонця
На розбурханих вирах.

Серед хвиль і піни й шуму
Чайка утлая несе́ться;
Крутить нею й кида море,
Ось-ось чайка розі́б'ється.

А на чайці са́моди́ний
Без весла риба́к си́дить
І спо́кійно, мо́в ба́йдужно,
На триво́гу хвиль гля́дить.

Його́ се́рця не триво́жить
Обра́з сме́рти се́ред фа́ля¹⁾.
Чи жи́ття йому́ набри́дло?
Чи жи́ття йому́ не жа́ль?

Я не знаю. Він на хвилі
По́гляда, мо́в на ри́дню.
„Гра́йте ми́лі! А ми́й чо́вник
Ви́держи́ть ще не одну“.

Се́ред шуму, кле́котання
Ту́жну ду́мку він за́вів,
Хо́ч глуши́ть, мо́в го́лос му́шки,
Стра́шна бу́ря його́ спі́в.

Він спі́ває про ві́к да́вній,
Про ща́сливий пре́дків ча́с,
Про ли́царські бо́ї сла́вні,
Про бли́ск сла́ви, що́ по́гас.

До́вго, ту́жно він ви́водить
На хи́сткім, сла́бім чо́вні,
Хо́ч в най́ближчій, мо́же, хвилі
Вти́хне спі́в на мо́ря дні́.

1876 р.

¹⁾ Фа́ля — хви́ля.

20. КНЯЗЬ ОЛЕГ.

Князь Олег по боях тяжких відпочив,
В задумі по пишній кімнаті ходив
І нетерпеливо в вікно поглядав;
Князь Олег, як видно, когось дожидав.

Втворилися двері, в кімнату йде
Старець і князеві поклін кладе.
Князь бистро поглянув йому в лице.
„Здоров будь, віщуне!“ — йому рече.
„Скажи мені правду по свому дару:
Чи скоро й якою я смертю умру?“

Покірно вклонився віщун князю.
„Покинь відслоняти будучність свою!
Не знайде потіхи, хто її покров
Посміє зірвати зухвалов руков“.

Князю мов би жару насипав у кров,
Він глянув на діда, наморщивши бров.
„Чи думаєш, що я дитина така,
Що слово марнее мене вже й зляка?
Як знаєш будучність, то всю й відкрий!
Як ні, я скажу: „Ти дурисвіт старий!“

„Мій княже, дурити не вмію я.
Сумна, невесела будучність твоя.
Твій кінь, що найбільше його любиш ти,
Той має загибіль тобі принести“.

„Як так, на Перуна клянуса я,
Що більше не сяду на того коня“.

* * *

Летіли літа, мов Дніпра бистрота,
Князь Олег з війни знов додому верта;

В далекий похід він із військом ходив,
Хозар, степових хижаків, побідив.

Народ веселиться, настав уже мир ;
Князь Олег дружину ззиває на пир.
Весело три дні і три ночі пройшли ;
Вони погуляти на лови пішли.

Дніпра узбережжям біліє пісок,
А поза піском тим сосновий лісок ;
На краю ліска, на тім білім піску
Біліє кістяк, — кому він по знаку ?

„Любимець твій, княже, — конюх відповів, —
Твій кінь, що прогнать його в степ ти велів,
Що ми його гнали, не хтів він до тих
Свобідних вертать табунів степових.
І все лиш маячив пісками він сам,
Аж раз ми здохлого знайшли його там“.

„Мій шириий приятель!“ — князь Олег сказав,
На білії кості з жалем поглядав. —
„Я смерть йому вдівав, прогнав його сам,
Повірив дурисвіта-діда словам“.

Князь Олег до лоба ногою діткнув,
В тій хвилі в нозі біль страшений почув,
Бо в лобі тім краса¹⁾ сиділа змія
І зубом отруйним шпигнула князя.

Князь Олег хитнувся і весь задрижав.
„Проклятий віщуне, ти правду сказав!“
Князь Олег посинів, зір в небо здійма,
Дружина до нього — в нім духу нема.

1876 р.

¹⁾ Краса — ряба, сороката.

21. КЕРМАНИЧ.

Черемошем бистрим, шумливим
На доли дараба летить,
Керманич на ній молоденький
В Черемоша води глядить.

В керманича серце мутиться,
А з ока спливає сльоза,
Лиш керму поводить поволі
По хвилях робуча рука

Мов утка, дараба ось поре
Спокійну, широку глибінь,
І в воду, понуривши очі,
Вдивився керманич-легінь¹⁾).

А втім — чи це сон чи
це ява? —
Крізь сльози ввижаєсь йому,
Що ось надплива над чудесну
Підводну палату скляну.

З вікна її очі до нього
Дівочі якісь піднялись;
Дівчина та — Боже єдиний! —
Та, що він покинув колись.

І слухає пильно керманич...
Дівчина та плаче й співа:
„До мене, мій милий, до мене!
Чекаю на тебе жива...

„Хоч нас розлучили злі люди,
А смерть принесе нам спокій.

¹⁾ Легінь — парубок.

Ходи, тут твоя я на віки !
Ходи, тут на віки ти мій !“

Черемошем бистрим, шумливим
На доли дараба пливе ;
В ній зламана керма, о берег
Черемош дарабою б'є.

Глибоко керманич, глибоко
Лежить у скляному дворі ;
Що присне о скелі дараба,
Йому вже то й не в голові.
1876 р.

22. НЕЩАСЛИВА.

(Із А. К. Толстого).

Чому ж ти мене, тяжке горенько,
З світу не звело нещасливую,
Лиш роздерло в мні серце. надвоє ?
Як не зійдеться ранок з вечером,
Так не зживеться двом добрим молодцям ;
Із-за мене все вадяться вони,
І оба мене лають-коренять.

Братік ось мені дорікає так :
„Пощо ти пішла за паничика,
Втрутилась в рідню, у нерівную ?
Ти відступнице, перевертнице,
Від рідних своїх ти відстайнице !“

„Бадічко ти мій, рідний братіку !
Я в рідню йому не вбивалася ;
Сам ти, братчику, намовляв мене,
Намовляв мене, віддавав мене“.

А тут муж мені дорікає знов :
„Із якого ти роду-народу ?
Яке віно ти принесла мені ?
Та й і чим мене вчарувала ти,
Приговірнице, чародійнице,
Мене з моїми ти розлучнице ?“

„Ой, ти пане мій, милий мужу мій,
Нічим я тебе не пристрітила,
А взяв ти мене з волі вільної.
Невелике то й віно за мною ;
Всього — серденько те покірливе,
Голова, тобі все слухняная“.

* * *

Переріс же хміль через річеньку,
З дуба одного та на другий дуб,
І колишеться поміж обома,
Над водицею зеленіючи,
Туги-горенька та й не знаючи,
Оба дерева обіймаючи.

1876 р.

23. СВЯТОСЛАВ.

Прощається з матір'ю князь Святослав :
„Ой, їду я, мамо, та в Переяслав.
Щасливий, веселий Болгарії край,
І пишно там котиться срібний Дунай“.

А в Ольги пустилися сльози з очий.
„Не кидай рідні, сину мій дорогий !
Не бідний, а рідний і руський наш край,
Дніпра не замінить вам срібний Дунай.
В чужині там скарби, та й зрада ж бо є !
Чужого забagneш, а страшиш своє“.

Та дармо ридає і дармо благає ;
Князь буйний дружину в похід закликає ;
І неньку-стареньку у сльозах лишив,
За славою й сріблом в болгари спішив.

Ой, правду сказала та мати Святослава.
Де скарби, там зрада, а гіркість — де слава.
Воює в Болгарії князь Святослав, —
Багато там горя і лиха зазнав.
Втім з дому доносять : „О, княже, вертай !
Орда печенігів воює твій край“.

Ой, скорим походом на Русь повертав
З багатим здобутком буйний Святослав ;
А хвилі Дніпра по порогах шумлять,
В густих очеретах вороги сидять.

А Свінелд, стар-лицар, сказав до князя :
„О, княже, не видержить сила твоя !
Як нас у степу нападуть вороги,
Не зможемо їх удержати ваги.
У Корсунь хіба на зимівлю вертай,
Весною ж у рідний повернемо край“.

„Мій край нападають поганські сини,
А ми маєм ждати спокійно весни ?
Ні грек не злякав нас, ні військо болгар,
А тут степовий би злякав нас дикар ?“

Пливуть Дніпра води то тихо, то з шумом,
А військо князеве огорнене сумом.
А скоро ніч темна на степ налягла,
Орда печенігів страшна надтягла.

Кривава була там і люта борба,
І падали трупи, в покіс мов трава ;
І кривця лилася рікою-рікою, —
Заледве де сотий уйшов з того бою.

Уранці кривавее сонце сходило,
І Руси великеє горе звістило ;
Ось війська останки знесилені йдуть,
Князя безголовий труп коні несуть.

А хан печенігів в степу пирував,
На пир старшину свою всю завізвав.
Побіди він празник з ними обходив,
Із срібної чаші на пирі тім пив.

Ця чаша — то череп князя Святослава,
Оправлений в срібло, — ось вся його слава !
На чаші тій напис лиш знати дає :
„Чужого забагнеш, утратиш своє“.

1876.

24. РУСАЛКА.

(Із Пушкіна).

Над озером в глухій діброві
Спасався десь-колись монах,
Все в праці тихій і суворій,
В задумі, пості й молитвах.
Вже смерти жлучи леда хвилі,
Старий і гріб собі копав,
І щоб з життя ослобонили,
Святих угодників благав.

Раз в літню пору край порога
Своєї хаточки старий
Анахорет моливсь до Бога.
Смеркало. Пінивсь чорторий
На озері і дихав млою.
Бір почорнів. У небесах
Плив місяць смугов світляною.
Вдивився в хвилі наш монах.

Глядить, і страх його проймає,
І сам не зна, що пізнає.
І бачить: хвиля бризка, грає
І тиха знов, гладка стає.
І враз легенька, мов тінь ночі,
Біленька, мов маєвий сніг,
З хвиль діва виплила, плюскоче,
І мовчки сіла на моріг¹).

На монаха глядить тужливо
І пишні коси чеше влад...
Старий із острахом на диво
Глядить на ту чудову стать.
Вона головою хитнула,
Рукою старцеві кивнула,
І враз падучою зіздуою
У сонних хвиль глибинь пірнула.

Всю ніч не спав старий понурій
І не молився цілий день;
В думок зворушених він бурі
Вбачав ту дівчину лишень.
Знов мгла на бори ляговиться
Крізь хмари місяць прогляда,
І знов на березі дівиця
Сидить, чарівна та бліда.

Глядить, манить його до себе,
Цілує, мов би знехотя,
То грає, плюскається в водах,
Регоче, плаче, мов дитя.
Монаха кличе й мов зітхає...
„Сюди! Сюди!“ І звук брениць
І знов у хвилях поринає
Серед нічної тишини.

¹) Моріг, моріжок — дернина, мурава.

На третій день пустинник сивий
До праці й труду вже не йшов.
Сидів над озером до ночі,
Аж бір покрила мряка знов.
Розвіяв ранок тьму нічную,
По монасі пропав і слух,
Лиш сиву бороду у хвилях
В час бурі бачив раз пастух.

1876 р.

25. ПОМСТА ЗА ВБИТОГО.

(Арабська дума. з Гетого).

I.

На стежці вбитий він
Під скелею лежить,
А кров його пливе,
Каміння червонить.

Вмираючи, мені
Тягар він наложив, —
Не діжде враг, щоби
Присягу я зломив.

„Сестрінче любий мій!
Грізний, хоробрий ти!
Я гину зрадою...
Ти смерть мою пімсти!

„Хай лютий буде зір
Твій, як змії отруя,
А стяг розвятий твій
Хай смерть врагам віщує!“

І впали в груди мені
Слова ті, мов скала.
І, мов під тягаром,
Душа нить почала.

Ох, бо порадника
Судьба мені забрала,
І найщирішая
Душа світ попрощала!

В холодний день він був,
Мов сонця теплота,
А в спеку — наче тінь,
А в спрагу — мов вода.

Мов олень, бистрий був,
Веселий, мов дівчина,
Героя смілість в нім,
А в тілі сила львина.

До цілі простий шлях
Вмів він усе знайти.
А зради він не знав,
Не хтів підступно йти.

Мов дощ з небес, так він
Лив щедро дари нам.
Мов грім з небес, ніс він
Загибіль ворогам.

А чорний волос у його
На плечі аж спадав,
А пишний перський плащ
До стіп йому спливав.

Та скоро в полі знак
До бою заgrimів,
Мов вовк голодний, він
На добич так летів.

Він їздив сам, лиш меч
Йому товариш був,
В Ємені кований, —
Враг силу його чув.

Той плащ, той меч не раз
Пізнать могла горда
Вся гудзейлітська
Хижацькая орда.

На плащ той шайка їх¹⁾
І на той меч стальний
Засіла — і мій друг
Згиб від тих лютих змії.

Глядіть, яку йому
Враг постіль зготував !
Верблюд би в скелях тих
Сам ноги поламав.

Сходяче сонечко
Злякалося того,
Обдертого, в крові
Побачивши його.

Не радуйся перед часом,
Погане плем'я злеє,
Бо в твоїй крові втопиться
Весь біль душі моєї.

¹⁾ Шайка — зграя.

II.

Полудне жаркее.
Наш відділ хоробрий вже збився
У купу тісну. Рушаєм!
І ген за піски вже бог сонця
На сон свій склонився. —
Ми тягнем, мов хмари над гаєм.

А кожного дух, наче меч;
А вірні мечі у піхвах.
При боці його кожний чує...
А кожного кінь, наче тигр...
На сірих, далеких степах
Шакал лиш наш похід вартує.

Ой, ворог сон-зілля *) немало
Увечір хлистав,
І спить непробудно в таборі...
Гей, тут його відділ наш смілий
У самую пору напав!
Не вздрить уже ранньої зорі.

Зачніте ж кривавее діло!
Смерть трупи валить...
Два племена впали в могили,
А лиш небагато втекло. Увесь степ
Їх крові потоки скрасили,
А вид той убитому милий.

Їх кров'ю вгасили ми спрагу
Тяжких наших спис,
Гарячий пісок напоїли...
З різні тої кожний із нас

*) Сон-зілля — опіум, якого вживають східні народи
для спровадження приємних снів. (Ів. Фр.).

Глядіть, онде кречети як
Із синього неба падають
І гордо по трупах ступають!
Ось тут їм пожива! Ось тут
Нажруться досита вони,
Що вже й підлетіти вгору не
здолають.

1876 р.

26. ХРЕСТ ЧИГИРИНСЬКИЙ.

Гей, в місті Чигирині
Там церков — Спас святий,
В тій церкві хорониться
Козацький хрест старий.
На тім хресті донині
Ще давній напис єсть:
„Мир мирним! На враждущих
Сам Бог і його хрест!“

У притворі донині
Старий той хрест стоїть,
Мов свідок літ минувших,
Страшних забутих бід.
І лиш сліпці старії
З піснями на устах
Сидять, мов сум могильний,
У стіп того хреста.

І не одну співають
Вони старую вість
Про наше горе-лихо
Та про ворожу злість.
І серце смуток тисне
На вісті з тих часів,
І відірвуться тяжко
Від тих старечих слів.

* * *

Весна настала красна,
Зацвів пахучий крин *);
Немов козак гулящий,
Прибрався Чигирин.
Мов дівчина в неділю,
Природа вбрана вся,
І наче щастя в серці,
Така її краса.

Болоня край Чигрина
Не мряки залягли,
То два війська ворожі
До бою надтягли :
Брати два, ворогами
Роз'єднані з собов,
Прийшли, щоби пролити
Річками братню кров.

І стали проти себе
Тут лях, а там козак,
Тут гордий пан, там низький,
Погорджений бідак ;
Тут певність, там зневіра,
Тут жадоба, там жаль...
Ірзають бистрі коні,
Блищить до сонця сталь.

Гей, гордо пан Жолкевський
На конику жене !
Гей, гордо лядське військо
Рядом стоїть страшне !
А сугорби понуро,

*) Крин—лілея. (Ів. Фр.).

Мов поле сиві мгли,
Невеселі козацькі
Ватаги облягли.

„Заждіть! — кричить Жолкевський, —
Раби, навчу я вас!
Не прийде вам охота
До бунту другий раз!“
Три шибениці ставить
На горб, щоб кожний здрів,
І напис понад ними:
„Це жде бунтівників“.

„Гетьмане Наливайку! —
Озвався Лобода. —
Це що таке на горбі?
Яка нова біда?
Чи стяг це, що в бій шляхту
Веде? Ану, смотри!
Мені здається, бачу,
Там шибениці три“.

А Наливайко каже:
„Щастя Боже їм і з тим!
Та ми підем до бою
Під знаменем святим.
Гей, браття, хрест поставте
На горб, на нім письмо:
„Мир мирним! На враждущих
Сам Бог і хрест його“.

Знов день настав, страшная
Знялася боротьба;
Немов огонь з водою,
Так перли війська два.
Чим вище світле сонце
По небі вгору йшло,

Тим більш братської крові
На землю там плило.

І стала послабати
Козацька сила вже...
Лютує пан Жолкевський
І в пень козацтво тне.
„Ось вам наука, хами, —
Так грізно він кричить, —
Як різать нашу шляхту
І села нам палить“.

І всі козацькі очі
Звернулися нараз
До видного на горбі
Хреста в страшний той час.
І бачуть: чи це привид,
Чи правда? Із землі
Хрест двигается звільна
І мов пливе у мглі.

Мов невидимі руки
Несуть його — пливе
Аж там, де пан Жолкевський
У пень козацтво тне;
І серед боевища
Той хрест чудесний став,
Мов раменами кріпко
Козацтво заслоняв.

Всі, бачучи те диво,
Стоять, мов умерлі...
Не гримають мушкети,
Не блискають шаблі.
В тривозі пан Жолкевський
З рук шаблю опустив;

Дивився, мов не бачив,
Стояв, мов і не жив.

А Наливайко крикнув :
„Так, браття, так і єсть !
Мир мирним ! На враждущих
Сам Бог і Його хрест !
За мною ! Хай пізнають
Ляхи, що з нами Біг,
Що проти Бога змігся,
Хто проти нас ся зміг ¹⁾!“

На захід вже сідало
Святее сонце вниз ;
Кінчився при Чигрині
Бреньк сталі, ломіт спис.
При шибеницях військо
Шляхетське полягло,
Рікою трупів много
І крові поплило.

Один лише Жолкевський
Уйшов, не згинув він ;
За ним козацтво довго
Ще гналося вздогін.
„Зажди, — кричить козацтво, —
Жолкевський, та смотри !
А для кого ж лишив ти
Ті шибениці три ?“

* * *

Криваве боєвище
Травою поросло ;
Могили вкрили трупів,
Мов буря, все пройшло.

¹⁾ Ся зміг — змігся, пішов проти.

Козацькі й лядські сили
Розвіялись, мов прах, —
Не згинула лиш незгода,
В ворожбі ще Русь і Лях.

І чи коли настане
Нам щасливіший час?
Чи завітає єдність
І згода й 'мир до нас? —
Бог знає. Та ми слова
Не зречемось того:
„Мир мирним! На ворожущих
Сам Бог і хрест Його“.

1876 р.

27. КОЛЯДА.

(Руським¹⁾ господарям).

I.

Гей, як то було із первовіку. — Гей,
дай Боже!

В Господа Бога діточок много,
А меж ними не дві зірничі,
Не дві зірничі, а дві сестриці.
„Час вам, дітоньки, в світ розійтися.
Ось тут даю вам хату й палату,
Ось тут даю вам плуг і шабельку, —
Все те даю вам та до вибору“.

Сестра молодша, бач, цікавіша,
Швидше сягнула, палату взяла.
Старшій сестриці хата зістала.
Сестра молодша, бач, цікавіша,
Скорше сягнула, шабельку взяла,
Старшій сестриці плуг полишала.

¹⁾ Руським — цебто українським.

І розійшлися у світ сестриці,
І стали жити близько при собі,
Близько при собі, напроти себе.
Старша сестриця в бідній хатині,
Молодша в ясній, пишній палаті;
Старша сестриця землю оре
І засіває яреє жито,
А її ниви золотом вкриті;
Молодша ходить, шаблев воює,
Золото, срібло в палату зносить.

Довго жили так обі сестриці,
Довго жили так, не сварилися.

Сестра молодша, хоч много мала,
Стала украдкою завидувати
Ярого жита, проса й пшениці,
Що росли буйно в її сестриці.

II.

Ой, як то було із первовіку. — Гей,
дай Боже!
Як фарисеї Христа на муки брали,
На муки брали, на хрест розп'яли, —
Пречиста діва весь світ сходила,
Весь світ сходила, сина гляділа.
Гіркії сльози все проливала,
Білії ручки з жалю ламала.

А де упаде її сльозонька,
Там тобі стане зимна криниця;
Де білі ручки з жалю заломить,
Там тобі стане шумна діброва,
Шумна діброва з вітром говорить.
А де із жалю зітхне до Бога,

Там тобі роєм ярі пчілоньки,
Ярі пчілоньки медок збирають.

Пречиста діва весь світ перейшла,
Весь світ перейшла, сина не знайшла;
Весь світ за нею зазеленівся,
Весь світ за нею розвеселився.

Ой, сидить пані в пишній палаті,
Шабельку гострить, думку думає,
Думку думає, слугів питає:
„Що там за діва іде полями,
Іде полями, тяженько плаче,
Рученьки ломить, Господа молитъ ?
За нею поле зеленіється,
За нею річки розливаються,
За нею діброви розвиваються.
Біжіть до неї, напроти неї,
Нехай не ходить по моїм полю!
Бистрії річки водами грають,
В поході військо моє спиняють“.

Старша сестриця по полю ходить,
По полю ходить, копи рахує,
Рахує-числить, зчислити годі.
Старша сестриця задумалася.
„Що то за діва полем ступає,
Полем ступає, тяженько плаче,
Рученьки ломить, Господа молитъ ?
За нею поле зеленіється,
За нею річки розливаються,
Шумні діброви розвиваються“.

Старша сестриця пішла до неї,
Пішла до неї, напроти неї,
За ручку бере, словом втішає,

Словом втішає, так промовляє :
„Ой, не ходи ти, красная діво,
Ой, не ходи ти світом блукати,
А ходи жити до мої хати !
Я тобі рано ноги умию,
Ноги умию, сльози обсушу,
З твого серденька тугу прогоню.
Я тобі в днину світлоньку вберу,
Світлоньку вберу, їсти злагоджу,
Я тобі в вечір ліженько встелю,
Я тобі на сон ще й заспіваю“.

III.

В старшої сестри, як бір, пшениця. —
Гей, дай Боже !

В старшої сестри ярее жито
Колосом клонить, пісеньку дзвонить :
„Нас Мати Божа благословляла,
Нам Мати Божа зрост дарувала,
Бо Божа Мати у нашій хаті“.

В ясної пані пишні палати,
Пишні палати з вітром валяться ;
В ясної пані гострі шабельки,
Гострі шабельки в боях щербляться.
Пів її краю — то гай в розмаю,
Пів її краю багна вкривають,
Багна вкривають, піски зсипають.

Ясная пані, хоч много мала,
Позавиділа старшій сестриці ;
Шабельку гострить, думку думає
І до слуг своїх так повідає :
„Спішіть ви скоро, вірнії слуги,
Зв'яжіте в пута мою сестрицю,
Зв'яжіте в пута, приведіть тута !

Хай відберу їй буйну пшеницю,
Хай відберу їй ярее жито“.

Побігли слуги, швидко вернули,
Та ясній пані слово говорять :
„В твої сестриці в тісній хатині
Ясність велика, радість велика !
За столом сидить Пречиста Діва,
За столом сидить, за вечерею ;
Твоя сестриця хліби ламає,
Хліби ламає, пісню співає“.

Ясная пані думку думає,
Думку думає, слуг посилає,
Слуг посилає, так промовляє :
„Ні на що, слуги, ви не зважайте,
Мою сестрицю припроважайте !“

Побігли слуги, швидко вернули,
Та ясній пані слово говорять ;
„Твої сестриці бідну хатину
Ангел сторожить, нам мечем грозить :
Ід тій господі приступить годі“.

Ясная пані в гнів попадає,
В гнів попадає, сама рушає.
Велить сестрицю в пута кувати,
Велить їй власне поле орати,
Власнее поле, та не для себе !

Ой, сумно сонце восени сяє,
Ой, сумно літом шумить діброва.
Старша сестриця гіренько плаче,
По полю ходить, рученьки ломить,
Бога благає, так промовляє :
„Рости, рости ти, ярее жито !
Роди, роди ти, буйна пшеничко !

Я тебе орю, чорнее поле,
Я засіваю, та не для себе.
Ясная пані хліб забирає.
Мої дітоньки з голоду плачуть,
З голоду плачуть, хлібця не бачуть“.

На чистім полі, як бір, пшениця,
На чистім полі ярее жито
Колосом клонить, пісеньку дзвонить :
„Нас Мати Божа благословляла,
Нам Мати Божа зрост дарувала,
Бо Божа Мати у нашій хаті“.

IV.

А рад ти знати, чесний господарю —
Гей, дай Боже! —
Хто ті зірниці, рідні сестриці?
Старша сестриця — Руська землиця,
Менша сестриця — Лядська землиця.
А рад ти знати, чесний господарю,
Коли скінчиться старшої горе?
Пречиста Діва з сином царствує,
Пречиста Діва плач сестри чує.

А за тим словом, бувай же здоров!
Дай тобі, Боже, в горю потіху,
Дай тобі, Боже, в нужді надію,
Дай тобі, Боже, сильную волю!
Збав тебе, Боже, від злих сусідів,
Збав від невірних синів вирідних,
Збав тебе, Боже, від тьми-неволи!

Весна настане, — сій жито яре,
Сій жито яре, яру пшеницю!
Осінь настане, — збирай щасливо!
Зима настане, — пісні приносить;

Літо настане, — ти не журися,
Вийди на поле, поведи оком !

На чистім полі, як бір, пшениця,
На чистім полі яреє жито
Колосом клонить, пісеньку дзвонить :
„Нас Божа Мати благословляла,
Нам Мати Божа зрост дарувала,
Бо Божа Мати у нашій хаті“.

Дуліби, 24 XII-1875 р.

ВЕЛИКІ РОКОВИНИ

Пролог, говорений перед ювілейною виставою „Наталки Полтавки“ в пам'ять столітніх відродин української народности.

Сцена зовсім темна, далеко видно зарево великої пожежі, на переді сцени направо могила.

Козак-невмирака.

Старезний дід, з бандурою, сидить на могилі Зразу в темноті тільки слабо рисується його силует, він вдивляється в пожежу й деклямує глухо, іронічно:

Еней був парубок моторний
І хлопець хоч - куди козак!
На лихо вдався він проворний,
Завзятіший од всіх бурлак.
Та греки як, спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він, взявши торбу, тягу дав.
Набравши деяких троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
П'ятами з Трої наживав.

Він устає, випростовується, бандура бренчить.

Вона горить! Та Троя — Україна
Палає, гине, з серця точить кров.
Здається, вже остання їй година,
Здається, хитрий ворог поборов
Усе! Здається, вся лягла дружина,
Всі мури впали, навіть той покров
Останній, що ним укривають трупи,
І той загарбали хижацькі купи!

Ні, не досить ! І в нашому нутрі
Пройшов пожар, сумує попелище !
Ми хробачливі в самому ядрі,
В душі погасло вічнеє вогнище
Живої віри ! На страшнім кострі
Згоріла сила ! Нижче, нижче, нижче
Схиляються колись так горді чола !
О, Мамо ! Бідна Ти, бездітна й гола !

Ми всі такі ! Що в інших ганьби знак —
Це ми приймаємо, як хліб насущний !
У інших ренегат — у нас добряк ;
У інших підлий — в нас старшим послушний ;
У інших скажуть просто, ясно так :
Безхарактерний, — в нас лиш : простодушний.
Не стало стиду в нас ! Ми в супокою
Упідлимось, ще й горді підлотою.

*Далекий ірім, пожежа зближається, на сцені робиться
видніше.*

Козак,

показуючи на захід:

О, так ! Он там він, той козак моторний,
Що вирвався з пожежі рідних хат ;
Не заперечу, вдався він проворний !
Нехай тут гине, пропадає брат,
Нехай тут матір шарпа ворон чорний,
Нехай борців шматує й ріже кат, —
Він рад, що врятував свої пенати,
Тікає іншої шукати хати !

П'ятами накивав від тебе, Нене !
Лишив тебе у ранах, у крові !
Із грудей вирвав серце насталене,
А вткнув якесь собаче — і живи !

І крикнув грімко : „Хлопці, гей до мене !
Не буде тут роси вже, ні трави !
Пропала Мати, ми ще цієї ночі
Кидаймо трупа ! Гей же, в світ за очі !

Там где нас краща доля, там печені
Самі нам голубці влетять у рот !
Хто хоче розкошів, жий в Картагені !
Хто хоче вивищитися над народ,
І слави й блиску й злота повні жмені, —
За мною в Рим ! Там храм наш, там кивот !
Що нам ті згарища ! Забудьмо Трою !
Власть, Рим і розкіш, Картаген горою !“

І рушили — народам на наругу !
Пішли нової матері шукать !
В серцях згасили навіть тую тугу,
Що тягне пса у рідній буді спать.
Де йдеш, Енею ? Пугу ! Пугу ! Пугу !
Не чують ! Дармо кликать і гукать !
Ідїть ! Несіть народам всім для виду
Жебрацьку торбу і лице без стиду !

Тим часом розвиднюється трохи, видно попалені села,
поле вкрите трупом.

Ох, не сходи ти, сонце, на Україні !
Злякаєшся тих згарищ і руїн !
Осліпнїть очі, тут же, в тїй годині,
Щоб той страшенний образ, наче шпін ¹⁾,
Не вбився в серці і не пік віднині
Страшніше пекла ! Що це ? Чути дзвїн !
Це ангел дзвонить по мертвім народі,
Бо щоб живий хтось був, — подумать годі.

¹⁾ Шпін, шпиль — гострий кілок.

Чути далекий голос дзвону.

Так, ангел дзвонить. Молотом з алмазу
Він б'є о хрусталевий неба звід.
Ох! Заболіли страшно тут відразу
Всі давні рани! Цей кривавий слід —
Це Берестечко. Тут у кості сказу¹⁾
З Чуднова взяв. Цей струп, від сотні літ
Незгоєний, — Андрусівська умова!
А тут — Полтава і смага²⁾ Петрова.

*Голос дзвону міцніше й мішається з гуркотом грому, —
темніє наново. Козак паде на коліна на могилі.*

О, Боже! Чи ж кінець моєї думки?
Україна вмерла — дай мені спочить!
Дай ті катовані віддавна руки
Хоч у могилі без кайдан зложить!
Змажи нас з пам'яті людей, щоб внуки
Не знали, як ми мусіли скінчить.
Ти сам, святий, забудь про нас в цій хвилі,
З землею наші порівняй могили!

*Удар грому. Козак западається в землю. Ще хвилю
гуркоче грім, потім звільна прояснюється, на сході
займається велике рожеве зарево — сходить сонце.
Сцена представляє той самий краєвид, тільки з зе-
леними садами, чепурними хатками, направо далеко
вежі міста з золоченими банями, довкола могили роз-
кішні кущі. Калина, черемха у цвіті.*

Козак-невмирака,

*той самий, але відмолоднілий, з бандурою, виходить
із-за могили. Іде зразу понурий, у задумі, та звільна
його рухи робляться енергійні, голос міцніше.*

Здорово проспався, бачу,
По-козацьки, сотню літ.

¹⁾ Сказа — слід після рани.

²⁾ Смага — буває на губах, коли дуже мучить спрага.

Ну, та виграю, чи втрачу,
А погляну ще на світ,
На ту рідну Україну,
Що колись, як рай, цвіла,
Що мені над все на світі
Наймилішою була.
Хто то в ній тепер панує?
Хто то в ній тепер живе?
Як говорить, як співає
Покоління те нове?
Боже, серце жах стискає:
Аджеж, певно, нині в ній
Вже ніхто не зна, не тямить
Нашу мову і пісні!
Десь калмики та киргизи
Топчуть степ, де ми лягли;
Чудь, мордва, чухна та фіни
Наші села зайняли.
Боже, пощо з вікового
Сну мені велів ти встать?
Чи щоби з розбитим серцем
Я в могилу ліг назад?

Поступає наперед. За сценою чути хорову пісню — зразу pianissimo, потім чимраз сильніше, та все таки притишено, мов із віддалення:

„Ой, гук, мати. гук,
Де козаки йдуть!
Та щасливая тая доріженька,
Та де вони йдуть.

А де вони йдуть,
Там луги гудуть,
А перед себе та вражих
[ляшеньків
Облавою пруть.

Козак

із виразом найвищої радості:

Боже, наше рідне слово !
Наша пісня ще живе !
І про нас ще пам'ятає
Покоління те нове !
Ще співає про козацтво,
Про його кривавий бій !
Ах, значить, ще не в могилі
Той народ коханий, мій !

Озирається по сцені.

Ах, значить, оті цвітучі
Села, ниви і садки —
Це українські оселі,
Це України вінки !
А оті могили-гори,
Де борці старії сплять,
Уквітчали любі руки,
Знать, українських дівчат !
Ще українець збирає
Із цих нив для себе хліб,
І не топче чужениця
Нашу славу і наш гріб !

Поступав ще далі наперед і озирає публіку.

Ах, а тут ! Предивне диво !
Тайна поміж тайн страшних !
Це ж Енеєві потомки !
Та що стало нині з них ?
Ті, що перед сто літами,
Як згорів наш рідний дім,
Накивать йому п'ятами
Не задумались зовсім, —

Ті під материні крила
Знов згорнулися в любові
І бажують в рідній хаті
Рай зготовити собі.
І дивіть, горять їх очі
Тим самим огнем святим,
Як горіли тої ночі,
Коли друг мій, побратим,
Коли славний, безталанний
Щирий батько наш Богдан
У важкій годині скликав
Запорожців на майдан.
Тямлю ніч цю, як сьогодні!
Вколо нас реве Дніпро
І клекоче Ненаситець,
Кам'яне гризе ребро.
А в степу напроти Січі
Це не хижа сова —
А Кодацька лядська кріпость
Свої кігті висува.
У Богдана сльози в оці,
Та вогонь в душі, в словах.
„Згинем, браття, або вгору
Піднесем свободи стяг!
Згинуть — нам одна дорога,
Чи в кайданах, чи в війні;
Хто ненавидить кайдани, —
Тому війни не страшні!
Чи послабли наші сили?
Потупилися шаблі?
Чи в серцях ви погасили
Дух лицарський взагалі?“
І гучніше хвиль дніпрових
Крик козацтва заревів:
„Або ляжем головами,
Або виб'єм ворогів!“

В жовтім світлі смолоскипів,
Що горіли серед нас,
Ув очах козацьких блисло
Десять тисяч іскор враз.
Гей, тих десять тисяч іскор —
То був, браття, той підпал,
Що підняв страшну пожежу
Аж по Буга й Сяну вал.
Гей, тих десять тисяч іскор —
То був, браття той розмах,
Що історію України
Повернув на інший шлях.
Бачу, бачу тії іскри!
Мовиш: „Мало їх?“ Невже ж?
Що? На тридцять мільйонів
Десять тисяч не знайдеш?
Мовиш: „Де нам взять

Богдана?“

Тільки ти придатний будь
На святе, велике діло!
Загартуй думки і груди!
До високого літання
Ненастанно пробуй крил,
А Богдан прийде, як сума
Ваших змагань, ваших сил.
До великого моменту
Будь готовий кожний з вас, —
Кожний може стать Богданом,
Як настане слухний час.
Мовиш: „Нині інші війни“.
Ну, то іншу зброю куй,
Ум гостри, насталою волю,
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать.
Гордо стій і не корися,

Хоч пропадь, але не зрадь !
Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мушиш дати ти одвіт.
Кожний думай : тут, в тім місці,
Де стою я ув огні,
Важиться тепер вся доля
Величезної війни.
Як подамся, не достою,
Захитаюся, мов тїнь, —
Пропаде кривава праця
Многих, многих поколінь.
У таких думках держися
І дігей свої ховай !
Коб лиш чистая пшениця, —
Буде паска й коровай.
„Чи побіди довго ждати ?
Ждати довго !“ То й не жди ж !
Нині вчися побіджати,
Завтра певно побідиш.
Та ж недаром пробудився
Український жвавий рід.
Та ж недаром іскри грають
Ув очах тих молодих !
Чей нові мечі засяють
У правицях, у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім : „Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере !“
1898 р.

ДОДАТКИ

I.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

(до збірки „З вершин і низин“).

Весною 1887 року вийшла невеличка збірка моїх віршів п. з. „З вершин і низин“, в котрій, крім кількох десятків дрібних п'єс ліричних і епічних, містилася також поема „Панські жарти“. Книжечка ся, ласкаво прийнята читаючою громадою Галичини й України, розійшлася досить швидко і вже від двох років вичерпана в книгарському торзі. Довго я носився з думкою видати наново, або цю збірку, або бодай „Панські жарти“, коли оце явилася можливість видати в світ обширнішу збірку моїх віршів, в котру ввійшло би також усе те, що було в книжечці 1887 року. Книжці тій я лишаю старий заголовок „З вершин і низин“, хоч об'єм її, як усякий бачить, трохи не вчетверо більший від першого видання. Може, під старим стягом не покине її й старе щастя.

Громадити в цій книжці все написане мною в віршованій формі за 20 літ моєї письменської праці не було в мене ні думки, ні охоти. Багато з того, що за той час було мною надруковане, не варто тепер навіть читання, не то передруку. Кожному, хто слівив за розвитком галицько-українського письменства в тих 20 рр.,

ясно буде й без довгого викладу, що інакше й не могло бути з писанням чоловіка, що увійшов на літературне поле молодим і невиробленим, а й опісля замість щирої поради й науки аж надто часто стрічав болючі удари, цинічні насміхи, а найчастіше тупий індиферентизм і грубе незнання. Хіба трьох-чотирьох людей міг би я назвати, котрих приятель і щире співділення помагали мені вироблювати мову й форму моїх поетичних складань, їх композицію і основні думки. Думаю, що, наводячи тут імена В. Қоцовського і Ів. Белея, хоч в часті віддячусь їм за те, що вони зробили для мого розвитку.

З моїх найдавніших віршів, друкованих в „Друзі“, подаю тут тільки дві-три п'єски, більше як документи моїх тодішніх поглядів, ніж для їх літературної стійности. Пропускаю зовсім збілочку „Баляди і розкази“, видану в р. 1876. Пропускаю також два політичні памфлетики: „Дума про Маледикта Плосколоба“ і „Дума про Наума Безумовича“ — цей другий задля того, що по видрукуванню в „Молоті“ був сконфіскований. Натомість друкую тут вперше сатиричну поемку „Ботокуди“, написану в коломийській тюрмі зимою 1880 р., та й з неї даю тільки вивертки, переплітані прозовим рефератом з того, що, по-моєму, не стоїть тепер друкувати так, як тоді було написано.

І в інших частинах сеї збірки найдуть читачі чимало „фрагментів“ та вивертків. Не хотілось мені зовсім викидати за пліт деяких розпочатих мною і недокінчених праць поетичних. Мов бервена старої, розваленної хати, в котрій не одно пережилося і перетерпілося, ті уривки нагадують мені не одно таке, без

чого й життя, може б, не життя було. Звісно, з тих неподокінчуваних або на бік відсунених поем, що лежать між моїми паперами. я подаю тут тільки те, за що хоч с'як-так можу взяти на себе одвіт перед своїм художницьким сумлінням — решта нехай іде мишам на снідання.

Укладаючи матеріал для сеї книжки, я покинув думку про хронологічний порядок, зовсім непригожий в книжці так різномастного змісту, котрій проте хотілось мені придати яку-таку артистичну суцільність. Та де тільки можна було, я під поодинокими віршами поклав дати, коли вони заховалися чи то в рукописі, чи в друку.

Не потрібую й додавати, що, вибираючи свої давні вірші до оцеї збірки; я не вважав їх історично-літературними документами, котрі повинні друкуватися, не змінюючи „ніже титли, ніже тії коми“. Я користувався авторським правом і, не тикаючи основної думки, підправляв мову, котрої вироблення до ступня мови літературної за останніх 20 літ все ж таки значно посунулось наперед, може й не без моєї скромної підмоги. Що в моїх давніших віршах мова не все чиста, се ще тим легше зрозуміти, що я особисто переходив деякі такі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі!), де панувало намагання приглушити почутт. живої, чистої народньої мови, котре змалку ще було у мене сильно розвите. На мні в мінятурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народньої мови.

Переглядаючи тепер ті віршовані листочки, між котрими так багато перед часом зів'ялого

листя, почуваю разом і сум, і радість. Двадцять літ життя і праці — може, не так пильної, не так свідомої і суцільної, якби треба було, та все таки, смію сказати, подиктованої ширим бажанням загального добра і поступу, широкою любов'ю до рідного народу і рідного краю... Не один широкий розмах наївної думки, не одна блискуча надія — а які скромні здобутки! Та, з другого боку, потішає мене певність, що лід проламаний, що рух наш общенародній, так слабкий, несмілий і несвідомий ще перед 20 літами, сьогодні став уже куди-куди не той. Помиляємось не в одному і тут і там, шкутильгаємо і падемо інколи — ще й як погано падемо! — та все таки сума наших сил більшіє, сума здобутого нами здорового і чистого зерна більшіє, сума доброго, братерського, теплого почуття по сей і по той бік більшіє. І в тому радісному почуттю я сміло говорю сам собі, що тих 20 літ, що пройшли між написанням сонета про Котляревського та вірша про мандрівку Біди по галицькій Русі, хоч і не дали мені того, про що я колись зеленим хлопцем марив, то все таки ані для мене, ані для мого рідного краю не пройшли марне.

Львів. д. 27 марта 1893.

Іван Франко.

II.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

(до збірки „Із літ моєї молодости“).

Дня 3 (15) мая 1913 р. мине сорок літ від того часу, як у студентським часописі „Другъ“ появился перший мій вірш „Народні пісні“. Перед тим уже, майже від самого 1868 р. я писав немало віршами й прозою, будши учеником гімназії в Дрогобичі, та все писане в тих часах попропадало чи то в мене самого, чи між добрими людьми. Мені не жаль тих плодів молодечої фантазії, і я не бажаю, щоби хтось колись, знайшовши дещо з них, подавав їх до друку. Зате вважаю не зайвим відновити тепер пам'ять тих моїх перших поетичних творів, що появилися в друку в перших п'ятьох роках моєї літературної діяльності 1874—1878. Вони появилися в згаданім уже часописі „Другъ“ 1874—5, один (ч. 8) друкований окремо в р. 1875 без мойого підпису, в місячнику „Громадській Друг“ 1878, і в окремій збірці п. з. „Баляды и розказы“, виданій 1876 р. Не багато тих віршових плодів із моїх молодих літ, усього 30, і вони досі майже зовсім невідомі не тільки ширшій громаді, але навіть тим більш або менше вченим критикам та історикам літератури, що займалися оцінкою моєї літературної діяльності.

Я не з тих письменників, що звикли нарікати на суспільність та на читачів, ані не з тих, що звикли підлажувати свою працю під пануючий смак своєї громади. Занадто високо розуміючи покликання письменника, я не раз у критичних хвилях не вагався стати вперекір пануючим напрямам і ніколи не переставав виступати проти безтямности, тупоумія та заскоружности не лише серед суспільности, але також і особливо серед тих, що беруться провадити та просвічувати її. Не можу сказати, щоби ті могутні противниці не платили мені щедро глухою ненавистю, завзятими нападами та клеветами, явним і таємним поборюванням моїх змагань і моїх праць. Так воно, мабуть, і мусить бути. Та проте я не нарікаю ані на своїй противників, ані тим менше на свою суспільність, у якій бачу та почувую чимраз більший зріст духового життя, культурности, дружности та жертволюбности, що творить окрасу всякого життя.

Жию вірою й надією, що ті високі духові прикмети будуть розвиватися чимраз краще серед нашого народу і що я доживу ще часів далеко щасливіших та радісніших від тих, які прожив досі.

В своїй оце вже близько 40-літній літературній діяльності я переходив різні ступні розвою, займався дуже різномодною роботою, служив різним напрямам і навіть націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої української, також польською, німецькою та російською мовою. Та скрізь і завжди у мене була одна провідна думка—служити інтересам мого рідного народу та загально-людським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом про-

відним зорям я, здається, не спроневірився досі ніколи і не спроневірюся, доки мого життя. Може, власне тому, що я непохитно стояв на тих основах і йшов за тими провідними зорями, я не міг удержатися на все ані при галицько-руських русофілах, ані при галицько-руських народовцях, ані при галицько-руських радикалах, ані при польських демократах та поступовцях, ані при німецьких поміркованих соціялістах, ані при соціяльних демократах польських, німецьких та руських, і завше виходив із їх рядів, коли побачив у них недобір чи то сумління, чи то знання, чи то почуття обов'язку.

Випускаючи в світ новим, поправленим виданням оті перші твори моєї Музи, що побачили світ 40 літ тому назад, я чиню це в тім переконанню, що вони не принесуть їй сорому і кинуть деяке світло на початки моєї поетичної діяльності, про які тепер мало що кому відомо. Випускаю їх у світ у поправленій та язиково підчищеній формі, не змінюючи, одначе, їх змісту.

Писано 2 мая 1913 р.

Іван Франко.

УВАГИ

У В А Г И.

XX і XXI томи „Творів“ Франка, що являються першими книжками „Поезій“ Франка, мають ще підзаголовок „З вершин і низин“. Під таким заголовком 1893 року вийшла велика збірка поезій Франка, яку поставлено в основу теперішнього видання. Не ввійшли сюди: „Зів'яле листя“ (якого тільки 21 віршів), яке повністю буде поміщене в дальших томах, „Панські жарти“, „Смерть Каїна“ та „Цар і аскет“, що будуть поміщені в томі „Поем“ Франка. Додано в це видання „З вершин і низин“:

1) „Невільники“ — вірш цей вперше був друкований в місячнику „Громадський Друг“ 1878 р. Увійшов цей вірш у збірку „Із літ мові молодости“ 1914 р., звідки й передруковується.

2) „У непам'ять“ — виправив і переписав Франко в останніх роках свого життя. За життя Франка цей вірш не був друкований. Вперше видрукував його львівський журнал „Культура“ (Львів, січень 1925 р., ч. I), звідки й передруковується.

3) „Товаришам із тюрми“ — друкувалося вперше в місячнику „Громадський Друг“ 1878 р. Під заг. „На зорі соціалістичної пропаганди“ передрукував цей вірш Франко в збірці поезій „Давне і нове“ (Львів, 1911 року), а 1914 р. — в збірці „Із літ мові молодости“. Інтересний цей вірш перероблював Франко. В редакції в збірнику „Давне і Нове“ виглядає він ось як:

НА ЗОРІ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ.

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життям!..
З давніх брудів і думка розкута —
Ожиємо, брати, ожием!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любовою огрітим життем, —
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бур пересудів і зла
Попливем до країни святої,
Де братерство і щастя й люба.

Виступаймо до бою нового
Не за царство тиранів-царів,
Ані те ж за попів, ні за Бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Верх освіти над віров сліпов,
І братерство велике, всесвітнє,
Вольна праця і вольна любов.

Але твердо тра в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд;
Хоч по трупах наперед ступати,
Та ні крок не вступати назад.

Це ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво із звірством стає,
Це поборює правда неволю,
„Царство Боже“ на землю веде!

Не моліться вже більше до Бога:
„Хай явиться нам царство твоє!“
Бо молитва слаба там підмога,
Де роботи й ума не стає.

Не від Бога те царство нам спаде,
Не святі на руках принесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний наш труд!

Писано в початку 1878 р. у львівській в'язниці; друковано на чолі видання „Громадський Друг“ 1878 р., ст. 1—2, п. з. „Товаришам із гюрми“.

4) *„Пісня руських хлопів-радикалів“* — друкована вперше в *„Громадським Голосі“* 1896 р., органі радикальної партії; *„Січовий марш“*, написаний 1906 р. і друкований тоді ж в селянському журнальчику *„Поступ“*; *„Де єсть руська вітчизна“*, друковане в *„Новому Зеркалі“* 1884 р., і *„Новітні Гайдамаки“*, друковані в *„Поступі“* 1903 р., — всі ці поезії увійшли в збірку *„Давне і нове“*, звідки й передруковуються.

5) *„Похорон“* — вірш цей вперше був надрукований в журналі *„Шляхи“* (Львів, 1916 р., ч. 15-16), звідки й передруковується. *„Ой, не люби мене, дівчино“* — за життя автора не друкувався. Надрукований був уперше в 1925 році у львівському журналі *„Культура“*, звідки й передруковується.

6) *„Женщина“* — вперше була друкована в *„Новому Зеркалі“* 1884 р. Поміщена була в *„Давне і нове“*, звідки передруковується.

7) *„Руським в'язням із р. 1882“* — вперше було друковане після смерті автора в журналі *„Культура“* (Львів, січень 1925 р.), звідки передруковується.

8) *„Дума про Маледикта Пласколоба“* — була надрукована окремою брошуркою з підписом *„Із старих паперів випорпав Джеджалик“* 1878 р. Передруковується зі збірки *„Давне і Нове“*.

9) *„Дума про Наума Безумовича“* — була надрукована в збірці *„Молот“*, 1878 р., і окремою відбиткою, але була сконфіскована. Передруковується з *„Давне і Нове“*.

10) *„Наші чесноти“* — написані 1876 р., вперше були надруковані в збірці *„Із літ моєї молодости“* 1914 р., звідки й передруковуються.

11) *„Поступовець“* — друковано в часописі *„Друг“* 1876 р. Передруковується зі збірки *„Із літ моєї молодости“*.

12) *„Воронізація“*, *„Дрогобицька філантропія“*, *„Русинам фаталістам“*, *„Нове Зеркало“*, *„Сучасний літопис“*, *„Лані Февросія“* — були друковані в гумористичному двохтижневнику *„Зеркало“*, а потім *„Нове Зеркало“* 1882 р., 1883 і 1884 р. Передруковується із збірки *„Давне і нове“*.

13) *„Меморандум бодяків“* і *„Глуповська конституція“* — за життя автора не були друковані. Вперше, надруковані в журналі *„Культура“* (Львів, 1925 р., січень), звідки й передруковуються.

14) *„Наука“* — вірш цей, написаний 1878 р., вперше був надрукований в збірці *„Із літ моєї молодости“*, звідки й передруковується.

15) „П'яниця — було надруковане в збірці „З вершин і низин“ 1893 р., але в відділі „Легенди“

16) „Українська студентська мандрівка“ — передруковується зі збірки „Давне і нове“.

17) Цикл поезій: „Із літ мові молодости“ — передруковуються із збірки під тим же заголовком, яка була видана у Львові 1914 року. Поезія „Народня пісня“ поміщується тут вдруге через те, що Франко, перевидаючи її 1914 року, поробив зміни.

18) „Великі роковини“ — написані 1898 р., були друковані в „Літер. Наук. Вістнику“ і окремою книжечкою. Передруковуються тут із збірника „З вершин і низин“, виданого д-ром В. Сімовичем 1920 року, накладом „Українська Накладня“, Київ — Ляйпціг.

Решта поезій передруковується зі збірки „З вершин і низин“ (збірка поезій Івана Франка, друге доповнене видання, накладом Ольги Франко. Львів, 1893 року) з тими невеличкими змінами, що їх Франко робив при передруках.

Це наше видання „З вершин і низин“ не є передруком видання 1893 р., але значно доповнене воно через те, щоби перед читачем ясно став образ Франка-громадівця до 1890 року. Залишено старий заголовок ще й через те, що це в певний закінчений етап Франкового ідейного і художнього розвитку. Декілька віршів, написаних пізніше, вміщавмо в цій збірці, бо вони ідейно і по настроям відповідають їй.

Перше видання „З вершин і низин“ вийшло 1887 р. накладом автора, 252 стор. Зміст його такий: Гимн (Вічний революціонер), Веснянки I—V, Христос і хрест, Журавлі I—II, Жидівські мелодії I—II, Молодому другові, Пісня і праця, Думи пролетарія I—III, Ідеалісти, Всюди нівеється правда, Беркут I—IV, Супокій, Ляхам, Сонети I—XII, Вночі, Каменярі, Не пора, Ідилія, Панські жарти.

Ів. Лизанівський.

„До історії нашого письменства 1890-х рр.

а) Чи справді до Росії адресував Ів. Франко свої тюремні сонети ном. 44 і 45?

Цього 1926 року минає 10 літ відколи помер Ів. Франко. Наші видавництва з цього приводу присвячують окремі книжки, статті, подають антологію з його віршів, тощо. Між іншим і американський „Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1926” (у Скрантоні), вмістивши в літературній частині дуже путящу статтю „Життя і творчість Івана Франка” (с. 112-119), подав і цікаву вибірку з його поезій (ст. 119-130), а поміж ними оці вірші (на ст. 125), в яких ми декотрі слова навмисне передруковуємо розрядкою:

Р о с і я...

Багно гнилеє між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою,
Розсаднице недумства і застою,
Р о с і є! Де лиш ти поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, неначе плісінь з муру,
Ти тиснеш і кричиш: „Д а ю с в о б о д у!”
Дреш шкуру й мовиш: „Д в и г а ю к у л ь т у р у!”
Ти не січеш, не б'єш, в С и б і р не ш л е ш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу душить.
Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі.
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

Вірші ці „Календар” передрукував буква-в-букву точка-в-точку із збірки поезій Ів. Франка: „З вершин і низин”, яку поет випустив у світ у Львові 1893. Вони містяться у відділі „Тюремних сонетів”, ном. 44 (ст. 182) і мають продовження в сонеті ном. 45:

Тюрмо народів, обручем сталевим
Ти обціпила їх живі сугуби
Я держиш — не для пожитку, не для слави,

А лиш для жиру клеветам мерзенним.
Отак, пастух попута коні в полі
Через-ногу: здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони, ні бігти не зусильні. —
То ржать, гризуться спільники неволі.
Отак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди с в о б о д и,
Щоб одні одних гризли і душили:
І хоч всі дружно рвуться з твого круга
Та в різні боки шарпають друг друга.
Сей колот — джерело твоєї сили.

Обидва сонети не можуть не викликати певного здивування у тих, хто близько знав Росію 1890-х рр. Яким чином міг Франко казати про тодішню Росію, ніби вона „не січе, не б'є, в Сибір не шле“? Звідки б він узяв, що тодішня Росія кричала: „Даю свободу“, або „всім давала зверхні вигляди свободи“?

На цю недоречність звернула увагу навіть тодішня галицька москвофільська критика, Юліян Яворський у першому числі москвофільської лвівської „Бесѣды“ 1894, як давав (прихильну) рецензію на Франкову збірку „з Вершин і низин“, то між іншим спинився й на згаданих двох „тюремних сонетах“, добачаючи в них дещо незрозуміле. Він тоді ж таки поставив запитання: чи не інакшого адресата хотів назвати Франко замість Росії?

Можна думати, що Юл. Яворський мав і приватні розмови з Ів. Франком, і той йому дещо вяснив — отак, як він це зробив і мені.

Ів. Франко, друкуючи свою збірку „З вершин і низин“, надсилав до мене (звичайно в запечатаному конверті) кожен готовий аркуш збірки негайно ж після того, як він друкувався, і часами робив на полях деякі свої зазначки. Цей примірник „З вершин і низин“, що він мені отаким-очинном потроху прислав, тепер належить Українській Академії Наук і переходується в книгозбірні Комісії Словника Живої Української Мози. В ньому на ст. 182 кожен

охочий може прочитати власноручну, чорнилом зроблену виправку Ів. Франка до сонету ном. 44. Слово „Росіє” в 4-ому рядку Франко закреслив і надписав: „О, Австріє!”, а разом викреслив слово „лиш”, як позаметрове, ще й поставив збоку той коректорський знак, що їм у друкарнях зазначають теє слово або тую літеру, яку треба викинути.

Після того 4-ий вірш має читатися ось як:

О, Австріє! Де ти поставиш стопи... і т. д.

А до Росії звертається Ів. Франко в тюремному сонеті ном. 33 (ст. 176).

Росіє, краю туги та терпіння,
Чи ж не такий ти час проходиш нині?
В тривоги і самолюбія пустині
Позабивались старші покоління.
Тремтить вся сила краю, як залята,
А тим часом на лютий бій за волю
Летять малії діти-голуб'ята,
Кістями лягають у сніжному полю.
Росіє, краю крайностей жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печері,
Козацька воля спить в степах широких,
А дівчина-голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сигнал дає до кровопролиття й бою.

Акад. Агатангел Кримський.”

(Українська Академія Наук. Записки історично-філологічного відділу, кн. VII-VIII (1926). Київ. 1926. ст. 407-409.).

З М І С Т:
СОНЕТИ
ВОЛЬНІ СОНЕТИ

	Стор.
I. Сонети—це раби	7
II. Чого ти, хлопе	7
III. Котляревський	8
IV. Народня пісня	9
V. Незрячі голови	9
VI. Наука	10
VII. Жіноче серце	10
VIII. Вам страшно	11
IX. В снах юности	11
X. Як те залізо	12
XI. Смішний цей світ	13
XII. Сикстинська Мадонна	13
XIII. Ось спить дитя	14
XIV. Пісня будучини	14
XV. Досить слова	15
XVI. Ні, не любив	15
XVII. І довелось мені	16
XVIII. Колись в сонетах	17

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ:

I. Це дім плачу	18
II. Вузька, важкая	18
III. Гей, описали нас	19

	Стор
IV. Сиджу в тюрмі	19
V. Вам хочеться знати	20
VI. „Не будеш тихо!“	21
VII. Вже ніч	21
VIII. А ледве тільки	22
IX. А рано, поки час	23
X. Колись в однім	23
XI. Встаєм раненько	24
XII. Прохід—не хлопський	24
XIII. Ні, наш тюремний	25
XIV. Беруть діру	26
XV. Та ви не думайте	26
XVI. В тих днях	27
XVII. Замовкла пісня	27
XVIII. На дворі, там	28
XIX. Не вільно в казні	28
XX. Ні, вас забути	29
XXI. „Что ми шумить“	30
XXII. Ввійшла фігура	30
XXIII. Хоч в криміналі	31
XXIV. А прочий час	32
XXV. „Хто любить місяць“	32
XXVI. „Не кепська пісня“	33
XXVII. Народ наш в бідах	33
XXVIII. Ні, ви не мали	43
XXIX. У сні мені явились	35
XXX. І говорила перша	35
XXXI. І говорила друга	36
XXXII. Сидів пустинник	36
XXXIII. Росіє, краю туги	37
XXXIV. Як я ненавиджу	38

	Стор.
XXXV. Що вовк вівцю їсть	38
XXXVI. 1. Пилат Христа	39
XXXVII. 2. І Бог поклав	39
XXXVIII. 3. А як умер	40
XXXIX. 1. В тюрмі мені	41
XL. 2. Христос бичами	41
XLI. 3. „А за що-ж ми“...	42
XLII. 4. Ось Гонта йде	42
XLIII. Минув час мук	43
XLIV. 1. Багно гнилеє	44
XLV. 2. Тюрмо народів	44
Епілог	45

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

I. У шинку	49
II. Великдень	50
III. Максим Цюник	51
IV. Михайло	52
V. Баба Митриха	53
VI. Галаган	54
VII. Журавлі	56
VIII. Гадки на межі	57
IX. Гадки над мужицькою скибою	63
X. В лісі	64
XI. Голод	66
XII. Уривки з поеми „Марійка“	68
XIII. Уривки з поеми „Нове життя“	78
П'яниця	99

ЖИДІВСЬКІ МЕЛОДІЇ

I. Самбатіон	111
II. Пір'я	116

	Стор.
III. Асиміляторам	117
IV. Заповіт Якова	120
V. Сурка	121
VI. У цадика	132
VII. З любови	137
VIII. По-людськи	153

УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА

МАНДРІВКА	191

ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТІ:

1. Народня пісня	209
2. Моя пісня	209
3. Дві дороги	212
4. Наш образ	212
5. Могила	213
6. Від'їзд Гуцула	214
7. Наперед	215
8. Хрест	217
9. Любов	219
10. Божеське в людськiм дусі	221
11. Бунт Митуси	221
12. Схід сонця	228
13. Задунайська пісня	232
14. Лицар	235
15. Данина	237
16. Арф'ярка	239
17. Аскольд і Дир	242
18. Шотландська пісня	244
19. Рибак серед моря	244
20. Князь Олег	246
21. Керманич	248

	Стор.
22. Нещаслива	249
23. Святослав	250
24. Русалка	252
25. Помста за вбитого	254
26. Хрест Чигиринський	259
27. Коляда	264

ВЕЛИКІ РОКОВИНИ	273

ДОДАТКИ

I. Передне слово до збірки „З вершин і низин“ .	285
II. Передне слово до збірки „Із літ моєї молодости“	289

УВАГИ	295

